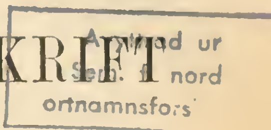

UPPSALA
UNIVERSITET

ANTIQVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE.

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

SJETTE DELEN.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI
1880—1882.

INNEHÅLL.

Uppländska stenåldersfynd kända år 1879.

Af

W. Schürer von Waldheim.

Genom en uppsats om bronsåldern i norra och mellersta Sverige, intagen i tredje delen af *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, fäste dr O. Montelius uppmärksamheten på stensaksfyndens utbredning bland annat i Uppland, och man fann genom samme författares bidrag till den arkeologiska kongressens förhandlingar i Stockholm år 1874 ytterligare bekräftadt, att stenålderslemningar på olika ställen i detta landskap blifvit funna, i så stor mängd åtminstone att deras förekomst der ej gerna kunde anses såsom blott tillfällig.

Fleres förenade sträfvanden, antagligen i någon mon till följd af den genom nämnda uppsatser gifna maningen, hafva sedan dess här uppdagat många fornsaker af sten, och man finner redan nu, huru de samla sig i vissa trakter, huru olika typer i olika mängd förekomma och likasom företrädesvis tillhöra olika områden. Att häraf draga några bestämda slutsatser, torde ännu vara för tidigt; emellertid har ansetts gagneligt att genom framställning af hvad man lyckats uppspana, visa huru kunskapen om uppländska stenaldersförhållanden allt mer vidgar sig. Att alla här förtecknade saker förskrifva sig från stenåldern, torde af flere skäl ej böra påstås. Här upptagas emellertid sådana stensaker, hvilkas yngre härkomst jag ej vet bevisad. Nedanstående förteckning gör naturligtvis ej anspråk på fullständighet, då antagligen många fynd äro mig obekanta, och nya saker ständigt

komma i dagen, ej heller på full noggranhet i afseende på fyndens bestämning, då uppgifterna om de samma måst hemtas från en mängd olika, i biomständigheter mer och mindre noggranna källor. Häraf ock den knapphändighet i beskrifningarna, som måst vidhållas för att ernå någorlunda jämn likformighet. Jag emottager med tacksamhet tillägg och rättelser till förteckningen, utbedjande mig dervid dels särskildt afseende på fornsakernas typer med hänvisning till kända arbeten, dels noggrant angifvande af fyndställena, för att möjliggöra fyndens anteckning på karta, dels ock fyndomständigheterna, i synnerhet när de visa något slags sammanhang med de fasta fornlemningarnas förekomst eller antyda, att tillverkning af stensaker i fornfyndets närhet egt rum.

Här nedan förtecknade stensaker, till stor del förr nämnda i tryck i spridda uppgifter, förvaras i många olika samlingar. Bland dem, från hvilka jag delvis åtminstone af muntliga eller skriftliga källor lärt känna Upplandsfynden äro de förnämligaste:

Statens historiska museum (StHM), hvars innehåll jag känner genom dess inventarieförteckning och de deri förvarade fornsakerna sjelfva.

Uppsala universitets fornsamling (UM), mig bekant genom amanuensen Lindals välvilliga förevisande af samlingen och inventariet deröfver.

Skandinavisk-etnografiska samlingen i Stockholm (SkES), till hvars studerande jag der fått goda anvisningar.

Göteborgs museum (GbgM), enligt meddelande af herr O. Heilborn i Stockholm.

Gefle h. Elem. läroverks samling (Gefle),

kapten *S. B. Ulfsparres samling* i Stockholm (Ulfsparre),

friherre *Emanuel Cederströms samling* å Krusenberg (Cederström),

studenten *H. G. O. Söderboms samling* i Uppsala (Söderbom),

afl. grefve *G. von Essens samling* å Vik (v. Essen, Vik),

grefve *G. M. Hamiltons samling* å Hedensberg (Hamilton),

brukspatron *E. Trägårdhs samling* å Skälby (Trägårdh),

kandidaten *Frans Anderssons, Upl., samling* (Andersson),

friherre *G. L. Oxenstiernas samling* vid Landsort (Oxenstierna),

friherre *von Essens samling* å Signilsberg (v. Essen, Signilsberg),

herr *O. Heilborns samling* i Stockholm (Heilborn),

herr *H. Zetterbergs samling* på Hersby (Zetterberg),

major *Wimans samling* (Wiman),

om hvilka jag fått goda upplysningar af egarne eller vårdarne.

professor *L. E. Walmstedts samling* i Uppsala (Walmstedt), enligt benäget meddelande af dr O. Montelius,

undertecknads *egen samling* å Mellingeholm (Schürer), samt åtskilliga enstaka saker hos enskilda, mig personligen eller genom andras upplysningar bekanta, mera tillfälliga egare af sådant.

Några andra, här omtalade samlingar:

Major *A. F. M. Lundebergs f. d. samling* (Lundeberg), nu i Uppsala universitets fornsamling,

Richard Dybecks f. d. samling (Dybeck), numera dels i Statens historiska museum, dels troligen förkommen,

professor *J. H. Schröders f. d. samling* (Schröder), nu i Uppsala universitets fornsamling.

Här nedan begagnade förkortningar i öfrigt:

f. = funnen o. s. v.

ATS = Antiqvarisk tidskrift för Sverige.

MBl = K. Vitt. Hist. o. Antiqvitets Akademiens månadsblad.

SFT = Svenska fornminnesföreningens tidskrift.

UFT = Upplands fornminnesförenings tidskrift.

VFA = Westmanlands fornminnesförenings årsskrift.

M = *Svenska fornsaker, ordnade och förklarade* af O. Montelius, tecknade på trä af C. F. Lindberg.

W = Worsaae's *Nordiske Oldsager i det Kongelige Museum i Kjøbenhavn.*

Montelius StHM = *Statens historiska museum* . . . af O. Montelius.

Sveriges Historia = *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, del. 1 af O. Montelius,

N. Kat. = den år 1879 upprättade nya inventarieförteckningen öfver Uppsala universitets fornsamling.

Ytmåtten för härad och städer äro beräknade efter siffror ur M. Höjer, *Konungariket Sverige.*

Frösåkers härad

Börstils socken

spjutspets af mörkgrå flinta, knackad, afbruten, bakre delen qvar; bladet = det å M 57; f. på **Söderön** »i stenröse». Oxenstierna.

Gräsö sn

stenyxa med skafthål (ett helt och der bredvid ett mindre, påbörjadt, med afslagen topp); f. i sns norra del i jordytan bland andra småstenar». Oxenstierna.

Närdinghundra härad

Knutby sn

stenyxa med skafthål, f. vid **Bysätra.** Cederström 376. UFT 6;

half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Norrängen.** Schürer 38;
half stenyxa med skafthål, öfre delen (ytterligare tuslagen), f. vid **Slottmon** »på marken». Schürer 74.

Ununge sn

stenyxa med skafthål, mycket oregelbunden, temligen rå form, f. vid **Ränka.** Schürer 75.

Lyhundra härad

Söderby Karls sn

stenyxa med skafthål, f. vid **Åby** »i ett stenröse». Schürer 69.

Lohärad sn

stycke af en slipsten af sandsten med tre smala sliprännor å en och en del af en bugtig slipbana å en annan sida, f. vid **Hollsta** på en grafhög. Schürer 63.

Husby sn

stenyxa med skafthål. **Husby by.** Schürer 28.

Frötuna och Länna skeppslag

Frötuna sn

half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. djupt i jorden vid **Lönsviksság.** Schürer 1. UFT 5. ATS 3;
bryne af glimmerskiffer, fyrsidigt, spetsigt, 85×16 mm, f. i åker vid **Görla.** Schürer 118.

Länna sn

stenyxa med skafthål, smal och lång, ryggad längs midten af främre nedre delen, f. på **Hemmarö** »i skogsodling». Schürer 20;
stenyxa med skafthål, f. på egorna till **Isjö** by. Schürer 21;
stenyxa med skafthål. **Berga.** Schürer 49.

Sjuhundra härad

Rimbo sn

half stenyxa, nedre delen, med spår af skafthålet.

Egdes d. 3/7 1877 af rusthållaren N. Bergman i Bergby, Rimbo;

sänkesten eller klubba? platt, långrund sten af rödaktig granit med en inknackad fingerbred rand rundtom tvärtöfver: liknar fig. 92 i Montelius, *Bohuslänska fornsaker från hednatiden*, men något större än dess urbild. F. på egorna till **Finnby,** troligen i ängsmark på obetydligt djup. Schürer 42.

Rö sn

half stenyxa med skafthål, nedre delen, konisk, f. vid **Lisinge.** Schürer 41:

midtdel af stenyxa, som troligen haft skafthål, f. vid dikning å **Lisinge** egor. Schürer 123;

spjutspets af flinta, knackad, 127 mm lång, något af bakre delen afslaget = främre delen af M 45: f. i trädgården vid **Beateberg** under gräfning 1878 eller 1879. Schürer 109;

half stenhammare med förlängdt skafthål, nedre delen, med spets i st. f. egg, båtformig. F. i åker vid **Gullbergby.** Schürer 116;

stenyxa med skafthål, f. i en kolbotten vid **Gullbergby.** Tillhörde d. 6/9 1879 Gustaf Jansson derstädes.

Fasterna sn

mejsel | funna vid rotbrytning å **Svartsätra** egor.
stenyxa | Dybeck, *Runa* (fol.) saml. 1 s. 72 enligt
vigge | UFT 5. — Ovisst hvart dessa tre tagit vägen;

half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Vreta** under Rånäs. Cederström 375. UFT 6.

Långhundra härad

Lagga sn

stenyxa med skafthål, 9 tum lång, f. i ett kärr å **Eda** bys egor. StHM 2,678. UFT 5. ATS 3.

Östuna sn

stenyxa med skafthål, f. vid **Väppeby.** Söderbom 4. UFT 5;

stenyxa med skafthål, f. vid **Täby**. Cederström 169;
stenyxa med skafthål, f. vid **kyrkogården**. Cederström 119;
mejsel af svart sten, afslagen, f. vid **Olunda oppgård**. Cederström 31; } UFT 6;
två stenyxor med skafthål, f. vid **Vallox Säby**, egas af frih. G. Paykull derstädes.

Husby sn

nedre delen af en mejsel, ej af flinta. StHM 2,678. ATS 3. UFT 4;
stenyxa med skafthål. v. Essen. Vik, 638. ATS 3. UFT 4.

Närtuna sn

två mindre bitar af en stenyxa med skafthål. Schürer 76.

Kårsta sn

stenyxa med skafthål, f. under plöjning vid **Hall**. Schürer 15 (omtalad i UFT 4, såsom då tillhörande pastor H. G. Blumenberg);
half stenyxa med skafthål, öfre delen, antagligen f. vid **Kullunge**. Schürer 39;
stenyxa med skafthål. **Hall**. Schürer 104.

Össeby sn

stenyxa med skafthål. UM. ATS 3 (troligen samma, som der under Angarns sn oriktigt upptages för Karby).

Erlinghundra härad

Alsike sn

mejsel af sten, f. vid torpet **Munkhagen** under Fredrikslund. Cederström 82;
stenyxa med påbörjadt skafthal, f. vid **Pottmyra**. Cederström 120;
half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Larsbo**. Cederström 295;

half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Åsen** under Krusenberg. Cederström 294;
half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid torpet **Hagen**. Cederström 449.
Föregående fem nämnas UFT 6.

Knifsta sn

stenyxa med skafthål, f. 1842 vid **Ledinge**. UM 106. ATS 3. UFT 5;
stenyxa med skafthål, f. vid **Ledinge**. Söderbom 1. UFT 5;
dolk af flinta, f. i en mosse **mellan Nor och Ledinge** 1875. Cederström 678. UFT 6;
half stenyxa med skafthål, nedre delen. Cederström 679. UFT 6;
stenyxa med skafthål, f. i ett kärr vid **Vickeby**. Cederström 106. UFT 5, 6;
liten bit, nedre delen af en stenyxa, f. såsom föreg. Cederström 107. UFT 5, 6;
stenyxa, f. 1875, tillhör kandidaten grefve H. E. G. Hamilton, Uppsala. UFT 5.

Vassunda sn

stenyxa med skafthål, f. å **Ekhamns** gärde. Cederström 94. UFT 6 (den i nämnda tidskr.-häfte upptagna Cederströms 448 utgår härifrån, hör till Norrsunda sn).

Haga sn

half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Haga** gård. UM 27. Lundeberg 28. ATS. 3. UFT 5.

St. Olofs och St. Pers snr

stenyxa med skafthål, omkr. 25 cm. lång, f. i **St. Pers sn**. v. Essen, Signilsberg;
stenyxa med skafthål, f. 1870 vid **Upptorp** å Billby egor. UM 896.

Odensala sn

stenyxa med skafthål, f. vid **Torslund**. Cederström 302;
stenyxa med skafthål, f. vid torpet **Egypten** under Rickeby. Cederström 688;
half stenyxa med skafthål, f. vid **Petersborg** under Rickeby. Cederström 686;
half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Harg**. Cederström 705;
stenyxa med skafthål, f. på **Håsta** bys egor. Cederström 298;
stenmejsel, f. under odling vid torpet **Gränsen** under Skörsta. Cederström 685.
Föregående sex nämnas UFT 6;
stenyxa med skafthål, utvidgad kring det samma, f. i en åker vid **Suckunge** by. Cederström 802;
nedre delen af en stenyxa, som haft skafthål. Schürer 105.

Husby sn

stenyxa med skafthål. Viman. ATS 3. UFT 5.

Norrsunda sn

half stenyxa, nedre delen, f. 1837 å **Valstanäs** gärde. Cederström 448 (föregående är i UFT 6, upptagen under Vassunda sn, men hör hit).

Seminghundra härad

Skepptuna sn

nedre delen af en stenyxa, som troligen haft skafthål. SkES 16,383;
stenyxa med skafthål, f. vid **Espesta**; år 1879 inlemnad till StHM;
stenyxa med skafthål, »tväryxa», f. på 1850-talet vid grafgräfning å **kyrkogården**. Troligen i StHM utan uppgifven fyndort.

Vidbo sn

stenyxa, skafthålet ej än påbörjadt, något ryggad; f. i ett kärr. StHM 2,856. ATS 3, »med skafthål»;

stenyxa med skafthål, f. vid torpet **Högen** på Norrby egor. Söderbom 2;

half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Nibble**. Söderbom 3.

Lunda sn

stenyxa med skafthål, omslipad, sned, f. 1859 vid plöjning å **Altuna** egor. UM 23. Lundeberg 9. (Någon osäkerhet i fråga om Altuna i Lunda eller Antuna »i Uppland», hvilket senare upptagits i N. Kat., dock sedermera utredt, att Altuna är rätta fyndorten.)

Sigtuna stad.

stenyxa med skafthål, 26 cm. lång; tillhört målaren Lehman i Sigtuna, sedan O. Heilborn, nu GbgM.

Vallentuna härad

Angarns sn

en mindre pilspets af mörk gråsten, f. i gyttjan vid **Issjön**. Dybeck, *Runa* (fol.) saml. 1, s. 71, enl. UFT 5. Ovisst hvart den tagit vägen.

(I UFT 3, upptages här stenyxa med skafthål, 5.75 dt., »f. vid **Karby** 1869». UM. Troligen samma som vid Össeby sn nämnes. Karby lär ligga i Össeby sn, men hafva tillhörande hemman i Angarns sn.)

Åkers skeppslag

Riala sn

stenyxa med skafthål, f. i ängsmark vid **Söder Vad**; egdes d. $^{29}/_{8}$ 1876 af nämndemannen J. P. Jansson derstädes;

stenyxa med skafthål, ofullständig; **Norra Vad**. Schürer 25;

stenyxa med skafthål, f. i åker vid **Ekeby** qvarn; egdes d. $^{29}/_{8}$ 1876 af mjölnaren Bergqvist der;

en bit från sida af stenyxa med påbörjadt skafthål; **Ekeby**. Schürer 18;

nedre delen af en stenyxa med ett ofullbordadt skafthål med tapp, yxan afslagen i ett annat der ofvan, nu 75 mm lång. F. i åkerjord på skogen **Allmora**, Hållvastby. Schürer 17;

stenyxa med skafthål; **Allmora**. Schürer 19;

half stenyxa med skafthål, öfre delen; från **Hållvastby**. Schürer 37;

stenyxa med skafthål, f. i högländ åkerjord vid **L. Rösboda**. Schürer 22;

stenyxa med skafthål, ovanlig, ofullständig, f. i högländ åker vid **S. Rösboda**. Schürer 23;

stenyxa med ringformigt börjadt skafthål, 243 mm lång, väger 4 ℔. **Sätra by**. Schürer 33;

stenyxa med skafthål, 225 mm lång; **Sätra by**. Schürer 47 (= nr 33);

stenyxa med skafthål, nästan utnött, omslipad, men nu med trubbig egg, 72 mm lång, f. vid kärrodling till **Sätra by**. Schürer 35;

stenyxa med 2 skafthål, nedre delen, afbruten i det öfre, utnött, omslipad, nu 67 mm lång. **Sätra by**. Schürer 46;

stenyxa med skafthål, omslipad, **Sätra by**. Schürer 115.

halmejsel af brunaktig sten, afbruten, nedre delen, tvågropig. **Sätra by**. Schürer 36;

stenmejsel, fyrsidig, med egg och tvär bane, f. nära **Sätra by**. Schürer 48;

stenyxa med skafthål, ryggad, **Undersvidja**, Sätra by. Schürer 44;

sned stenkil (af hacka eller tväryxa?), afbruten, nedre delen. **Undersvidja**, Sätra by. Schürer 45;

stenyxa med skafthål; **Kusboda**. Heilborn;

stenyxa med skafthål; **Myrboda**. Schürer 34;

stenyxa med skafthål, troligen f. i Riala, möjligen dock i den tillgränsande Skederids sn. Schürer 24.

Kulla sn

stenyxa med skafthål, »särdeles vacker, 26 cm», från **Vira.** Heilborn.

Öster Åkers sn

stenyxa med skafthål, f. vid odling i **Nykärret** på Åsätra egor; egdes d. $^{15}/_{5}$ 1879 af nämndeman Eriksson derstädes;

del af en stenyxa med skafthål, öfre framsidan, helt tunn, jämte half omkrets af skafthålet, f. i hemaker vid **Åsätra.** Schürer 101.

Vermdö skeppslag

Vermdö sn

stenyxa »med underfalsadt skafthål». I Södermanlands fornminnesförenings och högre elementarläroverkets förenade samling i Strengnäs, 122. Tryckt förteckning öfver utställning i Strengnäs i augusti 1877.

Bo kapellag i Vermdö sn

bred rätmejsel af sten med plana smalsidor och tydlig bane, väl slipad, f. 1874 vid plöjning på gammal aker vid **Lännersta** gård. StHM 5,299;

stenyxa med skafthål, bred, stenmejsel eller yxa utan skafthål,	f. vid **Stäket** å Lännersta egor. StHM 6,357;

spjutspets af skiffer med hullingar, liknande fig. 70 i MBl. nr 35, men längre, med större hullingar, kortare tånge, f. vid **Stäket** å Lännersta egor i en aker, förr odlad. StHM 6,357.

Dessa tre sista nämnas i MBl nr 89 & 90.

Ingarö kapellag

stenyxa eller kil utan hål, ej af flinta, med sned egg, öfre ändan trind, f. vid **Bergviks** qvarn. StHM 3,591. ATS 3.

Danderyds skeppslag

Lidingö sn

nedre hälften af en stenyxa med skafthål, afslagen i hålet och försedd med ett nytt nedanför. StHM 3,887. ATS 3 (der dock inventarienumret är feltryckt);

stenyxa med skafthål, f. vid **Hersby**;
half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Hersby**;
half stenyxa med skafthål;
nedre delen af en stenyxa utan hål, ej flinta: } Zetterberg. ATS 3;

half stenyxa med skafthål, nedre delen. SkES 18,474.

Stockholm

stenyxa med skafthål, nästan utnött, 2,5 tum lång, f. 6 fot djupt i gården nr 42 vid Gref-Turegatan å Ladugårdslandet. StHM 5,378.

Sollentuna härad

Eds sn

stenyxa med skafthål. SkES 20,566;
(enligt ATS. III och UFT. 3, här ännu en stenyxa med skafthål, Lundeberg 9, hvilken uppgift dock måste rättas; se Lunda sn).

Jerfälla sn

rund mejsel af sten, ej flinta, f. vid **Väddesta**. Trägårdh;

Spånga sn

stenyxa med skafthål, f. 1872 vid **Råda**. StHM 4,861. ATS 3. UFT 5.

Färentuna härad

Adelsö sn

nedre delen af en borrad stenyxa, f. på **Björkö**. StHM;

ytterst liten stenyxa, 69 mm lång, halfborrad, med tapp, f. på **Björkö**. StHM 5.208:
»borrhålstapp från stenyxa», f. år 1874 på **Björkö** i »svarta jorden». StHM.
Dessa tre omtalas i MBl nr 40.

Ekerö sn

stenyxa, troligen med skafthål, f. »vid **Bockholmssund**». Förvaras i Pite elementarläroverks samling. ATS 3.

Örbyhus härad

Elfkarleby sn

stenyxa med skafthål, f. vid **Elfkarleby**, »liknar något M 41. N. Kat. UM. ATS 3. UFT 1.

Vesslands sn

stenyxa med skafthål, sedan gammalt förvarad i **Nöttö**. UFT 7;

Tierps sn

stenyxa med skafthål, 8½ t. lång, f. under dikesgräfning å den del af **Untra** gårds ängsmark, som fordom utgjort botten af Dalelfven. StHM 2,050. ATS 3. UFT 5;
båtformig stenhammare med förlängdt skafthål, f. vid **Norr Munga**. StHM 2,806. ATS 3. UFT 5;
båtformig stenhammare, f. å **Munga** egor, 2 à 3 tum under jordytan. StHM 3,803. ATS 3. UFT 5;
stenyxa, f. i **Temnareån**
stenyxa, f. vid **Fecklinge** by
} båda funna under åren 1873—76. UFT 5. Egas af kapten C. F. Gripenberg;
2 stenyxor med skafthål, f. vid **Munkarbo**. UM. UFT 4 och 5;

Vendels sn

flintdolk, f. »i hög» vid **Hofgårdsberg**. StHM. 474. ATS 3. UFT 5;

stenyxa med skafthål, f. vid **Karby**. UM 24 (Lundeberg 27). ATS 3. UFT 5;
stenyxa med skafthål, f. vid plöjning vid **Karby** 1867, »ovanl. stor och klumpig». N. Kat. UM. UFT 4 och 5;
stenyxa med skafthål, f. vid **Skarp-Ekeby**. Cederström 324. UFT 6;
stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Grytby**. Cederström 329. UFT 6;
stenyxa med skafthål, nästan trind; f. vid **Bergby**. Schürer 5;
stenyxa utan skafthål, eggen afslagen. Gefle högre elem.-läroverks museum, A. 90.

Olands härad

Hållnäs sn

half stenyxa, nedre delen, afbruten i ett skafthål och der nedanför ett helt sådant; f. i norra delen af socknen. Oxenstierna;

Tegelsmora sn

flintdolk, f. 1824 vid **Päsärby**. StHM 447. ATS 3. UFT 5;
stenyxa med skafthål, liknar M 39. SkES 4,262;

Dannemora sn

stenyxa med skafthål, f. 1875 i ett potatesland **nära kyrkan**; förvaras i folkskolan. UFT 5;

Stafby sn

stenyxa utan skafthål. Söderbom 32. UFT 5.

Rasbo härad

Rasbo-Kils sn

half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Edeby**. StHM 2,678. ATS 3. UFT 5;
half stenyxa med skafthål, öfre delen. UM 967;

Rasbo sn

dolk af flinta med fyrkantigt handtag. 7 dec.-tum. = M 57; från **Ströja** by. UM 901 (Schürer 5). ATS 3. UFT 5, 6;

flintknif med 6,5 dec.-tum långt blad. Lundeberg. ATS 3. UFT 5;

stenyxa med skafthål. f. 1876, 1,5 fot under jordytan på en äng, tillhörande akademihemmanet **Göksbol**. UM. 896;

Fundbo sn

stenyxa med skafthål, afslagen i spetsen. Egdes i slutet af 1877 af en skolgosse Elias Nordström i Uppsala.

Norunda härad

Viksta sn

båtformig yxhammare med skafthål, f. vid **Gnettet** på Viksta heden. Cederström 334. UFT 6;

Tensta sn

flintknif, tillhört major Norlins samling. ATS 3;

tre stenyxor, tillhört samma samling (Dessa tre möjligen de, som med fyndort endast »Uppland» här nedan anföras såsom komna ur Norlins samling med nr 307, 308, 310);

stenyxa med skafthål. Lundeberg. ATS 3;

Björklinge sn

stenyxa, nedre delen, med skafthål, vid detta något skadad, och spår af ett annat sådant, f. vid **Sätuna**. UM 8. (Lundeberg 26);

stenyxa, nedre delen, afslagen vid skafthålet, f. vid **Sätuna** »i en ättehög». UM 9. (Lundeberg 29);

tre stenyxor med skafthål
två stenyxor utan hål, ej flinta } Wiman. ATS 3;

half stenyxa, nedre delen, afslagen i skafthålet. Schürer 67;

spjutspets af brun skiffer, 4,9 dec.-tum lång, 1 tum bred vid skaftet; liknar M. 52; f. 1878 vid grustägt å akad.-hemmanet **Tibles** egor, NV från backstugan Sandviken. UM 968;

skaftdelen af en spjutspets af svart skiffer, 3,2 dec.-tum lång, f. omkr. 400 fot från den näst föregående. Inkom till UM d. 15/7 1879;

mejsel af svart sten, ej flinta, 235 mm lång, fastän något afslagen i öfre ändan, har tydliga smalsidor. Synes varit ämnad till hålmejsel. F. vid **Läby** på en åker. Andersson.

Lena sn

stor stenyxa, tydligen ämnad att förses med skafthål, f. i en åker vid **Vattholma**. UM 11 (Lundeberg 1). ATS 3. UFT 5;

stenyxa med skafthål, f. vid **Vattholma**. UM 12 (Lundeberg 2). ATS 3. UFT 5;

stenyxa utan skafthål, å sidorna slipad, liknar M. 17, f. vid **Vattholma**. Inkom t. UM d. 28/6 1879;

stenyxa, f. vid **Vattholma**; tillhör kapten C. F. Gripenberg. UFT 5;

stenyxa med skafthål, f. vid **Vattholma**. Schürer 2. ATS 3. UFT 5;

stenyxa med skafthål, f. vid **Kunsta**. Söderbom 30;

stenyxa med skafthål, f. vid **Nible**. Söderbom 31;

stenyxa med skafthål, sned i eggen, f. vid **Ängeby**. UM 904.

Erentuna sn

stenyxa med halfborradt skafthål, f. vid **Solvallen**, Fjukby. UM 156. ATS 3. UFT 5;

stenyxa med stort skafthål, f. på samma ställe som föregående. UM 457. ATS 3. UFT 5;

spjutspets af flinta, f. 1868 vid **Valhammar** nära Stormyren under Fjukby. UM 1.141. UFT 5 och 8 »flintknif»;

bred rätmejsel eller stenyxa utan hål, ej flinta, slipad, bredast nedtill, f. nära **Fjukby**. UM 889;
smal rätmejsel af flinta, 2,9 dec.-tum, afslagen, hopsatt, f. nära föregående. UM 890;
bit af en dolk af flinta, f. nära föregående. UM 891. (889 och 891 nämnas i UFT 8, der den senare kallas »bit af en stenmejsel»);
stenyxa med skafthål, f. i åkerjord på **Fjukby** egor. Egdes i juni 1877 af gårdsegaren P. A. Ernlund i Uppsala;
stenyxa med skafthål, f. vid **Fjukby**. Schürer 68;
stenyxa, nedre delen, med skafthål och der ofvan ett tuslaget sådant, f. i jorden i ett dike på **Fjukby** egor. Schürer 121;
bit af en stenyxa utan skafthål eller kil, nedre delen, ej flinta, f. vid **Norrbo** under Ekeby. Schürer 71;
half stenyxa, nedre delen, tuslagen i skafthålet. **Kolje**. Schürer 122;
bred rätmejsel eller stenyxa utan hål, ej flinta, f. vid **Nyby** »i en stubbe 3 fot under jorden». UM 178;
stenyxa med skafthål, öfre delen. Schürer 65;
stenyxa, ovanlig, med halfborradt skafthål och qvarsittande tapp. Schürer 66;
konisk, oregelbunden sten med borradt hål. Schürer 70;
stenyxa med skafthål, egg i båda ändar. Schürer 72;
öfre delen af en stenyxa med skafthål. UM 158;
två stenyxor utan hål, ej flinta. ATS 3. UFT 5. UM, troligen »utan fyndort».

Bälinge härad

Skuttunge sn

stenyxa utan hål, platt, ej flinta, f. vid **Hagby**. StHM 2,678. ATS 3. UFT 5;

hålmejsel af sten, f. vid **Vadsbo**. Cederström 510. UFT 6;

stenyxa med skafthål, öfre delen afslagen, lik. M. 40. F. vid **Broddbo**. Cederström 513. UFT 5, 6;

stenyxa med skafthal, nedre delen afslagen; f. vid **Brunnby**. Cederström 549. UFT 5, 6;

stenyxa utan skafthal, öfre delen bortslagen; f. vid **Brunnby**. Cederström 550. UFT 5, 6;

stenyxa med skafthål, eggen afslagen. UM 14 (Lundeberg 4). ATS 3. UFT 5;

stenyxa med skafthål. UM 15 (Lundeberg 5). ATS 3. UFT 5;

del af stenyxa, nedre och bakre delen med halft skafthål. UM 16 (Lundeberg 6). ATS 3. UFT 5.

Bälinge sn

mejsel af skiffer, mycket liten, med tvärt snedslipad egg; f. vid **Jedsva**. StHM 2,678. ATS 3;

stenyxa, båtformig, ofullbordad (utan skafthål), f. vid **Brogården**. Cederström 511. UFT 6;

stycke af en båtformad yxhammare med skafthål, f. vid **Brogården**. Cederström 512. UFT 6;

stenyxa. utan skafthal (?) afslagen, f. vid **Gusterbo**. Cederström 556. UFT 6;

stenyxa, rund, utan skafthål, f. vid **Gusterbo**. Cederström 557. UFT 6;

båtformig hammare med skafthål. = M. 96, l. 25 cm; f. nära **Grellsbo** i en grustägt 6 fot djupt, år 1869;

öfre delen af båtformig hammare, afslagen i skafthålet, f. tillsammans med den föregående;

fyrkantig mejsel af sten, grundt håleggad; f. vid **Bolandet** i en grusbacke år 1873;

hålmejsel af sten med plana smalsidor, f. tillsammans med den näst föregående;

(de sistnämnda fyra i prof. Walmstedts samling);

stenyxa, nedre delen, afslagen i skafthålet, felborrad, f. vid **Högsta**. UM 7 (Lundeberg 31). ATS 3;
stenyxa, half, med skafthål, f. vid **Forkarby**. UM 13 (Lundeberg 94). ATS 3;
stenyxa med skafthål, f. vid **Säfva**. UM 6 (Lundeberg 25);
ett större pilspetsbryne, f. vid **Åloppe** (tillhör möjligen en senare tid). UM 69 (Lundeberg 52);
stycke af en bred rätmejsel af sten, afslagen i båda ändar. UM 179. ATS 3;
stenyxa med skafthål, tuslagen i detta, öfre delen qvar. Schürer 79;
ovanligt liten (69 mm) stenyxa med skafthål, afsmalnande mot båda ändar, utan någon egg. Schürer 78.

Uppsala

stenyxa, »mycket fint arbetad», f. på 1840-talet. Cederström 131. UFT 6;
stenyxa, platt och bred, utan hål, ej af flinta, f. i marken å en gård vid Johannesgatan; eges af docenten F. A. G. Bergman;
stenyxa, f. under gräfning vid Carolina rediviva; egdes 1878 af docenten T. Tullberg;
stenyxa med skafthål; tillhört målaren Lehman i Sigtuna, sedan O. Heilborn, nu GbgM;
knif eller spjutspets af rödbrun skiffer; egts och eges såsom föregående;
stenyxa, antagligen med skafthål. Hamilton;
stentrissa med hål i midten; diam. 3, tjocklek 0.6 dec.-tum. Walmstedt.

Ulleråkers härad

Jumkils sn

half stenyxa med skafthål, öfre delen, mycket skadad, f. vid **Skansborg**. UM 25 (Lundeberg 44). ATS 3;

stenyxa eller bred mejsel utan hål, ej flinta, 3,3 dec.-tum; f. 1867 vid **Ullbolsta**. UM 41 (Lundeberg 8). ATS 3.

Dessa två föregående antagligen de samma, som bland tre Lundeberg i UFT 5 omtalas såsom: »stenyxa, f. vid Skansborg»; »slätmejsel af flinta, f. vid Ullbolsta». Den tredje der nämnda »knacksten» är nu i UM 90 (Lundeberg 47);

bred rätmejsel af sten, fyrkantig bane. UM 42 (Lundeberg 75). ATS 3;

stenyxa utan skafthål, nedre delen afslagen, f. vid **Dalkarlsbo**. Cederström 559. UFT 6;

stenyxa med skafthål, från **Vallhof**, »der den länge förvarats». Schürer 117.

Börje sn

nedre delen af en stenyxa, afbruten i skafthålet, f. 1857 vid plöjning i Snokhemsängen, **Kettinge**. UM 5 (Lundeberg 7). ATS 3. UFT 5;

stenyxa med skafthål, f. 1861. UM 18 (Lundeberg 38). ATS 3. UFT 5. (Lundeberg 38, är i en äldre kat. för UM upptagen för Vänge sn);

obetydlig bit af en stenyxa med skafthål, f. vid **Kristineberg**. StHM 2,678. ATS 3. UFT 5;

stenyxa. UM (Lundeberg). UFT 5;

(i UFT 5 upptagas för Börje sn 3 hela och 1 half stenyxa med skafthål; bör vara högst 2 hela, men blott delar af 2);

»borrhålstapp» af sten, 1 dec.-tum, lik fig. 27 i Montelius, *Sveriges forntid* s. 62. UM 104 (Lundeberg 365);

sten för sädeskrossning eller slipning, 1,9 fot lång; f. »i en fornaldrig stensättning» vid **Bässlinge**. UM 908. UFT 8 (Bösslinge).

Vänge sn

stenyxa med skafthål, något båtformig, den smala hammaren slipad såsom tväryxa, 5,4 dec.-tum; f.

1860 i **Brunna** skog. UM 17 (Lundeberg 37). ATS 3;
stenyxa med skafthål, f. 1864 i bottengyttjan af Vängeån nära **Brunna**. UM 354. ATS 3. UFT 8 (i en äldre kat., utan nr, »stenhammare 1865»);
stenyxa med skafthål, »stor och präktig», f. vid **Ekeby**. Cederström 253;
stenyxa med skafthål, öfre delen, f. vid **Ekeby**. Cederström 254;
stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Almby**. Cederström 250;
stenyxa med skafthål, öfre delen, f. vid **Almby**. Cederström 251;
stenyxa, öfre delen afslagen, f. vid **Almby**. Cederström 252 — förestående fem nämnas i UFT 6;
två stenyxor med skafthål, f. vid **Almby**. Söderbom 22 och 23;
stenyxa med skafthål, f. vid **Långtible**. Cederström 259. UFT. 6;
hålmejsel af sten, liten, bred. f. vid **Långtible**. StHM 5,683. MBl 53 & 54;
stenyxa med skafthål, öfre delen afslagen, f. vid **Sätra** under Bärby. Cederström 260;
stenyxa »utan påbörjadt skafthål». f. vid **Finsta**. Söderbom 24;
stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Finsta**. Söderbom 25;
stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Vänge** by. Söderbom 26;
stenyxa med skafthål, f. ofvan jord å **Vänge** skog 1862. UM 367. ATS 3;
half stenyxa med skafthål, nedre delen. UM 19 (Lundeberg 39). ATS 3;
half stenyxa med skafthål, öfre delen. UM 20 (Lundeberg 40). ATS 3;

stenyxa med skafthål, mycket nött. 2,6 dec.-tum. UM 21 (Lundeberg 42). ATS 3;
half stenyxa med skafthål, nära båtformig, nedre delen. UM 22 (Lundeberg 41). ATS 3;
stenyxa utan skafthål, med oval genomskärning, ej flinta; f. 1824. UM 37 (Lundeberg 48). ATS 3;
stenyxa utan skafthål, trind, ej af flinta, = M. fig. 15. UM 38 (Lundeberg 49). ATS 3;
smal mejsel af sten, ej flinta. UM 39 (Lundeberg 50);
smal mejsel af sten, ej flinta, spetsen afbruten, f. 1862. UM 40 (Lundeberg 366);
stenkil, möjligen afbruten yxa, som haft hål | stenkil eller yxa utan hål | v. Essen, Signilsberg;
dolk af mörkgrå, ljusfläckig flinta, 7,2 dec.-tum, med fyrsidigt skaft, bruten i 2 delar, lik UM 901. (Vänge sn? N. Kat.). UM 902 (Schröder). Antagligen den samma som i ATS 3 nämnes flintknif (= W. 53).

Läby sn

stenyxa med skafthål, f. 1865 i »**Läby** åker». UM 10 (Lundeberg 36). ATS 3;
stenyxa med skafthål, f. vid **Vesterby**. Cederström 249. UFT 6;
stycke af en stenyxa med skafthål, klufven på längden, mycket frätt; f. vid **Stortorpet** under Håmö. UM 899;
spjutspets eller dolk af mörk och ljusgrå flinta, 4,6 dec.-tum, bruten i tu, udden borta. UM 903 (Schröder). — Antagligen den samma, som i ATS 3 nämnes såsom lansspets af flinta.

Bondkyrka sn

stenyxa med skafthål, mycket skadad, f. vid **Staby**. StHM 2,678. ATS 3;

stenyxa med skafthål, f. vid grustag å **Ulltuna** egor; eges af herr R. Bergström i Stockholm;

stenyxa med skafthål, f. vid **Norby**. Söderbom 19;

två stenyxor med skafthål, halfva, nedre delarne, f. vid **Norby**. Söderbom 20, 21;

stenyxa med skafthål, stor; **Hammarby**, f. 1864 vid harfning i jordytan. Walmstedt.

Näs sn

två stenyxor med skafthål, f. vid **Högby**. Cederström 246, 247. UFT 6.

Vaksala härad

Gamla Uppsala sn

stenyxa med skafthål, 2 7/8 t., f. vid **Nyby**. StHM 2,678. ATS 3;

liten bit af stenyxa med spår af skafthål, f. i **Gamla Uppsala by**. UM 4 (Lundeberg 30). ATS 3;

stenyxa med skafthål, nedre delen; **Kyrkbyn**. Söderbom 29;

sidan af en stenyxa med spår af skafthålet, f. 1865 vid **Ekeby**. UM 128. UFT 8;

stenyxa med skafthål; egdes i juni 1877 af fördelsmannen Jan Andersson i Skarp Ekeby;

stenyxa med skafthål, föga arbetad, oslipad. **Lundboda**. UM 964;

stenyxa med skafthål, afslagen, eggdelen, f. 1877 i en åker å **Lundboda** egor. UM 965;

stenyxa med skafthål, half, öfverdelen, å ena sidan ett stycke afslaget. **Vedergärde**. UM 996;

stenyxa med skafthål, eggen afslagen, f. vid **Lelunda**. UM utan nr d. 10/10 1879;

stenyxa utan skafthål, afslagen, f. och eges såsom föregående;

bit af en båtformig stenyxa med skafthål, afslagen, klufven, f. vid **Dufboda**. UM såsom föreg.;

eggdelen af en bred rätmejsel af svart sten, f. och eges såsom föregående;

eggdelen af en stenyxa med skafthål, f. vid **Bredåker.** UM såsom föregående;

midten af en stenyxa med skafthål, har liknat M 40, funnen och eges såsom föregående;

öfre delen af en stenyxa med skafthål, »detta tuslaget, visar 2 afsatser», f. vid **Nyboda.** UM såsom föregående;

(i ATS 3 nämnes en afslagen stenyxa; torde vara någon af de förenämnda);

flintyxa, slipad = M 13. **G:la Uppsala** (byn?). UM 33. (Lundeberg 66). ATS 3. I en äldre kat. öfver UM säges »ur grafhög»;

eggdelen af en bred, slipad rätmejsel af flinta, med tydliga smalsidor. UM 34 (Lundeberg 70). ATS 3;

eggdelen af en flintyxa. UM 35 (Lundeberg 71). ATS 3;

eggdelen af en flintyxa, slipad, delvis grofknackad. UM 36 (Lundeberg 72). ATS 3;

lansspets af flinta, yttersta udden afbruten; **G:la Uppsala.** UM 55 (Lundeberg 81). ATS 3;

stenyxa med skafthål, egg i båda ändar. UM 2. (Lundeberg 23). ATS 3;

stenyxa med skafthål, borradt från två sidor. UM 3 (Lundeberg 24). ATS 3;

stenyxa, båtformig, med skafthål. UM 1. (Lundeberg 22);

stenyxa utan skafthål, ej flinta, teml. tunn, flintyxformad, med kullriga, fastän tydliga, smalsidor. Schürer 73;

stenyxor (3 st.?) med skafthål; lära finnas i Hammers museum i Stockholm. (ATS 3).

Vaksala sn

stenyxa med skafthål. Söderbom 27.

Danmarks sn

stenyxa med skafthål, söndrig, f. vid **Vallby**. Söderbom 28. UFT 7. (En i äldre förteckning öfver Uppsala universitets fornsamling här upptagen hålmejsel af flinta (Lundeberg 65) lär vara från Köpenhamn. ATS 3).

Hagunda härad

Järlåsa sn

nedre delen af bred rätmejsel eller flintyxa med omslipad egg, f. i **prestgårdens** gärde. UM 46 (Lundeberg 64). ATS 3. UFT 3, 5;

stenyxa med skafthål, f. på åsen nära kyrkan. UM 107. (Schröder 2). ATS 3. UFT 3, 5, 6;

eggdelen af en båtformig stenyxa, afbruten i skafthålet, ett nytt borradt nedanför; f. på åsen nära **kyrkan**. UM 127. (Schröder 3). UFT 5, 6. ATS 3;

nedre delen af en stenyxa med skafthål, detta förlängdt, yxan något båtformig. UM 26. (Lundeberg 43). ATS 3. UFT 3;

lans- eller pilspets af flinta (eller svart sten), grof, bladformig. UM 61. (Lundeberg 73). UFT 3, 5. ATS 3. De båda tidskr. säga flinta, men i N. kat. står »svart sten (flinta?)»;

lans- eller pilspets af flinta, grof, bladformig. UM 62 (Lundeberg 74). UFT 3, 5. ATS 3.

Ålands sn

stenyxa med skafthål. Cederström 774.

Tible sn

två stenyxor med skafthål, den ena söndrig, f. på **Ingla** egor 1871. v. Essen, Vik, 642, 643. UFT 3.

två stenyxor med skafthål, söndriga, f. vid **Ingla**. v. Essen, Vik, 661, 662;

stenyxa med skafthål; **Vrå**. v. Essen, Vik, 641. UFT 3.

(De tre yxorna v. Essen 641—643 äro antagligen de samma som i ATS 3 nämnas, såsom hörande till denna samling, under Tible eller Ålands sn);

slipsten, klubbformig, med många slipytor rundtomkring, 8 tum lång, f. vid **Vrå**. v. Essen, Vik, 644;

stenyxa med skafthål, spräckt, f. vid **Vrå**. Cederström 677. UFT 6;

sten med två borrade hål, egendomlig, f. vid Lillsjön på **Vrå** egor. Cederström 708. UFT 6.

två stenyxor med skafthål, f. vid **Holmbro**. Cederström 261, 262. UFT 6;

mejsel af svart sten, f. vid **Holmbro**. Cederström 263. UFT 6;

stenmejsel, f. vid **Tible** kyrkby. Cederström 266. UFT 6;

stenyxa med skafthål, öfre delen, f. å **Tible** kyrkbys egor. Cederström 505. UFT 6:

stenyxa med skafthål, afslagen, f. vid **Ribbingebäck**. Cederström 277. UFT 6;

stenyxa med skafthål, något båtformad, f. vid **Ribbingebäck**. Cederström 278. UFT 6;

stenyxa med skafthål, lång, smal, utvidgad kring skafthålet; påminner om båtform; från **Ribbingebäck**. Schürer 128;

mejsel af sten, f. vid **Testa** by. Cederström 279. UFT 6;

två stenyxor med skafthål, den ena söndrig. v. Essen, Vik, 658, 664.

Hagby sn

stenyxa med skafthål; **Fogsta**. v. Essen, Vik, 639. ATS 3. UFT 5;

hammare (med skafthål), söndrig: **Fogsta**. v. Essen, Vik, 663. ATS 3. UFT 5;

stenyxa utan skafthål, ej af flinta; **Fogsta.** v. Essen, Vik, 640;

stenyxa med skafthål; | **Fogsta** egor. StHM
borrad sten, nästan cylindrisk; | 6,375;

flintmejsel; | **Sunnanå** qvarn. StHM
två »grönstensmejslar»; | 6,375;
stor, trind stenyxa, öfre delen; |

hålmejsel, ej af flinta; **Sunnanå.** v. Essen, Vik, 649;

stenyxa med skafthål, söndrig. **Prestgården.** v. Essen, Vik, 648;

stenyxa med skafthål, söndrig; **Eka.** v. Essen, Vik, 654;

stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Vallby.** Cederström 270;

halfmånformig skrapa af flinta, f. vid dikesgräfning vid **Rörby.** Söderbom 38;

stenyxa med skafthål. v. Essen, Vik, 637. ATS 3. UFT 5;

två stenyxor med skafthål, den ena söndrig. v. Essen, Vik, 659, 655;

hålmejsel, ej af flinta. v. Essen, Vik, 657;

rätmejsel, ej af flinta, söndrig. v. Essen, Vik, 660;

stenyxa med skafthål, främre delen. Cederström 775.

Ramsta sn

stenyxa med skafthål, f. 1873 vid **Årby.** StHM 4,974. ATS 3. MBl. 29. UFT 5;

stenyxa med skafthål, öfre delen, f. vid **Torsbro.** Cederström 271. UFT 6;

stenyxa med skafthål, f. i ett kärr, Kungsängen vid **Svista**; tillhörde i aug. 1878 hemmansegaren G. Andersson i Svista.

Balingsta sn

stenyxa med skafthål, båtformig, ovanligt kort, f. i en täppa nära **kyrkan.** Andersson;

två spjutspetsar af flinta, den ena afbruten, eggarne fint sågtandade. **Måstad**, på en nyplog 1869. Walmstedt.

Dalby sn

stenyxa med skafthål, ovanlig form, f. i en af de s. k. Jerusalems-backarne på **Viggby** egor. Afbildad M. 38 och i UFT 1. StHM 4,293. ATS 3;
stenyxa med skafthål, från **Utby** (Ubby?). StHM 2,678. ATS 3;
två bitar af olika stenmejslar, f. vid **Ubby**. Cederström 365, 366;
bit af en stenyxa med skafthål, f. vid **Ubby**. Cederström 363;
bit af en stenyxa, öfre delen, f. vid **Ubby**. Cederström 364;
stenyxa, eggdelen, f. å **Tuna** bys egor. Cederström 504. (Dessa sista fem i UFT 6).

Vester Åkers sn

stenyxa med skafthål, afslagen och försedd med nytt sådant; f. vid **Lunda**. Cederström 316. UFT 6;
stenyxa med skafthal. **Björk**. v. Essen, Vik, 665.

Gryta sn

bred hålmejsel af flinta. Dbk 1862 på **Säva** egor. StHM 6,263. ATS 3. UFT 5;

<table>
<tr><td>stenyxa med skafthål, öfre delen: trakten af Säva 1869;
dolk eller spjutspets af flinta med bredt blad, f. vid gräfning af ett dike å Smedsbo egor;
stenyxa med skafthål, nedre delen; Hällby egor;
stenyxa med skafthål, öfre delen; Hällby egor;
stenyxa med skafthål, Hällby egor;</td><td>StHM 4,721.
ATS 3.
UFT 5;</td></tr>
</table>

stenyxa med skafthål, ovanligt liten (2,6 tum), slipad, vanlig form. StHM 4,721. ATS 3. UFT 5;
stenyxa med skafthål, söndrig. v. Essen, Vik, 656.

Lagunda härad

Nysätra sn

båtformig stenyxa med skafthål, f. vid **Hammarby**. Söderbom 8;

fyra stenyxor med skafthål, f. vid **Hammarby**. Söderbom 9—11, 41;

stenyxa med skafthål, från **Hammarby**. Söderbom 60;

stenyxa med skafthål, öfre delen. **Hammarby**. Söderbom 43;

stenyxa med ovanligt litet skafthål, liknar M 35; från **Hammarby**. Söderbom 59;

två stenyxor utan skafthål, f. vid **Hammarby**. Söderbom 17, 18;

stenyxa utan skafthål, nedre delen. **Hammarby**. Söderbom 49;

(Söderboms sex stenyxor 8—11, 17, 18 nämnda i UFT 5);

stenyxa med skafthål, spräckt, f. vid **Hammarby**. Cederström 338. UFT 6;

half stenyxa med skafthål, nedre delen, f. vid **Högby**. Söderbom 12. UFT 5;

stenyxa med skafthål, nedre delen, **Högby**. Söderbom 44;

stenyxa med skafthål, f. på **Högby** bys egor; tillhör majoren G. A. Toll på Hormesta;

stenyxa med ofullbordadt skafthål, f. vid **Resta**. Söderbom 15;

stenyxa med ofullbordadt skafthål, f. vid **Åloppe**. Söderbom 16;

två halfva stenyxor med skafthål, nedre delarne, f. i **Nysätra** by. Söderbom 13, 14.
(Söderboms 13—16 i UFT 5);
stenyxa med skafthål, f. i **Långgrund**. Andersson;
stenyxa med skafthål, endast vid eggen slipad, upptill trind. UM 892;
båtformig stenyxa med skafthål. UM 893;
stenyxa med skafthål, »hålet stort». UM 894.

Biskopskulla sn

stenyxa med skafthål, **Högstena**. Söderbom 45;
stenyxa, som möjligen haft skafthål, upptill troligen afslagen, tydliga smalsidor, afsmalnande mot eggen;
två stenyxor med skafthål, den ena nyligen afslagen i hålet;
StHM 4,834. UFT 5. ATS 3.

Fröslunda sn

två stenyxor med skafthål. StHM 948. ATS 3. UFT 5.

Långtora sn

stenyxa med skafthål. StHM 5,210. 4.

Giresta sn

yxhammare med skafthål. v. Essen, Vik, 636. ATS 3. UFT 5.

Holms sn

stenyxa med skafthål, »f. i Uppland på **Sjö**». StHM 2,109. 367. ATS 3. UFT 5.

Hjelsta sn

två stenyxor med skafthål. Wiman. ATS 3. UFT 5.

Håbo härad

Sko sn

stenyxa med skafthål, afslagen, f. vid **Blåbo**. Cederström 489;
mejsel af sten, tunn, f. på 1830-talet vid torpet **Gropen**. Cederström 586;
UFT 6;

rätmejsel af sten, f. vid **Linda**. Cederström 746. UFT 6;

lansspets af flinta, groft slagen. Dbk. ATS 3.

Häggeby sn

stenyxa med skafthål, f. vid **Viksjö**. StHM 2,678. ATS 3. UFT 5;

stenyxa med skafthål, söndrig, f. vid gräfning å **Rölunda** ås. StHM 4,068. ATS 3. UFT 5.

Håtuna sn

stenyxa med skafthål, ovanlig form, utvidgad kring skafthålet, liknande M fig. 40. v. Essen, Signilsberg;

stenyxa, nedre delen, med spår af skafthålet. Schürer 97.

Öfver-Grans sn

stenyxa utan hål, ej flinta. Winan. ATS 3. UFT 5;

stenyxa med skafthål; egdes i aug. 1878 af fanj. Lindevalls efterlefvande i **Brunsta**, denna sn;

tre stenyxor med skafthål. v. Essen, Signilsberg.

Kalmars sn

två stenyxor med skafthål, f. vid **Skörby** 1857—59. StHM 5,978. MBl nr 79—81;

bred rätmejsel eller tunn flintyxa, afslagen. UM 45 (Lundeberg 92);

bred, slipad rätmejsel af flinta. UM 43 (Lundeberg 68);

bred rätmejsel af flinta med slipad egg. UM 44 (Lundeberg 69);

(for the three preceding entries:) ATS 3. med ? för socknens namn.

Bro härad

Näs sn

stenyxa med skafthål, **Almarestäk**. StHM 6,352. MBl 89, 90.

Bro sn

tre stenyxor med skafthål, deribland två halfva. Wiman. ATS 3. UFT 3.

Trögds härad

Herkeberga sn

stenyxa med skafthål, f. 1873 å **Kyrkobyns** egor. StHM 5,047. UFT 5. MBl 34;

half stenyxa med skafthål. Söderbom 7. UFT 5.

Lislena sn

stenyxa med skafthål, **Ullstämma**; liten, slipad mejsel af sten, l. 1,85″, f. vid **Ullstämma**; — StHM 5,210. UFT 5;

stenyxa med skafthål, **Ulstämma**. Söderbom 50;

tre stenyxor med skafthål, en af dem ofullständig; från **Tible**;
stenyxa med skafthål, ofullständig, med utstående knapp på ena sidan, ytterst sällsynt form, från **Tible**; Jfr *Congrès* 1874 T. I. p. 288 2 och 289 f. 16;
stenyxa med skafthål, ofullständig, nedre delen; från **Skolsta**; — f. 1875. StHM 5,210. UFT 5.

(uppgiften om näst förestående föremål i UFT 5 synes böra rättas så till vida, att en hel stenyxa utgår, att Hummelsta by ej förekommer bland fyndställena, och att ingen af dessa stensaker finnes under nr 5,209 i StHM, hvilket allt här blifvit iakttaget);

stenyxa med skafthål, afbruten i det ursprungliga borrhålet, f. vid **Djurby** gård. Söderbom 6;

stenyxa med skafthål; **Vellinge**. Söderbom 57;

stenyxa med skafthål, omkr. 20 cm lång, f. i **Säfsta** kärr; v. Essen, Signilsberg;

stenyxa med skafthål; v. Essen, Signilsberg;

stenyxa med skafthål, **Fiskvik.** Söderbom 51;
stenyxa med skafthål, **Lislena** by. Söderbom 52;
stenyxa med skafthål, **Källsta.** Söderbom 53;
två stenyxor med skafthål, öfre delarne. **Källsta.** Söderbom 54 och 55;
stenyxa, troligen utan skafthål, afslagen. **Hummelsta.** Söderbom 56;
två stenyxor med skafthål. StHM 6,375.

Villberga sn

stenyxa med skafthål, mycket liten, minst af alla i StHM, f. vid **Långarnö.** StHM 6,297. MBl 82—84.

Boglösa sn

stenyxa med skafthål, f. vid **Boglösa** gård. Söderbom 5;
stenyxa, nedre delen (månne tväryxa med skafthål?). Schürer 81;
stenyxa med skafthål. Schürer 82.

Kungs Husby sn

stenyxa utan skafthål, 45 mm; **Hacksta.** Söderbom 46;
stenyxa med skafthål, öfre delen; **Hacksta.** Söderbom 47;
half stenyxa med skafthål. Söderbom 48.

Åsunda härad

Breds sn

halfmånformig skrapa af flinta (= W 58), f. i en torfmosse till **Hamby.** StHM 2,474. ATS 3;
smal mejsel af flinta; | f. på **Skälby** egor. StHM 3,691.
flintknif; | ATS 3;
stenyxa med skafthål, f. på **Skälby** egor. StHM 2,889. ATS 3;
halfmånformig skrapa af flinta (= W 58). Hamilton. ATS 3. VFA I;

stenhammare eller yxa med tvärhammare, med skafthål. Hamilton.

Vårfrukyrka sn

flintdolk med fyrkantigt skaft. StHM 6,258;
bit af en stenyxa, som haft skafthål; | StHM 6,375.
stenyxa med skafthål, vidgad kring hålet, **Ekeby**; |

Tillinge sn

åtta väl arbetade skedformiga skrapor af flinta, f. tillsammans på bottnen af ett dykärr vid **Kilsby**. StHM 2,227. ATS 3. Montelius StHM s. 11. (I UFT 8, säges fyndstället vara på Lundby egor, och angifves tiden för fyndet till 1840-talet).

Svingarns sn

stenyxa med skafthål, nedre delen, f. å **Haga** gårds egor. Schürer 83.

Näs sn

rund mejsel af sten, f. vid dikesgräfning på **Nybyholms** egor. Trägårdh;
stenyxa med skafthål, ganska trubbig i båda ändar, f. på en åker å **Nybyholm**. Trägårdh.

Våla härad

Öster Våla sn

stenyxa med skafthål, f. 1835 djupt i ett dike. UM 124. ATS 3. UFT 5.

Harbo sn

stenyxa eller mejsel, från **Björsbo**. Cederström 526. UFT 6;
stenyxa, nedre delen, som troligen haft skafthål. Schürer 80;
båtformig stenyxa med skafthål, f. i **Harboån** nära Viby. Egdes i sept. 1878 af kyrkoherden Öhrn i Harbo.

Torstuna härad

Huddunge sn

stenmejsel, från **Nyby**. Cederström 522. UFT 6.

Hvittinge sn

stenyxa med skafthål, f. vid **Holm**. Obekant hvart den tagit vägen. UFT 5;
halmejsel, omslipad till rät, af flinta, f. vid **Gillberga** vid nyodling. Andersson;
stenyxa med skafthål; egdes i juni 1878 af bondesonen Anders Eriksson i Gillberga;
stenkil, smal, eller yxa utan skafthål, med tydliga smalsidor, f. vid **Grimle** by. Schürer 92;
stenyxa utan skafthål eller hacka, med oval genomskärning, f. i odling vid **Grimle**. Schürer 93;
stenyxa med skafthål, f. vid **Grimle** by. Söderbom 42;
två stenyxor, afslagna i skafthålet. **Brunkbo**. StHM 6,356. MBl 89 och 90;
stenyxa med skafthål, 20 cm lång. Andersson;
stenyxa med skafthål, utvidgad kring detsamma, smal hammare. Andersson;
stenyxa, nedre delen, tuslagen genom skafthålet och med ringformigt började skafthålsborrning nedanför (båtform?). Andersson;
stenyxa utan skafthål, med oval genomskärning. Schürer 94;
stenyxa utan skafthål eller mejsel, oval genomskärning, utsvängd egg. Schürer 95;
stenyxa med skafthål, nedre delen, tuslagen genom skafthålet. Schürer 96;
två stenyxor med skafthål. SkES 12,107, 12,108.

Österunda sn

stenmejsel eller yxa utan skafthål, f. vid **Norrhagen** under Mjölkbo. Cederström 336. UFT 6;
stenyxa, tydligen ämnad att förses med skafthål, 22

em lång, ryggad; f. vid **Mjölkebo**, vid stranden af Ryssjön. Andersson;

stenyxa med skafthål, omslipad; f. i närheten af **Mjölkebo**. Andersson;

stenyxa utan skafthål, f. vid **Domta**. Cederström 337. UFT 6;

stenyxa med skafthål, liknande båtform, med upphöjd ring kring skafthålet; från **Domta**. Tillhör komminister J. Höijer i Österunda;

stenyxa med skafthål; **Källsta?** Schürer 98;

stenyxa med skafthål, slagen midt itu; f. 1878 i ett potatesland å **Ulfsta** egor. Schürer 100;

stenyxa med skafthål, omslipad, f. i Selmossen å **Ulfsta** egor. Andersson;

stenyxa med skafthål, f. å **Ulfsta** egor. Andersson;

stenyxa med skafthål; Schürer 99;

half stenyxa med skafthål, nedre delen, afslagen i skafthålet. Schürer 124;

stenhammare med skafthål, svårt skadad å ena flatsidan, afsmalnande nästan lika åt båda ändar; har möjligen haft egg i ena ändan. Schürer 125;

nedre sidstycke af en stenyxa, med del af skafthålet qvar. Schürer 126.

Torstuna sn

mindre stenyxa af »vanlig» form, men nedanför skafthålet 8—9-sidig; f. 1870 under odling i ett kärr å **Djurby** skog på 1 fots djup. StHM 4,387. ATS 3. UFT 5;

yxhammare, båtformig, med skafthål, afslagen, f. vid **Tible**. Cederström 342. UFT 6;

stenyxa utan skafthål, med kullriga smalsidor;
stenyxa med skafthål, närmast lik M. 38;
} f. vid **Årby** 1874. StHM 5,124. UFT 5;

stenyxa med skafthål, f. vid **Torstuna** by. Söderbom 33;
stenyxa utan skafthål, f. vid **Torstuna** by. Söderbom 37;
två stenyxor med skafthål, f. vid **Grinda** by. Söderbom 34 och 35;
två halfva stenyxor med skafthål, f. vid **Grinda** by. Söderbom 39 och 40;
stenyxa utan skafthål, f. vid **Grinda** by. Söderbom 36; Söderbom 33—37, 39, 40 i UFT 5;
stenyxa med skafthål; **Kårsta** by? Schürer 103;
stenyxa; eges af kronofogden O. Schenström. UFT 3.

Simtuna härad

Vester Löfsta sn

stenyxa utan skafthål, 6,7 dec.-tum, öfre delen trind, = M 15; »f. vid ringmuren af borgen nära sjön». UM 186. ATS 3 (Torstuna härad);
två stenmejslar, från **Hårsta.** Cederström 348 och 349. UFT 6;
stenmejsel, afslagen, f. vid **Sättersbo.** Cederström 357. UFT 6;
två stenyxor med skafthål, en hel och en half; **Molnebo.** StHM 6,356. MBl 89 & 90;
stenyxa utan hål, ej af flinta. StHM 1,048. ATS 3.
två stenyxor med skafthål. SkES 11,251 och 11,852;
stenyxa med skafthål, nedre delen. SkES 11,842;
stenyxa med skafthål, öfre delen. SkES 11,853.

Altuna sn

stenyxa utan skafthål. UM 188 (Schröder 9). ATS 3. UFT 6;
stenyxa med skafthål, nedre delen. Schürer 102.
ett bryne; | StHM 6,375;
två stenyxor med skafthål, den ena trind; |
stenmejsel med oval genomskärning; |

half stenyxa med skafthål, nedre delen, platt, nära båtformig;
mellanstycke af stenyxa med del af skafthål; StHM 6,375.

(I ATS 3 upptages här en stenyxa med skaft,hål »f. vid **Säfva**», Lundeberg 25, men i både den äldre och den nyare förteckningen öfver UM hänföres Lundeberg 25 till Bälinge sn).

Tärna sn

stenyxa med skafthål, nedre delen; från **Bännbo**. Cederström 360. UFT 6;
stenmejsel med oval genomskärning; **Dalkarlstorp**. StHM 6,375.

Simtuna sn

spjutspets af grå skiffer, något krokig, utan tånge och hullingar, men med två inskärningar midt emot hvarandra nära ,bakre ändan, l. 6,2 tum; f. på **Vaby** egor. Afbildad i MBl 35. Ulfsparre 674;
stenyxa eller hacka, mycket platt, öfre delen med påbörjad ringformig skafthålsborrning och del af qvarsittande tapp; f. vid **Kaby**. Afbildad i Ulfsparres *Svenska fornsaker*, pl. IV, fig. 56. Ulfsparre 42;
stenyxa med skafthål, något ryggad, f. på samma ställe och afbildad såsom föregående pl. IV, fig. 57. Ulfsparre 2;
stenyxa med skafthål, f. vid **Kaby** år 1872. Afbildad såsom föregående, pl. V, fig. 61. Ulfsparre 6;
stenyxa med skafthål, mycket minskad genom omslipning, nu blott 60 mm lång, afbildad såsom föregående, pl. V, fig. 67. Ulfsparre 10;
trissa af sten med ett hål midt igenom de flata sidorna, omkr. 90 mm i genomskärning och 35 mm tjock; f. vid **Kaby**. Afbildad såsom föregående, pl. V, fig. 64. Ulfsparre 41;

slipsten af sandsten, nästan äggformig, med två slipytor, 6,7 tum lång. StHM 4,289. ATS 3. UFT 3;

bakstycke af en yxhammare med halft skafthål qvar;
half öfversida af en stenyxa, del af skafthålet qvar;
spjutspets af flinta;
en flintspån;
stenyxa med skafthål;
öfre delen af en båtformig stenyxa med skafthål;
— StHM 6,375;

»egendomlig sten» af stympad, konisk form, med två borrhål, hvilka träffas i stenens midt, vinkelrätt emot hvarandra. »Måhända har stenen utgjort sänke för en båt, då lemningar af en sådan befunnos vid platsen», f. i en uttorkad sjö vid **Kaby** gård. Ulfsparre.

Från häradet, utan särskildt angifven sn

slipsten af granit, 18 tum lång, 17 tum bred, 6 tum tjock, rännan 5½ tum bred, 3 tum djup. Ulfsparre 1;
hålmejsel af flinta. Ulfsparre 31. Liknar M 28;
hålmejsel af sten. Ulfsparre 29;
hälften af ett egendomligt verktyg af skiffer, till formen ursprungligen rundt; ett borradt hål genomlöper diametern, och ett mindre hål vid ena ändan genomskär det förra. Ulfsparre 32;
»borrhålstapp från en stenyxa». Ulfsparre;
fyra stenyxor med skafthål. Ulfsparre 3, 9, 11, 18;
stenyxa med skafthål, utvidgad kring det samma. Ulfsparre;
stenyxa med skafthål, något ryggad, förmodligen omslipad; liknar M. 59 Ulfsparre 5;
stenyxa med skafthål, omslipad. Ulfsparre 7;
stenyxa med skafthål, spår af ett äldre sådant? liknar M. 60. Ulfsparre 8;

stenyxa eller klubba med skafthål, borrad skeft från två sidor. Ulfsparre 13;
två båtformiga stenyxor — en hel och öfre sidan af en annan — med förlängda skafthål. Ulfsparre 14 och 15;
trind stenyxa utan skafthål, eller mejsel med rund genomskärning. Ulfsparre 28;
mejsel af sten. Ulfsparre 30;
stenyxa med ovanligt litet skafthål, urkälad bakpå. Ulfsparre 996;
midtdel af stenyxa med skafthål, hålig på bakre, rundad på främre sidan. Ulfsparre 19;
nedre delarne af tre stenyxor med skafthål. Ulfsparre 20, 22 och 23 (eller 27);
nedre delen af en stenyxa, utvidgad kring skafthålet, ryggad ofvan och nedan. Ulfsparre 24;
nedre delen af en stenyxa med skafthål, rätvinkliga hörn mellan sidorna. Ulfsparre 25;
öfre delen, midtdel samt sidostycke och egg af tre stenyxor med skafthål. Ulfsparre 17, 26, 16;
(om förenämnda 35 stensaker i Ulfsparres samling, se MBl 73—75);
nedre delen af en stenyxa, afslagen i skafthålet. Tillhör skolynglingen Karl Pripp i Norrtelje.

Trakten af Enköping

fyra halfmånformiga flintskrapor, »f. i trakten af Enköping vid en nyodling». Trägårdh.

Roslagen, utan angifven socken

stenyxa utan skafthål, ej flinta. »Mörby, Roslagen» (Mörby finnes på minst 7 ställen i Roslagen). Tillhört Lehman i Sigtuna, sedan O. Heilborn, nu GbgM.

Uppland, utan närmare uppgifven fyndort

stenyxa med påbörjadt skafthål och qvarsittande

tapp, »eggen ovanligt smal». UM 306, »högst sällsynt». UFT 8;

stenyxa med skafthål. UM 315. Troligen den i ATS 3;

stenyxa med skafthål, 2,9 dec.-tum, kring skafthålet en uppstående kant, illa skadad i båda ändarne; runskrift i ett enkelt band längs kanten på ena sidan. UM 317. Afbildad i Stephens *Oldnorthern runic monuments*, likaså i *Sveriges Historia*, äfvensom af J. H. Schröder i *Iduna*. ATS 3. UFT 8;

två stenyxor med skafthål, den ena mycket nött, samt eggdelen af en tredje. Varit i major Norlins samling (308, 307, 310), alla tre i UM, tills vidare utan nr;

öfre ändan af en afslagen stenyxa med skafthål. StHM 2,678. ATS 3;

stenyxa med skafthål, halfborradt från båda sidor, 2 7/8 tum lång. StHM 3,015. ATS 3, troligen denna;

tre »vanliga stenhammare», antagligen med skafthål;
en dylik, »mycket slät, och vackert skafthål»;
en dylik, hälften afslagen; } Hamilton;

(Hamiltons stenyxor med hål nämnas till olika antal i ATS 3. och VFÅ I);

fyra mejslar af sten;
en rund sten eller trissa med stort hål i; } Hamilton;

ett yxämne af flinta och

en flintyxa, båda groft knackade; från Uppland? (köpta hos Levertin i Stockholm). Ulfsparre 78 och 79;

främre hörnet af en flintyxa; från Uppland? Ulfsparre 83;

grof krumspån eller knif; Uppland 1869. Ulfsparre 77;

två flintspaner. Ulfsparre 82 och 89;
nedre delen af en stenyxa med skafthål. Ulfsparre 21;
eggdelen af en stor hålmejsel af flinta; från Uppland? Ulfsparre 80;
flintdolk. Uppland 1868. Ulfsparre 84;
främre delen af en spjutspets, från Uppland? 1869. Ulfsparre 81;
(se MBl 73—75, och om en stenyxa med skafthal ATS 3);
bred hålmejsel. I Södermanlands fornminnesförenings och h. elementarläroverkets förenade samling i Strengnäs, 82. Tryckt förteckning öfver utställning i Strengnäs 1877;
flintknif, troligen från Uppland». Kristinehamns elem.-lärov. samling. SFT 6;
konisk, genomborrad sten, troligen f. i närheten af **Uppsala**. Schürer 18;
stenyxa med skafthål. v. Essen, Signilsberg;
mejsel af sten. SkES 4,310;
stenyxa med skafthål. v. Essen, Vik 650.
(En i ATS 3 här upptagen halfmånformig skrapa af flinta, Lundeberg 67, lär enl. N. Kat. vara från Vestergötland.)

TABELLER.

Öfversigt af uppländska stenfornsaksfynd, som kunna tillhöra stenåldern, kända år 1879.

Område: Ytvidd i qv.-mil	Område: Namn	Af flinta: Yxor och mejslar	Af flinta: Dolkar och spjutspetsar	Af flinta: Skrapor	Af skifler: Mejslar	Af skifler: Spjutspetsar	Af andra stenslag: Mejslar och yxor utan skafthål	Af andra stenslag: Yxor och hammare med skafthål: Vanliga eller obeskrifna former	Af andra stenslag: Yxor och hammare med skafthål: Båtformiga och andra ovanliga slag	Af andra stenslag: Bryn- och slipstenar	Af andra stenslag: Andra föremål	Summa	Område: Antal på qv.-milen	Område: Namn
8,682	Frösåkers härad	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2	0,23	Frösåkers härad.
0,000037	Öregrunds stad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Öregrunds stad.
0,000011	Östhammars d:o	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Östhammars d:o.
2,562	Väddö o. Häfverö skeppslag	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Väddö o. Häfverö skeppsl.
5,895	Närdinghundra härad	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	4	0,67	Närdinghundra härad.
2,306	Lyhundra d:o	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	3	1,30	Lyhundra d:o.
2,189	Bro och Vätö skeppslag	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Bro och Vätö skeppslag.
3,039	Frötuna och Länna d:o	—	—	—	—	—	—	3	1	1	—	5	1,61	Frötuna och Länna d:o.
2,232	Sjuhundra härad	—	1	—	—	—	2	6	1	—	1	11	4,92	Sjuhundra härad.
3,626	Långhundra d:o	—	—	—	—	—	2	12	—	—	—	14	3,86	Långhundra d:o.
2,548	Erlinghundra d:o	—	1	—	—	—	2	21	2	—	—	26	10,20	Erlinghundra d:o.
2,041	Seminghundra d:o	—	—	—	—	—	—	6	1	—	—	7	3,42	Seminghundra d:o.

0,000036	Norrtelge stad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Norrtelge stad.
0,000013	Vaxholms d:o	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Vaxholms d:o.
0,000048	Sigtuna d:o	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	Sigtuna d:o.
0,00031	Stockholms d:o	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	Stockholms d:o.
1,984	Sollentuna härad	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	3	1,51	Sollentuna härad.
3,158	Färentuna d:o	—	—	—	—	—	—	2	1	—	1	4	1,15	Färentuna d:o.
10,229	Örbyhus d:o	—	1	—	—	—	1	10	4	—	—	16	1,56	Örbyhus d:o.
11,487	Olands d:o...	—	1	—	—	—	1	3	—	—	—	5	0,43	Olands d:o.
2,221	Rasbo d:o	—	2	—	—	—	—	4	—	—	—	6	2,70	Rasbo d:o.
3,303	Norunda d:o	1	3	—	—	2	9	25	3	—	1	44	10,29	Norunda d:o.
2,073	Bälinge d:o	—	—	—	1	—	8	8	6	1	—	24	11,09	Bälinge d:o.
0,00013	Uppsala stad	—	—	—	—	1	1	4	—	—	1	7	—	Uppsala stad.
2,379	Ulleråkers härad	—	2	—	—	—	10	34	2	1	1	50	21,01	Ulleråkers härad.
1,198	Vaksala d:o	4	1	—	—	—	2	19	3	—	—	29	24,20	Vaksala d:o.
3,015	Hagunda d:o................	3	5	1	—	—	12	38	7	1	2	69	22,88	Hagunda d:o.
1,795	Lagunda d:o	—	—	—	—	—	4	27	3	—	—	34	18,91	Lagunda d:o.
2,106	Håbo d:o	3	1	—	—	—	3	10	1	—	—	18	7,48	Håbo d:o.
2,027	Bro d:o	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	4	1,97	Bro d:o.
4,166	Trögds d:o........	—	—	—	—	—	4	23	2	—	—	29	6,96	Trögds d:o.
0,000094	Enköpings stad...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Enköpings stad.
2,369	Åsunda härad	1	2	10	—	—	1	4	2	—	—	20	8,44	Åsunda härad.
5,572	Våla d:o.....	—	—	—	—	—	1	2	1	—	—	4	0,71	Våla d:o.
3,376	Torstuna d:o	1	—	—	—	—	9	26	7	—	—	43	12,73	Torstuna d:o.
5,149	Simtuna d:o	1	2*	—	—	1	11	33	9	3	4	64	12,42	Simtuna d:o.
——	Obestämd trakt i Uppland	4	6*	4	—	—	7	14	2	—	2	39	—	Obestämd trakt i Uppla d.
113,677679	Sammanlagdt	18	29	15	1	5	98	369	66	8	14	623	5,18**	

* Deribland 4 flintspåner. — ** Medeltal.

Fördelning af uppländska stensaker 1879 efter egarne.

Egare.	Flinta			Skiffer		Andra stenslag				Summa	Anmärkningar.
	Yxor och mejslar	Dolkar och spjutspetsar	Skrapor	Mejslar	Spjutspetsar	Yxor utan skafthål	Yxor med skafthål	Bryn- och slipstenar	Andra föremål		
Statens Historiska Museum	3	6	9	1	1	14	67	2	2*	105	* 1 »borrhålstapp» samt 1 flintspån.
Uppsala universitets fornsamling	9	8	—	—	2	17	64	2	1*	103	* »borrhålstapp».
Friherre E. Cederström	—	1	—	—	—	21	56	—	1	79	
Herr W. Schürer von Waldheim	—	1	—	—	—	8	61	2	3	75	
Herr Otto Söderbom	—	—	1	—	—	9	49	—	—	59	
Kapten S. Ulfsparre	5	2	—	—	1	3	26	1	4*	42	* 1 »borrhålstapp» samt 3 flintspåner.
Friherre von Essen, Vik	—	—	—	—	—	4	19	1	—	24	
Grefve G. M. Hamilton	—	—	1	—	—	4	7	—	1	13	
Major J. G. E. Wiman	—	—	—	—	—	3	9	—	—	12	
Kandidaten Frans Andersson	1	—	—	—	—	1	9	—	—	11	
Skand.-etnografiska samlingen	—	—	—	—	—	1	10	—	—	11	
Friherre von Essen, Signilsberg	—	—	—	—	—	2	8	—	—	10	
Professor L. E. Walmstedt	—	2	—	—	—	2	3	—	1	8	
Brukspatron E. Trägårdh	—	—	4	—	—	2	1	—	—	7	
Göteborgs museum	—	—	—	—	1	1	2	—	—	4	
Herr H. Zetterberg	—	—	—	—	—	1	3	—	—	4	
Friherre G. L. Oxenstierna	—	1	—	—	—	—	2	—	—	3	
Herr C. Hammer	—	—	—	—	—	—	3	—	—	3	
Strengnäs högre elementarläroverk	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2	
Herr Otto Heilborn	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	
Pite lägre elementarläroverk	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
Kristinehamns lägre elementarläroverk	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	»flintknif».
Gefle högre elementarläroverk	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	
Dannemora folkskola	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
24 olika egare	—	1	—	—	—	1	26	—	—	28	
Hos okände egare eller förkomna saker	—	2	—	—	—	2	5	—	1	10	
Sammanlagdt.	18	25	15	1	5	98	435	8	14	619	och 4 flintspåner.

Om Rökstenen.

Af

Leopold Fredrik Leffler.

Facile est inventis addere.

Professor S. Bugge har vid sin tolkning af Rökstenen[1]) lemnat inskriften å toppytan olöst. Ett försök skall här göras till dennas läsning och tolkning[2]).

Af baksidans 3 korsformade figurer — i det följande för korthetens skull kallade kors — jämte därtill hörande på vanligt sätt skrifna runor har Bugge fått fram ordet **runimaþR** (se *Rökst.* s. 85—87). Hvart kors har nämligen 4 armar, 2 till höger och 2 till vänster, och på hvarje arm finnas kvistar, hvilkas antal angifver vare sig en af de 3 ätterna i runfuthorken eller runans plats i ätten. Bugge har nu, på sätt nedanstående figur antyder, tolkat dessa kvistars betydelse:

---

[1]) Antiqv. Tidskr. f. Sverige. Del. V. s. 1—148 (samt *Efterslut* s. 211—215). Denna Bugges afhandling angifves i det följande med Rökst.

[2]) Professor G. Stephens har i sin uppsats *Om Rök-stenen* (Ant. Tidskr. f. Sverige. Del. V, s. 161—180) lemnat en tolkning af toppytans lönskrift. Jag kan dock af flere skäl icke godkänna den af Stephens föreslagna läsning och tydning, hvarigenom **huhuan**, med betydelsen hugga (pres. infin.), finnes skrifvet med toppytans lönskrift. Af de flere invändningar, som däremot kunna göras, vill jag här blott framhålla följande två: 1) toppytans lönskrift läses af Stephens efter en helt annan princip än baksidans likartade lönskrift; 2) i Rökstenens skrift måste **huhuan** haft *k*, ej *h*, såsom tecken för den andra rotkonsonanten.

Fig 1

Ätten angifves sålunda å dessa kors på de 2 midt emot hvarandra stående armar, hvilka kunna betraktas som en enda lång — å figuren med tjockare streck angifven — staf, lutande åt vänster, medan åter runans plats eller nummer — å figuren och flerstädes i det följande angifven med förkortningen »nmr» — i ätten angifves på den af 2 armar sammansatta staf, som lutar åt höger, hvarjämte ätt och nmr tagas till hopa — å figuren utmärkt med) eller (— lodrätt, ej vågrätt. Kvistarnes antal å stafvarne visa bestämdt, att ätt och nmr icke kunna hafva varit angifna på annat sätt, än nu nämts[1]). Däremot är det möjligt, att: läsa ätt och nmr i hop vågrätt. Man får då (från vänster)

först	2:a runan	i	3:e ätten	=	**u**,
därunder	4:e runan	i	1:a ätten	=	**R**,
så	2:a runan	i	2:a ätten	=	**n**,
därunder	3:e runan	i	2:a ätten	=	**i**,
så	5:e runan	i	3:e ätten	=	**r**,
därunder	2:a runan	i	3:e ätten	=	**u**,

d. v. s. $\frac{\mathbf{u}}{\mathbf{R}}\ \frac{\mathbf{n}}{\mathbf{i}}\ \frac{\mathbf{r}}{\mathbf{u}}$; hvartill komma de med vanliga runmynder skrifna **þR**. Vare sig man nu läser från vänster till höger — hvilket ger **uR niruþR** — eller från höger till vänster — hvilket ger **runiuRþR** —, får man, så vidt jag

[1]) Korset längst till höger har nämligen 5 kvistar å den öfre armen till höger, och korset längst till vänster har 4 kvistar å undre armen till vänster.

kan se, ingen mening[1]). Jag fasthaller därför vid Bugges läsning **runimąþR**.

Efter tolkningen af detta ord **runimąþR**, hvars betydelse af Bugge angifves som runmästare (en el. flere), söker Bugge att finna ett eller flere namn i den hemlighetsfulla skriften å toppytan. Härom yttras (*Rökst.* s. 87): »Læsningen **runimąþR** skal altså stå sin pröve ved sammenligning med skriften på topfladen, men jeg må desværre indrömme, at jeg ikke formår at læse denne, og derved bliver også **runimąþR** tvilsomt». Öfver de 3 korsen å toppytan samt till höger om dem stå enligt Bugge till samman 5 runor, hvilka af honom läsas **biari**. Härefter fortsätter Bugge: »Hvis vi nu læse alle kvistrunerne på topfladen efter samme princip som runerne (**runimąþR**) på den bagre bredside og ligesom ved disse begynde fra höire, så få vi: ....: tilsammen **nþnþsi**. Men da dette giver os uudtalelige bogstavforbindelser, kan vi endnu ikke være på ret spor. Det synes nödvendigt at antage, at skrivemaden her er endnu mere hemmelighedsfuld end ved **runimąþR**, forudsat at jeg har læst sidstnævnte ord rigtig. Mulig kan andre löse gåden.»

Det försök till lösning af gåtan, som här skall göras, grundar sig på följande undersökning af ursprunget till Rökstenens runkors.

Redan Bugge har (*Rökst.* s. 85 n. 1) jämfört korsen å baksidan med de i Liljegrens *Run-Lära*, planch II, afbildade s. k. valld runir, hvilkas utseende nedanstående figur återgifver.

(Ordet *barn* med »*Valld runir*».)

Fig. 2.

[1]) I **runiuRþR** skulle någon kanske vilja se ett **rún-niǫrðr*, bildadt liksom *baug-njǫrðr*, *sig-njǫrðr* m. fl.; men detta går ej an med hänsyn till **R** i ljudförbindelsen **-Rþ-**. I *njǫrðr* är nämligen *r* ursprungligt (jfr *Nerthus* hos Tacitus).

Dessa kors ega till sin ställning i synnerhet likhet med toppytans kors. De hafva nämligen liksom dessa de spetsiga vinklarne lodrätt stälda, de trubbiga vågrätt och kunna kännetecknas såsom bredvid hvarandra upprätt stående kors (jfr fig. 3, som återger toppkorsens typiska form, medan fig. 4 återger samma kors i hvad man skulle kunna kalla liggande läge, med de trubbiga vinklarne lodrätt, de spetsiga vågrätt stälda).

Fig. 3.

Fig. 4.

Å valld-runornas kors utmärkes ätten, som man af fig. 2 ser, å öfre delen, runans nmr å nedre delen af den åt vänster lutande stafven, medan den åt höger lutande stafven saknar kvistar.

I detta sistnämda hänseende annorlunda anordnade men med hänsyn till sin ställning öfverensstämmande med valld-runornas kors och med Rökstenens toppkors äro de kors, hvilka jag förmodar hafva funnits i originalet till en af Thorsen[1]) meddelad här nedan återgifven afbildning af flere olika slags hemlighetsfull runskrift:

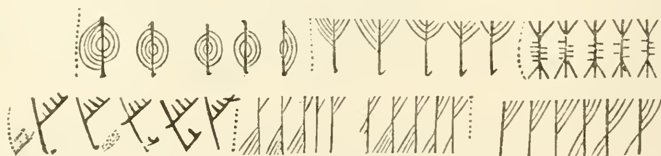

Fig. 5.[2])

I de 5 figurerna till vänster å undre raden i denna

[1]) I hans afhandling *Om Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale,* Kjøbh. 1877 (bihang till *Codex Runicus*). s. 35. n. 36.

[2]) Jfr Tillägg 1 till denna afhandling.

teckning ser jag dåliga kopior af figurer, som ursprungligen måste hafva haft det utseende, som nedanstående figur utvisar:

Fig. 6.[1])

Här är ätten angifven på den öfre delen af den åt höger lutande stafven, runans nmr å dennas nedre del. De 5 korsen angifva således (från höger till vänster) de 5 runorna **tblmʀ**[2]). Anordningen å dessa kors skiljer sig från valld-runornas dels däri, att i de förra, såsom nu nämnts, den åt höger lutande stafven är försedd med kvistar, men ej den åt vänster lutande, medan förhållandet i de senare är motsatt, dels däri att å de förra de ätt och nmr utmärkande kvistarne äro vända åt samma håll, medan de å de senare äro vända åt hvar sitt håll.

Det synes nu ligga nära till hands att antaga, att Rökstenens kors äro en sammansättning af de båda nu uppvisade arterna af för hemlighetsfull runskrift nyttjade kors. Tänker man sig ett kors sammansatt af dessa sistnämnda slag skulle det få det utseende, som fig. 7 utvisar: en obetydlig ändring till åstadkommande af likformighet ger det utseende, som fig. 8 visar, eller just den form, som Rökstenens toppkors ha.

Fig. 7.

Fig. 8.

Ytterligare en ändring har skett vid Rökstenens kors, i det att dessa angifva ätterna på öfre och undre armen af samma staf, nämligen den åt vänster lutande, medan ett kors utan ringaste förändring sammansatt af de båda

[1]) Jfr Tillägg 1 till denna afhandling.

[2]) Se härom i Tillägg 1 till denna afhandling.

nu påpekade slagen enkla runkors skulle hafva ätt och nmr utmärkta å samma staf, ätten å den öfre, numret å den undre armen, och således ätterna å de båda öfre, nummerna å de båda undre armarne. Att anordningen å baksidans kors på Rökstenen ej kan vara annan, än nyss nämts, har här straxt förut (se s. 2 not 1) blifvit framhållet. Hvad toppkorsen vidkommer, ser man af det kors, hvari **bi** är skrifvet, att ätten ej kan ha varit utmärkt å öfre armen till höger, hvadan det är all anledning att antaga, att äfven å dessa kors ätterna äro utmärkta å den åt vänster lutande stafven, nummerna å den åt höger lutande. Denna afvikelse i anordningen af Rökstenens sammansatta kors är helt naturlig. Det skulle ju tydligen ha varit obekvämt och lätt ledande till förvirring att vid sammantagandet af runans ätt och nummer hafva måst öfverhoppa den mellanliggande armen, medan det däremot blir lätt och enkelt att sammantaga 2 bredvid hvarandra liggande armar, hvarjämte obestridligen största likformighet uppstår på det sätt, som Rökstenens kors äro anordnade, att hvar annan arm utmärker ätten, hvarannan numret. Sedan man väl beslutit sig för denna ändring, är det uppenbarligen en alldeles likgiltig sak, om ätt och nmr för hvar runa läses i hop vågrätt eller lodrätt, d. v. s. om hvardera armen, som utmärker ätten, sammanparas med den runans nmr utmärkande armen till höger eller till vänster om sig. Vi ha sett här förut (s. 2, 3), att å baksidans kors ätt och nmr måste tagas ihop lodrätt. Å toppytans kors åter får man, som Bugge visat (se s. 3 här), ingen mening, om så sker. Däremot får man uttalbara bokstafsförbindelser och, såsom längre fram skall visas, ett mening gifvande ord, om å toppytans kors ätt och nmr tagas i hop vågrätt, alt under den förutsättning att, såsom enligt min tanke ovilkorligen bör ske, vid toppkorsens läsning samma ättindelning af runfuthorken följes, som vid tydningen af

baksidans kors och af den öfriga lönskriften å Rökstenen (: 1 **bmlʀ**, 2 **hniast**, 3 **fuþąrk**).

Den olikhet, som, med nu föreslagna sätt att gå till väga, iakttages vid läsningen af toppytans och baksidans kors, är, som man finner, ytterst obetydlig och kan ej, under förutsättning att det historiska ursprunget till Rökstenens kors är sådant, som jag nu sökt göra troligt, anses träffa någon för korsens anordning väsentlig punkt. Det bör därför ej väcka anstöt, att toppkorsen måste läsas på ett i denna punkt afvikande sätt från baksidans kors. Det är möjligt, att runristaren afsigtligt anordnat korsen olika för att låta de båda sätt komma till användning, hvarpå korsen kunde läsas. Det är dock äfven möjligt, att afvikelsen är rent tillfällig. En tredje möjlighet till förklaring af olikheten finnes ock. Därom må några ord yttras, innan jag öfvergår till inskriftens läsning efter nu faststälda grunder.

Jag har från början tänkt mig, att den något olika läsningen af baksidans och toppytans kors stode i sammanhang därmed, att de förra korsen äro annorlunda stälda än de senare. Af teckningen hos Stephens (*ON. Run. Mon.* I, 231) — den enda jag kände, då jag lyckades läsa toppytans kors — synes det, som om baksidans kors, särskildt de två till höger, mer närmade sig den typiska form, som fig. 4 här återgifver, medan toppkorsen mer liknade fig. 3. De förra kunde då betraktas som bredvid hvarandra liggande kors och de senare åter som bredvid hvarandra stående (jfr s. 4 här förut). Att baksidans kors fått denna liggande ställning — man skulle ock kunna betrakta dem såsom öfver hvarandra stående — tänkte jag mig bero därpå, att utrymmet å baksidan icke medgifvit anbringandet af 3 bredvid hvarandra stående kors[1]).

[1]) Att korset längst till vänster ej fått den typiska formen skulle åter äfven bero på bristande utrymme.

Toppkorsens flyttning från den stående ställningen å toppytan till den liggande å baksidan kunde man på följande sätt för sig åskådliggöra:

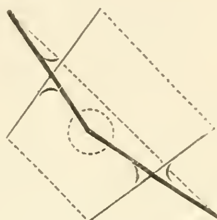

Fig. 9.[1])

Baksidans[2]) kors finge på detta sätt läget b) här nedan, medan toppytans kors fått den ursprungliga ställningen a):

a) x x x b)[2]) × × ×

Af en blick på fig. 9 kunde man nu utan vidare förstå, hvarför ätt och nmr å toppytans kors måste tagas ihop vågrätt, å baksidans kors lodrätt.

Emellertid vågar jag ej längre hålla mycket på hela det nu senast framstälda förklaringsförsöket. Å de nya teckningar, som af Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien ombesörjts och som åtfölja *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige*, B. V och VI, hafva nämligen baksidans kors icke samma utseende som på teckningen hos Stephens. De båda korsen till höger synas hafva nästan alldeles räta vinklar; endast å midtkorset synes den högra vågrätt stälda vinkeln vara helt litet spetsig och den undra lod-

---

[1] Korsen skulle altså icke ha vändts till hälften i samma plan, så att de stående korsens öfre arm till höger blifvit nedre arm till höger — hvilket skulle ha gifvit kors i liggande ställning med ättstafven lutande åt höger —, utan de måste tänkas ha blifvit svängda om i rymden (såsom fig. 9 antyder), hvarvid ättstafven fått det läge, som den å Rökstenens kors på baksidan har.

[2]) Vid dessa figurer, som blott tjäna till att utmärka korsens ställning, betyder skilnaden mellan tjockare och smalare streck intet.

räta vinkeln obetydligt trubbig, hvilket i förening därmed att korsets höjd mellan de båda högra armarnes ändpunkter är ej obetydligt mindre än dess bredd mellan de båda undre armarnes ändpunkter synes gifva åt detta kors karaktären af ett liggande kors. Bristen på utrymme skulle då möjligen kunna hafva föranledt, att de båda sidokorsen fått en oriktig form[1]). Men allt detta är för osäkert, för att något får byggas på sådan grund[2]). Man gör väl därför rättast uti att lemna frågan om korsens liggande eller stående läge alldeles å sido och endast fasthålla därvid, att det bör vara tillåtet att läsa toppkorsen på det ena, baksidans kors på det andra af de å sidan 6 angifna sätten, enär det ena icke mer än det andra kan anses vara för korsen väsentligt.

Jag öfvergår nu till toppkorsens läsning. Om man

---

[1]) I alla händelser har bristen på utrymme å baksidan föranledt, att dennas kors fått en form, som afviker från toppkorsens ursprungligare form.

[2]) Jag kan här tillägga, att jag från herr kyrkoherden J. M. F. Ullman i Rök — hos hvilken jag, med anledning af ofvan påpekade olikhet i de båda teckningarna af Rökstenens kors, anhållit om upplysningar — i benäget bref af $^{14}/_{6}$ 1878 erhållit följande utlåtande, hvilket grundar sig på en af stud. K. A. Hagson företagen undersökning af stenen: »Hvad de »korsformade figurerna» å öfversta delen af stenens bakre bredsida vidkommer, så tyckas de vara bäst återgifna i träsnitten vid slutet af prof. Bugges afhandling, utom i det afseendet att »korsens» armar der synas väl mycket raka — hos Stephens deremot väl mycket krökta —, men sjelfva *vinklarne* stämma hos Bugge bäst öfverens med originalets. Så har den venstra (och nedersta) figuren den öfre och nedre vertikalvinkeln något spetsig, den venstra och den högra i följd deraf något trubbig, men den mellersta figurens vinklar äro alla i det närmaste räta, hvilket äfven är förhållandet med den högra figuren. Det ser nemligen ut, som om det varit runristarens mening, att äfven här åstadkomma räta vinklar, men skall man likväl skilja mellan spetsiga och trubbiga, så måste den öfre och nedre vertikalvinkeln anses för något litet spetsig, den högra och venstra således för något litet trubbig.»

utgår från den korshalfva, däri runorna för **bi** stå, såsom den öfversta till vänster och, såsom nu bestämts, tager ätt och nmr till hopa vågrätt[1]), får man följande runor:

först 5:e runan i 2:a ätten = **s**,
därunder 3:e runan i 2:a ätten = **i**,
så 2:a runan i 3:e ätten = **u**,
därunder 3:e runan i 2:a ätten = **i**,
så 2:a runan i 3:e ätten = **u**,
därunder 3:e runan i 2:a ätten = **i**,

d. v. s. $\frac{\mathbf{s}}{\mathbf{i}}\ \frac{\mathbf{u}}{\mathbf{i}}\ \frac{\mathbf{u}}{\mathbf{i}}$.

Att dessa 3 par runor böra läsas uppifrån nedåt, ej nedifrån uppåt, synes vara all anledning att antaga. Läsa vi nu från höger till vänster, liksom å baksidans kors, få vi fram bokstafsförbindelsen **uiuisi**[2]).

Detta nu funna **uiuisi** förmodar jag utgöra ett ord, som på fno. skulle hafva hetat **vévísi*. Detta **vévísi* fattar jag som bestämd form nom. sing. mask. af ett adj. **véviss* med betydelse af den som känner heliga ting. Ordet, som eljest ej kan uppvisas i den fornnordiska litteraturen, är bildadt af adjektivet *víss* samt af adjektivstammen *wīha-*, helig, hvilken återfinnes i got. adj. *veihs*, fhty. adj. *wîh*, fsa. *wîh-* och kanske i fno. *vé-* i några sammansättningar (*vébraut*, *Vébrandr*, m. fl.). Denna sammansättning **véviss* (af en grundform **wīha-wīsaʀ*) är fullkomligt likartad med den, som föreligger i de fno. adjektiven

---

[1]) Man skulle möjligen kunna tänka sig, att den gamle runristaren själf angifvit detta därmed, att han inom den öfre vinkeln af hörnkorset till vänster satt bredvid hvarandra runtecknen för **bi**, inom midtkorsets öfre vinkel **a**, hvilka runtecken eljest haft bättre utrymme midt emellan de 3 korsen (i jämnhöjd med **ri**).

[2]) Det synes icke sannolikt, att man skall läsa det hela ännu en gång nedifrån uppåt från vänster till höger, hvilket gåfve bokstafsförbindelsen **isiuiu**, som på flere sätt kan uppdelas i ord (jfr därom s. 16 n. 1).

fá-víss, *marg-víss*. *all-víss*, betydande den som känner få ting, många ting, alla ting[1]).

Detta adj. ***vévisi** för jag nu till det med vanliga runor å toppytan stående ordet **biari**, hvilket jag uppfattar som runmästarens namn. Då detta namn är högst ovanligt och då den 5:e runan enligt Bugges beskrifning (s. 88 Rökst.) syntes något tvifvelaktig, trodde jag först, att det välkända namnet *Bjǫrn*, skrifvet **biarn**, möjligen här förelåg, i det att det slutande **n** (ᚼ) genom felhuggning kommit att närmast likna ett **i** (ᛁ). Jag skref därför, särskildt på uppmaning af professor S. Bugge, hvilken jag delgifvit här framstälda tolkningsförslag, till kyrkoherden i Rök, J. M. F. Ullman, och anhöll om förnyad noggrann undersökning af runan och af stenens beskaffenhet vid midten af runan — där den räta stafven än uppgifvits vara tudelad, än vara försedd med en punkt liknande den på Rökstenens runnynd för *h* (ᚽ) förekommande — samt till höger om runan — där kvisten för **n** möjligen blifvit förbisedd eller i föjd af någon hardhet i stenen möjligen ej kunnat tydligt uthuggas — äfvensom om ett pappersaftryck af runan, hvars läge på stenen för öfrigt af mig noggrant beskrefs och genom medsänd teckning af hela toppytan åskådliggjordes, och hvars utseende enligt flere olika, förut gjorda, mig af professor Bugge godhetsfullt meddelade teckningar äfven i mitt bref afbildades. Härpå erhöll jag af kyrkoherden Ullman följande benägna svar (af den 2/3 1878): »... Jag har nu

---

[1]) En annan förklaring af **vévisi* är äfven möjlig. Senare sammansättningsleden *-vísi* skulle kunna vara substantivet *vísi* (äfven *vísir*), egentligen betydande visare, ledare, föreståndare — i svenskan kvarlefvande i *bi-vise* —, och den första sammansättningsleden skulle kunna vara subst. *vé*, ntr. tempel. Ordet skulle då betyda tempelföreståndare (jfr ock fno. *hilmir vébrautar*, *vǫrðr véstalls*, *vés valdr* m. fl. samt **uia aiþuiarþan þiakn** å Glavendrup-stenen [jfr Wimmer, *Runeskr. Oprind.* s. 248—249].)

varit öfver på Röks kyrkogård och så noga jag kunnat undersökt öfre delen af den omskrifna runstenen. Sedan ett tjockt lager af mossa afborstats, hafva jag och en Student af Smålands nation K. H. Petersson tagit runstenen i noggrannt skärskådande och efter mycken undersökning med fingrarne icke kunnat finna något sidostreck i den omtvistade runan, hvilken förefaller oss som ett rakt streck[1]) ᛁ. — Någon serskild hårdhet i stenen på det omtvistade stället har icke kunnat upptäckas. Pappersaftrycket misslyckades till följe af stark blåst.»[2])

Af hvad nu meddelats framgår, att runorna ofvan och till höger om toppytans 3 kors till samman verkligen äro **biari**. Jag finner däri ett namn *Biari*, som dock hvarken i den fno. eller fsve. litteraturen, så vidt jag vet, eljest kan uppvisas. I fhty. finnes emellertid det fullkomligt motsvarande namnet *Bero, Pero*, som på nordisk botten skulle heta *Beri* eller *Bjari*. Att i fsve. den senare, brutna formen af ordet påträffas stämmer väl till samman med att sve. har *bjässe* af **biarsi*, i nordliga munarter betydande *björn* (men fno. *bersi*, liksom *bera, berfjall, berserkr*). Redan af dessa grunder ansåg jag ett fsve. namn *Biari* ganska antagligt, och Prof. Bugge, som jag skriftligen meddelat, hvad här framstälts, skref till svar därpå: »Paa *Biari* som Runemesterens Navn har jeg selv for længst tænkt, og jeg tror ikke at mindes feil, naar jeg siger, at denne Opfatning var nævnt oprindelig

---

[1]) Spärradt af mig.

[2]) I de s. 9 n. 2 här omnämda, af kyrkoherde Ullman godhetsfullt lemnade ytterligare upplysningar om Rökstenen heter det: »Hvad inskriften å Rökstenens toppyta angår, så lider det intet tvifvel, att den sista af de fem vanliga runorna, som der förekomma, är ᛁ och hela ordet således **Biari** (ej **Biarn**). Den sista runan har nemligen ingen likhet vare sig med ᛋ eller med ᚽ, utan är ett tydligt ᛁ, fastän detta är både upptill och nedtill kortare än det närmast föregående ᚱ.»

i mit Manuscript; jeg tænkte derved som De enten paa en Form = tydsk *Bero* eller paa Feillæsning for *Biarn*». Helt nyligen har jag fått en högst intressant bekräftelse på tillvaron af ett forntida namn *Biari* i Norden. Docenten Lundgren, hvilken jag förut meddelat min här framstälda tolkning, har nämligen senare påpekat för mig, att namnet *Biari* en gång förekommer hos Saxo Grammaticus. I början af 8:de boken af hans *Historia Danica* träffas i den bekanta förteckningen på kämparne i Bråvalla slag, hvaraf stora stycken låta ordna sig i versrader med tillhjälp af namnens allittererande begynnelsebokstäfver, följande ställe, som jag här ordnar som vers:

»... *Grimar* ac *Grenzli*,
post hos *Ger* Livicus.
Hama quoque et *Hunger*,
*Humbli Biari*que ...[1])

Lyckligtvis har Saxo där bibehållit namnens nordiska former; eljest hade han troligen där återgifvit *Biari* med *Bero* — den från fornhögtyskan komna medeltidslatinska formen[2]) —, hvarmed *Björn* ofta öfversättes så väl hos Saxo som i andra medeltidsurkunder.

I tvänne helt olika nordiska minnesmärken, Saxos krönika och Rökstenens runinskrift, finna vi altså det gamla namnet *Biari* bevaradt: då dessa ställen bekräfta hvarandra, ha vi ej längre skäl att tvifla på denna namnforms tillvaro i Norden. Att den tidigt försvunnit och ersatts af formen *Bjǫrn* sammanhänger utan tvifvel därmed, att appellativet **beri*, **biari*, björn, utträngts af det afledda *bjǫrn*.

Om nu det med verkliga runor skrifna tages före lönrunorna, såsom säkerligen meningen varit och äfven

---

[1]) Stället är här meddeladt efter Müllers och Velschows upplaga af Saxo. I, p. 379, Havniæ 1837.

[2]) Ett minne däraf ha vi ännu i det svenska namnet *Beronius*.

Bugge anser sannolikt (se s. 88), står altså på stenens toppyta, så vidt vi hittils funnit, : **biari uiuisi**. Läser man nu omedelbart därefter de tre af Bugge tolkade korsen å baksidan, så blir hela den nu ifrågavarande inskriften **biari uiuisi rumimąþR**. Betydelsen af den nu lästa inskriften å Rökstenens toppyta och baksida blir, såsom redan af det föregående torde ha framgått, : Bjare, [med tillnamnet] den heliga ting förstående, [är] runmästaren. Välbekant är den nordiska seden, att till »förnamnet» foga ett »tillnamn», hvilket senare tjänade att närmare angifva en persons karaktär, verksamhet, utseende eller dylikt. Ytterst ofta nyttjades därvid ett adjektiv i bestämd form och, såsom **uiuisi** här, ofta utan artikeln *hinn*, t. ex. *Dagr spaki*, *O'lafr digri*, *Ari fróði*[1]).

Att Rökstenens ristare, runmästaren *Biari*, fått ett sådant tillnamn, som det här angifna, passar väl samman med den storartade kunskap om runorna, så väl de äldre som de yngre, och deras användning i olika slags lönskrift, som han i inskriften ådagalagt. Runorna — kanske i synnerhet de äldre — betraktades nämligen af den stora mängden såsom hemlighetsfulla, heliga föremål och användes ofta till magiskt bruk[2]). Man kan nu, sy-

[1]) Ett exempel på ett tillnamn, bildadt af ett adjektiv i obestämd form, redan på äldre järnålderns tid lemnar Lindholm-amulettens inskrift EK ERILAR SAII LAGAR HATEKA (= »Jag Jarl, som är kallad den Låge», efter Bugges tolkning; se *Aarb. f. NO.* 1872 och *Månadsbladet* 1877). — Månne man icke äfven kan finna ett adjektiv i bestämd form, och just en sammansättning af adjektivstammen *wīsa-*, som tillnamn i inskriften HAUIUHAHAITIKA : FAUAUISA : GIBUAUNA (efter Bugges läsning i *Aarb.* för 1871, s. 204) på en brakteat från Sjæland (Stephens N:o 57)? Öfversättningen blefve då: »Jag heter Hauiuha, den fåvise. (Smycket är) förfädernas (t. ex. farfars och farmors) gåfva». AUNA blefve då genit. plur. af stammen *awan-*, fno. *ái*.

[2]) Jfr därom Bugge i *Aarb.* f. 1871, s. 182—186 och i *Aarsberetning for 1874 af Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring* s. 175—179, Wimmer i *Aarb.* f. 1867, s. 27.

nes det mig, bättre fatta förekomsten af de äldre runorna på Rökstenen till samman med de yngre, då man finner, att runmästaren varit en man, som haft tillnamnet den heliga ting förstående.

Enligt den här framstälda tolkningen är runristarens egentliga namn skrifvet med vanliga runor, men däremot hans tillnamn och det ord, som angifver honom som runmästare, med lönskrift. I några andra inskrifter, där lönskrift nyttjas, har själfva runristarens namn skrifvits därmed; så har Maeshowe-inskriften nr 8 **ærlikr** (fno. *Erlingr*), Rotbrunna-stenen i Upland **airikr** (se Bugge, *Rökst.* s. 81—82). Bugge anser det vara »naturligt, at runeristerne, hvis de overhoved anvendte lönskrift, da navnlig sögte at vise sin kundskab og færdighed ved at skrive sit eget navn på en rigtig kunstig made» (*Rökst.* s. 87). Underligt förefaller dock, att den samme, som efter fulländadt mödosamt arbete med en runinskrifts inhuggande till sist ristade sitt namn, gjorde det på ett sådant sätt, att ytterst få kunde läsa det och, som sig borde, kunde prisa den skicklige runsmeden. Jag har därför svårt att tro, att detta bruk att nyttja lönskrift för själfva runmästarens namn varit mer allmänt eller det ursprungliga. Sannolikare synes mig vara, att lönskriften älst användts visserligen i det sammanhang, där det omtalas, hvem som inhuggit runorna, men icke i själfva namnet utan i något eller några af de andra orden i den ifrågavarande meningen, eller just så som å Rökstenen skett. I någon mån kan därmed jämföras förhållandet å Maeshowe-inskriften nr 18, där orden **þisar runar** återgifvas med lönskrift, men de följande orden **rist sa maþr** . . . . med vanliga runor.

Jag har ofvan nämt, att jag fasthåller vid Bugges läsning **runimąþʀ** af baksidans lönskrift. Någon skulle emellertid möjligen vilja försöka sönderdela ordet i tvänne: **runi mąþʀ** och i sammanhang därmed äfven dela topp-

ytans hemlighetsfulla inskrift i flere ord: **uiu i si**, eller med läsning från vänster till höger: **si uiu i**. Man finge — med företräde för sistnämda läsning — på detta sätt: **biari si uiu i runi maþʀ**, på fno. **bjari sé *véu í rýni* (el. *rýnni) maðr*, hvaraf någon antaglig mening dock ej torde kunna fås[1]). Jag fasthåller därför vid den nyss gjorda tydningen såsom den enda sannolika och antagliga.

Det återstår nu att, såsom Bugge vid sin tolkning af den öfriga inskriften gjort, söka återgifva den med hänsyn till ljudbeteckningen ofullkomliga runinskriften med fornsvensk normaliserad ljudbeteckning. Härvid möta dock flere svårigheter, så kort än inskriften är. Dels är det tvifvelaktigt, om **runimąþʀ** bör återgifvas *rýnnimaðr* eller *rýnimaðr* (jfr Bugge, *Rökst.* s. 87). Jag har bestämt mig för det senare[2]). Dels är det ganska svårt att afgöra, om **uiuisi** i fsve. och särskildt på Rökstenens tid hetat **vévísi* eller **vívísi* (fno. skulle, såsom förut nämts, hafva haft den förra formen). Jag har här bestämt mig för den förra formen, då *vē* efter min förmodan är samnordiskt (jfr härom Tillägg 2) och då denna form finnes i ett namn från samma härad i Östergötland, som Röks socken

---

[1]) Orden **uiu i runi** kunde möjligen gifva mening (jfr nästa not), men ej **si... maþʀ** i detta sammanhang. — Ville man med bibehållande af **uiuisi** som **vévísi* läsa toppkorsen ännu en gång baklänges (jfr s. 10 n. 2.), finge man **biari uiuisi is i uiu runi maþʀ** eller **..is si i uiu..** eller (med läsning af runorna **ri** än en gång) **..is si uiuri** (= *Véori!*)..; men, om man ock ger sin fantasi aldrig så lösa tyglar, torde det ej lyckas få någon antaglig mening af dessa läsningar. — Att endast hörnkorset till vänster å toppytan skulle läsas 2 gånger, andra gången nedifrån uppåt, har jag tänkt på (de 2 runorna **bi** skulle kunna utmärka detta; eljest hade varit naturligare att dela **b-i-a.** i st. f. **bi-a-(-)** i de 3 korsen); man finge då kopulan **is.** är. Jag finner dock numer detta ej vara mycket sannolikt.

[2]) *Rýni* kunde vara samma ord. som det hos Egilsson, Lex. poët. upptagna »*Rýni*, n., *contemplatio* (rýna)», med en ursprungligare betydelse af runkunskap.

tillhör (runnamnet *Vekil* i Åby socken [grannsocken till Rök], Lysings härad, Liljegren Run-Urk. nr 1196).

Den här behandlade delen af Rökstenens inskrift kommer altså i fornsvensk normalskrift att återgifvas med:

Biari vévísi rýnimaðr,

betydande Bjare, den heliga ting förstående, [är] runmästaren.

* *
*

Utom den art lönskrift, som nu fullständigt tolkats, och de flere arter dylik skrift å Rökstenen, som Bugge tydt, föreligger må hända ännu ett långt svårtyddare slag af hemlighetsfull skrift i nämda stens inskrift. Jag afser den del af Rökstenens inskrift, som är affattad med de älsta runorna.

Bugge anser, med anslutning till Hans Hildebrand, att dessa runor å Rökstenen »er anvendte uden nogensomhelst sproglig betydning, at runeristeren selv ikke har forbundet nogen mening med dem», samt att afsigten med deras anbringande å stenen »var vistnok den, at disse ved sine gamle former og som ulæselige for almenheden skulde give mindesmærket et ærværdigt og hemmelighedsfuldt eller fantastisk præg» (Rökst. s. 96). Stephens åter förmodar, att det med äldre runor skrifna är antingen lönskrift eller förkortad skrift[1]).

Jag har svårt att förlika mig med den af Bugge utvecklade åsigten. Följande omständigheter synas mig tala därför, att de äldre runorna i de båda långa linjerna under och på sidan om inskriften med yngre runor å baksidan verkligen hafva språklig betydelse och i sådant fall äro använda i någon art af lönskrift:

1) I dessa 2 linjer upprepas aldrig samma runor omedelbart efter hvarandra, hvilket eljest legat nära till hands

[1]) Se Stephens, ON. Run. Mon. I, 229, 235, och Stephens' uppsats *Om Rök-stenen* s. 164.

och äfven skett flere gånger i inskriften med äldre runor å ena hälften af baksidans nedersta (3:e) tvärlinje på stenens öfre del. Denna nu påpekade omständighet synes mig skarpt skilja den sistnämnda korta inskriften med äldre runor, som säkerligen ej återgifver verkliga ord[1]), från den förstnämnda, längre.

2) Mot Bugges antagande, att »runeristeren må på forhånd have bestemt sig til at omgive indskriften på bagsiden med en ramme af den ældre jærnalders runer» (Rökst. s. 96), synes mig den omständigheten tala, att den undre linjen går ett godt stycke längre ut till vänster än som varit nödigt, om den med sina runor blott skulle tjäna till ram åt den öfriga inskriften.

3) Runornas starkt sammanträngda ställning längst till vänster å undre raden — flere nå icke ordentligt upp eller ned till tvärstrecken — gör, på mig åtminstone, det intrycket, som om runristaren sträfvat efter att få rum för ett visst uttryck därstädes. I sådant fall skulle undre linjen böra antagas bilda en mening för sig och sidolinjen en annan utan sammanhang med den föregående (eljest hade de runor, som icke fingo godt rum å den undre raden, kunnat skrifvas i sidolinjen, utan att ha behöft sammanträngas så, som nu skett).

4) Det af Stephens och Bugge påpekade förhållandet, att 8 olika runor följa efter hvarandra i samma ordning i båda linjerna synes äfven tala för, att verkliga ord angifvas.

Men hvad står då där att läsa? Svaret på detta spörsmål kan jag ej gifva; men må hända skall det i en framtid lyckas någon att finna det, blott man icke utgår från den förutsättningen, att gåtan är olöslig.

* *

*

---

[1]) Frestande vore att där söka nyckeln till den öfriga inskriften med äldre runor.

För det å Rökstenen 2 gånger mötande **(m)ukminI** har jag med anledning däraf, att »en *u*-omljuden ordform i första sammansättningsleden (enligt Bugge *mog-* af *magu-*, på isl. *mög-*), såsom Bugge själf anmärkt, strider mot andra icke *u*-omljudna former i inskriften», i ett (i Januari 1877) af mig utgifvet arbete[1]) föreslagit en annan tolkning än den af Bugge först gjorda (*mogminni* = »sönneminde»). Jag fattar nämligen **(m)ukmini** som *mógminni* och öfversätter det med folkminne[2]). Prof. Bugge, som först hyst tvifvelsmål om riktigheten af denna min förklaring[3]), har sedermera, under hänvisning till bruket af *mogi* i Gutalagen, i bref af d. 24/1 1878 godkänt min tolkning och tillåtit mig att offentligen nämna detta.

Då jag på det ställe, där jag först framstälde mitt nyssnämnda tydningsförsök, icke kunde närmare utveckla eller styrka det, nyttjar jag nu tillfället att framhålla hvad som föranledt min förklaring och hvad som synes mig tala för den.

Tanken att fatta **(m)ukmini** som *mógminni* ingafs mig först af Wimmers förslag att å den större Jællinge-stenen i Jylland läsa **tana muk** (i st. f. **tanmaurk**, som andra velat) med betydelse af »Danefolket»[4]).

Detta ord *mógr* eller *múgr*, i fsvc. *mogr* (*almogr* i Konungastyrelsen), *mogi* (Gutalagen), *moghe* (i slit i *almoghe*), i fno. *múgr* och *múgi*, har på fornnordisk språk-

---

[1]) *Om v-omljudet* etc., Upsala 1877, s. 15 n. 1. Jag har äfven omnämt denna tolkning i en uppsats med titeln *Rökstenen och Frithiofs Saga*, intagen i Nordisk Tidskrift etc., utg. af Letterstedtska Föreningen, 1:a årg. (1878), 2:a häftet.

[2]) Samma förklaring har, efter hvad det vill synas oberoende af mig, senare föreslagits af Rosenberg i dennes skrift *Nordboernes Aandsliv* . . ., 1:e Bind, 1:e Hefte (»Udgivet for andet Halvaar 1877»), s. 101, n. *.

[3]) Se *Efterslæt* till *Indskriften paa Rökstenen*, s. 211.

[4]) Se *Opuscula philologica ad* . . . *Madvigium* . . ., Hauniæ 1876, p. 199.

botten dels betydelsen af höstack, dels af folkmassa, folk. Den ursprungliga betydelsen synes hafva varit hög, hop i allmänhet, såsom ännu svenska landsmål intyga. I södermanländskan nyttjas sålunda sammansättningar som *kärr-moge, svina-moge, tall-moge* (Rietz). I fsve. har ordet fått den ur betydelsen folkmassa utgångna, i viss mån närmare bestämda betydelsen af helt folk, nation, i hvilken användning ordet dels brukas ensamt, dels sammansatt med *al-*. Sålunda heter det i Gutalagen: *byt þriar markr moga* eller *sakr at þrim markum (viþr) moga* (på till samman 7 ställen), där ordet *mogi* af Schlyter öfversättes med »hela (gotländska) folket»[1]), och i Södermannalagen och annanstädes talas om *alz sverikis almoghi* i meningen af alt Sverges folk (icke af allmoge i ordets nuvarande inskränkta betydelse). Må hända är det ock en återspegling af det fsve. språkbruket, då det i Ynglinga Saga (kap. 46) talas om *allr múgr Svía* i meningen af hela Svea folket. Ordet motsvarar således i fsve. ordet *folk* i nysve., hvars ursprungliga betydelse i de nordiska språken icke var denna nysvenska och nynordiska, utan skara, hop[2]).

[1]) I Gutalagen nyttjas äfven *allir lyþir* i samma mening som *mogi, almoghi*. — Detta ord, det fno., *lýðr*, träffas eljest i fsve. — utom i Forsaringens **at liuþriti** och det efter ags. bildade *lyþbiscuper* — endast i det allittererande uttrycket *lyuþ* (eller *lyð*) *oc lepung* (ack.) på 2 ställen i Södermannalagens hufvudkodex, där för öfrigt detta ord är mycket oväntadt, då så väl andra fsve. lagar som fno. har *liþ* (*lið*) *ok lepunger* (*leiðangr*). — Jfr nästa not om *folk* samt s. 21 n. 1 om *þjóð*.

[2]) Af Schlyter angifves *folk* med betydelse af »(ett helt) folk», populus, i landskapslagarne endast förekomma på 5 ställen — VGL. IV: 12, UL. præf. (2 ggr), SML. prol. och K. B. 1: pr. —, å hvilka detta ord emellertid ej nyttjas i verldslig mening, utan i det uppenbarligen nyare bruket af »Guds folk». Eljest brukas *folk* i lagarne endast i kollektiv mening af »särskilda människor» (Schlyter), samt i sammansättningar, såsom *folkfræls, folkland, folkrapn* i betydelse af krigshär, liksom i talrika dylika fall i fno.

Efter hvad som nu uppvisats torde det icke få anses oberättigadt att antaga, att ordet *mógr* nyttjats i ett fsve. sammansatt ord som *mógminni*, med betydelse af »något som lefver i hela folkets minne», folkminne. — Liksom man i fno. sade *þjóðar minni* och *þat hefir þjóð at minnum*, har man kanske i fsve., där det gamla ordet *þjóð* (*þiuþ*) tidigt synes hafva kommit ur bruk[1]), i stället med ett allittererande uttryck sagt: *mogs minni* och ... *mogr at minnum*, hvaraf lätt det sammansatta ordet *mogminni* kunnat uppstå.

Det bör till slut framhållas, att, då efter den här framstälda tolkningen af **(m)ukmini** på de tvänne ställen i Rökstenens inskrift, där det förekommer, hjälten Våmods härkomst och bedrifter sägas vara ett »folkminne», detta stämmer väl samman med följande af Bugge framstälda förmodan om inskriftens uppkomst: »Kan det ikke tænkes, at en hövding, som levede i Östergötland engang i 10de århundred og som udledede sin herkomst fra[2]) (eller på

[1]) På Rökstenen förekommer visserligen just detta ord i den afslipade formen *þiau-* i ordet **þiaurikR**, af Bugge tolkadt som »konge» (Rökst. s. 40, egentl. »konge over et helt folk», s. 134); men *þjó(ð)* har där uppenbarligen sammansmält med den senare sammansättningsleden *ríkr* till ett begrepp (»konge») och kan därför ej nyttjas som bevis för att ordet som enkelt med betydelsen af »folk» vid den tiden kvarlefvat i fsve. — I Gutalagen, den enda lag, som har kvar det enkla ordet (i formen *þiauþ*), är ordet neutrum och betyder »människa»; det sammansatta *husþiauþ* betyder »husets hjon», nysve. husfolk. — I Östgötalagen träffas ordet i sammansättningen *þiuþ-vægher*, »allmän landsväg», där det har den i talrika fno. likartade sammansättningar öfliga förstärkande betydelsen (jfr *þjóð-á, þjóð-braut* o. d.). — Jfr s. 20 n. 1 och 2 om *lýðr* och *folk*.

[2]) I sammanhang därmed tillåter jag mig att papeka, att jag i den s. 19 n. 1 omnämda uppsatsen *Rökstenen och Frithiofs Saga* — hvarest jag framhallit en egendomlig öfverensstämmelse mellan så väl uttryck som åskådningssätt i Rökstenens vers i *kviðuháttr* och i den i samma versslag författade *Rings drapa* i Tegnérs *Frithiofs Saga* — föreslagit att tolka orden **skati marika** å Rökstenen med

anden måde stod i forbindelse med) en i sagnet og digtningen berömt oldtidskonge ved navn Vamod, over denne har reist stenen på Rök?» (Rökst. s. 140).

Jag har ofvan i fsve. normalskrift återgifvit Rökstenens **(m)ukmini** med *móg-minni*. Det kan icke med säkerhet afgöras, om första sammansättningsleden på Rökstenens tid lydt *móg-* eller *múg-* (se härom Tillägg 3), hvarför jagbestämt mig för den allmännaste fsve. formen (jfr Bugges återgifvande af Rökstenens **þaR, uaRin, fim** med *þár*, *várin*, *femm* [mot fno. *þær*, *væri*, *fimm*]).

Tillägg.

1. Om några slags hemlighetsfull runskrift enligt en afbildning i en handskrift från Flatey.

I det föregående, s. 4, har meddelats en från Thorsens bok *Om Runernes Brug* . . . hämtad afbildning af flere olika slags runskrift i chiffer. Teckningen hos Thorsen är tagen ur en handskrift från Flatey från 1400-talet (Cod. Arn. Magn. 687, d. 4:to). Afbildningen är, såsom man straxt ser, nederst till vänster otydlig och, såsom

---

den främste bland Märingarnes ätt, hvarvid man finge tänka sig, att »den östgötske höfding, som rest stenen, tillhörde denna samma ätt, *Märingarnes*, och genom att nämna ättens namn i inskriften antydt sambandet mellan sig och minnesvårdens hjälte». — Det må tilläggas, att i det mig den $^{11}/_{4}$ 1878 tillhandakomna särtrycksexemplar af Stephens' uppsats *Om Rök-stenen* finnes bland de »enligt förf:s anvisning gjorda rättelserna» (i exemplaret af P. Lindal skriftligen insatta) ordet **marika** tolkadt med »Maringarnes» (i st. f. »af de yppersta» i den tryckta texten, s. 171).

det vid närmare granskning visar sig, äfven flerstädes afgjordt oriktig (se den här omtryckta afbildningen, fig. 5).

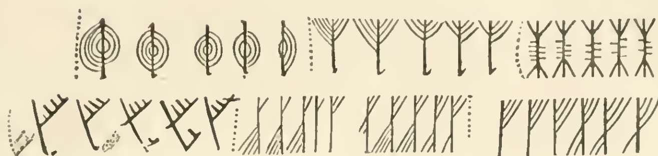

Fig. 5.

Jag har här förut (sid. 4—5) antagit, att man i de 5 bilderna längst till vänster i undre raden af teckningen hos Thorsen — se fig. 5 här — har att se fyrarmade kors, sådana som fig. 6 här närmare utvisar. Riktigheten af

Fig. 6.

detta antagande framgår däraf, att bilden längst till höger saknar sidoarm längst ned till höger, medan åter bilden längst till vänster synes ursprungligen hafva haft dylik sidoarm längst ned till vänster, att vidare å 2:a och 3:e bilden från höger af den öfre högra sidoarmen en kort fortsättning nedåt till vänster öfver skärningspunkten åt midten synes. Må hända fans felet redan i ett äldre original till den handskrift som har ifrågavarande bilder. Att åter korsens kvistar ursprungligen varit så anordnade, som jag ofvan uppgifvit, framgår af en jämförelse med de öfriga å Thorsens teckning återgifna 4 arterna af lönskrift. De 2 arterna längst till vänster å den öfre raden — se fig. 5 — ha, fullt korrekt tecknadt, på högra sidan af hvar och en af de 5 stafvarne 3 kvistar till utmärkande af 3:e ätten, och på hvar stafs vänstra sida i ordning från höger till vänster 1, 2, 3, 4 och 5 kvistar till utmärkande af runorna 1—5 i 3:e ätten. På samma sätt

är uppenbarligen den 3:e arten lönskrift längst till höger å öfre raden anordnad, fastän den första bilden (den yttersta åt höger) på teckningen fått 2 kvistar åt vänster i st. f. 1. Å undre raden åter är hela runfuthorken återgifven i den ena arten lönskrift, fast än denna i handskriften synes hafva blifvit mycket vanställd. Runfuthorken är där indelad i 3 flockar, den 2:a och den 3:e (från vänster räknadt) åtskilda af skiljetecken, som nog ursprungligen äfven afdelat den 2:a från den 1:a. Äfven i denna art lönskrift är ätten utmärkt genom kvistar å stafvens högra sida och runornas nummer genom kvistar å dess vänstra. Ättkvistarne äro öfver alt riktigt anbragta, utom å 1:a ättens 1:a staf (den 5:e från vänster), som fått 2 kvistar i st. f. 1. De kvistar åter, som ange runornas nr, äro dels oriktigt anbragta — så har 3:e bilden från höger 2 i st. f. 3 och 1:a bilden från vänster 4 i st. f. 5 —, dels alldeles bortfallna — så å bilderna 4—6 från höger, hvilka skulle haft i ordning 4, 5 och 6 kvistar, och 4, 5 från vänster, hvilka skulle haft 2 och 1 kvist —, dels nästan utplånade, såsom å bilden 6 från vänster, å hvilken lemningar af 2 kvistar synas, medan den bort ha 5. Af det uppvisade framgår, att i denna sistnämda art af lönskrift **fuþąrk**, d. v. s. Frös ätt, är räknad som den 3:e ätten, eller alldeles som i Rökstenens lönskrift och några andra fall af lönskrift, om hvilka se Bugge, Rökstenen s. 81—82. Detta har däremot ej varit förhållandet å de öfriga 4 arterna af lönskrift, hvilka finnas hos Thorsen afbildade efter Flatey-handskriften, enär i dessa 3:e ätten angifves blott ha 5 runor.

Af alt det nu utvecklade torde riktigheten af den af mig i fig. 6 gjorda förbättring af afbildningen af den 5:e arten lönskrift hos Thorsen — den till vänster å undre raden — till fullo framgå. Här behöfver till ytterligare förklaring blott påpekas, att korset längst till vänster i Flatey-handskriften har ett spår af en 4:de kvist å

öfre armen till höger, hvilket bör såsom felaktigt strykas, samt att å korset längst till höger och å dess öfre högra arm den öfversta kvisten förmodligen kommit att sammanflyta med en på andra sidan stående punkt, så att denna kvist, till olikhet med alla de öfriga, fått utseende af ett tvärs öfver armen gående streck.

Det kan vara af intresse att påpeka, att, liksom den 5:e arten lönskrift — korsen — återfinnes i Rökstenen, ehuru sammansatt med en annan nära liknande art lönskrift, så träffas ock de 2:a och 4:e arterna å en ganska gammal runinskrift, nämligen Maeshowe nr 18 (Stephens, ON. Run. Mon. I, 238), ehuru där den olikheten eger rum, att ätten är utmärkt till vänster, runans plats till höger.

* *

*

2. Om rotvokalens olikhet i fno. vé och det allmänna fsve. (och fda.) vi.

Det fno. *vé* har uppkommit ur grundformen *vīha-* genom mellanformen *vēha-*, i det att först *-īh-* blifvit *-ēh-* (*h* uttaladt som *ch* i ty. *ach*), och sedan *h* bortfallit. Om denna öfvergång från *-īh-* till *-ēh-* se min afhandling *Bidrag till läran om i-omljudet* . . . i Nord. Tidskr. f. Filol. og Pedag., Ny Række, II, s. 12 (jfr s. 178, 303). Andra hithörande fall äro fno. *léttr* af *līhta-*, *þéttr* af *þīhta-*, *ljá* af **léa*, **līhva(n)*, *tjá* af **téa*, **tīha(n)*. I dessa 4 sista fall ha äfven svenskan och danskan former med *e*, *æ*. Sålunda har fsve. *lætter*, nysve. *lätt*, nygottländska *let*, nordliga munarter *ljett*, fda. *læt(t)*; fsve. *thætter*, nysve. *tät*, västerbottniska *tjett* el. *tjätt*[1]), nydanska *tæt;* fsve. *læa*, *lea*,

[1]) Dalskan har, enligt Rietz, *titt,* som kan stå för äldre **tētt,* liksom dalska *kni* (Rietz) för **knē*. Jämför i många munarter *si* för *se,* norrbottniska *tri* för *tre* (sve. *trä*), jämtländska *fi* för **fe* (sve. *fä*). m. fl. dylika fall. Om denna utveckling i fsve. se här längre fram

fda. *læ;* fsve. *tea,* nysve. *te,* fda. *te*[1]). Det fno. *vé* motsvaras däremot i allmänhet af fsve. och fda. *vi,* hvilket är ytterst vanligt som första eller andra sammansättningsled i sammansatta person- och ortnamn och i Gutalagen äfven flere gånger förekommer såsom appellativ. Bland talrika slutande *-vi* kan man någon gång finna ett *-ve,* såsom i *Sködwe* (Bisk. Brynulfs stadga), nu Sköfde, hvars *e* kan hafva uppkommit af ett i följd af accentlösheten förkortadt *i.* Några gånger träffas emellertid i gamla handskrifter ett början de *væ-,* som torde böra sammanställas med det fno. *vé,* såsom i de fornsvenska ortnamnen *Wæ*[2]), *Wæbo*[3]), *Wæby*[4]), [*Wæsby*[5]),] *Wæ-*

---

s. 27. — Några nynorska munarter hafva äfven *titt* liksom *litt* (Aasen, Ordb.) för de vanliga *tett* eller *tjett, lett* eller *ljett;* i dessa fall är äfven *i* helt säkert uppkommet genom en yngre öfvergång af *e* till *i.*

[1]) De fda. formerna äro hämtade från Lund, *Det ældste danske skriftsprogs ordforråd* (Kjøbh. 1877).

[2]) Orig. perg. bref af 1336; se *Diplomatarium Svecanum,* IV, 533. Nu Vä i Refteled socken, Småland. Jämför *Vä* i Skåne, hvarom se här s. 29 och not 1 därstädes.

[3]) *Wæbofiærdhungh* (i bref af 1400, 1411) i Kinda härad, Västergötland; se Styffe, *Skandinavien under Unionstiden,* s. 119. — Hit hör sannolikt ock *væbohæræd* (i Dalsland), som i denna form träffas i äVGL:s hufvudkodex (i afdeln. *horo þing lot skal skiptæ*) och efter hvad det vill synas — ingen variant är nämligen vid detta ord af Schlyter och Collin angifven — äfven i hufvudkodex af yVGL. samt i 2 handskrifter (G, H), som innehålla fragment af VGL. Då man 1378 träffar formen *Wedbo* (Styffe, Skand., s. 139), nu Vedbo, synes detta bero på den i namn redan tidigt mötande folketymologiska ombildningen (jfr n. 5 och s. 29 n. 6. Att *d* ursprungligen ej hör till namnet bekräftas ock däraf, att Snorre Sturleson (Magnus Barfots Saga, kap. 13) kallar häradet *Vear* (med afseende på ändelsen *-ar* jfr *Varðynjar* a. st. = [Vardbo] Valbo härad i Dalsland).

[4]) År 1331, Dipl. Svec. IV 217; nu Väby, Hällestad socken, Västergötland.

[5]) Detta namn (*Wæsby, Wesby*) förekommer ofta i urkunder från olika trakter i landet. Det har emellertid äfven formerna *Vessby,*

seghe[1]), *Wæshult*[2]), *Wæsherad*[3]), personnamnen *Væber-*

Vestby, hvilken sistnämda form också utan tvifvel i många fall är den ursprungligaste — jfr redan i äVGL. *væsgöta* för *væstgöta* —, hvarigenom altså många *Wæsby* als icke höra till de ofvan upptagna orden. Stundom kan man med tämlig säkerhet sluta till att *Wesby* är = *Westby*, då man i samma socken finner ett *Östby*, *Sudherby* o. s. v. [I ett orig. perg. bref från omkring 1312 träffas alla 3 namnen på byar i samma socken, de 2 förra, många gånger återkommande, ständigt skrifna *Wesby* och *Osby*; Dipl. Svec. II, 92—94]. Det nuvarande namnet på dylika orter är oftast Väsby, hvaraf man altså får akta sig att utan vidare draga några slutsatser om ett uråldrigt *Væsby*. — Man kan på grund af det nu sagda sätta i fråga, om någonsin ett fsve. *Wæsby*, *Wesby* bör antagas vara något annat än *Væstby*. Med säkerhet torde visserligen intet *Wæsby* kunna uppgifvas, som icke kan vara = *Væstby*. Dock synes det ej osannolikt, att ett och annat *Wæsby* verkligen är = *Væs-by* af *væ̅* = fno. *vé*. Det gottländska stadsnamnet *Visby*, där härledningen från *vi* = fno. *vé* är höjd öfver alt tvifvel, talar starkt för möjligheten af ett dylikt ursprung äfven för formen *Wæsby* i nagot enstaka fall. Ett sådant skulle t. ex. möjligen *Wæsby* (*Wesby*) sätesgård i Upland, Hammarby socken, kunna vara; skrifningen utan *t* är allmän i diplom (af 1376, 1385, 1399, 1426; se *Svenska Riks-Archivets pergamentsbref* samt Styffe, Skand. s. 276) och stället heter nu Väsby uttaladt med långt *ä*. Ett annat sådant fall skulle *Wäsby* (1381, Sve. RA. Perg.br.) i Husby-Oppunda socken, Södermanland kunna vara (jfr med hvarandra till betydelsen *Wäsby* och *Husby!*)

[1]) Så skrifvet (väl af ett *Væs-hög(a)*) 1422, *Wæsie* 1433; Styffe. Skand. 83. Nu Vessige socken i Halland.

[2]) I orig. perg. bref af 1367, i ett något äldre bref *Vææshult*; Sve. RA. Perg. br. Nu Väshult i Hagshult socken, Småland.

[3]) I en handskrift (G), innehållande smärre stycken af yVGL., samt, af en hand från slutet af 1300-talet skrifvet, stycket om *pinglot*. För den lika lydande socknen i förutnämda härad träffas formerna *Wæsherad*, 1390, *Væsharaz* (socken) 1392 (Sve. RA. Perg. br.). 1359 träffas formen *Væherad*, af utgifvaren af Sve. RA. Perg. br. återgifvet med *Væ[se]herad*. Detta [*se*] är där endast ett förtydligande tillägg af utgifvaren utan någon grund i handskriften (enl. benägen upplysning af dr E. Hildebrand). *Væherad* som gammal biform till *Væsharad* är af stor betydelse för ordets härledning (jfr namnen *Viby* och *Visby*). Redan 1391 träffas emellertid formen *Væsa-*

nus (*Wæbyörn*)[1], **Væfaster*[2], *Wægierth*[3], *Vehealm* (ack.)[4], *Vekil*[5]), *Væmunder*[6]), *Væsæti*[7]), *Veurþ* (ack.)[8]), de forn-

herudh (Sve. RA. Perg. br.) och likaså 1467 *Wäseheret* (Dipl. Svec. V. 677, not), och nu mer heter både härad, socken och järnvägsstation (i Värmland) Väse. Denna form har möjligen uppkommit genom folketymologisk ombildning efter landsmålens *resa*, fno. *reisa*, dy (Rietz s. 803). Jfr sid. 29 n. 6.

[1]) Lat. bref af 1288; den svenska formen i svensk öfversättning af 1505. Dipl. Svec. II. 68—69. [Meddeladt af doc. Lundgren].

[2]) Tillvaron af ett dylikt fsve. namn synes framgå af namnet *Knut Wæwastason* i orig. bref af 1394 (Sve. RA. Perg. br.). Rörande *-wast* för *-fast* jfr *Holmvaster*, *Thorvast*. [Påpekadt af doc. Lundgren].

[3]) *Magnus Wægierthesson* i ett originaldiplom af 1405 från Vestbo härad i Småland (*Svenskt Diplomatarium från och med 1401*. I, s. 460). [Påpekadt af doc. Lundgren.]

[4]) Liljegren, Run-Urk. nmr 288. Bautil 590. Uplands Fornminnesförenings Tidskr. I, 55 (Knutby socken, Närdinghundra härad, Upland). Båda *e* i **Vehealm** äro återgifna med ᛅ liksom *e* i samma inskrifts **Ranbearn**, **let** m. fl. ord.

[5]) Liljegren, Run-Urk. nr 1196, Bautil 914 (Åby socken, Lysings härad, Östergötland). *E* är återgifvet med ᚼ. — Jämför om detta namn här förut s. 17 och s. 30.

[6]) Detta namn är ganska vanligt i fsve. urkunder; se Dipl. Svec. och Sve. RA. perg. br. I den rysk-svenska fredstraktatens af 1323 svenska och latinska dokument träffas formerna *Vämunder*, *Wæmundus*, *Wemunder*, men också *Wædmunder* och (i yngre afskrifter) *Wi[j]demunder*, (i de oäkta brefven) *Vidmwnder*, *Vermundus* (Se O. S. Rydberg, *Sverges Traktater med främmande magter*, I, Stockh. 1877, s. 449, 442, 451, 448, 449, 451, 452). Formerna på *Wæd-*, *Vid-* bero säkerligen på folketymologisk ombildning, hvarom jämför s. 26 n. 3, s. 29 n. 2 och 6.

[7]) Så bör förmodligen runformen **uasati** (Liljegren 978, Bautil 756; Hammarby socken, Södermanland) återgifvas. Jfr *Véseti*, namn på en dansk man från Bornholm i Jómsvíkinga-saga. — Om runformen **uesti** (Liljegren 1237, Bautil 1047) hör dit, är tvifvelaktigt. Jfr Lundgren. *Spår af hednisk tro och kult i fornsvenska personnamn*, Upsala 1880, afdelning 6.

[8]) På en runsten i Synnerby, Västergötland, enligt P. A. Säves och K. Torins öfverensstämmande läsning (se Antiqv. Tidskr. f. Sverige,

danska namnen *Wæ*[1]), *Wæmundehög* och *Wæmundelöf*[2]), *Wesborg*[3]), *Webiorga*[4]) m. fl.[5]).

Dessa nu påpekade fall[6]) — hvilka kunna tjäna till fullständigande af exemplen hos Rydqvist, SSL. II, 281,

---

del. 3, s. 132, *Westergötlands Fornminnesförenings Tidskrift*, 2:a häft., *Westergötlands runinskrifter*, s. 3—4). Liljegren (nr 1349) och Bautil (959) hafva *Venurp*. [Påpekadt af doc. Lundgren.] *E* är återgifvet med ᚿ. — Namnet *Véurpr* förutsätter ett äldre *Vé-vọrðr*, hvarmed jämför de sid. 11 n. 1 anförda, liktydiga uttryck, hvari *vé* ingår. Om alla de nu anförda fsve. personnamnen jfr Lundgrens s. 28 n. 7 nämda arbete.

¹) Den gamla staden *Vä* i Skåne. Om detta namns skrifsätt i äldre tider (*We*, *Wee*, *Wää*, o. s. v.) se Falkman, *Ortnamnen i Skåne*, Lund 1877, s. 96.

²) Härads- och sockennamn i Skåne, om hvilka se Styffe s. 59, 65, Falkman s. 187, 188 (af det senare namnet finnas de ombildade formerna *Vitmundelöff*, *Vedmindelöff* m. fl.; jfr s. 28 not 6).

³) Nu Visborg, i Jylland (Styffe, s. 17).

⁴) Kvinnonamn hos Saxo (lib. 8); W. tycks att dömma af sammanhanget vara danska och uppgifves i *Sögubrot*, kap. 8, vara »sunnan af Gotlandi» (om *Gotland* = Danmark, se Bugge, Rökst. s. 36). — Om ett fda., ehuru i fno. litteraturen förekommande, namn *Véseti*, se sid. 28 not 7.

⁵) Samlingen af fda. namn på *væ-* kan sannolikt betydligt ökas. Så höra kanske dit de af Falkman (s. 96) anförda skånska *Væsum* (= *Ves hem*), *Vesalt* (= *Ves holt?*) m. fl.

⁶) För att kunna afgörande lösa det rätt ofta sig framställande spörsmål — om förhållandet mellan det allmänna fsve., fda. *vi* och det fno. *vé* —, som är föremål för detta Tillägg och som för språkhistorien ej mindre än för rätt många runinskrifters rätta återgifvande (jfr s. 30 n. 2) är af ganska stort intresse, har jag nödgats att i noterna till de nyss åberopade namnen vara något — i mångens tycke kanske alt för — utförlig. Det har nämligen gält att säkert bestämma dessa namns älsta former och att i åtskilliga fall uppvisa oäktheten och det sena ursprunget till en del former af dessa samma namn, hvilka senare former kunde tyckas tala emot härledningen från *væ* = *vi*. Att just i dessa namn på *væ-* en stundom redan ganska gammal folketymologisk ombildning ofta försiggått — se sid. 26 n. 3, sid. 27 n. 3, s. 28 n. 6 och s. 29 n. 2 — har sin naturliga förklaring däruti, att ordet *væ* tidigt var alldeles föråldradt och dess ursprungliga

där endast formen *vi*, ej *væ*, anföres af ordet såsom själfständigt eller brukadt som första sammansättningsled — göra det antagandet möjligt, att äfven fsve. och fda. älst haft samma form *vē* som fno., och att *vi* är en yngre utveckling af detta *vē*. *Vē* blefve då den samnordiska formen, liksom *lēttr*, *þēttr*, *lēa*, *tēa* äro samnordiska. Detta antagande synes så mycket nödvändigare, som bortfallet af det *h*, som framkallat *ē* af *ī*, är samnordiskt och själfva öfvergången *-īh-* — *-ēh-* altså måste förläggas till en mycket aflägsen tidpunkt.

Till den nu antagna öfvergången *vē*—*vī* finnas i fsve. åtskilliga motsvarigheter. Så träffas där *sī* (VGL III), pres. konj. af *væra*, för *sē*, *lia* (Brig. Uppenb.), oblik form, för **lēa* (eljest i fsve. *le*, nydanska *læ*, men nysve. *lie*), fgutn. *knī* för **knē*, *sīa* för *sēa*, *fi* för *fe* (såsom det osammansatta ordet heter i fgutn.), m. fl.[1]). Egendomligt är emellertid, att fsve., utom fgutn., har *ē* efter *v* i ordet *Svear* (äfven *Sveiar*), där fno. tvärtom har *í* (*Svíar*).

När öfvergången från *vē* till *vī* skett i fsve., är naturligtvis omöjligt att säga. Att Rökstenens **uiuisi** lydt *vévísi* synes emellertid sannolikt, då dels så många fall af begynnande *væ-* från långt senare tider kunna uppvisas, dels särskildt en runform från samma härad, hvari Röks socken ligger, har *ve-* (jfr ofvan s. 16—17 och här straxt förut s. 28 n. 5)[2]).

*   *
*

betydelse snart måste hafva glömts. Särskildt nära till hands låg då, att ombilda *væ-* till *ræd-*, *rid-*, såsom i flere fall skett.

[1]) Jfr om dessa fall Flodström i Nord. Tidskr. f. Filol., Ny Række, B. IV, s. 66, och Söderberg, *Forngutnisk ljudlära*, Lund 1879, s. 7—8. — Om dylika fall i svenska landsmål, se s. 25 n. 2 här.

[2]) Till jämförelse kan påpekas, att Wimmer om mindre Bække-stenens **uibruk** säger, att det »har væl været udtalt *Wīborg* ell. *Wēborg*», för hvilken förra form han dock senare bestämmer sig vid inskriftens

3. Om rotvokalens olikhet i fno. **múgr, múgi**, fsve. **mogr, mogi**.

Det fno. *múgr, múgi* och fsve. *mogr, mogi* förete en högst anmärkningsvärd olikhet med afseende på rotvokalen. Det fno. *ú* motsvaras nämligen regelbundet af fsve. *o*, utom i ett antal ord, hvilkas rot slutar på vokal, där fno. har *ú*, fsve. *o* (t. ex. fno. *brú, bú, búa, kú* [ack.], *snúa, sú* [ack.], *trú, trúa*, fsve. *bro, bo, boa, ko, snoa, so, tro, troa*). En öfvergång från *ó* till *ú* eller från *ú* till *ó* är i fno. eljest lika ovanlig som i fsve. Hvad fno. vidkommer, har man visserligen där några fall af öfvergången *ó—ú*, såsom *skúar* jämte *skór, fúa* jämte *fóa*[1]), *landbúlar* för *landbólar*[2]), *skúli* bredvid *skóli, sút* bredvid *sótt;* men de båda första fallen böra i viss mån sammanställas med *búa* o. d., det andra är dess utom liksom det tredje dialektiskt[3]), det fjärde rör ett utländskt lånord och det sista fallet slutligen är, om det ens hör hit, af alt för egendomlig natur för att lemna något stöd åt antagandet om en allmänt genomförd öfvergång *mógr—múgr*. I fsve. åter lemna sådana fall af öfvergången *ú—ó* som *hus—hos, skuli—skoli* (se Rydqvist, SSL. IV, 79) endast svaga stöd för antagandet af en utveckling *múgr—mógr*.

återgifvande i fda. normalskrift (se Opusc. phil. ad Madv. s. 214, 217), liksom han om Glavendrup-stenens **uia** (jfr här s. 11 n. 1) säger, att det lydt på »olddansk sandsynligvis *wía*». — Bugge återgifver Forsaringens **uibiurn** med *Víbiorn* i fsve. normalskrift (Forsa-ringen s. 25—27); i helsingska ortnamn, där ordet är mycket vanligt, har det ock nu formen *vi* (se *Ordbok öfver allmogeord i Helsingland*, Hudiksvall 1873, s. 83).

[1]) I fno. *búð, snúðr*, fsve. *boþ, snoþ* sammanhänger fno. *ú*, fsve. *o* tydligen med vokalen i de beslägtade verbalformerna fno. *búa, snúa*, fsve. *boa, snoa*.

[2]) Dessa former anföras af Bugge i Aarbøger f. Nord. Oldkynd. og Hist. f. 1875, s. 240, såsom »dialekteiendommeligheder» från Orknö.

[3]) Jfr föregående not.

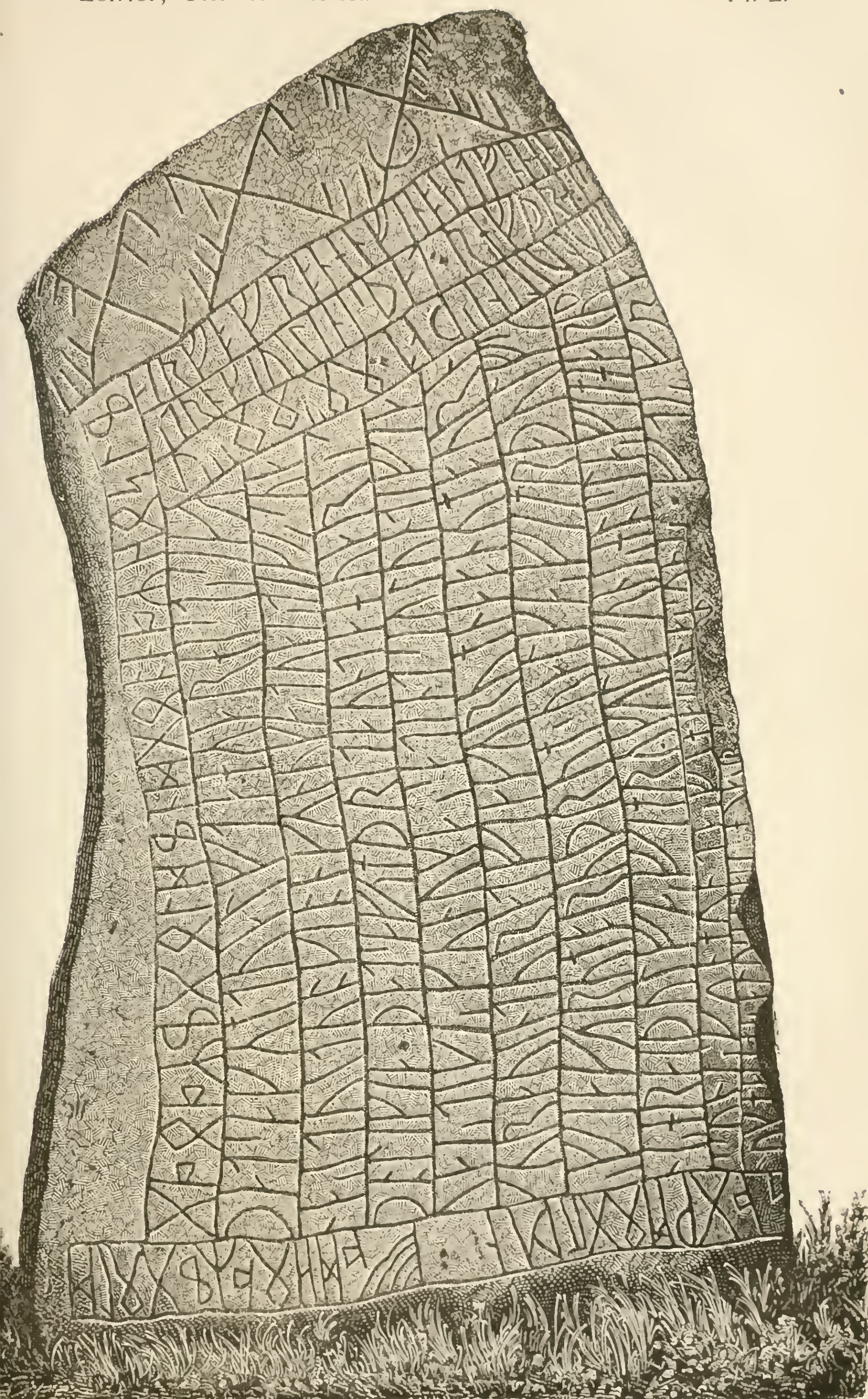
Rydqvist, som flerstädes i 2:a och 3:e bandet af *Svenska Språkets Lagar* (II, 24, 242, III, 4, 130) angifvit formen med *u*, *mugher*, *mughi*, jämte formerna med *o* som fsve., yttrar i 4:e bandet af SSL. (s. 67, n. **), att, då dessa former med *u* »icke kunna styrkas med bevisställen[1]), få de tills vidare betraktas som theoretiska», hvarvid tillägges: »säkert hafva de en gång funnits». Med detta sist anförda yttrande tillkännagifver Rydqvist uppenbarligen, att han anser de fno. formerna med *ú* vara de älsta och de fsve. med *o* vara uppkomna genom öfvergång af *ú* till *ó*. Med fäst afseende på den ags. formen *mûga*, hop, hög (nyeng. *mow*, höstack), ansluter jag mig till denna uppfattning utan att dock kunna förklara eller genom fullgoda analogier[2]) styrka den därmed antagna, allmänna öfvergången af *ú* till *ó* i detta ord i fsve. Hvad särskildt Rökstenens **muk-** vidkommer, så kan det naturligtvis ej afgöras, om nämda öfvergång *ú*—*ó* redan där gjort sig gällande.

[1]) Hos Rietz anföres (s. 443) ett fsve. *muge*, som dock torde vara ett helt annat ord. Åt minstone är det i Iwan v. 5507 [Rietz har genom tryckfel 5567] förekommande *mz makt ok mugha* det lågty. *moge unde macht* (= *förmåge och macht*, Rimkr.), i Alex. *makt oc mogha* (meddeladt af kand. A. Schagerström). Några svenska landsmål — enl. Rietz värmländskan, dalsländskan och bohuslänskan, alt gränsmål mot Norge — ha former med *u*.

[2]) Man skulle möjligen kunna uppvisa en analogi mellan den svagt betonade prepositionen *hos* (för *hūs*) och *-mogr*, *-mogi* som andra sammansättningsled; men oförklaradt blir då i alla fall *o* i Gutalagens *mogi* (jfr Söderberg, Fgutn. ljudl. s. 18).

Anm. till s. 13. Mansnamnet *Biari* torde ock ingå i följande fsve. ortnamn: *Biarathorp* (på frånsidan af en påfvebulla från tiden 1300—1310: se Dipl. Svec. II, 699), *Biæræstad* (nämnes till samman med *Ingelzstadh* i ett latinskt orig. perg. bref från 1330; se Dipl. Svec. IV, 168).

Spännen från bronsåldern

och ur dem närmast utvecklade former.

Typologisk studie

af

Oscar Montelius.

I de *Bidrag till spännets historia*, som riksantiqvarien H. Hildebrand i början af 1870-talet meddelat uti fjerde delen af denna tidskrift, har han gifvit en ypperlig skildring af de flesta då kända spännetyper från både bronsåldern och jernåldern i olika delar af Europa, samt af dessa typers inbördes sammanhang. Början af nämnda afhandling tycktes år 1872, men de vidtomfattande studier, som lågo till grund derför, företogos hufvudsakligen redan åren 1870 och 1871 under den resa Hildebrand då såsom innehafvare af det Letterstedtska resestipendiet företog i Tyskland, Österrike, Ungarn, Italien och Belgien. Under de år, hvilka sedan dess förflutit, har emellertid en stor mängd nya fynd blifvit gjorda, hvarjemte mycket, som derförut var funnet men ej kändt, blifvit bekantgjordt. Detta har bland annat haft den följden, att typer, hvilka förr endast voro bekanta i ett ringa antal exemplar, och hvilka derför kunde betraktas såsom undantag utan någon egentlig betydelse, nu föreligga i större antal och visa sig vara af afgörande vigt för den fullständiga kännedomen om »spännets historia» och om de stora kulturhistoriska frågor, hvilka få en ny och i många fall oväntad belysning genom ett noggrant studium af sådana till utseendet obetydliga föremål som de små bronsspännena.

Af dessa skäl, och då jag haft lyckan att under mina resor, äfven såsom Letterstedtsk stipendiat, åren 1876, 1878 och 1879 få taga kännedom om större delen af det material, som nu föreligger för utredandet af denna viktiga fråga, har jag trott det vara lämpligt att i korthet redogöra för min uppfattning häraf, så mycket hellre som min åsigt ej oväsentligt afviker från dem, som förut dels af Hildebrand dels af andra forskare[1] uttalats.

Jag inskränker mig härvid hufvudsakligen till de spännen, som tillhöra bronsåldern. Emedan öfvergången från denna period till jernåldern i södra Europa är så godt som omärklig, är det emellertid nödigt att här också fästa afseende vid de former, som omedelbart utvecklat sig ur de rena bronsålderstyperna, äfven om de tillhöra en tid och ett folk, för hvilka jernet ej längre var okändt.

De spännen, som under olika tider begagnats, hafva varit af mångfaldigt olika slag. De, som voro i bruk under bronsåldern, hade dock nästan[2] alla hufvudsakligen samma konstruktion. Ett sådant spänne[3] utgöres af ett vanligen mer eller mindre bågformigt böjdt mellanstycke, från hvars ena ända en nål utgår, och vid hvars andra ända genom en hake eller på annat sätt ett säkert läge för nålens spets är beredt. Härigenom hindras nålen att glida ur det klädesplagg, som den skall sammanhålla

[1] T. ex af de italienska fornforskarne Castelfranco och Pigorini i *Bullettino di paletnologia italiana*, samt af den danske fornforskaren Sophus Müller i *Årböger for nordisk Oldkyndighed* (1876, sid. 215 o. f.).

[2] Det enda egentliga undantaget bildas af sådana spännen som fig. 78 i Hildebrands *Spännets hist.*, med två (eller fyra) spiralskifvor utan båge; det är dock ovisst, om dessa tillhöra den rena bronsåldern.

[3] I likhet med andre fornforskare begagnar jag här den svenska benämningen *spänne*, ehuru de flesta af de nu i fråga varande prydnaderna mera likna hvad man utom fornforskarnes krets plägar kalla en *broche*. I stället för uttrycket spänne förekommer ofta i arkeologiska skrifter det latinska ordet *fibula*, som har samma betydelse.

eller fästa. Mellanstycket är bagformigt böjdt för att lemna rum at tyget.

Ett sadant spänne i sin enklaste form är, sasom Hildebrand med rätta anmärkt, den ännu i dag brukliga säkerhetsnalen (fig. 1). Men denna enkla form är mäktig af en förvanande rik utveckling, hvarför knapt nagon fornsaksgrupp erbjuder en större omvexling än spännenas samt i följd deraf är ett lämpligare föremal för typologiska undersökningar[1] och af större betydelse för fornforskningen. För ett fynd, i synnerhet om det tillhör en tid, da mynt ännu ej voro i bruk, är ofta ett spänne — eller till och med redan en bit af ett sadant — af samma betydelse för tidsbestämningen, som ett mynt kun-

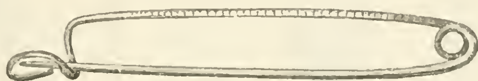

Fig. 1. *Modern säkerhetsnål.* $^1/_1$.

nat vara; förutsatt nämligen, att man förstar skilja de olika spänneformerna från hvarandra samt känner deras typologiska sammanhang *så*, som den jemförande forn-

[1] Sådana undersökningars vigt för den arkeologiska vetenskapen har egentligen först under sistförflutna årtionde blifvit erkänd, och det är i denna tidskrift, som några af de första typologiska forskningarnas resultat offentliggjorts. Jfr min i tredje delen införda afhandling om *Bronsåldern i norra och mellersta Sverige,* i hvilken nordiska spännen, kärl, svärd, knifvar m. m. af brons typologiskt behandlas; samt H. Hildebrands ofvan omtalade, ungefär samtidigt (1872 och följande år) i fjerde delen tryckta, särdeles vigtiga *Bidrag till spännets historia.* I *Compte-rendu du Congrès de Stockholm* (1874) har jag försökt att typologiskt uppvisa utvecklingen dels af flintyxorna från stenåldern (sid. 238—251) dels af bronsålderns svärd- och dolkfästen (sid. 882—923). Äfven flere grupper af fornsaker fran jernåldern hafva varit föremål för typologisk behandling. — Utom Norden synes den typologiska forskningens betydelse ännu ej vara så allmänt insedd som önskligt vore.

forskningen nu gjort det möjligt för, och till följd deraf fordrar af sina idkare.

Då man betraktar bronsålderns minnen i de olika europeiska länderna, faller det lätt i ögonen, att spännen icke i alla dessa länder voro kända under nämnda tid. I flere af de trakter, der spännen saknas, hafva deremot nålar i stor mängd anträffats, af hvilka många tjenade till samma ändamål som spännena, ehuru på ett ofullständigare sätt.

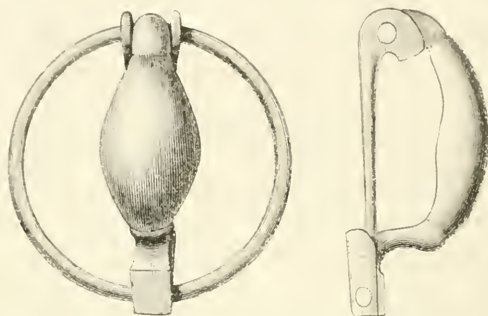

Fig. 2. *Bronsspänne, funnet i Spanien. Sedt uppifrån och från sidan; å den senare bilden är ringen borttagen.* ²/₃.

Från **Spanien** och **Portugal** känner jag ej något spänne, som kan hänföras till tiden före jernålderns början. Fig. 2 visar visserligen ett i Spanien funnet spänne af en för detta land egendomlig form, men det torde ej lida något tvifvel, att sådana spännen tillhöra en tid, då jernet redan länge varit i allmänt bruk[1]. Sambandet med de italien-

[1] I Madrids Museo archeologico förvaras, jemte originalet till fig. 2, flere andra ex. af denna form. Ett sådant spänne finnes äfven i det Vatikanska museet i Roma och är afbildadt å pl. LXXII i det öfver denna samling utgifna planchverket *Museo etrusco al Vaticano*, 1:a delen. Det är visserligen uppgifvet, att sistnämnda spänne skulle vara funnet vid Vulci i Italien, men det har troligen kommit till museet från Spanien, emedan intet annat spänne af samma form, såvidt kändt är, anträffats i Italien eller andra icke spanska länder.

ska spännena från en ganska sen tid är nämligen omisskänligt, om man ock ej ännu kan i detalj visa, huru den spanska formen uppstått.

I afseende på den Pyreneiska halfön och förhållandena under dess bronsålder kan väl den anmärkning göras, att man hittills der tillvaratagit ett allt för ringa antal fornsaker från denna tid[1], för att icke franvaron af spännen skulle kunna bero på en tillfällighet; men denna franvaro är dock anmärkningsvärd, i synnerhet om vi betänka, att samma förhållande eger rum i det angränsande Frankrike.

I hela **Frankrike,** der antalet kända fornsaker från bronsåldern redan räknas i tiotusenden, har man nämligen ej funnit ett enda inhemskt spänne från tiden före jernålderns början. Väl hafva någon enstaka gång i sydöstra Frankrike jemte föremål från bronsålderns senare tid spännen anträffats, men dessa hafva visat sig vara införda från närliggande delar af Italien. De höra nämligen till typer, som i sistnämnda land äro mycket allmänna och der utvecklat sig, men som i Frankrike äro ytterst sällsynta och der sakna alla typologiska förutsättningar. Ett sådant spänne (fig. 3) förekom i det stora, till slutet af bronsåldern hörande fynd, som år 1865 anträffades vid Larnaud i departementet Jura[2]. Ett annat

[1] Under min resa i Spanien och Portugal vintern 1878—1879 kunde jag i dervarande samlingar ej få kännedom om fullt 100 (!) fornsaker af brons från bronsåldern, hvilka med visshet voro funna på halfön. Denna skenbara fattigdom beror tydligen endast derpå, att man ännu ej på allvar börjat tillvarataga minnena från den förhistoriska tiden. Förhållandena i Portugal äro likväl i detta afseende bättre än de i Spanien. I Lissabon gör man ock stora vetenskapliga förberedelser för att värdigt mottaga den antropologisk-arkeologiska kongress, som der skall sammanträda om några månader.

[2] Spännet, som jemte det öfriga fyndet förvaras i Musée de St. Germain-en-Laye vid Paris, är förut afbildadt af Chantre i hans praktverk *Etudes paléoetnologiques dans le bassin du Rhône. Age du bronze,*

spänne är funnet bland de hufvudsakligen från bronsåldern härstammande pålbyggnadslemningarna vid Grésine uti Bourget-sjön i Savoyen[1]. Det enda i Frankrike dessutom funna spänne, som skulle kunna anses vara samtidigt med bronsåldern i detta land, torde vara ett, som

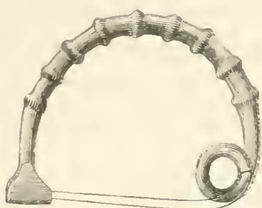

Fig. 3. *Italienskt bronsspänne, f. vid Larnaud i östra Frankrike.* $^1/_1$.

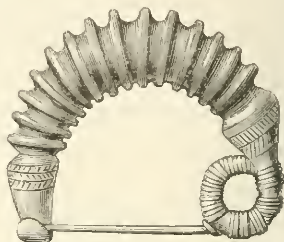

Fig. 4. *Italienskt bronsspänne, f. vid Mörigen i Schweiz.* $^2/_3$.

mycket liknar fig. 76 här nedan och som uppgifves vara funnet i trakten af Nancy[2].

---

pl. L fig. 5. Nålen var afbruten och spännet något hopböjdt, då det hittades, men det är här tecknadt i sitt ursprungliga skick. Fyndet bestod af omkring 1.800 bronser, eller rättare bitar af bronser, och anträffades under arbete på ett potatesland; sakerna, som lågo tätt tillhopa i jorden, hade förmodligen blifvit samlade för att gjutas om. Det här afbildade spännet var det enda i fyndet.

[1] Detta spänne, närmast liknande fig. 33 här nedan, men med större nålhylsa, är afbildadt i nyss anförda verk af Chantre, pl. LXIV fig. 3; det förvaras i den fornsakssamling, som tillhör grefve Costa de Beauregard. — Vid Grésine har man också funnit en, fig. 1 å nyssnämnda planch afbildad, bit af ett bronsspänne, hvilket troligen haft ungefär samma form som fig. 97 i Hildebrands *Spännets hist.*; men detta spänne hör, såsom många andra fynd visa, till en tid, då jernet var kändt äfven i sydöstra Frankrike. Det samma gäller om de andra i Frankrike anträffade spännena af italienska former, såsom jag i det följande får tillfälle att visa.

[2] I museet i Zürich såg jag år 1878 en teckning af detta spänne, hvilket skiljer sig från fig. 76 egentligen endast deruti, att de båda spiralomböjningarna äro större; i synnerhet den bakre (vid nålens början) är ganska stor, hvarigenom spännets bakre del blir högre i förhållande till den främre än fallet är å det fig. 76 afbildade.

Samma förhållande som i Frankrike eger i detta afseende rum äfven i **Schweiz.** Bland det mycket stora antal fornsaker från bronsåldern, som redan är kändt från detta land, finnas endast några få spännen, hvilka, med ett märkligt undantag, äro af italiensk typ och utan tvifvel införda från Italien. Bland lemningarna af pålbyggnader från bronsåldern vid Mörigen i Bieler-sjön har man funnit några spännen[1], som alla äro af en och samma, från norra Italien välkända form, en form som står ganska nära den, till hvilken det ofvan omtalade, vid Larnaud funna spännet hör. Ett af spännena från Mörigen är afbildadt här fig. 4; nålen har varit afbruten, men lagats. Vid Estavayer, en annan schweizisk pålbyggnadsstation från bronsåldern, belägen vid Neufchâtel-sjön, har man ock funnit ett bronsspänne af italiensk form, med smal, halfcirkelformig båge, ensidig spiral och kort hylsa[2]. Ett italienskt bronsspänne är äfven funnet bland lemningarna af pålbyggnader i staden Genève; det är af samma typ som det sistnämnda och prydt med fina snedtgående ränder[3].

---

[1] Två af dem äro afbildade fig. 1 och 2 å pl. VIII i Keller's *Pfahlbauten*, 7:er Bericht, samt fig. 4 och 2 å pl. 3 i Desor's *Le bel âge du bronze lacustre en Suisse;* det förra spännet, originalet till vår fig. 4, tillhör professor Desor's samling i Neufchâtel, det senare dr Gross' samling i Neuveville. Två andra spännen af samma typ, äfven funna vid Mörigen, förvaras, det ena i Berns museum, det andra i Biels museum (öfverste Schwabs f. d. samling); Castelfranco i *Bullettino di paletnologia italiana*, 4:e årg., sid. 53. — Vid Mörigen (som lär vara en riktigare form än Möringen) har man väl äfven funnit några andra spännen, hvilka äro afbildade i Desor's *Le bel âge du bronze*, pl. 3 fig. 3, samt i Keller's *Pfahlbauten*, 7:er Ber., pl. IX fig. 36 och 37; men dessa tillhöra en senare tid, och åtminstone om två af dem har jag af dr Gross, i hvilkens samling de förvaras, fått den upplysning, att de *icke* anträffats i det lager, der lemningarna från bronsåldern ligga, utan högre upp.

[2] Dr Gross' samling.

[3] Museet i Genève.

Det nyss antydda undantaget från den regeln, att de i schweiziska fynd från bronsåldern anträffade spännena äro italienska, bildas af ett spänne, som nyligen hittats vid undersökning af den på fornsaker från bronsåldern särdeles rika pålbyggnadsstationen Corcelettes vid Neufchâtel-sjön. Detta spänne, eller rättare denna hälft af ett spänne[1], är nämligen af en typ, som i norra Tyskland och Skandinavien förekommer i stor mängd, men som i Schweiz, liksom i angränsande länder, aldrig förr anträffats. Det är således, enligt min åsigt, uppenbart, att det vid Corcelettes anträffade halfva spännet, — liksom ett på samma ställe funnet bronskärl, som ock är af nordisk typ, — kommit till Schweiz norrifrån. Således är ej heller detta inhemskt i landet.

Utom de bland lemningarna af pålbyggnader från bronsåldern i Schweiz anträffade spännena, har man äfven på andra ställen i landet funnit ett par troligen till samma tid hörande bronsspännen, hvilka liksom de redan omtalade äro af främmande ursprung. Så är ett italienskt spänne af samma typ som fig. 19 här nedan funnet vid Loetschen i kantonen Valais och förvaras i Lausannes museum; ett annat, likaledes italienskt spänne, likt fig. 4, är funnet i Stitzenthal vid Egg, kantonen Zürich, och förvaras i Zürichs museum.

Vi få visserligen af det följande se, att man i Schweiz funnit också andra spännen af italienska former, men dessa höra bevisligen till tiden efter den schweiziska bronsålderns slut.

Liksom inom de stora områden, vi nu betraktat, saknas inhemska spännen från bronsåldern äfvenledes ej blott i den del af det nuvarande **Tyskland**, som icke hör till det »Nordiska bronsåldersområde», hvarom jag får tillfälle att

---

[1] Det förvaras i Lausannes museum och är afbildadt i *Vitterh. akad:s månadsblad* 1879, sid. 141.

här nedan tala, utan ock på de **Brittiska öarna.** Hvarken från England, Skotland eller Irland känner man några till bronsåldern hörande, i dessa länder förfärdigade spännen.

På samma sätt förhåller det sig i de delar af **Ryssland,** der minnen från bronsåldern anträffats. I trakten af Perm lär man visserligen hafva funnit ett stort, nu ofullständigt bronsspänne[1], men det har, om det verkligen hittats i denna aflägsna del af Europa, — hvilket man icke har rätt att betvifla, — blifvit ditfördt från

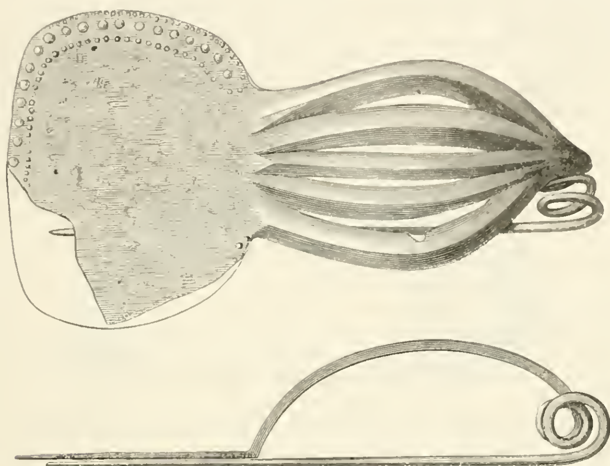

Fig. 5. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan. Funnet i Lithauen.* $^2/_3$.

Italien. Det är nämligen af samma typ som fig. 20 här nedan.

Ett annat i Ryssland anträffadt spänne, med ensidig spiral och femdelad båge, är afbildadt fig. 5[2]. Det är funnet i Lithauen och förvaras i Universitetets museum i

[1] Det förvaras i grefve Stroganoffs samling i St. Petersburg och är afbildadt af Aspelin i *Antiquités du Nord Finno-Ougrien*, fig. 629.

[2] Efter originalet. Spännet är äfven afbildadt af Chantre i *Matériaux pour l'histoire de l'homme* 1878, sid. 128, fig. 77.

Krakau. Dess grundform är densamma som de italienska spännenas, men hvarken från Italien eller något annat land känner jag något spänne af alldeles samma typ. Under den breda, platta skifvan finnes icke någon hylsa eller hake för nålspetsen. Visserligen tillhör detta spänne utan tvifvel en mycket aflägsen tid, men om det förskrifver sig från Lithauens bronsålder, eller om jernet redan då var kändt i nämnda land, är en fråga, som vi för närvarande lika litet kunna besvara, som den, om spännet är förfärdigadt i Lithauen eller annorstädes.

Att spännen från bronsåldern äfven saknas i **Asien** och **Afrika,** kan väl bero antingen derpå, att sådana prydnader verkligen ej varit i bruk der under bronsåldern, eller derpå, att vi ännu alltför ofullständigt känna den förhistoriska tiden i dessa verldsdelar. Det förra är dock måhända sannolikare.

Fig. 6. *Bronsspänne, funnet nära Thebæ i Grekland.* 1/2.

Under det att således *inhemska* spännen från bronsåldern, såvidt man hittills erfarit, alldeles saknas i större delen af Europa, — liksom i Orienten, der bronsålderskulturen har sin vagga, — äro deremot sådana spännen i icke obetydligt antal funna i **Italien, Österrike, Ungarn** och det nordiska området, hvarmed vi mena **norra Tyskland** och **Skandinavien.** Äfven i de mellan Ungarn och detta område liggande trakterna, i det nuvarande **Böhmen, Schlesien** och **Polen,** äro bronsåldersspännen anträffade.

Huru förhållandet är i

Grekland

torde ännu icke vara fullt klart. I de ovanligt rika fynd från bronsåldern, som Schliemann gjort i Mycenæ, förekomma inga spännen, liksom sådana ej heller anträffats

bland de talrika minnen från ungefär samma tid, hvilka nämnde forskare framdragit ur Troas' jord. Från Grekland har man dock några på andra ställen än Mycenæ funna spännen af en mycket gammal form, men det synes vara sannolikast, att de förskrifva sig från en tid, då jernet ej längre var okändt i Hellas. Man känner väl ej tillräckligt de omständigheter, under hvilka de anträffats, för att deraf kunna se, till hvilken tid de höra, men att de förskrifva sig från tiden efter den grekiska bronsålderns slut, synes antydas redan af den ganska stora likhet de hafva med italienska spännen från jernåldern.

Ett grekiskt spänne af en typ, som, åtminstone då man ser spännet från sidan, liknar de italienska, är af-

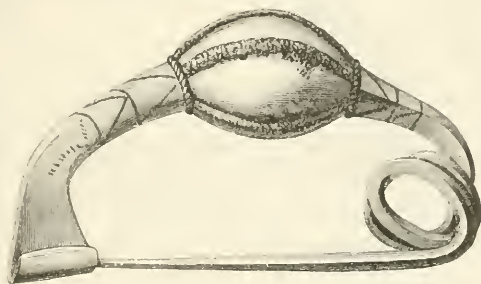

Fig. 7. *Bronsspänne, med jerninläggning, funnet vid Thespiæ i Grekland.* 1/1.

bildadt här fig. 6; det är funnet nära Thebæ i Boeotien. Bågen bildas af en tunn skifva, som har samma graverade sirater på båda sidor[1].

Ett annat spänne, som står de i Italien vanliga ännu närmare, ses fig. 7. Midten af bågen är tjock, trind och inlagd med långsgående *jern*ränder. Detta spänne är funnet vid Thespiæ[2].

[1] Det förvaras i antiksamlingen i Kjöbenhavn (nr A B a 481) och har förut varit afbildadt af L. Müller i *Det saakaldte Hagekors's Anvendelse og Betydning i Oldtiden* (Kbhvn 1877), sid 12.

[2] Antiksamlingen i Kjöbenhavn, nr 494. Om detta spänne, liksom om de andra i antiksamlingen förvarade spännena från Grekland och Italien, har hr museums-assistent Sophus Müller haft god-

A båda de nu omtalade grekiska spännena, liksom å flertalet af de italienska, är bågen hufvudsak och den hylsa, som upptager nålspetsen, jemförelsevis liten. Men de flesta från Grekland nu kända spännen utmärka sig, såsom fig. 10 och 11, derigenom att den skifva, hvilkens nedre omböjda kant bildar hylsan för nålen, erhållit en högst betydande storlek. Då hela antalet från Grekland kända spännen ännu är mycket litet, kunna vi visserligen icke steg för steg följa utvecklingen af typen fig. 10 och

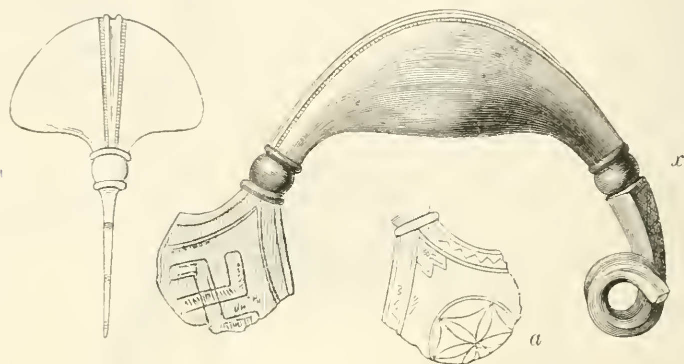

Fig. 8. *Bronsspänne, sedt från sidan och framifrån. a Skifvans andra sida. Funnet vid Thebæ i Grekland.* 1/1.

11: någon antydan derom torde dock lemnas af de fig. 8 och 9 afbildade spännena.

Det förra, här afbildadt fig. 8, är funnet vid Thebæ[1]. Det är ännu, liksom originalet till fig. 7, jemförelsevis litet, men skifvan är redan ganska stor, ehuru betydligt mindre än den å fig. 10. Ornamentens ställning och kortheten af bågens bakre del — d. v. s. det korta afståndet mellan *x* och den spiralomböjning, från hvilken nålen utgår, — visa nämligen, att mer än hälften af den tyvärr ofullständiga skifvan å fig. 8 ännu

heten lemna mig alla äskade upplysningar. Fig. 7—9 äro utförda efter teckningar af herr professor Magnus Petersen.

[1] Antiksamlingen i Kjöbenhavn, nr 750.

finnes qvar. Å detta spänne, liksom på de flesta andra grekiska, ses å ömse sidor om bagens breda midt, — vid skifvans början och vid början af den smala, bakre delen, från hvilken nålen utgår, — en liten rund utsvällning eller afsats (*c*), som starkt betonar bagens tredelning.

Fig. 9 visar ett ganska stort spänne[1], som i flere afseenden kan anses vara en öfvergångsform mellan spännena fig. 8 och 10: skifvan har troligen varit jemförelsevis större än å det förra, men något mindre än å det senare;

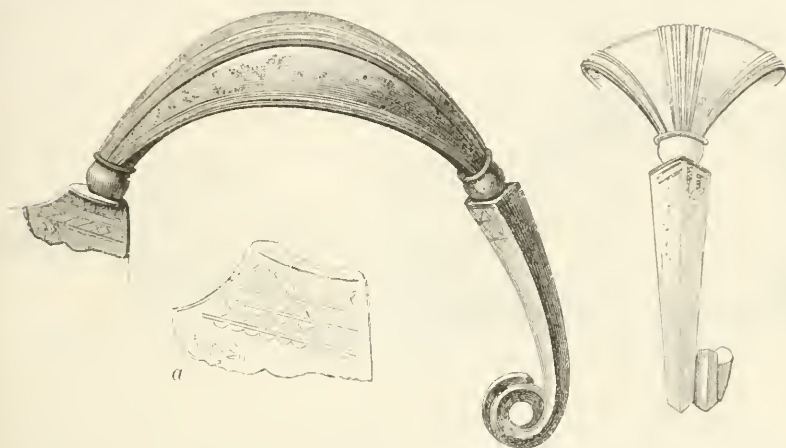

Fig. 9. *Bronsspänne, sedt från sidan och bakifrån. Funnet i Athen.* ½. — *a visar skifvan i naturlig storlek.*

bagens midt har större likhet med den å fig. 10 än med den å fig. 8; men bagens bakre del gör, genom sin korthet och sin lutning, att spännet fig. 9 står närmare fig. 8 än det fig. 10 afbildade. Å det sistnämnda spännet är nämligen denna del af bagen lodrät och bildar en tydlig vinkel mot bagens midt, i synnerhet mot dennes undre kant; å fig. 8 och 9 är deremot bagens bakre del, —

---

[1] Antiksamlingen i Kjöbenhavn, nr 723; funnet i Athen. Två andra spännen af samma typ förvaras äfven i den Kjöbenhavnska antiksamlingen; det ena (nr 748) från Boeotien, det andra (nr 749) från Thebæ.

da spännet ställes så, att nålen skulle hafva legat vågrätt, — mera lutande och bildar ingen vinkel mot bågens midt.

Då närmare upplysningar om de förhållanden, under hvilka de grekiska spännena hittats, i allmänhet saknas, torde det för tidsbestämningen vara af vigt att känna, att originalet till fig. 9 är funnet vid Dipylon i Athen, »i samma grafvar (men ej uttryckligen i samma graf) som en vacker, väl bevarad, stor vas, hörande till Conze's pelasgiska grupp af lerkärl; på vasen finnas också karakteristiska menniskofigurer»[1].

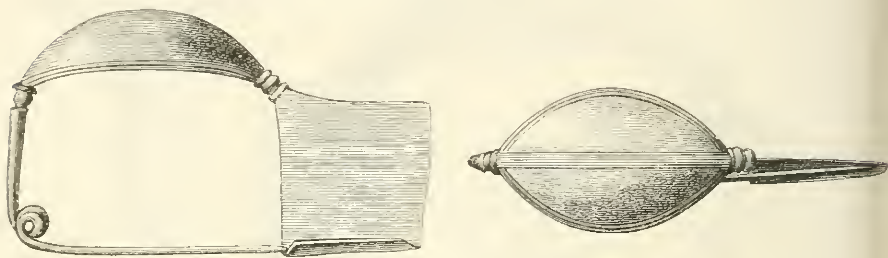

Fig. 10. *Bronsspänne, sedt från sidan och uppifrån. Funnet i Athen.* ½.

Det fig. 10 afbildade spännet är af en typ, som synes hafva varit ganska allmän i Grekland. Skifvan är mycket stor, nästan qvadratisk; bågens midt är bredt oval, tunn och concavo-convex; bågens bakre del lång, smal och lodrät. Utom detta spänne, som är funnet »i en graf i Athen» och förvaras i den Kjöbenhavnska samlingen för jemförande fornforskning, känner man åtminstone fyra andra spännen af samma form.

---

[1] Äfven vasen förvaras i antiksamlingen i Kjöbenhavn (nr 726). Meddelande af Sophus Müller. Fynd från graffältet vid Dipylon äro beskrifna af Hirschfeld i *Annali dell' Instituto di Corrispondenza archeologica*, vol. 44. Roma 1872, sid. 135 och följ.; på den tid, till hvilken dessa grafvar höra, synas spjut af *brons* ännu hafva varit i bruk (jfr sid. 136), hvilket icke hindrar, att jernet redan kunde vara kändt.

Två af dem förvaras i Antiksamlingen i Kjöbenhavn; det ena (nr 493) af brons och det andra (nr 742) af *silfver*. De äro båda från Athen, och å båda är bågens bakre del lodrät såsom å fig. 10, men bågens midt mera lik den å fig. 9, emedan dess nedre kant ej är rät utan bågformigt böjd; uppifrån sedd är den bredt oval.

Det tredje spännet af samma typ är funnet vid eller nära Thebe och förvaras i Athen[1]. Bågens bredt ovala midt är liksom å de två sist omtalade mera lik den å fig. 9 än å fig. 10; bågens bakre del är lindrigt böjd och

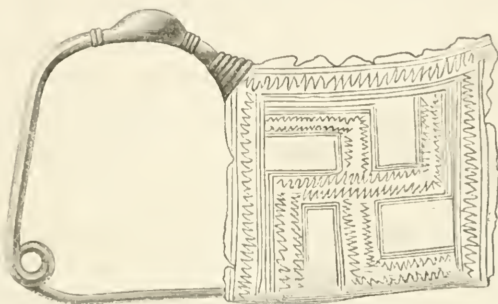

Fig. 11. *Bronsspänne, funnet i Grekland.* 1/2.

ej lodrät, ehuru mindre lutande än å fig. 9. Å skifvan, hvilkens främre hälft saknas, är en stående, inåt spännet vänd häst afbildad; från nosen nedhänger en tygel.

Det fjerde af de nyss omtalade spännena är afbildadt fig. 11[2]. Det är funnet »i Grekland» och förvaras i museet i St. Germain-en-Laye vid Paris. Här är skifvan jemförelsevis ännu större än å de förut beskrifna, under det att bågens midt är ganska liten. Å skifvan ses ett stort hakkors.

Det förtjenar särskild uppmärksamhet, att hakkorsets

[1] Herr professor Helbig i Roma har benäget meddelat mig teckning af detta spänne.

[2] Efter en teckning meddelad af G. de Mortillet i *Indicateur de l'archéologie et du collectionneur*, sept. 1872, sid. 2. fig. 1.

heliga tecken så ofta förekommer på de grekiska spännena (fig. 6, 8 och 11). Det ornament, som ses på andra sidan af skifvan å fig. 8, — en sexbladig rosett i en cirkel, — förekommer äfven på några af de saker, som Schliemann fann i Mycenæ[1].

Likheten mellan de nu beskrifna grekiska spännena och de italienska spännena från jernålderns äldre del är omisskänlig. Både i Grekland och Italien är nämligen grundformen den samma: en mer eller mindre bred och tjock båge, från hvars ena ända nålen efter en ensidig spiralomböjning af ett eller två hvarf utgår, och vid hvars andra ända en hylsa finnes för att upptaga och skydda nålspetsen: det hela är af *ett* stycke.

Liksom de båda ländernas folk, äro de båda ländernas spännen tydligen uppsprungna från samma rot. Härmed vill jag dock ingalunda säga, att de grekiska och italienska spännenas utvecklingshistoria når upp till den aflägsna tid, då de grekiska och italienska folkens förfäder anses hafva lefvt tillsammans såsom *ett* folk.

Vi hafva ännu alltför litet material för att kunna fullständigt besvara frågorna: I hvilket samband stå de grekiska och italienska spännena till hvarandra? Har den gemensamma urtyp, från hvilken de härstamma, uppstått utanför Greklands och Italiens gränser? Eller i något af dessa länder? På hvilket stadium af utveckling stodo de äldsta i hvartdera landet begagnade spännena?

Såsom i det följande skall visas, kunna vi väl redan nu i Italien följa utvecklingen från en mycket aflägsen tid. Men något dylikt är åtminstone ännu icke möjligt i Grekland. Det är emellertid — med den ytterst obetydliga kännedom vi för närvarande ega om Greklands förklassiska förhållanden — omöjligt att afgöra, om sådana grekiska typer som våra fig. 7 och 8 blifvit i Grek-

---

[1] Schliemann, *Mycenæ* (London 1878), sid. 167, 197, 319.

land eller annorstädes på Balkanhalfön utvecklade ur en form, som motsvarar de äldsta italienska, eller om denna utveckling egt rum utanför halfön. I senare fallet kan man ej gerna tänka på något annat land än Italien, men det har alltför ringa historisk sannolikhet för sig, att vid den tid, som här är i fråga, något sådant inflytande egt rum *från* Italien *på* Grekland. Det synes derför vara större sannolikhet för, att de grekiska typerna utvecklat sig på Balkanhalfön. Men om det skett i det egentliga Grekland eller i halföns nordligare trakter, derom saknar man ännu hvarje upplysning.

Det bör härvid ej förgätas, att, såsom äfven af det följande framgår, den form, hvilken ligger till grund för de i Ungarn och angränsande Donauländer vanliga spännena från bronsåldern, är identisk med eller står mycket nära urtypen för de grekiska och italienska spännena.

Någon möjlighet att fullständigt utreda de nu antydda frågorna finnes emellertid ej, så länge de förhistoriska förhållandena i hela det europeiska Turkiet och dess nu varande eller för detta lydländer vid Donau äro så fullständigt okända, som de ännu äro. Från hela detta stora och för en riktig kännedom om Europas förhistoriska tid ytterst vigtiga område är tyvärr knapt en enda från bronsåldern härstammande sak ännu känd. Att man från dessa länder ej känner några spännen från nämnda tid, får derför ej uppfattas som ett bevis för, att spännen då ej voro i bruk der.

Ett spänne, funnet i Kroatien, således i en till nyssnämnda länder gränsande trakt, torde emellertid i sammanhang härmed böra omnämnas. Det är afbildadt fig. 12 i en fjerdedel af verkliga storleken och således ovanligt stort[1]. Bågens midt är trekantig, men ganska tunn;

---

[1] Förvaras i Agrams museum. Den här meddelade figuren är utförd efter en teckning af originalet, hvilket jag såg på utställningen vid kongressen i Budapest 1876. Spännet är förut afbildadt i *Popis*

den sidan, som icke ses på teckningen, är plan. Den återstående, bakre delen af bågen (till spiralomböjningen vid nålens början) är plano-convex. Spännet har visserligen en allmän likhet med de italienska, men skifvans storlek och de två utsvällningarna på bågen antyda ett starkt grekiskt inflytande.

För ett annat slags, från de hittills omtalade mycket afvikande, af (två eller) fyra spiralskifvor bildade brons-

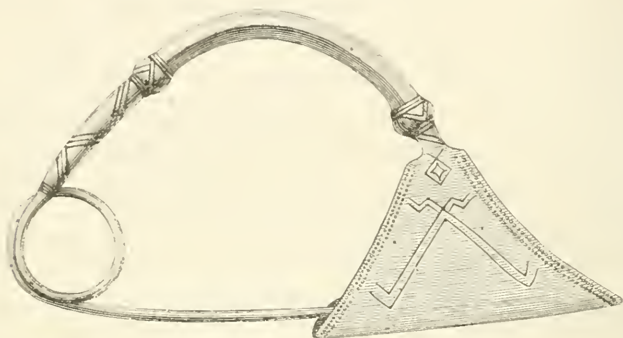

Fig. 12. *Ovanligt stort bronsspänne, funnet i Kroatien.* $^{1}/_{4}$.

spännen, som äfven torde förekomma i Grekland, skall i det följande redogöras.

Bättre än de förhistoriska förhållandena i Grekland känna vi dem i

Italien,

tack vare de flitiga forskare, som der under de sista årtiondena undersökt äfven den förklassiska tidens minnen.

De äldsta qvarlefvor från Italiens bronsålder, som vi nu känna, äro de s. k. terramarorna och pålbyggnaderna. I terramarorna — lemningar efter ett slags pålbyggnader på torra landet — har man hittills ej funnit några spän-

---

predmeta iz predhistoričke dobe u nar. zem. muzeju u Zagrebu po Simi Ljubicu, pl. 3 fig. 46, samt i *Matériaux pour l'histoire de l'homme* 1877, sid. 225, fig. 100.

nen. Äfven i de norditalienska sjöarnas pålbyggnader äro, liksom i de schweiziska, spännen ytterst sällsynta. Ett sådant, funnet bland lemningar af pålbyggnader vid Peschiera i Gardasjön, är afbildadt fig. 13[1]; det är tyvärr ofullständigt. I sitt nuvarande skick liknar det mycket den här ofvan fig. 1 afbildade moderna säkerhetsnålen.

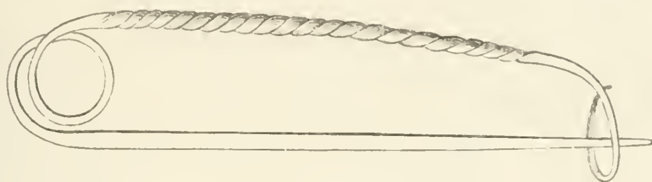

Fig. 13. *Bronsspänne, funnet vid Peschiera i Gardasjön.* 1/1.

Man har emellertid i Italien anträffat åtskilliga spännen, som tydligen tillhöra bronsåldern, ehuru en senare del af denna period än den, till hvilken terramarorna höra. Grundformen för dessa spännen torde hafva varit ungefär följande: nålen utgår, efter en spiralomböjning, som ökar dess spänstighet, från bakre delen af det troligen trinda och ännu mycket smala spännet, hvilket bildar en båge för att lemna rum åt tyget, och som slutligen är upprulladt i en vinkelrätt mot bågens nedre del liggande, liten, rund spiralskifva, bildad af spännets främre, till en smal ten utdragna ända. Något spänne, som fullt motsvarar denna beskrifning, är visserligen ej funnet hvarken i Italien eller något annat land. Men det nyssnämnda spännet från Peschiera har måhända, då det var fullständigt, varit mye-

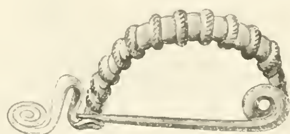

Fig. 14. *Bronsspänne, troligen funnet i Italien.* 2/3.

[1] Efter Keller's *Pfahlbauten,* 5:er Ber., pl. VI fig. 6. Ett annat äfven vid Peschiera funnet bronsspänne, — afbildadt å anf. pl. fig. 5, samt i Lindenschmits *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, bd 2, h. 6, pl. 3 fig. 8. — hör till en vida senare tid än bronsåldern.

ket likt; och spännen, som stå den nyssnämnda grundformen ganska nära, äro ej sällan funna i Italien.

Ett sådant spänne, afbildadt här fig. 14[1], förvaras i Darmstadts museum. Skifvan är liten och bildad af flere hvarf. Ett alldeles dylikt spänne, hvars spiralskifva dock synes vara till större delen förlorad, förvaras i Firenze's etruskiska museum[2].

Ett annat spänne, som ock står nämnda grundform ganska nära, är afbildadt fig. 15. Det förvaras i Capitolinska museet i Roma och hittades för flere år sedan vid Piediluco nära Narni i mellersta Italien, jemte en

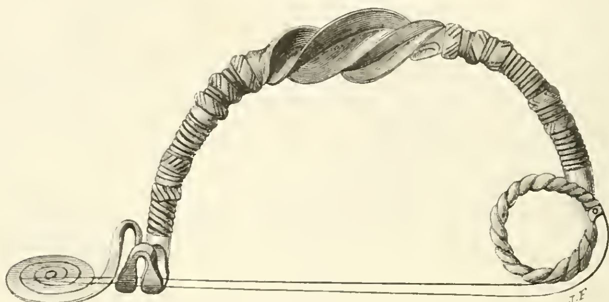

Fig. 15 *Bronsspänne, funnet vid Piediluco i mellersta Italien.* 1/2.

mängd andra mer eller mindre sönderbrutna spännen samt yxor, celter, spjutspetsar m. m., allt af brons och allt nedlagdt i ett stort lerkärl[3]. Det afbildade spännets båge är ganska smal, endast på midten försedd med höga, tunna, skrufformiga vingar; spiralskifvan är ännu liten och bildad af flere smala hvarf.

---

[1] Efter Lindenschmits *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit,* II: XI, pl. 2 fig. 1. Det uppgifves der, att spännet skulle vara funnet i Hessen, men, sedan jag besökt museet i Darmstadt, har jag anledning förmoda, att spännet är hittadt i Italien.

[2] Afbildadt af Castelfranco i *Bullettino di Paletnologia italiana,* 4:de årg., pl. III fig. 3; jfr sid. 54, not. och 57.

[3] Se närmare om detta fynd här nedan. — Jfr äfven andra noten å sid. 34.

Fig. 16 visar ett i trakten af Bari i sydöstra Italien funnet spänne, som står nära det sistnämnda[1]. Bågen är ännu ganska smal. Den stora spiralskifvan bildas af några få breda hvarf. Den tråd, som ursprungligen i flere hvarf bildade skifvan, har således blifvit alltmera tillplattad, och hvarfvens antal i samma mån minskadt.

I Museo etrusco al Vaticano i Roma finnas ett par spännen af samma form som fig. 16, men med ett tjockt,

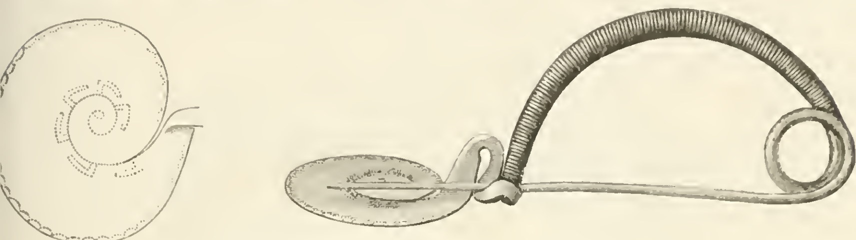

Fig. 16. *Bronsspänne, funnet nära Bari i sydöstra Italien.* 1/2.

trindt, aflångt bernstensstycke trädt på den af en smal brons-ten bildade bågen.

Ett litet spänne, som nu förvaras i Napoli's Museo nazionale, är afbildadt fig. 17 i naturlig storlek. Det är

[1] Det är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli. Ett dylikt spänne, som förvaras i Vatikanens etruskiska museum i Roma, är afbildadt i det öfver nämnda samling utgifna planchverket *Museo etrusco al Vaticano,* pl. LXXII; det skall vara funnet vid Vulci. Tre spännen af samma typ finnas i Bolognas museum (2 af dem förvarades 1876 i Museo civico, det tredje i Universitetets museum), ett i Parmas museum (funnet vid Terni i mellersta Italien), samt ett i den Kjöbenhavnska samlingen för jemförande fornforskning. Antiksamlingen i Kjöbenhavn eger äfven ett spänne af samma form, men med lodrät ändskifva, d. v. s. den ligger i samma plan som bågen (nr A B a 77). Ett dylikt spänne från Wiesbadens museum ses i Lindenschmits *Alterthümer unserer heidn. Vorzeit.* I: VII. pl. 3 fig. 2: det är äfven återgifvet i Hildebrands *Spännets hist.*, fig. 32. — Alla dessa spännen äro troligen funna i Italien.

De redogörelser, som här lemnas för exemplar af de vigtigare italienska typerna, göra ej anspråk på att vara fullständiga. Jag har ansett dem kunna vara af vigt äfven utan en sådan egenskap.

af samma typ som det sist omtalade, men skiljer sig derifrån genom den långa, smala tvärslå, som finnes framför bågens främre ända, vid öfvergången till skifvan[1]. Denna tvärslå har uppstått genom en småningom skeende utveckling af den knälika omböjning, som å fig. 16 ses vid skifvans början. Man kan ännu å flere spännen följa denna utveckling (jfr fig. 27). Ifrån det att nämnda knä uppe vid vecket är mycket smalt, blir det allt bredare.

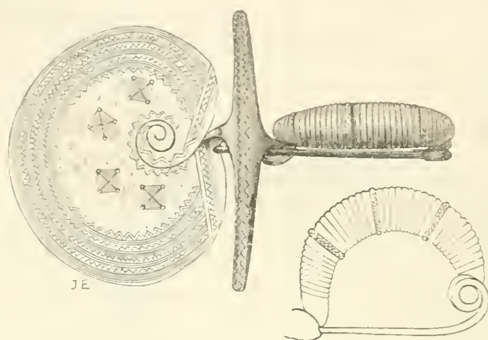

Fig. 17. *Bronsspänne, funnet i Italien.* 1/1.

tills det slutligen erhåller formen af en sådan lång tvärslå som å fig. 17. Äfven å spännen af samma typer som fig. 26 och 27 finnas stundom, såsom vi af det följande få se, en sådan tvärslå.

Sedan de hvarf, som bilda ändskifvan å de nu beskrifna spännena, småningom blifvit färre och i samma mån bredare, växa de slutligen alldeles ihop till en nästan rund skifva, å hvilken antingen springan mellan spiralhvarfven är betecknad genom en punkterad linie[2],

[1] Två andra spännen af samma form som fig. 16 och med en sådan tvärslå finnas, det ena i Palermos museum, det andra uti antiksamlingen i Kjöbenhavn (nr 817; köpt i Roma. Å skifvan ses hakkors).

[2] Ett sådant spänne, för öfrigt likt vår fig. 16, finnes uti antiksamlingen i Kjöbenhavn (nr 818); det är köpt i Roma. Ett dylikt spänne med endast antydd spiralläggning på den stora skifvan förvaras i Museo geologico i Palermo: det är funnet „i trakten af Roma.“

eller alls inga spår af spiralläggningen längre synas[1]. Ett sådant spänne[2] är afbildadt här fig. 18: äfven spiralomböjningen vid nålens början har helt och hållet försvunnit. Bågen å detta spänne bildas af en mängd tunna, tätt bredvid hvarandra stälda skifvor: ett mästerstycke i tekniskt hänseende.

Vi få i det följande se, att utvecklingen af bronsålderns spännen äfven i Norden gick i samma riktning.

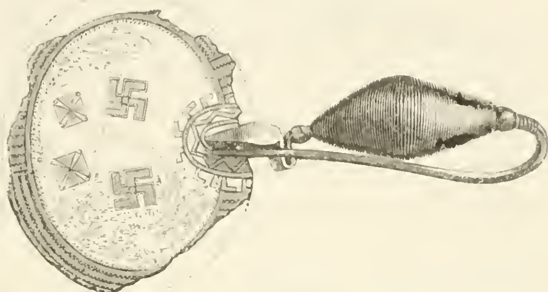

Fig. 18. *Bronsspänne, funnet i Italien.* 1/2.

Äfven här slutade de äldsta spännena i små spiralskifvor af en smal ten, lagd i många smala hvarf, hvilka hvarf

[1] Två sådana spännen, utan sirater och med enkel bred båge, ses i Lindenschmits *Alterthümer unserer heidn. Vorzeit*, I: VII, pl. 3 fig. 1 och 3; jfr samme förf:s *Vaterl. Alterthümer d. fürstl. Hohenzoller'schen Sammlungen zu Sigmaringen*, pl. XXXVIII fig. 5. Det förra spännet förvaras i Sigmaringens och det senare i Wiesbadens museum. Båda äro funna i Italien.

[2] Det förvaras uti antiksamlingen i Kjöbenhavn och är förut afbildadt i *Compte-rendu du Congrès de Copenhague* (1869), sid. 486, samt i L. Müllers anf. arbete om *Hagekorset*, sid 15. Ett spänne alldeles lika det af Müller afbildade, men med *bibehållen spiralomböjning* vid nålens början, förvaras i hr de Chabrières samling i Lyon. Ett sådant spänne, hvars båge likaledes bildas af en mängd tunna tätt bredvid hvarandra stälda skifvor, men hvars ändskifva är förlorad, är funnet nära Bari och köpt af mig 1876 hos en antiqvitetshandlare i Napoli; vid nålens början finnes en spiralomböjning af två hvarf.

småningom växte ihop till en skifva utan spår af någon spiralläggning.

De italienska spännena undergingo emellertid förändring också i afseende på andra delar än spiralskifvan.

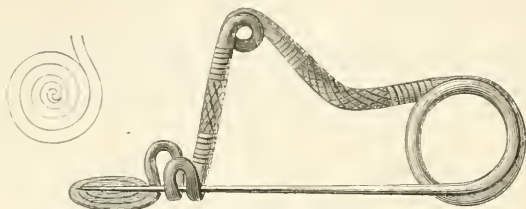

Fig. 19. *Bronsspänne, funnet i Italien.* 1/2.

Redan på den tid, då denna skifva var liten och bildad af många smala hvarf, lät man, för att gifva större spänstighet åt det hela, bågen göra en, vanligen mindre, spiralomböjning också framtill, såsom fig. 19 och 20 visa[1]

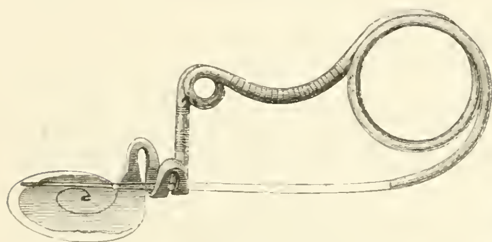

Fig. 20. *Bronsspänne, funnet i Italien.* 2/3.

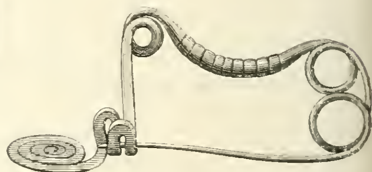

Fig. 21. *Bronsspänne, funnet i mellersta Italien.* 1/1.

Man känner flere spännen af denna typ[2] — jag betraktar nämligen fig. 19 och 20 såsom hörande till samma typ.

[1] Originalen till fig. 19 och 20 äro köpta af mig hos antiqvitetshandlare i Italien, det förra i Roma, det senare i Napoli; de äro troligen båda funna i mellersta Italien. Hos samma antiqvitetshandlare i Napoli köpte jag äfven ett annat spänne af samma form som fig. 20, men smalare; nål och skifva ofullständiga.

[2] Ett sådant förvaras uti Museo Kircheriano i Roma (mycket likt fig. 19, men med fyrkantig båge och temligen stor ändskifva af några få, breda hvarf): ett annat i Vatikanska museet (afbildadt i *Museo etrusco al Vaticano* I, pl. LXXII, enligt uppgift funnet vid Vulci i mel-

Den ursprungliga bakre omböjningen är dock ej alltid så stor som å fig. 19. Skifvan är vanligen liten och bildad af många ganska smala hvarf; stundom är den dock, såsom å fig. 20, något större och bildad af få breda hvarf.

Denna typ förändrades sedermera ytterligare. Dels blef någon gång den bakre omböjningen dubbel, så som fig. 21 visar[1], dels böjdes spännets midt, så att de båda

lersta Italien; ganska smalt, med bakre spiralomböjningen jemförelsevis liten; bakre delen lika hög som den främre; skifvan ej stor); ett tredje i Capitolinska museet (afbildadt fig. 106 här nedan; funnet vid Piediluco). Andra spännen af samma typ finnas uti museerna i Napoli (bland Piccoli bronzi i Museo nazionale), i Palermo (2 exemplar ganska lika det nyssnämnda i Vatikanska museet), i Paris (Musée du Louvre; afbildadt i Lindenschmits *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, II: XI. pl. 2 fig. 2; stort, trindt, den bakre omböjningen stor, bakre delen högre än den främre, således närmast likt fig. 20; den nu förlorade ändskifvan har, att döma efter nålens längd, varit ganska stor), i Périgueux i Frankrike (skifvan mycket liten, endast omkring 1.5 cm i diameter), i Lausanne (funnet vid Loetschen i kantonen Valais i Schweiz; skifvan liten), i Wien (afbildadt af Hildebrand i *Spännets hist.*, fig. 31; smalt, trindt, ganska likt det i Vatikanska museet), i Berlin (i Antiqvarium; tjockt, trindt, med tvärgående åsar; midten starkt bugtad nedåt; främre delen ej högre än den bakre; skifvan förlorad), samt i Kjöbenhavn (3 exemplar i antiksamlingen; ett af dem har lodrät skifva, hvilken således ligger i samma plan som bågen). Till samma typ höra äfven två spännen af ganska smala trinda tenar, funna i de här nedan omtalade grafvarna vid Marino nära Albano och afbildade i Bonstetten's *Recueil d'antiquités suisses*, pl. XVII fig. 14, samt i *Archæologia*, del. XLII: 2, sid. 120. — I grefve Stroganoffs samling i St. Petersburg förvaras, såsom sid. 9 är nämndt, ett ofullständigt bronsspänne, som varit likt fig. 20, ehuru både nål och skifva nu äro afbrutna; afbildadt af Aspelin i *Antiquités du Nord Finno-ougrien*, fig. 629. Detta spänne lär vara funnet vid Sorodjata, NV. om Perm, i östra Ryssland. — Utom det sistnämnda spännet och det, som förvaras i Lausannes museum, äro troligen alla de andra funna i Italien.

[1] Spännet fig. 21 är funnet i mellersta Italien och tillhör Universitetets museum i Perugia; förut afbildadt i Conestabile's *Sovra due dischi in bronzo antico-italici del Museo di Perugia*, pl. VII fig. 2 (ändskifvan är der tecknad såsom stående i samma plan som bågen,

omböjningarna slutligen kommo hvarandra nära, dels lösgjordes nålen (fig. 22—27). Emedan nålen genom de nyssnämnda förändringarna blifvit så mycket böjd, att den svårligen kunde ega tillräcklig styrka, gjordes den nämligen af ett stycke för sig och blef rörlig kring en tapp, hvari bakre ändan af spännet slutade.

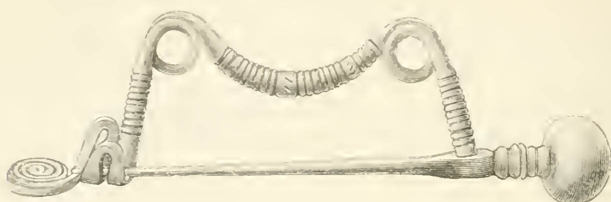

Fig. 22. *Bronsspänne med lös, kring en tapp rörlig nål; funnet i Italien.* 2/3.

Fig. 22 och 23 visa två sådana spännen, som genom antalet omböjningar och spiralskifvorna likna fig. 19 och 20, men å hvilka nålen är lös och den bakre omböjnin-

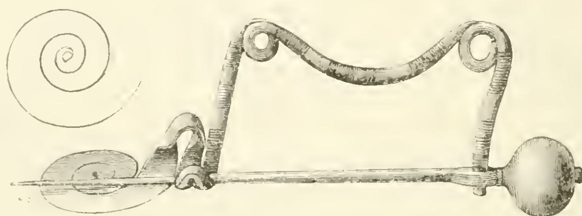

Fig. 23. *Bronsspänne med lös, kring en tapp rörlig nål; funnet i Italien.* 1/2.

gen intet eller obetydligt större än den främre. Denna typ är ej sällsynt[1].

men detta synes ej vara den ursprungliga ställningen). — Möjligen hör äfven ett i noten å sid. 62 omtaladt spänne hit.

[1] Originalen till fig. 22 och 23 äro köpta af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli. Det fig. 23 afbildade spännet har ej nu fullkomligt sin ursprungliga form, emedan bågens bakre ben blifvit böjdt något framåt, hvarigenom ock nålens spets skjutits framom skifvans kant. Nålens nästan klotrunda hufvud är både å fig. 22 och 23 massivt och tungt. — Andra spännen af samma typ finnas uti

En variation af sistnämnda typ är funnen i sydöstra Italien (fig. 24). Bågen eller spännets midt är jem-

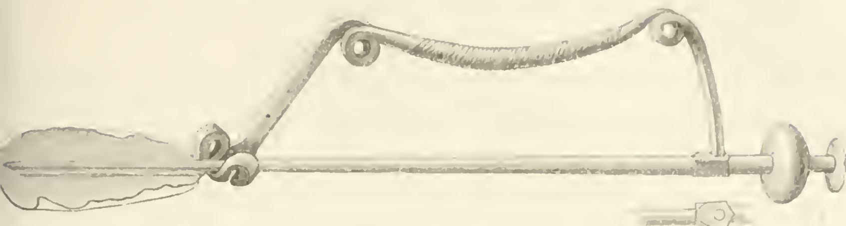

Fig. 24. *Bronsspänne med lös, kring en tapp rörlig nål; funnet vid Gargano i Italien.* 1/2.

förelsevis något lägre än å fig. 22 och 23, emedan bågens båda ben bilda en trubbigare vinkel mot hvarandra:

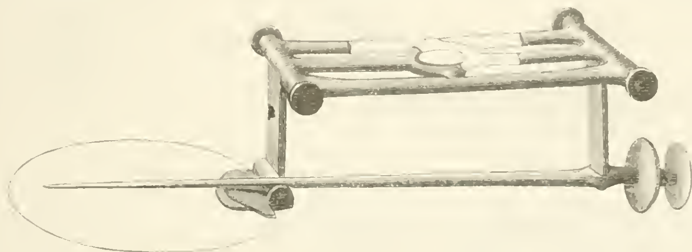

Fig. 25. *Bronsspänne med lös, kring en tapp rörlig nål; funnet i Italien.* 1/3.

bågens midt spiralrefflad: å ändskifvan ses ej spår af någon spiralläggning[1].

---

museerna i Napoli (2 exemplar i Museo nazionale), Perugia (afbildadt i Conestabile's *Due dischi*, pl. VII fig. 1; skifvan borta), Genève (funnet i Toscana; skifvan stor, af plattad, spirallagd ten), Avignon (endast nålen finnes qvar), Paris (Cabinet des médailles et antiques de la Bibliothèque nationale; ovanligt stor, med stor rund skifva) och Berlin (Antiqvarium; trind, med tvärgående åsar). Alla dessa spännen äro troligen funna i Italien. Jfr äfven fig. 109 här nedan (San Fransesco-fyndet). — Museet i Agram eger ett i Kroatien funnet spänne af denna typ, afbildadt af Chantre i *Matériaux pour l'histoire de l'homme* 1877, sid. 225 (skifvan ej stor, af 3 1/2 ganska smala hvarf).

[1] Originalet till fig. 24 är funnet i en graf vid Gargano, söder om Foggia, och förvaras i Museo di artiglieria i Torino; det är förut afbildadt i Angelucci's *Ricerche preistoriche e storiche nella Capitanata*, pl. II fig. 31; jfr sid. 32.

En annan variation af samma typ ses fig. 25. Nålen, hvilken, liksom å de tre närmast förut afbildade spännena, är lös och rörlig kring en tapp, liknar mycket nålen å fig. 24. Ändskifvan, som säkerligen saknat spiralläggning, är nästan helt och hållet bortbruten[1]. Bågen är treklufven (jfr fig. 83 och 96 här nedan)

Den fig. 26 återgifna typen är tydligen utvecklad ur fig. 19 och 20, men midten är så starkt bugtad, att de

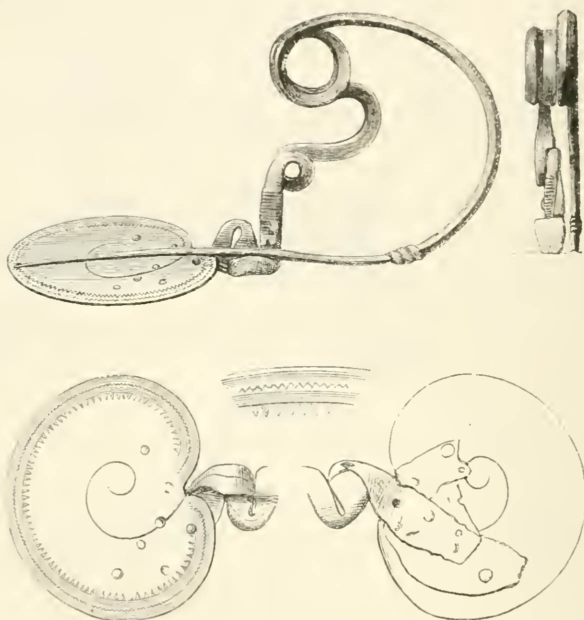

Fig. 26. *Bronsspänne, funnet i mellersta Italien.* $^{1}/_{2}$. *Sedt från sidan och bakifrån; derunder ses skifvans öfre och undre sida, samt det ornament i naturlig storlek, som pryder skifvan.*

båda spiralomböjningarna, af hvilka den vid nålens början bildar två hvarf, kommit hvarandra nära. Ändskif-

[1] Originalet till fig. 25 är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli. I samma stads Museo nazionale finnes ett liknande spänne, som dock är mindre och något litet skiljer sig från fig. 25; äfven å detta exemplar är skifvan till största delen bortbruten. Utom dessa två känner jag intet spänne af denna typ. I Avignons museum finnes dock en nål lik den å fig. 24 och 25; dess fyndort är okänd.

van är här, liksom å fig. 16; stor och bildad af fa, men mycket breda hvarf. Nålen är starkt böjd[1].

Likheten mellan sistnämnda spänne och det fig. 27 afbildade är mycket stor, men det senares nål, som är lika starkt böjd som det förras, bildas af ett stycke för sig[2]. Dessutom är å fig. 27 spännets midt och nålens hufvud prydda med glesa eller täta tvärgående åsar och tunna skifvor; ett motiv som äfven återfinnes å många andra till ungefär samma tid hörande italienska bronsarbeten, såsom t. ex. å de fig. 18, 29, 105 och 106 afbildade spännena.

Vi hafva sett, att nålen å flere af de italienska spännena bildas af ett särskildt stycke[3], och att af spännen, som för öfrigt hafva hufvudsakligen samma form, några

---

[1] Originalet till fig. 26 är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Roma. Skifvan har varit sönder och blifvit lagad genom nitning, såsom den undre teckningen till höger visar. Andra spännen af samma typ finnas uti museerna i Bologna (förvarades 1876 i Universitetets museum) och Palermo (två ex.); och ett sådant spänne är funnet i sydöstra Italien (teckning deraf är benäget meddelad mig af herr professor Helbig). I Kjöbenhavns antiksamling finnes ett spänne af samma typ som vår fig. 26, men med en sådan lång smal tvärslå vid bågens främre ända som på de spännen, hvilka omtalas här ofvan sid. 22. Alla dessa spännen äro tvifvelsutan funna i Italien.

[2] Originalet till fig. 27 är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Roma. Bitar af sådana spännen förekomma äfven i fynden vid Piediluco nära Narni och San Francesco i Bologna; i det förra fyndet har jag sett bitar af några exemplar (Capitol. museet i Roma), i det senare åtminstone 2 bitar (Bolognas museum). Ett helt spänne af denna typ förvaras uti Vaticanska museet i Roma (afbildadt i *Museo etrusco al Vaticano* I, pl. LXXII) och ett ofullständigt i Augusto Castellanis samling i nämnda stad. Två spännen af samma form, men med sådan lång tvärslå vid bågens främre ända som omtalas här ofvan sid. 22, äro dessutom kända: det ena tillhör Castellanis samling, det andra Palermos museum.

[3] Utom de spännen med lös nål, som i det föregående omtalats (typerna fig. 22—25 och 27), har man i Italien äfven funnit andra spännen med sådan nål; se här nedan fig. 78 och 79.

hafva nålen lös, under det att den å andra är gjord i samma stycke som sjelfva spännet. Detta visar, att man ej längre kan fasthålla den åsigt, som Hildebrand i *Spännets historia* (sid. 13) uttalat, att »alla spännen med böjd bygel ursprungligen tillhöra tvenne på det skarpaste skilda grupper», i det att spännet antingen består af allenast ett stycke, eller ock är sammansatt af två stycken, nålen och bygeln. Den senare gruppen har hvad bronsåldern beträffar ansetts vara egendomlig för Norden[1]. Erfarenheten från södra Europa visar emellertid, såsom vi sett,

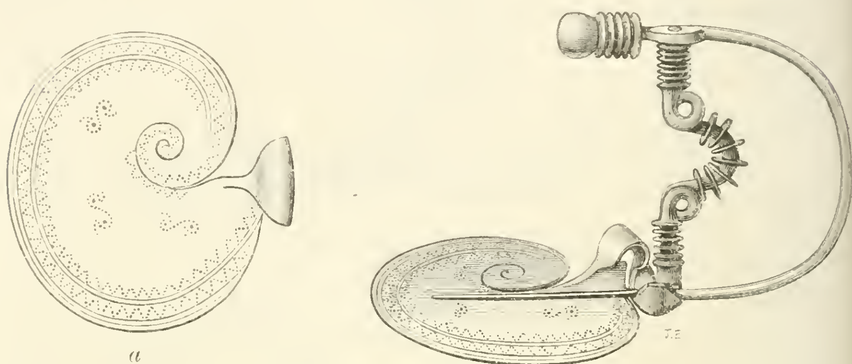

Fig. 27. *Bronsspänne, med lös, kring en tapp rörlig nål; funnet i mellersta Italien.* $^1/_2$. *a visar spiralskifvan sedd uppifrån.*

huru på ett visst utvecklingsstadium af spännet nålen städse har en benägenhet att frigöra sig, tydligen emedan det på detta stadium möter svårighet att göra nålen af samma stycke som spännet, utan att försvaga det hela.

En annan, i allmänhet gällande skilnad mellan bronsålderns spännen i södra och norra Europa torde kunna sökas deri, att söderns spännen bestå af en båge, som endast vid den ena, främre ändan slutar i en spiralskifva, under det att den bakre ändan är omböjd i ett eller flere spiralhvarf, som stå vinkelrätt mot den nyssnämnda

[1] Hildebrand har emellertid sjelf i slutet af *Spännets hist.* anfört några undantagsfall.

skifvan. Å nordens spännen finnas deremot två spiralskifvor, båda lika hvarandra och utgående en från hvardera ändan af bågen. Både i södra och norra Europa förlora ändskifvorna slutligen sin spiralläggning och blifva runda, mer eller mindre tunna och släta plåtar.

Man kan väl egentligen blott tala om ett enda undantag från denna regel, nämligen de af två spiralskifvor bildade spännen af typen fig. 78 i Hildebrands *Spännets hist.*, hvilka höra till södra och ej till norra Europa; men dessa spännen hafva icke någon båge och höra således, strängt taget, ej till den nu i fråga varande gruppen.

De italienska spännena med lös nål, af typerna fig. 22—25 och 27, erhöllo emellertid icke någon större betydelse för den följande utvecklingen, utan denna fortgick från de spännen, som hafva nålen i samma stycke som bågen.

Spiralskifvan, eller rättare den genom spiralhvarfvens hopväxning bildade släta ändskifvan, föll bort och ersattes med en *hylsa*, i hvilken ett säkert och skyddadt läge bereddes nålspetsen. Denna hylsa har troligen bildats genom hopvikning af ändskifvan, hvarvid i några fall en kort, både bakåt och framåt utskjutande hylsa uppstod (fig. 30), men i andra fall en lång, endast framåt utskjutande (fig. 81). Vi få af det följande se, huru den senare formen slutligen uttrangde den förra, i det att de spännetyper, som i början haft en kort nålhylsa småningom fingo en lång, troligen genom inflytande af sådana spännen, å hvilka ändskifvan omedelbart utbyttes mot en lång hylsa.

Nästan alla förut omtalade former af italienska spännen med spiralskifva utvisa en sådan öfvergång till nålhylsa.

Så finnas spännen, hvilka för öfrigt likna fig. 14,

men som sluta i en nålhylsa och icke i en spiralskifva. Dessa spännen, af italienarne kallade »fibule a piccole coste» och »fibule a grandi coste», äro funna på många ställen i norra Italien[1]: och det är till denna typ, som de här ofvan omtalade spännen höra, hvilka förekomma i ett par franska och schweiziska fynd från bronsåldern. Fig. 28 och 29 visa två »fibule a grandi coste»[2], det senare för-

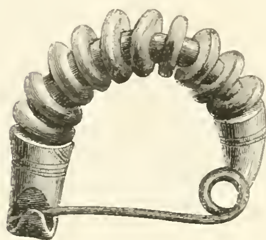

Fig. 28. *Bronsspänne, funnet vid Oppeano nära Verona i norra Italien.* 1/3.

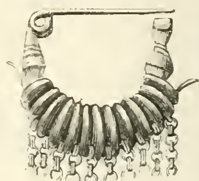

Fig. 29. *Spänne med 10 långa hängande kedjor, allt af brons. Funnet vid Rebbio nära Como i norra Italien.* 1/3.

sedt med tio långa kedjor, hvilka äro fästa på en smal, genom hål i åsarna gående ten[2]. De tvärgående åsarna å

[1] De äro hittills inom Italien endast funna i Podalen. Att några spännen af denna typ träffats norr om Alperna, är redan nämndt (sid. 7). Se Castelfranco's förteckning öfver spännen af denna typ i *Bullettino di Paletnologia italiana,* 4:de årg., sid. 52 och 53 (»fibule a grandi coste») samt sid. 57 (»fibule a piccole coste»).

[2] Originalet till fig. 28 är funnet vid Oppeano i trakten af Verona och förut afbildadt i *Bull. di Paletnologia ital.,* 4:de årg., pl. 6, fig. 4. — Originalet till fig. 29 är, jemte ett dylikt spänne, funnet på ett graffält vid Rebbio nära Como och förut afbildadt i samma årg. af nämnda *Bullettino,* pl. 3, fig. 1; hela afståndet från nålen till

spännen af denna typ äro än såsom å fig. 3 låga och breda, än såsom å fig. 29 höga och smala; än äro de färre och glesa, än flere och tätt sittande. Ofta äro dessa spännen tjocka och jemförelsevis korta (såsom fig. 29).

Dessa spännen äro visserligen gamla i jemförelse med de andra, som hafva nålhylsa, men de äro ej de äldsta af dem. Jag anser t. ex. typerna fig. 30 och 31 vara äldre. I likhet med Castelfranco och Pigorini[1] är jag visserligen öfvertygad om, att »fibule a grandi coste» uppstått ur »fibule a piccole coste», och dessa ur spännen med slät båge, som småningom blifvit prydd med allt djupare tvärränder; men det är ej derför sagdt, att denna utveck-

Fig. 30. *Bronsspänne, funnet vid Piediluco i mellersta Italien.* ½.

det nedersta hängets undre kant är ej mindre än 46 cm. och spännets vigt 450 gram, eller öfver 1 ℔. Ett dylikt spänne med 6 kedjor förvaras uti Museo di Brera i Milano (enligt uppgift funnet vid Golasecca på Ticinos strand). Andra spännen af denna typ, men utan kedjor, äro afbildade å sistnämnda planch, fig. 5 och 7 (båda funna i Ungarn och förvarade uti museet i Budapest); i 2:dra årg. af samma *Bullettino*, pl. 2 fig. 12 (funnet vid Golasecca), samt i *Rivista archeologica di Provincia di Como*, häft. 6, pl. 2 fig. 2, och häft. 9, pl. 1 fig. 1 och 5. Några spännen af alldeles samma typ förekomma ej i Piediluco-fyndet; dertill hör visserligen ett spänne, som har stor, jemförelsevis smal, nästan halfcirkelformig båge med höga, temligen smala och glesa tväråsar, men detta spänne har framtill icke slutat i en nålhylsa utan i en spiralskifva (fig. 105 här nedan). Till San Francesco-fyndet höra 7 spännen af samma typ som fig. 29, men utan hängen, och i Benacci-grafvarna äro två sådana spännen funna.

[1] *Bull. di Paletnol. ital.*, 4:de årg., sid. 112.

ling försiggått efter det att spiralskifvan utbytts mot en nålhylsa. Fig. 14, (17) och 105[1] visa, att det finnes med spiralskifva slutande spännen, som kunna kallas både »fibule a piccole coste» och »a grandi coste», ehuru det sistnämnda är större än det fig. 29 afbildade och äfven för öfrigt något olikt detta spänne.

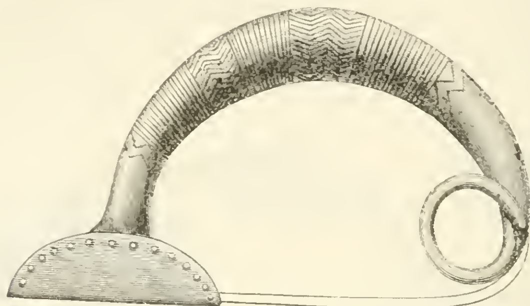

Fig. 31. *Bronsspänne, funnet vid Piediluco i mellersta Italien.* 1/1.

Äfven af typen fig. 15 finnas exemplar, som hafva nålhylsa i stället för spiralskifva, ehuru de för öfrigt äro

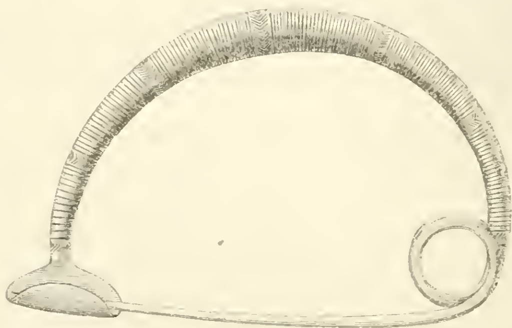

Fig. 32. *Bronsspänne, funnet vid Nola nära Napoli.* 2/3.

lika sistnämnda figur. Ett sådant spänne, afbildadt fig. 30, hör — liksom originalet till fig. 15 — till det stora fyndet vid Piediluco i mellersta Italien och förvaras i det Capitolinska Museo etrusco i Roma[2].

[1] Jfr äfven fig. 27 och 106, hvilka vitna om en liknande benägenhet att pryda bågen med höga tvärskifvor.

[2] Utom originalet till fig. 30 förvaras i nämnda museum den

Talrikare än de föregående äro emellertid spännen med sådan enkel båge som å fig. 16, men med nålhylsa i stället för spiralskifva. Bågen, hvilken hvarken har tväråsar såsom fig. 28 och 29, eller är vriden på det sätt som fig. 30, är antingen slät eller prydd med graverade liniesirater (fig. 31 och 32) eller spiralrefflad (fig. 33)[1]. De äldsta af dessa spännen hafva hög, halfcirkelformig båge och mycket stor, tunn nålhylsa, fäst med sin midt vid bågens främre ben, således utgående lika långt bakåt som framåt. Dessa stora nålhylsor äro ofta prydda med drifna punkter. Sedan blef hylsan mindre, men fort-

till samma fynd hörande midten af ett spänne med sådan båge. Emedan ändarna äro afbrutna, kan man emellertid nu ej se, om spännet framtill slutat i en nålhylsa eller en spiralskifva, såsom fig. 15.

[1] Originalet till fig. 31 förvaras i det Capitolinska Museo etrusco i Roma; det är funnet vid Piediluco jemte ett annat spänne af samma form och med alldeles dylika sirater, men mindre. Några andra spännen af samma typ (med så stor hylsa) känner jag ej. — Originalet till fig. 32 är, jemte ett annat spänne af samma form, köpt af mig i Napoli. — Spännet fig. 33, som var något förböjdt då det hittades, är i detta skick afbildadt i *Bull. di Paletn. ital.*, 1:a årg., pl. 2 fig. 1, jfr fig. 6; funnet jemte en bronsknif och brända ben i ett af en liten stenkista omgifvet lerkärl vid Bismantova i trakten af Reggio nell' Emilia. Ett annat på graffältet vid Bismantova funnet spänne af samma form ses i nämnda *Bullettino*, 2:a årg., pl. 8 fig. 11. — Spännen lika vår fig. 32 äro funna på många ställen i Italien. Några äro afbildade i samma *Bullettino*, 4:e årg., pl. 6 och 7 (funna vid Oppeano i trakten af Verona), och i *Rivista archeologica della Provincia di Como*, häftet 9, pl. 1 (flere exemplar funna vid Moncucco i norra Italien; äfven spännen lika vår fig. 33 äro funna der och afbildade å samma planch). Ett spänne af föga afvikande form ses i Angelucci's *Ricerche nella Capitanata*, pl. II fig. 33. Det är funnet i en graf vid Gargano i sydöstra Italien. Andra bronsspännen med hög, halfcirkelformig båge förvaras t. ex. i Firenze's museum (2 stora, lika hvarandra, något afvikande från fig. 32) och i Napoli's Museo nazionale (3 stora, lika hvarandra; bågen fint spiralrefflad; nålhylsan lik den å fig. 31, men utan drifna punkter. — Jfr äfven det här nedan fig. 42 afbildade spännet, med halfcirkelformig men bandformig båge.

farande fäst med midten. Såsom redan är antydt, få vi af det följande se, huru denna korta nålhylsa småningom utbyttes mot en lång, framåt utskjutande.

Som sällsynta biformer till de nyss nämnda spännena få vi betrakta de fig. 34, 35 och 36 afbildade.

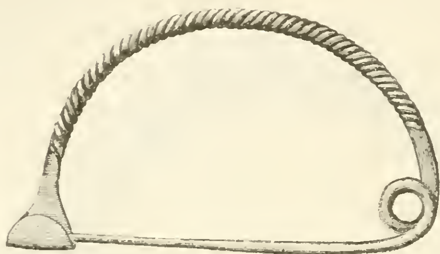

Fig. 33. *Bronsspänne, spiralrefflat, funnet vid Bismantova i norra Italien.* ²/₃.

Spännet fig. 34, hvilket är funnet i Roma[1], har sådan stor, tunn hylsa som fig. 30 och 31; dess båge är prydd på liknande sätt som den senare; men omböjningarna vid

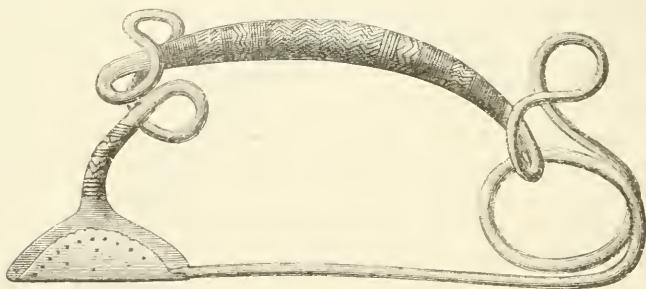

Fig. 34. *Bronsspänne, funnet i Roma.* ¹/₁.

bågens båda ändar äro i hög grad egendomliga. De torde vara utan motstycke i Italien, under det att de mycket påminna om dem, som finnas på spännen från Österrike och Ungarn, om hvilka jag får tillfälle att här nedan tala. Äfven orneringen på några af de sistnämnda

[1] Funnet vid Ponte rotto. Efter teckning meddelad af prof. Helbig.

liknar mycket den å fig. 34; det bör dock härvid ihågkommas, att orneringen är ganska enkel och derför skulle kunna förekomma på två föremål från olika trakter, utan att något historiskt samband mellan dem förefunnits.

Fig. 35. *Bronsspänne, funnet vid Bismantova i norra Italien.* 1/3.

Det fig. 35 afbildade spännet skiljer sig från fig. 32 endast genom de två utsvällningar, som ses å främre och

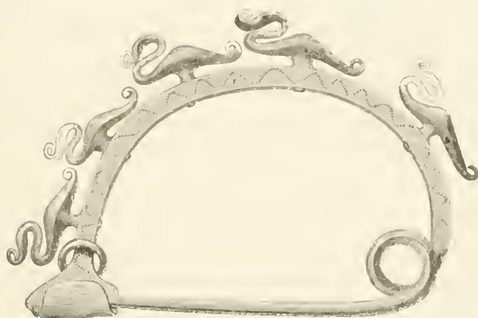

Fig. 36. *Bronsspänne, funnet i Italien.* 1/2.

bakre delen af bågen. Det synes vara en lokal variation

Spännet fig. 36 har samma form som fig. 32 och 33,

---

[1] Originalet till fig. 35 är funnet i en af grafvarna vid Bismantova i norra Italien och är förut afteeknadt i *Bull. de Paletnol. ital.*, 2:a årg., pl. 8 fig. 12. Å samma pl. visar fig. 10 ett äfven vid Bismantova funnet spänne af samma form, men mindre och utan sirater.

men på den af en fyrkantig ten bildade bågen äro fem fågelbilder fästa[1].

Liksom det finnes några spännen med rund ändskifva, hvilka för öfrigt likna fig. 16, men hafva ett stort bernstensstycke trädt på den smala bågen, så finnes det äfven spännen med dylika bernstensstycken, men med nålhylsa i stället för skifvan (fig. 37)[2]. A spännet fig. 38 är ba-

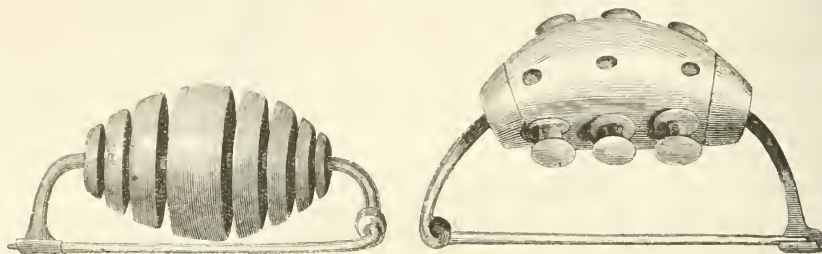

Fig. 37. *Spänne af brons och bernsten, funnet vid Villanova nära Bologna.* $^2/_3$.

Fig. 38. *Spänne af brons, ben och bernsten, funnet vid Villanova.* $^1/_1$.

gen prydd med ben och bernsten[3], å de fig. 39 och 40 afbildade med glasfluss[4]. Ofta äro i stället för ett stort

[1] Originalet till fig. 36 förvaras i Museo Kircheriano i Roma: tyvärr saknas för detta spänne, liksom för de flesta andra i nämnda museum förvarade fornsaker, alla närmare uppgifter om fyndort och fyndomständigheter. I Torinos museum finnas dels ett stort spänne af samma form, med 8 dylika fågelbilder (bågen är trind och nålhylsan stor, lik den å fig. 30 och 31, samt prydd med drifna punkter); dels en böjd, fyrkantig ten med 6 liknande fågelbilder, hvilken troligen äfven hört till ett spänne af samma form som fig. 36. Några fyndomständigheter äro ej heller kända för dessa två föremål.

[2] Funnet vid Villanova nära Bologna. Förut afbildadt af Gozzadini i *Un sepolcreto etrusco scoperto presso Bologna*, pl. VIII fig. 19, och af Hildebrand i *Spännets hist.*, fig. 58. Många dylika spännen förekommo i de äldre grafvarna vid Bologna (Benacci).

[3] Spännet fig. 38 är äfven funnet vid Villanova; förut afbildadt af Gozzadini i anf. arb., pl. VIII fig. 21, och af Hildebrand i *Spännets hist.*, fig. 59.

[4] Originalet till fig. 39 är funnet vid Marzabotto nära Bologna; förut afbildadt af Hildebrand i *Spännets hist.* fig. 46 efter Gozzadini's

sådant stycke glasfluss flere små glasperlor trädda på den smala bågen, som då vanligen är hög, nästan halfcirkel-

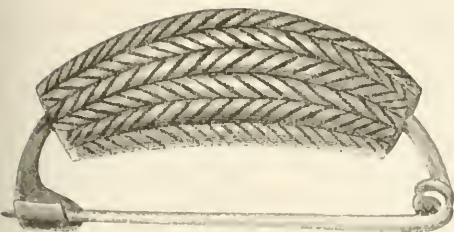

Fig. 39. *Spänne af brons och glasfluss, funnet vid Marzabotto nära Bologna.* Nära 1/1.

Fig. 41. *Spänne af brons med påträdda glasperlor, funnet vid Villanova.* 2/3.

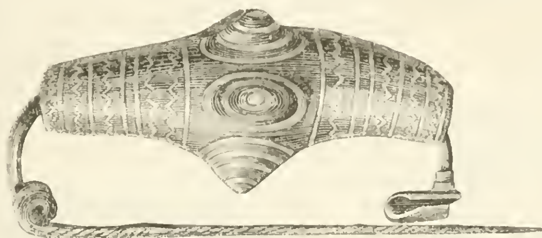

Fig. 40. *Spänne af brons och glasfluss, funnet vid Villanova.* 2/3.

formig (fig. 41)[1]. Perlorna äro ej sällan mörkblå med gula ovaler eller ringar. Stundom finner man dylika

---

Un antica necropoli a Marzabotto, pl. 10 fig. 21. Jfr *Un sepolcreto etrusco*, pl. VIII fig. 16; dylika spännen äro nämligen äfven funna vid Villanova, liksom i de äldre grafvarna vid Bologna (Benacci). — Spännet fig. 40, funnet vid Villanova, är förut afbildadt af Gozzadini i *La nécropole de Villanova*, sid 48, och af Hildebrand i *Spännets hist.*, fig. 56.

[1] Originalet till fig. 41 är, jemte flere dylika spännen, funnet vid Villanova; det är förut afbildadt af Gozzadini i *Un sepolcreto etrusco*, pl. VIII fig. 23 (jfr fig. 18 och 22), och af Hildebrand i *Spännets hist.*, fig. 60. En mängd dylika spännen äro funna i de äldre grafvarna vid Bologna (Benacci). Äfven i det stora fyndet vid San Francesco i nämnda stad förekommo flere sådana spännen, ehuru nu utan perlor, så att man ej kan veta, af hvilket ämne dessa varit.

spännen, i hvilka perlorna ej äro af glas utan af musselskal och mycket små[1].

De hittills omtalade, med bernsten och glas prydda spännena, hafva kort nålhylsa. Sådana spännen med lång hylsa äro dock äfven funna[2].

Fig. 42 och 43 visa två spännen af typer, som troligen ej haft stor utbredning. Det förra är funnet i en graf vid Gargano-berget på östra kusten af Italien[3]. Det senare är utan tvifvel funnet på Sicilien[4]. Jag känner intet annat spänne, som fullt liknar någon af dessa figurer.

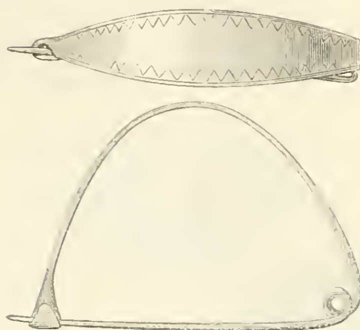

Fig. 42. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; bågen tunn, bandformig; funnet vid Gargano i östra Italien.* 1/2.

I norra Italien förekomma emellertid ej sällan spännen, hvilka liksom fig. 43 hafva en i två tydliga vinklar böjd båge, ehuru dessa vinklar ej så mycket närma sig den

[1] Ett sådant vid Villanova funnet spänne är afbildadt af Gozzadini i *Un sepolcreto etrusco*, pl. VIII fig. 24. Från Benacci-grafvarna vid Bologna har jag antecknat några dylika.

[2] Några äro t. ex. afbildade i Gozzadini's beskrifning öfver Arnoaldi-grafvarna vid Bologna, pl. XI och XII. Andra äro funna i grafvarna vid Suessola nära Napoli: *Atti della R. Accademia dei Lincei*, 1877—1878. *Memorie della classe di scienze morali* ecc., vol. II, pl. V fig. 9. I Napoli's Museo nazionale förvaras 2 stora sådana spännen af silfver med rund, vacker knopp på nålhylsans ända.

[3] Förut afbildadt af Angelucci i *Ricerche preistoriche e storiche nella Capitanata*, pl. II fig. 30. Det uppgifves väl (anf. arb. sid. 31 och 32), att detta spänne skulle vara funnet i *samma* graf som sex andra spännen, af hvilka två äro här afbildade under fig. 24 och 80, samt en spjutspets af brons m. m.; men då fyndet ej är gjordt af Angelucci sjelf, vore det möjligt, att dessa saker hittats i olika grafvar på samma ställe.

[4] Förvaras i Palermos museum.

räta som a nyssnämnda fig. Ett sådant spänne, funnet i en graf vid Villanova, ses fig. 44[1].

Fig. 45 visar ett spänne, som i sig sjelft ganska mycket liknar fig. 44, men som längs bågens rygg har en

Fig. 43. *Bronsspänne af trind ten, troligen funnet på Sicilien.* 1/2.

hög, tunn, utstående kant med fem hål, i hvilka delar af bronskedjor ännu hänga[2]. Ett stort präktigt spänne af

Fig. 44. *Bronsspänne, funnet vid Villanova nära Bologna.* 1/1.

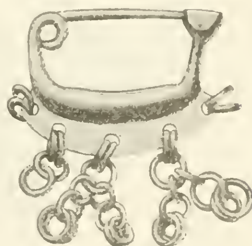

Fig. 45. *Bronsspänne med hängen, funnet i en af Benaccigrafvarna vid Bologna.* 1/1.

samma slag ses fig. 46. Den från bågens rygg utstående tunna kanten, som här hunnit en stor utveckling, slutar både framtill och baktill i spiraler samt är genomborrad

[1] Af smal, fyrkantig ten; den nedre kanten afrundad. Förvaras, liksom öfriga vid Villanova funna saker, uti grefve Gozzadini's samling i Bologna.

[2] Funnet i Benacci-grafven nr 66 (jfr fig. 50 här nedan): af kedjorna finnes nu ej mer qvar än som ses på teckningen. I andra Benacci-grafvar äro flere dylika spännen funna: några sådana förekommo äfven i San Francesco-fyndet.

af nio hål. I åtta af dessa hänga bronskedjor, af hvilka den längsta är 15 cm. lång, och hvilka bära runda bronsbleck, prydda med drifna punkter[1].

Dessa spännen, liksom de andra till ungefär samma tid hörande spännen med nedhängande kedjeprydnader,

Fig. 46. *Bronsspänne med hängen, funnet vid floden Reno i norra Italien.* 2/3.

som man funnit på andra ställen i Italien[2], måste hafva burits med bågen vänd nedåt, såsom de anförda teckningarna visa. Äfven andra af de italienska spännena från början af jernaldern hafva burits på samma sätt, hvilket man sett af deras läge på skeletten i sådana grafvar, som blifvit med omsorg undersökta[3]. Men man har också i

[1] Detta spänne, funnet vid den genom Bologna flytande floden Reno, är förut afbildadt i *Monumenti annali e bullettini dell' Instituto di Corresp. Archeol.* 1854 sid. 113, pl. 33 fig. 8.

[2] Se fig. 29 här ofvan.

[3] Såsom i den omedelbart här nedan omtalade grafven i Reggios museum och ett par grafvar i Bolognas museum.

samma grafvar funnit spännen liggande på sådant sätt, att de måste hafva burits med bågen uppåt. Detta har ock tydligen varit fallet med de spännen, hvilka på bågen hafva stående djurbilder, såsom fig. 36, 47—49, eller på hvilka hela bågen fått form af ett djur, såsom fig. 50—52.

I sammanhang härmed torde böra nämnas, att under den tid, som nu är i fråga, *flere* spännen ofta buros på en gång af samma person. Man ser detta redan deraf, att många spännen så ofta hittas i samma graf, utan att man har någon anledning att antaga, det denna graf förvarat lemningarna af mer än en person. Då en sådan graf innehållit ett tillräckligt väl bevaradt skelett och blifvit med tillbörlig noggrannhet undersökt, har man

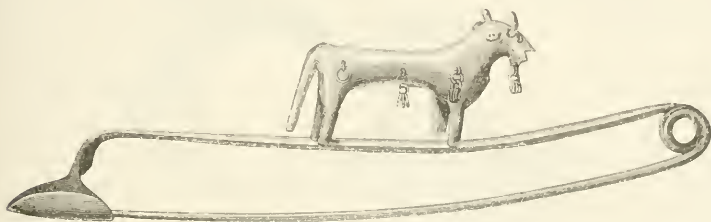

Fig. 47. *Bronsspänne med derpå stående oxbild af brons, funnet nära Perugia.* 1/2.

äfven kunnat se, *huru* dessa många spännen burits. I museet i Reggio nell' Emilia är utstäldt ett i en graf vid Sant Hilario i provinsen Reggio funnet skelett med sina spännen och andra prydnader. Den här begrafna — det hade utan tvifvel varit en qvinna — var prydd med icke mindre än 13 spännen, alla af ungefär samma form som fig. 60. Sju af dem lågo längs efter bröstets midt, ett vid hvardera axeln och två på hvardera öfverarmen. De flesta voro vända med bågen uppåt, men två lågo i grafven med bågen vänd nedåt, hvaraf dock ej med nödvändighet följer att detta varit deras ursprungliga ställning. Ett par spännen hade nålens spets vänd nästan rakt nedåt och bågen åt höger eller venster. Den döda bar dessutom ett med brons beslaget bälte om höfterna, ett

par ringar om hvardera öfverarmen och några fingerringar på hvardera handen. Derjemte lågo i grafven, mellan den dödas ben, tre sländtrissor.

A det fig. 47 afbildade spännet, som är smalt bandformigt, ses en oxbild af brons, från hvilken flere, nu afbrutna, fina bronskedjor hängt ned[1]. Något annat alldeles liknande spänne känner jag visserligen icke, men spännen med påfästa djurbilder äro äfven funna annorstädes i Italien. Ett sådant är afbildadt fig. 36, och två dylika äro omtalade sid. 38 not 1. I sydöstra Italien har

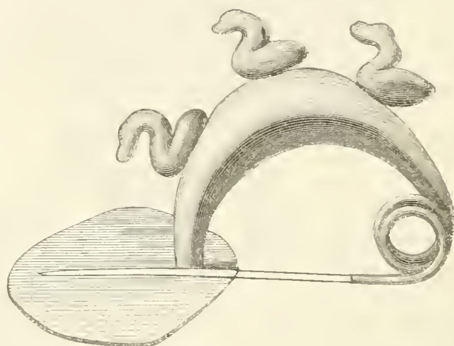

Fig. 48. *Bronsspänne med åndskifva, funnet vid Suessola nära Napoli.* $^1/_1$.

man funnit ett bronsspänne, som närmast liknar fig. 46, men ej slutar i spiraler och ej har några kedjor; på den från den tjocka bågen utgående höga, tunna kammen äro i stället djurbilder, som troligen skola föreställa oxar, fästa[2].

[1] Förvaradt i Perugias museum och funnet nära denna stad. Det är förut afbildadt i naturlig storlek af Conestabile i *Due dischi*, pl. IX fig. 1.

[2] Efter en af prof. Helbig benäget meddelad teckning med påskrift: »Brindisi, Martinetti.» — Två nu uti British museum i London förvarade spännen med flere derpå fästa djurbilder äro afbildade i *Archæologia*, XXXVI, pl. XXVII, samt i Kemble's *Horæ ferales*, pl. XXXIV, fig. 2 och 3. Det ena, som är funnet i en graf i Campanien, består af en rund bronsskifva, på hvilkens midt står ett större djur med oxhufvud men fågelliknande kropp: utmed skifvans kant

Äfven flere andra spännen hafva på bågen djurbilder, hvilka dock ej äro, såsom å de nu omtalade, fastnitade utan gjutna i samma stycke som bågen. Fig. 48 visar ett i trakten af Napoli funnet sådant spänne, som synes tillhöra en jemförelsevis gammal tid, emedan det framtill icke slutar i en nålhylsa utan en skifva, hvilken dock ej visar några spår af spiralläggning. På bågen ses tre fåglar[1]. Många andra spännen med en eller flere fåglar på bågen, men med nålhylsa, äro anträffade i Italien, såsom i San Francesco-fyndet i Bologna (med kort nålhylsa), i Benaccigrafvarna (vanligen endast *en* fågel) och Arnoaldi-grafvarna[2] vid Bologna, på grafältet vid Villanova (fig. 49)[3] och andra ställen[4]. Äfven utom Italiens gränser äro några dylika spännen funna; de äro dock tvifvelsutan utförda från Italien[5].

Sjelfva bågen antog stundom form af ett djur, an-

---

finnas omvexlande 10 mindre fåglar och 10 runda, färgade glasperlor. Det andra, äfven i Italien funna spännet är bågformigt med 8 fåglar på den längsefter tudelade, höga, tunna bågen, vid hvars yttre kant finnas 12 små hål, troligen för kedjor: detta spänne är, jemte ett alldeles dylikt, funnet i Italien, men fyndorten är ej närmare känd.

[1] Originalet till fig. 48 är funnet i en graf vid Suessola i trakten af Napoli: *Atti della R. Accademia dei Lincei*, 1877—78. *Memorie della classe di scienze morali* ecc., vol. II, sid. 403, pl. VI fig. 6.

[2] Gozzadini, *Intorno agli scavi archeol. fatti dal Sig. Arnoaldi Veli presso Bologna*, pl. XII fig. 15 (tre små fåglar, af hvilka de två yttersta äro vända mot hvarandra).

[3] Förut afbildadt af Hildebrand i *Spännets hist.*, fig. 54. Ett annat der funnet spänne af samma slag är afbildadt af Gozzadini i *Un sepolcreto etrusco scop. presso Bologna*, pl. VIII fig. 15 (tre små fåglar, af hvilka de två yttersta äro vända mot hvarandra: lång nålhylsa).

[4] Ett spänne med tre, åt samma håll vända fåglar på den tjocka, i båda ändar afbrutna bågen ses i Conestabile's *Due dischi*, pl. VIII fig. 3: det tillhör prof. Guardabassi's samling i Perugia och är funnet i trakten af denna stad.

[5] Ett sådant spänne, funnet vid Baumes i schweiziska kantonen Vaud, är afbildadt af Troyon i *Habitations lacustres*, pl. XVII fig. 15.

tingen en fågel, vanligen liknande en anka (fig. 50)[1], en hund (fig. 51)[2], en häst eller annat fyrfota djur[3].

Fig. 49. *Bronsspänne, funnet vid Villanova nära Bologna.*

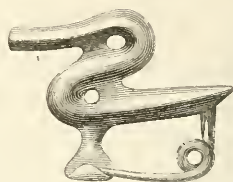

Fig. 50. *Bronsspänne i form af en anka, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

Stundom föreställer spännet, ehuru på ett konstens fordringar föga tillfredsställande sätt, en ryttare[4]. Af dessa

[1] Originalet till fig. 50 är funnet i Benacci-grafven nr 66; ankans rygg är smal med en kant längs midten. Ett dylikt spänne, äfven med kort nålhylsa, är afbildadt i Crespellani's *Sepolcreto scop. presso Bazzano*, pl. IV fig. 38. I San Francesco-fyndet förekommo några små ankor af brons, som troligen varit spännen lika fig. 50.

[2] Originalet till fig. 51 är funnet i en af grafvarna vid Suessola i trakten af Napoli: *Atti della R. Accademia dei Lincei*, 1877—78. *Memorie d. classe di scienze morali* ecc., vol. II, sid. 403, pl. IV fig. 9. — Ett dylikt spänne, i form af en hund, är funnet vid Marzabotto och afbildadt af Gozzadini i *Un antica necropoli a Marzabotto*, pl. 17 fig. 15; nålhylsan, som varit lång, är afbruten. Ett spänne, som äfven torde föreställa en hund, är funnet i den under namnet »*tomba del guerriero*» kända grafven vid Corneto och afbildadt i *Monumenti dell' Instituto di Corrispondenza archeologica*, vol. X, pl. X b fig. 10.

[3] Till San Francesco-fyndet i Bologna hör ett litet spänne i form af en häst, jemförelsevis bra gjordt. Två spännen i form af en häst och något annat fyrfota djur förvaras i grefve Rossi Scotti's samling i Perugia. Ett spänne, som skall föreställa ett fyrfota djur, ehuru svans och hufvud äro lika, är funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna och afbildadt af Gozzadini i *Gli scavi fatti dal Sig. Arnoaldi Veli presso Bologna*, pl. XII fig. 6.

[4] Ett sådant spänne är funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna och afbildadt af Gozzadini i sist anf. arbete, pl. XII fig. 5. Äfven i en af Benacci-grafvarna är ett litet spänne i form af en ryttare funnet.

spännen, som hafva form af ett djur, äro några försedda med kort nålhylsa; andra, i allmänhet tillhörande en något senare tid, hafva lång hylsa.

Vi få af det följande se, att dylika italienska bronsspännen i form af djur äfven hittats utom Italiens gränser, såsom på grafältet vid Hallstatt.

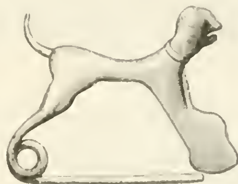

Fig. 51. *Bronsspänne i form af en hund, funnet vid Suessola nära Napoli.* [1]/[1].

I italienska fynd från den etruskiska kulturens tid träffar man ej sällan guldspännen i form af djur, hvilka spännen i afseende på formen sluta sig till de nu om-

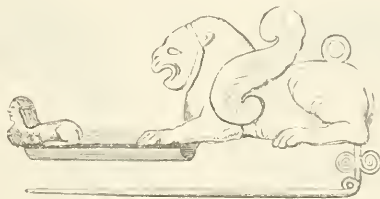

Fig. 52. *Guldspänne i form af ett bevingadt lejon, funnet i Italien. Nära* [1]/[1].

talade, — de hafva alltid lång nålhylsa, — men äro utförda med ojemförligt större konstskicklighet. Ett sådant spänne, föreställande ett liggande, bevingadt lejon och med en liten sfinx på hylsans spets, är återgifvet här fig. 52[1].

[1] Det förvaras i Napoli's Museo nazionale och är troligen funnet i trakten af denna stad; det är förut afbildadt i Hildebrands *Spännets hist.*, fig. 36. Ett annat i samma museum förvaradt spänne, föreställande ett springande lejon, ses i Garginlo's *Recueil des monuments du Musée national* (de Naples), vol. III, pl. 14; å detta spänne finnes ingen spiralomböjning vid nålens början. Guldspännen i form

Äfven under den romerska tiden voro spännen föreställande fåglar och fyrfota djur mycket i bruk, men å dessa spännen bildades nålen af ett särskildt stycke, hvarjemte de äfven i öfrigt afveko från de nu omtalade[1].

Fig. 53. *Bronsspänne, funnet i en af Benacci grafvarna vid Bologna.* 2/3.

Det utan jemförelse största antalet bronsspännen från början af Italiens jernålder har, såsom fig. 53—69, en enkel båge, hvilken icke föreställer något djur. De äldsta

Fig. 54. *Bronsspänne, fint tvärrefladt, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

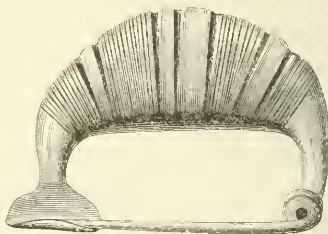

Fig. 55. *Massivt bronsspänne, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

af dessa spännen hafva kort nålhylsa. De äro i början smala och massiva, vanligen trinda och prydda med för-

af lejon finnas dessutom t. ex. i Vatikanens etruskiska museum. Ett sådant, föreställande ett bevingadt lejon, är afbildadt i *Museo etrusco al Vaticano* I, pl. CXVI.

[1] Såsom prof på sådana spännen kunna anföras fig. 8, 12, 14 och 15 å pl. XXXVII i Lindenschmit's *Die vaterl. Alterthümer der fürstl. Hohenzoll. Sammlungen zu Sigmaringen*. Jfr äfven fig. 446 i mina *Svenska fornsaker*.

djupade liniesirater (fig. 53 och 54)[1]. Småningom tilltaga de i tjocklek och storlek (fig. 55)[2], samt göras då snart ihåliga för att icke blifva alltför tunga (fig. 56 och 57)[3]. Den tjocka, ihåliga bågen har ofta på undersidan

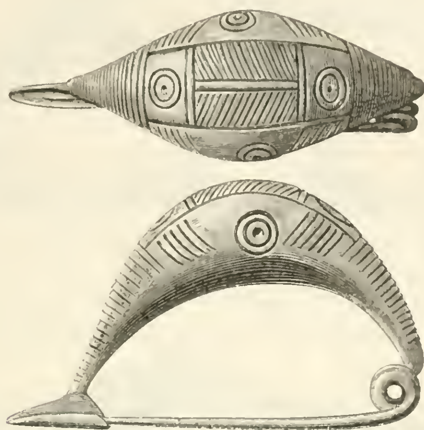

Fig. 56. *Ihåligt bronsspänne, sedt ofvanifrån och från sidan, funnet i mellersta Italien.* $^1/_1$.

ett mindre eller större hål. Stundom är hela undersidan öppen. Dessa spännen med tjock, ihålig båge, hvilka ofta

[1] Originalen till fig. 53 och 54 äro funna i Benacci-grafvarna vid Bologna. Sådana spännen förekomma i dessa grafvar mycket talrikt. — Då det skulle blifva alltför vidlyftigt att för hvar och en af de vanliga typer, som representeras af dessa och följande figurer, anföra alla nu kända exemplar eller de arbeten, der sådana äro afbildade, inskränker jag mig i allmänhet till att meddela uppgifter om originalen till dessa figurer.

[2] Originalet till fig. 55, som något påminner om de sid. 32 omtalade »fibule a grandi coste», är äfven funnet i en af Benacci-grafvarna.

[3] Originalet till fig. 56 är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Roma. Det fig. 57 afbildade spännet tillhör den lilla samling italienska bronsarbeten, som af friherre Bernhard von Beskow testamenterats till Statens Historiska Museum (nr 4166); det är förut afbildadt af Hildebrand i *Spännets hist.*, fig. 33.

hafva lång nålhylsa, äro ej sällan af en förvånande storlek[1].

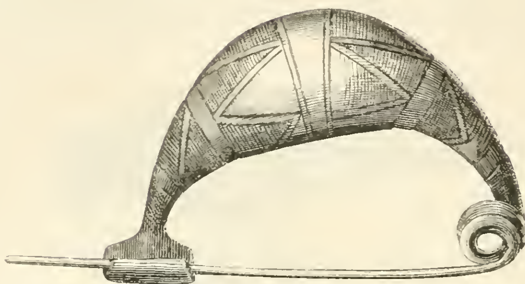

Fig. 57. *Ihåligt bronsspänne, funnet i Italien.* 1/1.

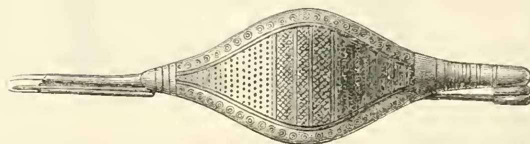

Fig. 58. *Bronsspänne, funnet vid Savignano nära Bologna.* 2/3.

Bågen blef någon gång bred, tunn, svagt concavo-convex (fig. 58)[2], i stället för tjock och trind.

---

[1] Ett par stora sådana spännen, funna i trakten af Perugia, äro afbildade i Conestabile's *Due dischi,* pl. VII fig. 5—7. Hos en antiqvitetshandlare i Napoli köpte jag 1876 ett dylikt, vid Capua funnet spänne, som är 13.8 cm. långt mellan den ihåliga bågens baser; bågens största bredd eller tjocklek är 9.3 cm. I Madrids Museo archeologico förvaras ett troligen i Italien funnet, ovanligt stort sådant bronsspänne med lång, nu afbruten nålhylsa; afståndet mellan bågens baser är 19 cm. och bågens största bredd eller tjocklek 13.5 cm.

[2] Originalet till fig. 58 är funnet på graffältet vid Savignano, vester om Bologna, och förut afbildadt af Crespellani i *Un sepolcreto preromano a Savignano sul Panaro,* pl. II fig. 3; jfr fig. 18 å samma pl. Dylika spännen äro äfven funna i Benacci-grafvarna vid Bologna och på andra ställen.

Den korta nålhylsan, som, åtminstone uti norra Italien, alla spännen af nu i fråga varande form i början hade, utbyttes småningom allmänt mot en lång, framåt utskju-

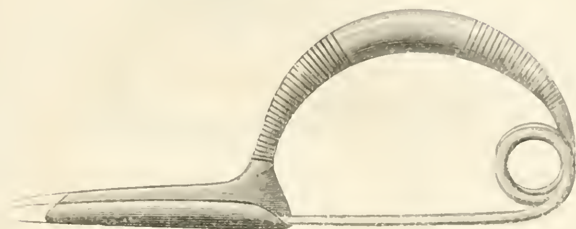

Fig. 59. *Bronsspänne, funnet vid Suessola nära Napoli.* 1/2.

tande. Detta bör troligen tillskrifvas ett inflytande från de spännen, å hvilka ändskifvan omedelbart utbytts mot

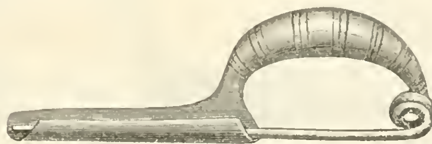

Fig. 60. *Bronsspänne, funnet vid Villanova nära Bologna. Omkr.* 1/2.

en lång nålhylsa, såsom fallet var med de här nedan under fig. 80—99 afbildade. Möjligt är dock, att på vissa

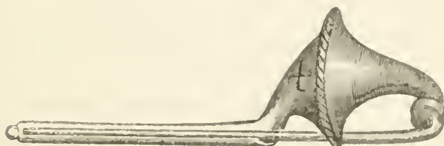

Fig. 61. *Bronsspänne, funnet vid Villanova nära Bologna.* 2/3.

ställen spännena med enkel båge direkt utbytt sin ändskifva mot en sådan lång hylsa. Man har nämligen, såsom t. ex. å det här förut omtalade grafältet vid Suessola nära Napoli, funnit ganska stora spännen med hög,

nästan halfcirkelformig båge, hvilka påminna om fig. 31 och 32, men hvilka hafva lång nålhylsa (fig. 59)[1]. Vida

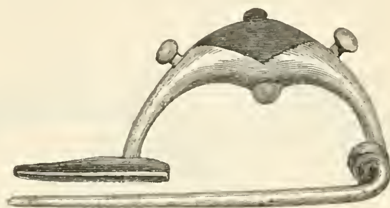

Fig. 62. *Bronsspänne, funnet vid Villanova nära Bologna. På bågen är ett stycke bernsten infattadt.* 1/1.

allmännare förekomma emellertid sådana spännen som fig. 60, med något lägre båge[2].

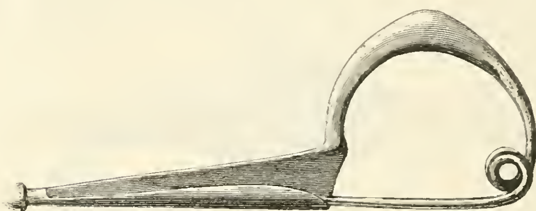

Fig. 63. *Bronsspänne, funnet i Italien.* 1/1.

Den tjocka bågen på dessa spännen med lång hylsa har ofta, sedd uppifrån, en mer eller mindre rhombisk form (fig. 61)[3]; ej sällan har bågen också knopplika ut-

[1] Originalet till fig. 59 är förut afbildadt fig. 3 å pl. VI i *Atti della R. Accademia dei Lincei* 1877—78, *Memorie d. classe di Scienze naturali* ecc., vol. II; enligt sid. 403 har man vid Suessola funnit 19 sådana spännen, af hvilka det här afbildade är störst. Hos en antiqvitetshandlare i Napoli har jag köpt ett ganska stort spänne af samma form. — I trakten af Napoli förekomma emellertid äfven stora spännen med halfcirkelformig båge och kort nålhylsa; se här ofvan sid. 35 not.

[2] Originalet till fig. 60 är funnet i en af grafvarna vid Villanova och förut afbildadt af Gozzadini i *Un sepolcreto etrusco scop. presso Bologna*, pl. VIII fig. 2.

[3] Äfven detta spänne är funnet vid Villanova; Gozzadini *Un sepolcreto*, pl. VIII fig. 3, och *La nécropole de Villanova*, sid. 44, fig. 13.

språng (fig. 62 och 64)[1]. Å främre delen af bågen på spännet fig 61 ses ett hakkors. På toppen af det fig. 62 afbildade spännet är ett stycke bernsten inlagdt.

Den långa, ännu raka nålhylsan fick efter någon tid en afslutning i form af en knopp (fig. 63 och 64)[2]. Å spännet fig. 63 är nålhylsan, liksom å de förut omtalade, öppen uppåt; men å fig. 64 är den öppen åt sidan och täckt upptill. På några spännen har knoppen form af en liten, rund skal,

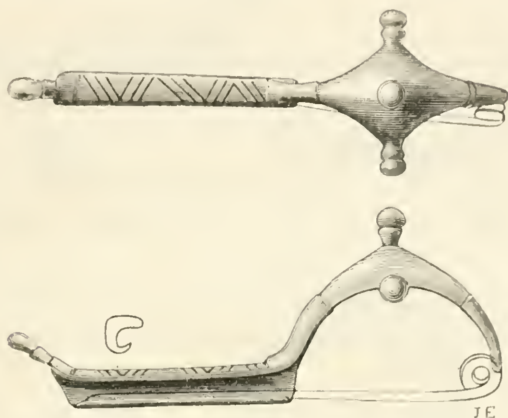

Fig. 64. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet i Italien.* 2/3.

hvars öppning är riktad framåt[3]. Knoppen blef stundom så stor som å fig. 65[4]; den är af brons, men bildar ett

---

[1] Originalet till fig. 62 är också funnet vid Villanova; Gozzadini *La nécropole de Villanova,* sid. 44, fig. 12; jfr samme förf:s *Sepolcreto* ecc., pl. VIII fig. 9. — Originalet till fig. 64 är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli.

[2] Originalet till fig. 63 är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli. Två dylika spännen förvaras i grefve Rossi Scottis samling i Perugia och äro funna i trakten af denna stad.

[3] Ett sådant spänne är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli. Bågen är till formen lik den å fig. 57, tjock, ihålig; hela undersidan öppen.

[4] Originalet till fig. 65 är, jemte två dylika spännen, köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli. Uti samma stads Museo nazionale ligga många spännen af samma typ.

stycke för sig och är trädd på den i en smal ten slutande hylsan, hvilken senare är öppen åt sidan, ej uppåt; bågen är tunn, platt, längs efter refflad. Fig. 66 visar ett spänne af samma slag[1], men knoppen är här en cylinder af röd glasfluss; båge och hylsa äro lika dem å fig. 65.

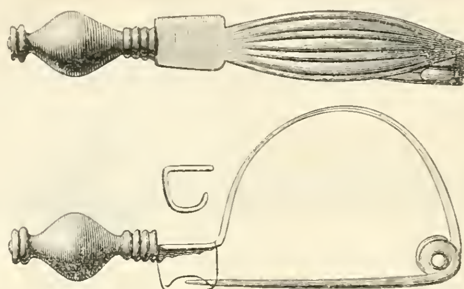

Fig. 65. *Bronsspänne med en på hylsan trädd bronsknopp, funnet i Italien. Sedt uppifrån och från sidan.* $^1/_1$.

Utom de nu beskrifna bronsspännena har man flerestädes funnit *guld*spännen af samma former. Två sådana

Fig. 66. *Bronsspänne med en trind, röd glasfluss trädd på hylsan, funnet i Italien.* $^1/_2$.

Fig. 67. *Guldspänne, funnet i en graf vid Cære i Etrurien.* $^1/_1$.

äro här återgifna fig. 67 och 68; de äro funna i en efter upptäckarne Regulini och Galassi benämnd, ovanligt rikt

---

[1] Det fig. 66 afbildade spännet, hvars fyndort är okänd, förvaras uti British museum i London och är förut afbildadt i Kemble's *Horæ ferales*, pl. XXII fig. 9. I Napoli's Museo nazionale finnas många alldeles dylika spännen, med en mörkröd cylinder af glasfluss. Enligt Hildebrands *Spännets hist.* sid. 132 skola sådana spännen äfven förvaras uti museet i Pompeji och vara funna bland ruinerna af denna stad; vid mitt besök i sistnämnda museum våren 1879 såg jag dock inga sådana spännen der. Typen synes ock vara äldre än Pompejis sista tid.

utstyrd graf vid Cervetri, det gamla Cære i Etrurien[1]. Det ena spännet, afbildadt fig. 67 i naturlig storlek, är

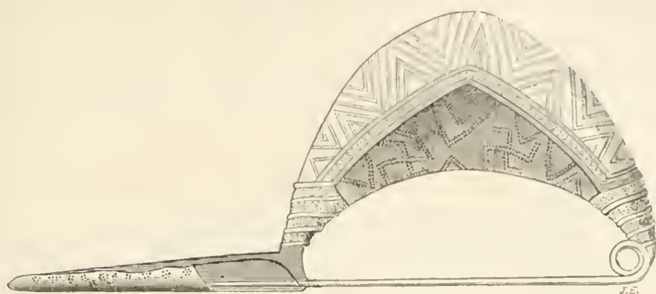

Fig. 68. *Guldspänne med sirater af fina pålödda guldkorn, funnet i en graf vid Cære i Etrurien.* 1/1.

ovanligt litet, oaktadt nålhylsans längd. Spännet fig. 68 är, liksom så många andra etruskiska guldsmycken, be-

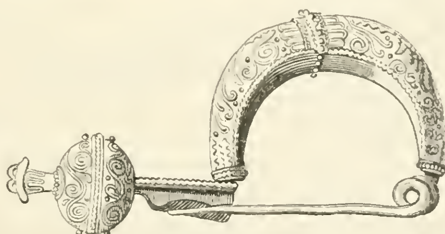

Fig. 69. *Guldspänne med filigransirater, funnet i trakten af Napoli.* 1/1.

täckt med sirater af fina, pålödda guldkorn. Ett annat spänne af guldbleck med fina pålödda sirater ses fig. 69[2];

---

[1] Båda spännena förvaras, jemte det öfriga fyndet, i Vatikanska museet och äro förut afbildade i *Museo etrusco al Vaticano*, del I, pl. XXVI fig. 1 och 6. I grafven funnos flere sådana spännen som vår fig. 67. — I samma museum förvaras dessutom många andra guldspännen lika de nu i fråga varande; flere af dem äro afbildade i anf. arb., I pl CXVI och CXVII. Ett af dessa spännen (pl. CXVII) är likt fig. 67, men har en *etruskisk inskrift* på hylsan.

[2] Originalet till fig. 69 förvaras i Wiens Antik-kabinett och är förut afbildadt af Arneth i *Die antiken Gold- und Silbermonumente des k. k. Münz- und Antiken-Cabinetes in Wien* pl. G XI fig. 131

det är af en yngre form, med en stor knopp på den åt sidan öppna nålhylsan (jfr fig. 65). Ett i Napoli's Museo nazionale förvaradt guldspänne från ungefär samma tid har en lång rak nålhylsa, som slutar i ett vädurshufvud; spännet är för öfrigt af nästan samma form som fig. 67, men större och prydt med sirater af fina pålödda guldkorn[1].

Den främre, vanligen med en rundad knopp försedda ändan af nålhylsan blef slutligen något uppåtböjd (fig. 70—72; jfr fig. 64)[2]. Detta är den för den yngsta, under La Certosa belägna delen af Bolognagraffältet egentligen karakteristiska formen[3]. Bland de omkring 250 i denna del af graffältet anträffade spännen, som år 1876 förva-

(fig. 135 å samma pl. visar ett dylikt spänne sedt uppifrån, med palmett-sirater); jfr v. Sacken och Kenner, *Die Sammlungen des k. k. Münz- und Antiken-Cabinetes,* sid. 353.

[1] Det är afbildadt af Gargiulo i *Recueil des monuments — du Musée national* (de Naples), vol. III, pl. 13.

[2] Originalet till fig. 70 är funnet på graffältet vid Savignano vester om Bologna och förut afbildadt i Crespellani's *Un sepolcreto preromano a Savignano sul Panaro,* pl. II fig. 30. — Originalen till fig. 71 och 72 förvaras i Bolognas Museo civico. Det förra spännet är funnet i en af Certosa-grafvarna; det senare i en af Arnoaldi-grafvarna. Att spännen af denna typ äro sällsynta i de sist nämnda grafvarna, ses af noten å sid. 58.

[3] De af Hildebrand i *Spännets hist.* såsom betecknande för Certosa-grafvarna upptagna typerna fig. 38—40 äro endast i ett eller två exemplar funna der, och fig. 41 torde af misstag hafva tillkommit; intet spänne af denna, tvifvelsutan till en senare tid hörande typ har nämligen, så vidt jag kunnat se, hittats i nämnda (eller någon annan) del af Bologna-graffältet. Fig. 37 i *Spännets hist.* (vår fig. 73) hör visserligen till samma grupp som fig. 71 och 72 här ofvan, men är en mindre vanlig varietet, så att den ej ensam ger ett riktigt begrepp om det egentliga »Certosa-spännet». — I *De förhistoriska folken* sid. 480 meddelas sistnämnda fig. och de under nr 38 och 40 i *Spännets hist.* upptagna såsom representanter för Certosa-grafvarnas spännen.

rades i Bolognas Museo civico, räknade jag nämligen icke mindre än omkring 230 af samma form som fig. 71—73, några varieteter deri inberäknade. De äro af brons, silfver och guld[1].

Fig. 70. *Bronsspänne, funnet vid Savignano nära Bologna.* 1/1.

Redan genom sin form visa sig dessa spännen vara yngre än nästan alla de här förut omtalade typerna, hvil-

Fig. 71. *Silfverspänne, funnet i en af Certosa-grafvarna vid Bologna.* 2/3.

ket äfven bekräftas dels deraf, att de äro så allmänna i de yngsta grafvarna på det stora graffältet vid Bologna,

Fig. 72. *Silfverspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

Fig. 73. *Spänne, funnet i en af Certosa-grafvarna vid Bologna.*

och dels deraf att det är denna typ som gifvit upphof till de ännu yngre, efter La Tène i Schweiz vanligen uppkallade spännen, hvilka här nedan komma att omnämnas.

---

[1] Många i Certosa-grafvarna funna spännen af denna typ äro afbildade i Zannoni's *Gli scavi della Certosa di Bologna.*

I de delar af graffältet vid Bologna, som äro äldre än den under Certosa belägna delen, har man blott funnit några få spännen af denna typ, — hvilken i det följande för korthetens skull kallas Certosa-typen[1]. Sådana spännen äro ej heller funna hvarken i grafvarna

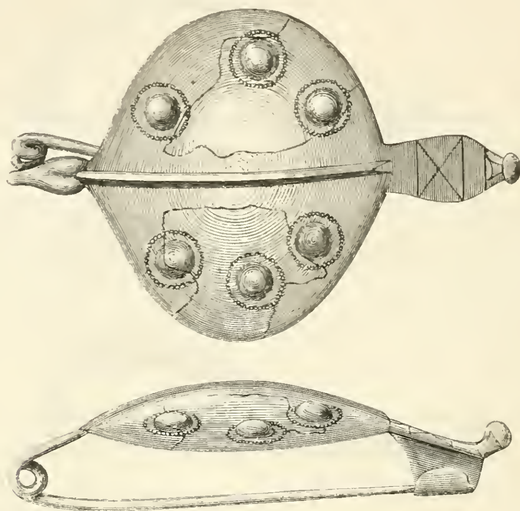

Fig. 74. *Silfverspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Luceria i norra Italien.* $^{2}/_{3}$.

vid det nära Bologna belägna Villanova, hvilka äro äldre än de under Certosa, eller vid det likaledes i närheten

[1] Endast i en af Benacci-grafvarna (nr 660) har man funnit dylika spännen; jemte ett skelett lågo der 3 smala bronsspännen med i trubbig vinkel böjda bågar (jfr fig. 70). Redan den omständigheten, att sistnämnda graf innehöll lemningar af ett obrändt lik, och icke brända ben såsom de andra Benacci-grafvarna, gör det otvifvelaktigt, att vi här hafva för oss en begrafning från en senare tid än den, hvilken ifrågavarande del af Bolognas stora nekropol egentligen representerar. Vi få af det följande se, att man der funnit äfven flere andra grafvar, som bevisligen härstamma från yngre tid än det stora flertalet (galliska m. fl.). — I de å Arnoaldi's egor upptäckta grafvarna äro några få sådana spännen funna (enligt mina anteckningar från Bolognas museum; jfr fig. 72. I Gozzadini's beskrifning öfver fyndet är intet spänne af denna typ afbildadt).

af samma stad liggande Marzabotto. Den omständigheten, att spännen af denna i Certosa-grafvarna så allmänna typ ej förekomma i Marzabotto-fyndet, synes förtjena uppmärksammas, emedan sistnämnda fynd i flere andra afseenden liknar det från Certosa. Man har ock antagit, att fynden från Marzabotto och Certosa skulle härstamma från ungefär samma tid. Härvid torde dock böra märkas, att båda fynden representera en ganska lång tidrymd, hvilket väl i än högre grad gäller om Marzabotto än om Certosa.

På flere andra ställen i norra Italien än vid Bologna äro spännen af Certosa-typen anträffade, såsom t. ex. i trakten af Vicenza[1], Reggio nell' Emilia[2] och Parma[3]. Ett till denna typ hörande silfverspänne af ovanlig form ses fig. 74; bågen bildar en stor, rund, tunn, något kupig skifva, som prydes af 6 på undersidan concava bucklor, omgifna af små drifna punkter. Detta spänne är funnet vid Luceria i provinsen Reggio och förvaras i Parmas museum.

Söder om Apenninerna äro sådana spännen som fig. 70—73, åtminstone hittills, endast kända från några ställen i det gamla Etrurien[4]. I södra Italien äro, så vidt

[1] Tre vid Montebello nära Vicenza funna spännen af denna typ (ett likt vår fig. 71) äro afbildade af Lioy i *Le abitazioni lacustri*, pl. XVI fig. 172, 175 och 176.

[2] Flere äro funna vid Bismantova och San Polo d'Enza; ett af de senare är afbildadt i *Bullettino di Paletnologia italiana, Strenna pel 1876*, pl. I fig. 24 (Reggios museum).

[3] I Parmas museum förvaras två ganska stora silfverspännen och ett mindre bronsspänne af denna typ, funna i en graf vid San Pancrazio jemte andra spännen m. m. samt en bronscista af den i Certosa-grafvarna ofta förekommande formen (en sådan cista ses t. ex. i *De förhistoriska folken i Europa*, sid. 517, fig. 462).

[4] I Mancini's samling i Orvieto förvaras två spännen af denna typ. Det ena skall vara funnet i en grafkammare af vanligt slag vid Orvieto jemte en vacker svart kylix (liten skål med två handtag och fot). Det andra är funnet i en annan graf på samma graffält.

jag vet, inga spännen af alldeles samma typ funna; jfr dock fig. 64 och 75[1].

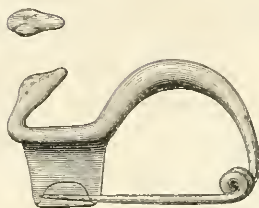

Fig. 75. *Silfverspänne, funnet nära Napoli.* 1/1.

Från norra Italien spredo sig deremot spännen af detta slag både till Schweiz och till länderna öster derom, såsom vi i det följande få se. Der få vi ock se, icke blott huru denna typ hos de keltiska folken gaf upphof åt en ny spänneform, känd under namnet af det ställe, La Tène i Schweiz, der den först ådrog sig fornforskarnes uppmärksamhet; utan ock huru denna nya form blef stammoder för en ätt af spännen, som först efter ett årtusende dog ut.

En annan vigtig utvecklingsserie bildas af spännen, hvilka, liksom fig. 19 och 20 hafva två spiralomböjnin-

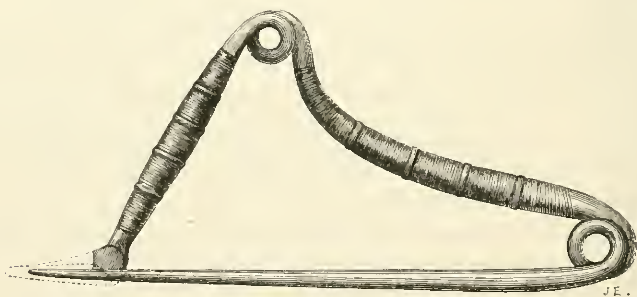

Fig. 76. *Bronsspänne, troligen funnet på Sicilien.* 1/2.

gar, — en vid nålens början och en på bågens främre del, — men hvilka sluta i en nålhylsa och icke i en

[1] Det fig. 75 afbildade silfverspännet förvaras i Napoli's Museo nazionale och är jemte några dylika spännen funnet i trakten af denna stad. Den uppåtböjda ändan synes skola föreställa ett djurhufvud; de två ögonen äro svagt antydda.

spiralskifva. Ett sådant spänne ses fig. 76[1]. Å ett annat spänne af samma typ äro båda spiralomböjningarna, men i synnerhet den bakre, större än å fig. 76, hvarigenom likheten med fig. 19 blir ännu mera i ögonen fallande[2].

Om en troligen för Sicilien egendomlig biform till fig. 76 får jag tillfälle att i det följande tala. Skilnaden består deri, att den främre spiralomböjningen försvunnit och ersatts af ett knä.

Fig. 77 visar ett vid Bismantova funnet spänne, hvilket liknar fig. 76, men hvilket, liksom det fig. 21 afbildade spännet med spiralskifva, ej har en utan två spiral-

Fig. 77. *Bronsspänne, funnet vid Bismantova i norra Italien.* 2/3.

omböjningar vid nålens början[3]. Bågen är på detta spänne, liksom å fig. 19—21 och 76, bugtad *nedåt*.

Nära den af fig. 77 återgifna typen synes ett spänne stå, som är funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna, således i samma del af Italien som det från Bismantova.

---

[1] Förvaras i Palermos museum och är troligen funnet på Sicilien.

[2] Detta spänne är funnet i trakten af Nancy i Frankrike. Se här ofvan sid. 6.

[3] Det är funnet vid Bismantova i trakten af Reggio nell' Emilia och förvaras i Reggio's museum; bågens midt och främre del äro fyrkantiga. — Ett spänne af samma typ, men med bred, plattadt fyrkantig båge är funnet i sydöstra Italien; en teckning deraf är mig benäget meddelad af professor Helbig. De båda spiralomböjningarna vid nålens början äro hopbundna med en i tre hvarf omlindad bronstråd; spännets främre del är afbruten, så att man ej kan se, om der funnits en hylsa eller en skifva.

Skilnaden torde endast vara, att den *undre* af de två spiralomböjningar, som å fig. 77 ses vid nålens början, försvunnit och att nålen i stället är starkt böjd der; den återstående bakre spiralomböjningen ligger lika högt

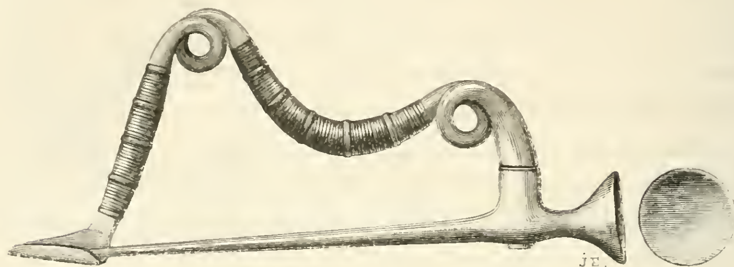

Fig. 78. *Bronsspänne med lös, kring en tapp rörlig nål; troligen funnet på Sicilien.* 1/2.

som den främre och bågen är mellan dem djupt bugtad nedåt[1].

Fig. 79. *Stort bronsspänne med lös, kring en tapp rörlig nål; funnet vid Ordona i östra Italien.* 1/5.

Äfven af de spännen, hvilka, såsom fig. 22 och 23, hafva två spiralomböjningar men lös nål, finnas exemplar med nålhylsa i stället för spiralskifva. Ett sådant är

[1] Af detta i Benacci-grafven nr 255 funna spänne har jag tyvärr ingen noggrann teckning, endast en hastigt utförd skizz; jag tror dock, att den i texten lemnade beskrifningen är riktig. Spännets främre del synes vara afbruten, men har troligen slutat i en nålhylsa. Då jag år 1876 studerade Benacci-fynden insåg jag ännu ej betydelsen af detta spänne, och då jag 1879 åter besökte Bologna, voro nämnda fynd ej tillgängliga. Grafven nr 255 innehöll intet jern men åtskilliga bronssaker, — en skaftcelt, en »rund» knif, ett par betsel m. m., — hvilka visa, att denna graf är en af de allra äldsta på Bolognas stora graffält.

afbildadt fig. 78; nålhufvudet är rundt, skålformigt[1]. Ett annat ses fig. 79 i en femtedel af verkliga storleken; dess nål är bakom halet prydd med fem större och smärre skifvor. Sistnämnda, mycket stora spänne är funnet i en graf vid Ordona, söder om Foggia, på östra kusten af Italien[2].

Allmännare än spännen af typerna fig. 76—79 äro emellertid sådana, som visserligen hafva två sina spiralomböjningar, en framtill och en vid nålens början, men

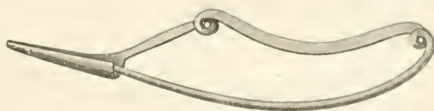

Fig. 80. *Bronsspänne af fyrkantig ten, funnet vid Gargano i östra Italien.* 1/2.

som äro lika fig. 80 och 81[3]. Dessa spännen hafva vanligen en mycket böjd nål, hvilket blef nödvändigt, då ba-

---

[1] Förvaras i Palermos museum och är sannolikt funnet på Sicilien.

[2] I grafven lågo två skelett jemte några spännen af brons och jern lika fig. 78 i *Spännets hist.* Fyndet är beskrifvet och spännet fig. 79 afbildadt af Angelucci i *Ricerche preistoriche e storiche nella Italia meridionale,* sid. 45—46. Spännet förvaras i Museo di artiglieria i Torino. Uti samma museum finnas dessutom tre dylika spännen, af hvilka två äro funna vid Ordona (det ena är afbildadt i anförda arbete, sid. 54) och det tredje vid Gargano. Det sistnämnda, som saknar nål, är afbildadt af Angelucci i *Ricerche preistoriche e storiche nella Capitanata,* pl. II fig. 32 (jfr sid. 32).

[3] Originalet till fig. 80 är funnet vid Gargano och förvaras i Museo di artiglieria i Torino; det är förut afbildadt af Angelucci i sist anförda arbete, pl. II fig. 34 (jfr sid. 32). Om man bortser från nålen, är likheten mellan fig. 79 och 80 i ögonen fallande; båda spännena äro funna i samma trakt. — Originalet till fig. 81 är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Roma. — Många andra spännen af denna typ äro kända. Flere förekommo uti San Francesco-fyndet i Bologna (Bolognas museum); men sådana spännen torde ej vara funna i någon af grafvarna på det stora graffältet vid Bologna, ej ens i de äldsta Benacci-grafvarna. Ett spänne af denna typ är afbildadt i Lindenschmits' *Alterthümer unserer heidn. Vorzeit,* II: XI pl. 2 fig. 3

gens förändrade form och ställning ej lemnade tillräckligt utrymme för det tyg, hvarigenom nålen gick. På spännen af denna typ bildar nålhylsan ofta mot bågens främre del en nästan rät vinkel. Bågen, eller rättare den del af spännet, som förr bildade bågen, är antingen trind eller fyrkantig, stundom plattad.

Likheten mellan fig. 81 och det fig. 82 afbildade spännet är i ögonen fallande. Skilnaden är egentligen endast, att den främre omböjningen försvunnit, och att på dess plats två korta, hornlika utsprång nu finnas. Der-

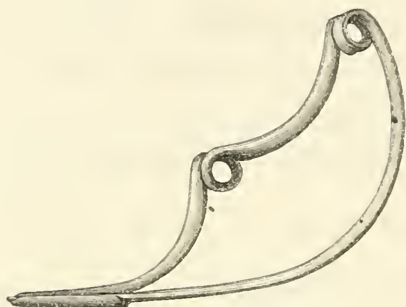

Fig. 81. *Bronsspänne af trind ten, funnet i Italien.* 1/2.

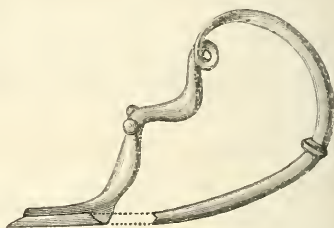

Fig. 82. *Bronsspänne, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* 2/3.

jemte har på nålens bakre del en liten utsvällning tillkommit, hvilken liksom betecknar, att nålen numera börjar der; nålens början var ju ursprungligen vid den bakre spiralomböjningen, men denna har genom spännets förändrade

(uppgiften, att detta i Hannovers museum förvarade spänne skulle vara funnet i Hannover, torde vara osäker); ett annat, med stor, plattad, fyrkantig båge, i Conestabile's *Due Dischi,* pl. VIII fig. 1 (funnet i trakten af Perugia och förvaradt i prof. Guardabassi's samling i nämnda stad); ett tredje i Angelucci's *Ricerche nella Italia meridionale,* sid. 47. Det sistnämnda är, jemte ett bronsspjut m. m., funnet i en graf vid Ordona i östra Italien. Dessutom äro flere spännen lika fig. 81 kända. Museo nazionale i Napoli eger två, Berlins Antiqvarium ett och antiksamlingen i Kjöbenhavn tre; hos en antiqvitetshandlare i Napoli köpte jag ett sådant spänne af smal fyrkantig ten.

form fått en sådan plats, att den ej längre utgör någon naturlig utgångspunkt för nålen[1].

I Augusto Castellani's samling i Roma förvaras ett spänne af samma typ som fig. 82, men framtill slutande ej i en hylsa utan i en liten kort och bred *skifva* utan spår af spiralläggning (jfr fig. 88). Spännets midt är bred och plattad; inga tydliga horn.

Stundom är å spännen af samma typ som fig. 82 den bågformigt böjda bakre delen tvåklufven såsom fig. 83

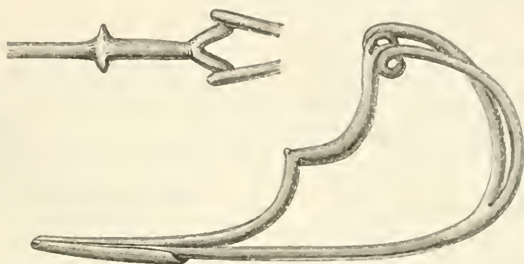

Fig. 83. *Bronsspänne af trind, baktill klufven ten; funnet vid Villanova nära Bologna.* $^2/_3$.

visar[2]. I Castellanis samling finnes ett sådant spänne, hvilket framtill slutar i en liten kort och bred *skifva* utan

[1] Originalet till fig. 82 är funnet i Benacci-grafven nr 474 (jemte en »rund» bronsknif, lik fig. 403 i Hildebrands *De förhistoriska folken i Europa*). Äfven i andra Benacci-grafvar äro spännen af samma typ funna. Deremot saknas sådana spännen å de yngre delarna af Bologna-graffältet. Äfven på andra sidan Apenninerna äro dylika spännen funna, såsom i en graf vid Corneto, känd under namnet »Tomba del Guerriero»; *Monumenti del Instituto di Corrisp. archeol.*, X pl. X *b* (se här nedan). Ett annat spänne alldeles likt fig. 82 är afbildadt i *Museo etrusco al Vaticano,* I pl. CXII; det skall vara funnet vid Vulci.

[2] Originalet till fig. 83 är funnet i en af grafvarna vid Villanova och förvaras, jemte det öfriga fyndet, i grefve Gozzadini's samling i Bologna. I Benacci-grafvarna äro fyra dylika spännen funna; och ett liknande spänne med baktill klufven båge förvaras i Napoli's Museo nazionale.

spår af spiralläggning; på bågen finnas tre par små horn, på samma ställen som å fig. 88.

Ofvanför och nedanför hornen å fig. 82 ses stundom, såsom å fig. 84, två par utstående flikar, uppkomna genom förtjockning af de nedåt böjda delarnas midt[1].

Slutligen ersättes äfven den bakre omböjningen, liksom den främre, af ett par korta horn (fig. 85)[2], och

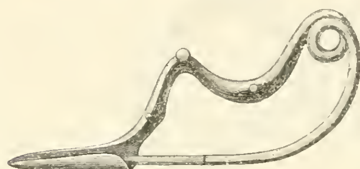

Fig. 84. *Bronsspänne från S. Francesco-fyndet i Bologna.* 2/3.

Fig. 85. *Spänne af* jern, *funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* 2/3.

några spännen af denna typ hafva dessutom de två nyssnämnda paren flikar (fig. 86)[3], hvilka slutligen få samma

---

[1] Originalet till fig. 84 hör jemte flere spännen af denna och närmast stående typer till det stora vid S. Francesco i Bologna år 1877 anträffade fyndet.

[2] Det fig. 85 afbildade spännet är af *jern* och funnet i Benacci-grafven nr 99 (jemte en rak bronsknif utan tånge, en jerncelt, 3 små tunna bronsfibulor af samma slag som fig. 56 m. m.). I flere andra Benacci-grafvar äro *brons*spännen af samma typ som fig. 85 funna, ofta tillsammans med sådana raka bronsknifvar som fig. 3 å pl. IX i Gozzadini's beskrifning af Arnoaldi-fyndet (utan tange, men med nitar), samt celter, spännen m. m. af jern; deremot äro de aldrig anträffade i samma grafvar som bronscelter eller »runda» bronsknifvar (lika fig. 403 i Hildebrands *De förhistor. folken*).

[3] Originalet till fig. 86 är, jemte fyra dylika spännen, funnet vid Villanova och förut afbildadt af Gozzadini i *Un sepolcreto etrusco scoperto presso Bologna,* pl. VIII fig. 14. Samma typ förekommer äfven på Benacci-graffältet.

form som hornen, så att det finnes fyra par horn, vanligen två par längre och två par kortare (fig. 87)[1].

A de fig. 88 och 89 afbildade spännena äro äfven båda spiralomböjningarna försvunna, men på det ställe, der den bakre funnits, ses inga horn. Spännets bakre del

Fig. 86. *Bronsspänne, funnet vid Villanova nära Bologna.* 3/4.

är bred, tunn, bandlik[2]. Spännet fig. 88 har tre par korta, raka horn och slutar framtill ej i en nålhylsa utan i en liten *skifva*, hvilken icke visar spår af spiralläggning. Det

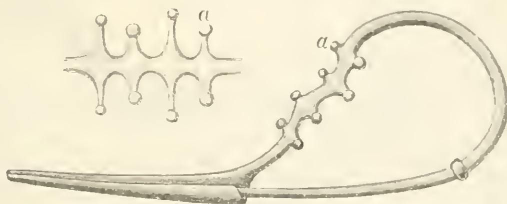

Fig. 87. *Bronsspänne, funnet vid Villanova nära Bologna.* 1/2.

är anmärkningsvärdt, att en sådan skifva, hvilken utan tvifvel bör betraktas som ett minne af den forna spiralskifvan, finnes qvar ännu så sent som å detta spänne. Vi

---

[1] Originalet till fig. 87 är äfven funnet vid Villanova och förvaras i grefve Gozzadini's samling i Bologna. Några spännen af samma typ äro funna i Benacci-grafvarna. Typen förekommer äfven i mellersta Italien; hos en antiqvitetshandlare i Napoli köpte jag 1876 två sådana spännen (den lilla utsvällningen vid nålens början är ej rund utan bildar två små, platta, åt sidorna utskjutande flikar).

[2] Det fig. 88 afbildade spännet hör, jemte några få dylika (men något afvikande), till det här nedan omtalade San Francesco-fyndet i Bologna. Nålen är tydligen afbruten å detta, såsom å nästan alla andra till nämnda fynd hörande spännen. Spännet fig. 88 kan nämligen ej anses vara ofullbordadt (jfr fig. 108); skifvans form visar, att

erinra oss, att, såsom ofvan är nämndt, liknande små skifvor ock finnas å ett spänne likt fig. 82 och å ett annat spänne likt fig. 83, således å spännen af typer, som äro något, men ej mycket, äldre än den nu i fråga varande. Sannolikt hafva dylika skifvor äfven funnits å spännen af de typer, som ligga emellan fig. 83 och 88, ehuru något sådant ännu icke kommit till vår kunskap.

De två hornen å spännet fig. 89 äro visserligen korta och raka, såsom å fig. 82, men spännets främre del är

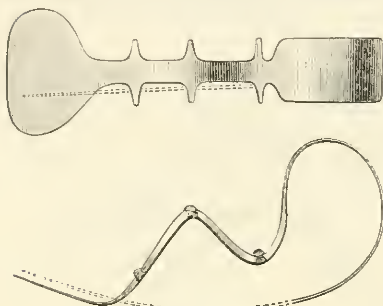

Fig. 88. *Bronsspänne från San Francesco-fyndet i Bologna. Spännet är sedt både uppifrån och från sidan.* 2/3.

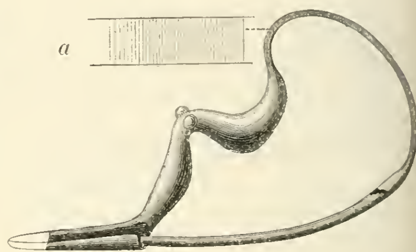

Fig. 89. *Bronsspänne, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna. Främre delen tjock och trind; bakre delen tunn, bandlik* (se *a*). 3/4.

betydligt tjockare och liknar derigenom mera fig. 90. Redan å de fig. 82 och 84 afbildade spännena ses utsvällningar af de motsvarande delarna, ofvanför och nedom hornen.

De med horn försedda spännen af det slag, vi nu betraktat, kunna i allmänhet hänföras till två grupper, som jag skulle vilja kalla »smala hornfibulor» och »tjocka hornfibulor». De förra, af hvilka fig. 82—87 visa typiska exemplar, äro jemförelsevis smala och hornen vanligen

---

den icke kan, såsom den mycket lilla, men jemförelsevis tjocka, skifvan å fig. 108, vara ämnet till en nålhylsa. — Originalet till fig. 89 är funnet i Benacci-grafven nr 495 (jemte en skaftcelt af brons, en jernknif m. m.). I Benacci-grafven nr 929 låg ett dylikt, baktill bandlikt bronsspänne jemte en liten hålcelt af brons, en »rund» bronsknif m. m.

korta, raka och slutande i en liten knopp; hornens antal är 2, 4, 6 eller 8. De senare (fig. 90 och 91), till hvilkas närmare skärskådande vi nu öfverga, äro betydligt tjockare och hafva två — aldrig flere[1] — horn, som äro län-

Fig. 90. *Bronsspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* $^1/_2$.

gre och mera böjda samt ofta sluta i stora knoppar; dessutom äro dessa spännen vid, eller närmast bakom, hornen vanligen starkare böjda än de smala hornfibulorna.

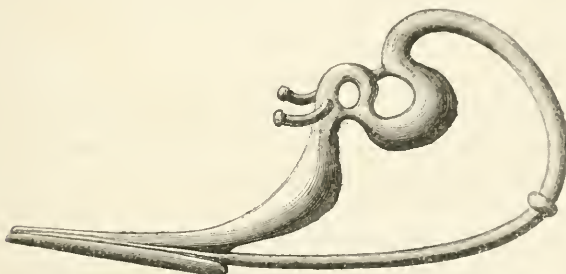

Fig. 91. *Bronsspänne, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* $^2/_3$.

Det fig. 90 afbildade spännet har ännu den bakre spiralomböjningen qvar[2], hvilket visar att denna typ liksom fig. 82 uppstått ur fig. 81. Slutligen försvinner dock äfven denna omböjning, vanligen utan att ersättas af något.

[1] Fig. 9 å pl. XIV i v. Sacken's *Das Grabfeld von Hallstatt* synes väl bilda ett undantag, men detta spänne hör, om vi se bort från hornens form, snarare till de smala än de tjocka hornfibulorna.

[2] Originalet till fig. 90 är funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna och förut afbildadt i Gozzadini's beskrifning af detta fynd, pl. XII fig. 1. Å denna del af det stora Bologna-graffältet äro ej mindre än 16 tjocka hornfibulor funna (lika fig. 90 och 91; dessutom 2 lika fig. 92). I de mer än tre gånger så talrika Benacci-grafvarna,

Någon gång tillkomma då små sammanhållande tenar mellan de närmast hvarandra liggande delarna af bågen (fig. 91)[1], men dessa saknas i de flesta fall[2]. Stundom ses på

hvilka i allmänhet äro äldre, har man endast anträffat 8 eller 9 sådana bronsspännen, samt ett likt fig. 92; dessutom har man dock der hittat några *jernspännen* af ungefär samma form som fig. 90, men utan horn. Bland de vid Villanova funna, i grefve Gozzadini's samling nu förvarade spännena har jag afteeknat ett, som är alldeles likt fig. 90. Andra spännen af samma typ äro afbildade i Crespellani's *Sepolcreto scop. presso Bazzano*, pl. IV fig. 10; i *Bullettino di Paletnologia italiana*, 4:de årg., pl. VI fig. 3 (funnet vid Oppeano nära Verona); i Conestabile's *Due dischi*, pl. VII fig. 11 (förvaradt uti universitetets museum i Perugia och troligen funnet i trakten af nämnda stad); i Lindenschmit's *Vaterl. Alterthümer der fürstl. Hohenzoll. Sammlungen zu Sigmaringen*, pl. XXXVII fig. 13 (funnet i Italien); i samme författares *Alterthümer unserer heidn. Vorzeit*, I: IX pl. 2 fig. 2 (förvaradt uti museet i Mainz och enligt uppgift funnet vid öfre Rhein); samt i Kemble's *Horæ ferales*, pl. XXII fig. 6 (förvaradt uti British museum i London). Uti Biblioteca Barberiniana i Roma förvaras ett vid Palestrina funnet spänne af *guld*, som är af alldeles samma form som fig. 90, men mindre. Ett dylikt guldspänne med mycket lång och smal hylsa förvaras uti Musée du Louvre i Paris (Salle des Bijoux). — Utom dessa i Italien funna spännen har man äfven, såsom vi af det följande få se, på andra sidan Alperna anträffat några spännen af samma typ som fig. 90 och af närstående former.

[1] Originalet till fig. 91 är funnet i Benacci-grafven nr 508. Ett alldeles dylikt spänne från graffältet vid Hallstatt i Österrike är afbildadt af v. Sacken i *Das Grabfeld von Hallstatt*, pl. XIV fig. 10. Ett liknande, men något afvikande spänne ses i Crespellani's *Sepolcreto scop. presso Bazzano*, pl. IV fig. 12. Ett ännu mer afvikande spänne är funnet i en grafhög vid Niederaunau i Bayern och afbildadt af Lindenschmit i *Vaterl. Alterth. der fürstl. Hohenzoll. Sammlungen zu Sigmaringen*, pl. XXII fig. 4; se här nedan.

[2] Ett sådant spänne från graffältet vid Villanova är afbildadt af Gozzadini i *Un sepolcreto etrusco scop. presso Bologna*, pl. VIII fig. 1 (vid nålens början ses tre små spiralhvarf, hvartill, så vidt jag vet, något motsvarande ej finnes å andra spännen af detta slag; man vore frestad att antaga något fel vid teckningen). Spännen af denna typ äro också funna i Benacci- och Arnoaldi-grafvarna vid Bologna,

det ställe, der den bakre omböjningen förr funnits, ett par små, vertikalt stälda runda skifvor (fig. 92)[1]. Vi få af det följande se, att man utom Italien funnit spännen af denna typ, från hvilkas skifvor horn lika de andra utgå[2].

Fig. 92. *Spänne af silfver med två runda, guldbelagda skifvor; funnet i en af Certosa-grafvarna vid Bologna.*

Typen fig. 90, hvilken, såsom vi sett, äfven förekom söder om Appenninerna, erhöll der en egendomlig utveckling. Fig. 93 visar en del af ett vid Chiusi funnet spänne af silfver, som för öfrigt liknar fig. 90, men hvars spiralomböjning förvandlats till en liten cylinder (*a*); denna

vid Ronzano och Verucchio (grefve Gozzadini's samling i Bologna; möjligen något olika), samt i grafvarna vid San Polo d'Enza (museet i Reggio nell'Emilia).

[1] Det fig. 92 afbildade spännet — här återgifvet efter fig. 40 i Hildebrands *Spännets hist.* — är jemte ett dylikt, båda af *silfver,* funnet i en af Certosa-grafvarna vid Bologna. Ett till Arnoaldi-gruppen af samma graffält hörande bronsspänne likt fig. 92 är afbildadt i Gozzadini's *Intorno agli scavi fatti dal Sig. Arnoaldi presso Bologna,* pl. XII fig. 4 (skifvans kant är krusad); dessutom är endast ett spänne af denna typ funnet i Arnoaldi-grafvarna. I Benacci-grafven nr 164 låg ett spänne af samma typ; det enda i sitt slag som anträffats i denna äldsta del af Bologna-graffältet. Ett spänne af samma form som fig. 92, men något afvikande (den långa nålhylsan slutar framtill i en knopp, hornen äro böjda på annat sätt och de två runda skifvorna krusade i kanten), är funnet i trakten af Vicenza och afbildadt af Lioy i *Le abitazioni lacustri,* pl. XVI fig. 180. Typen fig. 92 är äfven representerad i graffältet vid Castelletto nära Santhia i nordvestra Italien (Museo archeologico i Torino). Ett spänne af samma typ är funnet i en grafhög vid Zürich i Schweiz: Keller, *Gräber im Burghölzli* i *Mittheilungen der Antiqrarischen Gesellschaft in Zürich,* band 1, pl. II fig. 13.

[2] Se här nedan i redogörelsen för fynden från Hallstatt.

bildas visserligen icke af någon verklig spiral, men springan i midten af den forna spiralen är ännu antydd. Hornen äro äfven något olika dem å fig. 90; de äro korta, raka och sluta i mycket stora knoppar[1].

Fig. 94 liknar mycket fig. 93, men å den massiva cylindern har hvarje annat spår af den forna spiralläggningen försvunnit, än att de concentriska kretsarna å ändarna påminna om, att cylindern en gång varit rörformig. Detta spänne, af blekt *guld*, hittades 1876 i en graf vid Palestrina, det forna Præneste, jemte en mängd dyrbara kärl, prydnader och vapen, hvilka troligen alla antingen äro feniciska arbeten eller åtminstone gjorda efter feniciska mönster; endast spännet fig. 94 är af obestridligen italiensk härkomst[2].

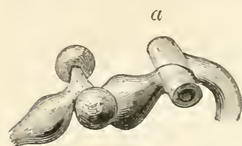

Fig. 93. *Del af ett silfverspänne likt fig. 94; vid a finnes väl ingen verklig spiral, men springan är antydd. Funnet vid Chiusi.* 1/2.

Det fig. 95 afbildade guldspännet är af nästan alldeles samma form som fig. 94, men dels kan man ej se, att cylindern en gång varit rörformig, dels är spännet prydt med

---

[1] Originalet till fig. 93 är funnet i en graf vid Chiusi jemte en med skaft försedd bronscelt. Celten är lik en af de i Italien vanliga hålcelterna med fyrkantig holk. Främre delen af skaftet, från hvilket celten utgår i rät vinkel, består af brons och är gjutet i *ett* stycke med celten; för öfrigt bildas skaftet af en *jern*stång, omgifven af tjockt, rundt ben, i hvilket fyrkantiga, trekantiga och runda stycken af mörkröd bernsten äro inlagda. Både spännet och celten förvaras i Firenze's Museo etrusco.

[2] Grafven var af vida enklare slag än grafkamrarna från den egentliga etruskiska civilisationens tid; liket var obrändt. Fyndet, som nu förvaras uti Museo Kircheriano i Roma, är beskrifvet och afbildadt af Helbig i *Bullettino dell' Instituto di Corrisp. archeol.* 1876, sid. 117 o. följ., i samma instituts *Annali* 1876, sid. 197—257, samt i dess *Monumenti,* vol. X pl. XXXI—XXXIII; spännet fig. 94 är der afbildadt pl. XXXI *a* fig. 7 *a* och *b*. Jfr äfven Dennis' *The cities and cemeteries of Etruria,* II sid. 499—503.

figurer af fina, pålödda korn. Konsten att på detta sätt framställa ornament var ej känd i Italien under den äldre delen af jernåldern, men drefs under den etruskiska civi-

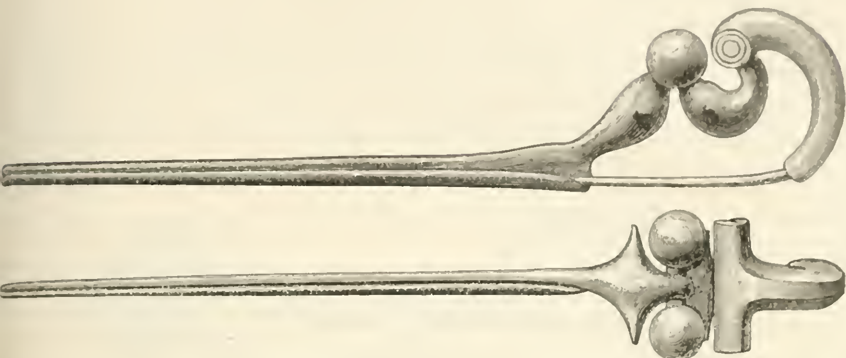

Fig. 94. *Spänne af blekt guld, funnet i en graf vid Palestrina (det forna Præneste).* 1/1.

lisationens blomstringstid till en aldrig sedan öfverträffad, knapt upphunnen, höjd. Detta vackra spänne hittades i en graf vid Chiusi tillsammans med ett kärl (situla) af

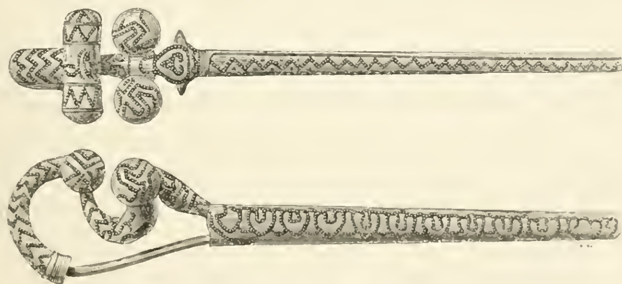

Fig. 95. *Spänne af blekt guld med sirater af pålödda fina korn, funnet i en graf vid Chiusi.* 1/1.

elfenben, flere lerkärl och andra saker, bland hvilka särskildt märkas två jernyxor, med skaft af jern i samma stycke som bladet; de påminna till formen mycket om den i en annan graf vid Chiusi jemte spännet fig. 93 funna bronscelten. Elfenbens-situlan är betäckt med fi-

gurer, hvilka visa, att arbetet är feniciskt eller utfördt under feniciskt inflytande. Häruti liknar således fyndet det nyss beskrifna från Palestrina, men i grafven vid Chiusi fanns dessutom något, som saknades i den vid Palestrina, nämligen lerkärl, dels svarta etruskiska (vasi di bucchero), dels målade grekiska, från den grekiska konstens äldsta tid. Af dessa skäl har prof. Helbig hänfört grafven från Chiusi till en något senare tid än den från Palestrina; en åsigt, som uttalats oberoende af förhållan-

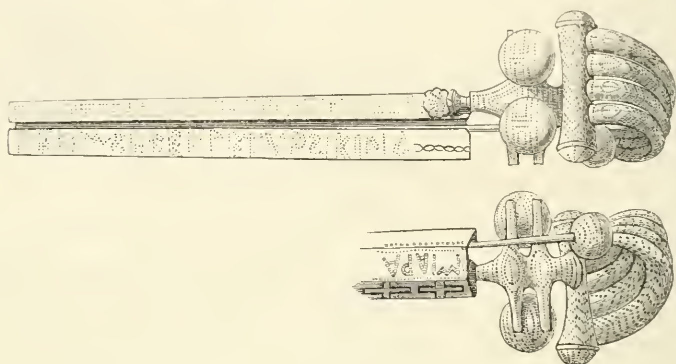

Fig. 96. *Italienskt spänne af guld med etruskisk inskrift; sedt från två sidor.* 3/4.

det mellan de i de båda grafvarna funna spännena, men med hvilken detta förhållande fullkomligt stämmer[1].

Fig. 96 visar ett spänne af guld, prydt med sirater af fina korn och med en af sådana korn bildad etruskisk inskrift å två sidor af nålhylsan; af dennas ena sida ses dock å vår figur endast en del. Spännets bakre del är klufven i fyra trinda grenar, som förena sig i en stor klotformig knopp, från hvilken nålen utgår[2].

[1] Det nu omtalade fyndet vid Chiusi är beskrifvet och afbildadt af Helbig i *Bullettino dell' Instituto di Corrisp. archeol.* 1874, sid. 203 o. följ., i samma instituts *Annali* 1877, med pl. UV, samt i dess *Monumenti*, vol. X pl. XXXVIIII *a*; spännet fig. 95 är afbildadt fig. 7, 7 *a* och 7 *b* å sistnämnda pl.

[2] Detta präktiga spänne är förut afbildadt i *Monumenti ed Annali dell' Instituto di Corrisp. archeol.* 1855 pl. X, jfr sid. 51. Tyvärr är

Af det föregående hafva vi sett, att hornfibulan redan på ett vida äldre skede af utvecklingen någon gång hade bakre delen klufven (fig. 83). Benägenheten derför fortlefde länge, såsom fig. 96 visar. Äfven andra unga hornfibulor med klufven båge äro kända. Så förvaras uti Biblioteca Barberiniana i Roma två hornfibulor af guld med tvåklufven båge och tre horn i samma rad (det ena spännet har visserligen två horn på hvar gren, men af de mellersta har blott det ena knopp), samt ett tredje dylikt

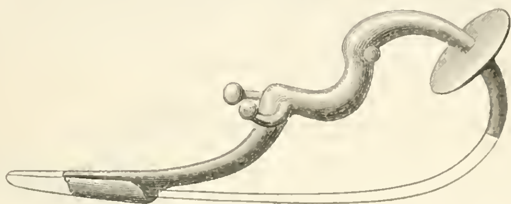

Fig. 97. *Bronsspänne, funnet vid Montebello i norra Italien.* 1/1.

guldspänne med klufven båge och fyra dufvor i stället för hornen. Dessa tre guldspännen äro funna vid Palestrina.

Å alla de sist nämnda spännena ses vid nålens början en sådan liten utsvällning, som omtalades vid fig. 82. Den är på de flesta ganska liten, men på fig. 92 är den redan större och skifformig. Den tilltager småningom i storlek (fig. 97 och 98)[1], till dess den slutligen når en be-

intet kändt om dess fyndort eller om de omständigheter, under hvilka det anträffats. Det hörde till den nu med Musée du Louvre i Paris förenade Campana-samlingen.

[1] Originalet till fig. 97 är funnet vid Montebello sydvest om Vicenza och förut afbildadt af Lioy i *Le abitazioni lacustri,* pl. XVI fig. 182. Ett på samma ställe funnet spänne af samma typ, men med något längre horn, är afbildadt fig. 183 å sistnämnda planch. I *Bullettino di Paletnologia italiana,* 2:a årg., pl. III fig. 26, ses ett spänne likt fig. 97, men med en knopp på spetsen af den långa hylsan. Det är funnet i en af Golasecca-grafvarna vid Ticino. — Originalet till fig. 98 är, jemte ett eller två spännen af samma typ, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna. Några andra spännen af denna typ äro, så vidt jag vet, ej funna i Arnoaldi-grafvarna. I en graf under Certosa är ett af erg skadadt spänne funnet, som synes höra till denna typ.

tydande vidd (fig. 99)[1]. De fig. 98 och 99 afbildade spännena hafva visserligen inga hornlika utsprång, men höra dock till samma grupp som de nu i fråga varande; den bakre omböjningen är ännu qvar.

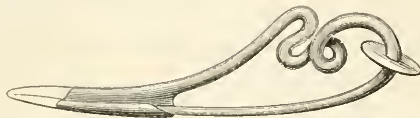

Fig. 98. *Bronsspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* $^1/_1$.

Spännen af samma typ som fig. 98 äro funna både i norra Italien[2] och på andra sidan Alperna. Såsom vi

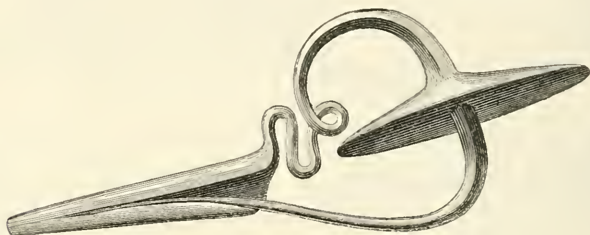

Fig. 99. *Bronsspänne, funnet vid Montebello i norra Italien.* $^2/_3$.

af det följande få se, har man på flere ställen i mellersta Europa funnit spännen af nära liknande form, men med

[1] Originalet till fig. 99 är funnet vid Montebello och förut afbildadt af Lioy i anf. arb., pl. XVI fig. 185. Ett spänne af samma form och med mycket stor rund skifva, men med bandformig båge, är funnet vid Hallstatt; v. Sacken, *Das Grabfeld von Hallstatt,* pl. XIV fig. 8.

[2] Utom de i not 1 å föreg. sida omtalade, äro följande spännen af denna typ kända från Italien: två af brons funna vid Montebello i trakten af Vicenza och afbildade af Lioy i *Le abitazioni lacustri,* pl. XVI fig. 181 och 184; ett stort af silfver och två små af guld, med rund knopp på nålhylsan, funna jemte 2 silfverfibulor af Certosa-typ och en bronscista m. m. i den här ofvan (sid. 59, not. 3) omnämnda grafven vid San Pancrazio nära Parma och förvarade i Parmas museum. Åtminstone ett spänne af denna typ (nu ofullständigt) är äfven funnet å graffältet vid Castelletto nära Santhia (Museo archeologico i Torino); och ett vid Golasecca, afbildadt i *Bull. di Paletnol. italiana,* 2:a årg., pl. III fig. 25.

äfven den främre omböjningen bibehållen (fig. 70 i Hildebrand's *Spännets historia*). Det är anmärkningsvärdt, att spännen af sistnämnda typ, så vidt jag vet, icke äro kända från Italien.

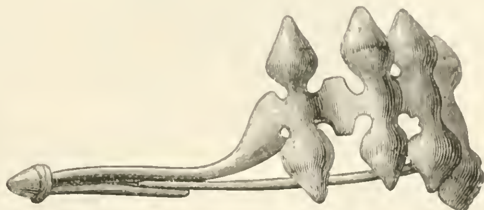

Fig. 100. *Bronsspänne, funnet vid Suessola nära Napoli.* 1/1.

Såsom biformer till hornfibulan böra vi betrakta typerna fig. 100—104[1]. Sådana spännen som fig. 100 hafva

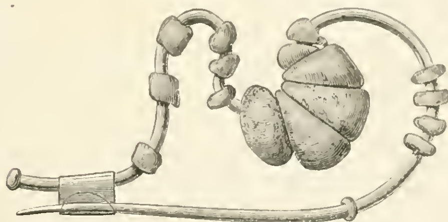

Fig. 101. *Spänne af smal bronsten med påträdda bernstensstycken; funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

än 6, än 8 och än 10 päronformiga knoppar. Redan den omständigheten, att nålhylsan framtill slutar i en liten knopp, visar att typen är sen[2]. Äldre äro typerna fig. 101,

---

[1] En annan biform ses i Conestabile's *Due dischi*, pl. VIII fig. 4; jfr äfven fig. 5 å samma pl. Båda dessa spännen tillhöra professor Guardabassi's samling i Perugia och äro funna i trakten af denna stad.

[2] Originalet till fig. 100 är funnet på ett graffält vid Suessola nära Napoli och förut afbildadt i *Atti della R. Academia dei Lincei*, 1877—78, *Memorie d. classe di scienze morali* ecc., serie III, vol. II. pl. V fig. 10; jfr sid. 403. Ett spänne af samma typ, men med 10 knoppar, är funnet i trakten af Perugia och förvaras uti prof. Guardabassi's samling i nämnda stad; det är afbildadt i Conestabile's *Due*

102 och 103[1]. Å de två sistnämnda ses små horn. Fig. 101 har väl inga horn, men bågens form liknar mycket den å fig. 88 och 89.

Ensamt står det jemförelsevis sena spännet fig. 104[2]. Nålens början och spännets form påminna väl något om fig. 103, men det är troligen ganska stor tidsskilnad mellan dessa båda spännen, och den smak som röjer sig i

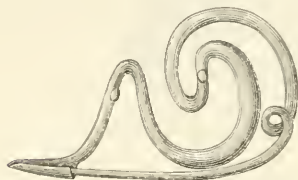

Fig. 102. *Spänne af trind bronsten med fyra korta horn, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* $^2/_3$.

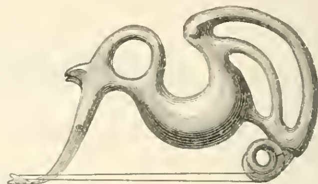

Fig. 103. *Bronsspänne med två mycket små och två något större horn. funnet i Italien.* $^1/_2$.

fig. 104 är för Italien främmande. Ehuru något fullkomligt motstycke till detta spänne ej torde vara kändt, kan man dock icke tveka att hänföra det till gallerna; lik-

---

dischi, pl. VIII fig. 2. Hos en antiqvitetshandlare i Napoli har jag köpt ett spänne af denna typ. med 8 knoppar.

[1] Originalet till fig. 101 är funnet i Benacci-grafven nr 458 (jemte en jerncelt m. m.); äfven i andra Benacci-grafvar äro sådana spännen funna. — Originalet till fig. 102 är funnet i Benacci-grafven nr 494 (jemte ett alldeles dylikt spänne, ett svärd och 3 »runda» knifvar af brons, 4 munbett till betsel af brons och jern. några bronskärl m. m.); äfven af denna typ äro dessutom ett par exemplar funna i andra Benacci-grafvar. — Originalet till fig. 103 är funnet i Italien och förvaras uti museet i Sigmaringen; det är förut afbildadt af Lindenschmit i *Die vaterl. Alterth. der fürstl. Hohenzoll. Sammlungen zu Sigmaringen,* pl. XXXVII fig. 9. San Francesco-fyndet i Bologna innehöll flere spännen af denna typ (åtminstone ett har hel nål). Ett vid Villanova funnet spänne likt fig. 103, men utan nål, är afbildadt af Gozzadini i *Un sepolcreto etrusco scop. presso Bologna,* pl. VI fig. 3.

[2] Funnet vid Marzabotto och förut afbildadt af Gozzadini i *Un' antica necropoli a Marzabotto nel Bolognese,* pl. 17 fig. 13.

nande ornamentsmotiv återfinnas nämligen mycket ofta på galliska arbeten[1].

Fig. 104. *Bronsspänne, funnet vid Marzabotto.* 1/1.

Hvad åldern af de nu omtalade italienska spännena beträffar, synes det mig vara klart att, om vi fästa oss endast vid hufvuddragen, typerna i allmänhet hafva följt efter hvarandra i tiden ungefär i samma ordning, hvaruti de här behandlats. Härvid bör dock ihågkommas, att de båda serierna fig. 28—75 och 76—99 till större delen äro samtida.

Äldst måste nämligen de vara, som framtill sluta i en *spiralskifva* (fig. 14—27)[2]. Äfven bland dem kunna emellertid olika åldrar urskiljas, i det att, såsom redan är visadt, de med en liten, af flere smala hvarf bildad skifva i allmänhet äro äldre än de med en större skifva af få breda hvarf. De senare äro åter i sin ordning äldre än de spännen, å hvilkas skifva någon spiralläggning ej längre är synlig.

Yngre än de nu nämnda äro de spännen, hvilka framtill hafva en *hylsa* i stället för en skifva till stöd för nål-

[1] Se t. ex. Lindenschmit's *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, II: VIII, pl. 5. Jfr Hildebrand's *Spännets hist.*, sid. 58—60.

[2] Jag kan af de skäl, som den föregående framställningen visar, ej dela den högt förtjente italienske fornforskaren Pompeo Castelfranco's i *Bull. di Paletnologia italiana*, 4:de årg. sid. 58, framställda åsigt, att spännen af samma form som fig. 32, men med slät båge, skulle vara de ursprungligaste.

spetsen. Bland dem hafva vi här särskildt behandlat två jemnsides med hvarandra löpande serier, den ena af spännen med enkel båge, den andra af spännen, hvilkas bågar äfven framtill hafva en spiralomböjning.

Af de sistnämnda äro sådana typer äldst, som stå närmast dem med skifva, såsom t. ex. de fig. 76—79 afbildade. Spännen af samma typ som fig. 80 och 81 äro uppenbarligen äldre än de smala hornfibulorna (fig. 82—87), liksom dessa senare äro äldre än de tjocka hornfibulorna (fig. 90 och följ.), bland hvilka det med fina pålödda guldkorn prydda och med inskrift försedda spännet fig. 96 torde representera ett af de yngsta stadierna.

Af de med nålhylsa försedda spännen, som hafva enkel båge, är det fig. 30 afbildade tydligen af jemförelsevis mycket hög ålder. Såsom i det föregående nämnts, äro äfven de så kallade »fibule a grandi coste» (fig. 28 och 29) äldre än flertalet af spännen med nålhylsa; spännen med hög, nästan halfcirkelformig båge äldre än de med lägre båge; spännen med stor tunn nålhylsa (fig. 30 och 31) äldre än de med en mindre hylsa, som med sin midt är fäst vid bågens främre ända (fig. 32)[1]; de senare deremot i allmänhet äldre än de med lång, framåt utskjutande hylsa (fig. 60 och följ.); samt af de sistnämnda de, hvilkas hylsa framtill icke slutar i en knopp, äldre än de, hvilka hafva en sådan knopp (fig. 63 och 64).

Yngst såsom typ betraktadt, bland de nu i fråga varande spännena, är det här efter graffältet under Certosa vid Bologna uppkallade spännet, hvilkets hylsa framtill slutar i en *uppåt böjd* knopp (fig. 71, 72). De öfriga typerna af de italienska spännena med ensidig spiral hafva nästan helt och hållet dött ut redan vid den historiska tidens första gryning, utan att gifva upphof åt andra typer, men från Certosa-spännet härstamma typer, som

[1] »Fibule a grandi coste» (fig. 28 och 29) hafva vanligen en anmärkningsvärdt liten nålhylsa.

under ständigt vexlande former — »Tène-fibulan», den romerska fibulan» och »det germanska spännet» — fortlefde ännu *i mer än ett årtusende.*

Denna framställning af de särskilda formernas förhållande till hvarandra i afseende på åldern är allenast grundad på ett betraktande af typerna sjelfva och af de inre kännetecken för åldersbestämningen, som de ega. Vi skola nu se till, om fyndförhållandena bekräfta riktigheten af denna framställning.

Att olikheten mellan typerna i allmänhet måste bero på en skilnad i *tid* och ej derpå att de tillhöra olika delar af Italien, visar sig deraf att, såsom i det följande skall närmare utvecklas, spännen med spiralskifva och med nålhylsa, med kort och med lång sådan hylsa o. s. v. anträffas i samma trakter.

De flesta nu kända spännen, som framtill sluta i en skifva med ännu synlig spiralläggning, äro väl antingen funna ensamma, eller ock känner man ej med säkerhet de omständigheter, under hvilka de anträffats. Men redan det förhållandet, att sådana spännen *icke* hittats i någon af de tusentals väl undersökta grafvar, der de af mig såsom yngre betecknade spännena i så betydligt antal förekomma, visar, att de förra måste höra till en annan tid än de senare. Och äro de ej samtida, så måste naturligtvis spännena med spiralskifva vara äldre än de med nålhylsa; yngre kunna de icke vara, det finner man vid den ytligaste bekantskap med Italiens förklassiska tid.

Denna åldersbestämning bestyrkes ock fullständigt af några stora fynd, som innehållit spännen med spiralskifva. Ett af dessa vigtiga fynd gjordes vid Piediluco nära Terni i mellersta Italien, ett annat vid Goluzzo nära Chiusi, ett tredje vid Montenero nära Livorno och ett fjerde vid kyrkan San Francesco i staden Bologna. Det sistnämnda beskrifves här nedan i sammanhang med de storartade graffynden vid Bologna; för de andra lemnas här en

kortfattad redogörelse, hvilken dock i afseende på spännena är så fullständig som möjligt varit[1].

Vid Piediluco[2] hittades år 1869 omkring 250 stycken brons nedlagda i ett simpelt lerkärl. Bronserna utgjordes af spännen, yxor, skaftcelter, hålcelter, mejslar, knifvar, skäror, spjutspetsar, smala tackor, klumpar m. m. Något föremål af jern förekom ej i fyndet. De flesta sakerna voro sönderhuggna eller sönderbrutna[3]. Några voro utnötta, så att de ej längre kunde med fördel användas;

---

[1] En utförligare redogörelse för de vigtigaste till dessa båda fynd hörande andra föremålen torde komma att lemnas i en uppsats om Italiens bronsålder, med hvilken jag sedan någon tid varit sysselsatt, och hvilken troligen blir tryckt i en följande del af denna tidskrift.

[2] Detta vigtiga fynd, som äfven är kändt under namnet på den ej långt från Terni belägna staden Narni, är ännu icke beskrifvet och afbildadt på ett sådant sätt som det förtjenar. M. S. de Rossi har visserligen meddelat teckningar af de märkligaste i kapitolinska museet förvarade, dit hörande föremålen, men teckningarna äro alltför små; se hans *Terzo rapporto sugli studi e sulle scoperte paleoetnologiche nell'Italia media* (2:a uppl., med ett tillägg om detta fynd; Roma 1871) och hans *La paléoethnologie dans l'Italie centrale* i *Compte-rendu du Congrès de Bologne 1871*, sid. 445—467 (omtryckt, på italienska och med tillägg, i *Atti dell' Accademia de' Nuovi Lincei*, anno XXV, 1872). — Största delen af fyndet förvaras i kapitolinska museet i Roma och en mindre del uti universitetets museum i Perugia; åren 1876 och 1881 har jag haft tillfälle att taga närmare kännedom derom och afteckna de särskilda typerna, och de här meddelade figurerna äro utförda efter de då gjorda teckningarna. Till detta fynd hör ock, enligt en af professor Pigorini nyligen lemnad upplysning, det i Parma's museum förvarade spänne, som omtalas här ofvan sid. 21, not.

[3] De Rossi uttalar i anförda afhandling den åsigten, att de här funna bronserna hade huggits sönder i stycken af viss vigt för att tjena som mynt; en åsigt, mot hvilken Gozzadini och Bellucci m. fl. på goda grunder uppträdt. Det är visserligen sant, att brons efter vigt redan tidigt var ett betalningsmedel, men det beror på ett misstag, då de Rossi i ett sådant fynd som det från Piediluco vill se en myntskatt, hörande till samma system som romarnes libra. Han har

så var t. ex. fallet med en hålcelt och en skaftcelt, hvilkas blad genom många gånger upprepade omslipningar till största delen försvunnit. Det fig. 15 afbildade spännet är också, liksom andra till fyndet hörande spännen, mycket nött; spiralen vid nålens början är afbruten och har i forntiden varit lagad med nitar. Ett par saker hafva deremot tydligen aldrig varit begagnade: en yxa har ännu qvar sin gjutsöm, och dess tjocka egg är alldeles oslipad.

De vid Piediluco funna celterna äro, liksom de andra till fyndet hörande verktygen och vapnen, af typer, hvilka å ena sidan visat sig vara yngre än flertalet af de från en äldre del af bronsåldern härstammande former, som äro allmänna i norra Italiens palbyggnadslemningar och terramaror, men hvilka å andra sidan äro äldre än de verktyg och vapen, som anträffats i de äldsta grafvarna på det stora, här nedan omtalade graffältet vid Bologna. Då sistnämnda grafvar höra till slutet af bronsåldern, och då intet jern anträffats bland Piediluco-sakerna, är det klart att dessa förskrifva sig från bronsåldern, men från en senare del af denna period än flertalet af pålbyggnaderna och terramarorna.

Nästan alla de till ett antal af *minst* 24 uppgående spännena i Piediluco-fyndet hafva slutat i spiralskifva. Af dessa skifvor är en liten, bildad af många smala hvarf (fig. 15); ett par andra äro något större, af färre, men bredare hvarf; de öfriga äro mycket stora, bildade af få,

icke heller anfört några af bronsstyckenas vigt hemtade bevis för riktigheten af sin åsigt. Piedilucofyndet består tydligen, liksom de mangfaldiga liknande fynd, hvilka äro kända från Europas olika delar — och af hvilka jag anfört några i tredje delen af denna tidskrift, sid. 251 och följ. — endast af bronser, som antingen samlats för att gjutas om, men gömts i jorden för att tills vidare förvaras, eller som blifvit nedlagda i jorden af någon religiös bevekelsegrund eller af annat skäl. Jfr mina *Bohuslänska fornsaker,* bihang, sid. 16 och följ.

breda hvarf och prydda med inslagna eller punkterade sirater på öfversidan. Några spännen med skifvor utan spiralläggning ses icke i fyndet.

De flesta dit hörande spännena, som slutat i spiralskifva, hafva enkel, nästan halfcirkelformig båge, som an-

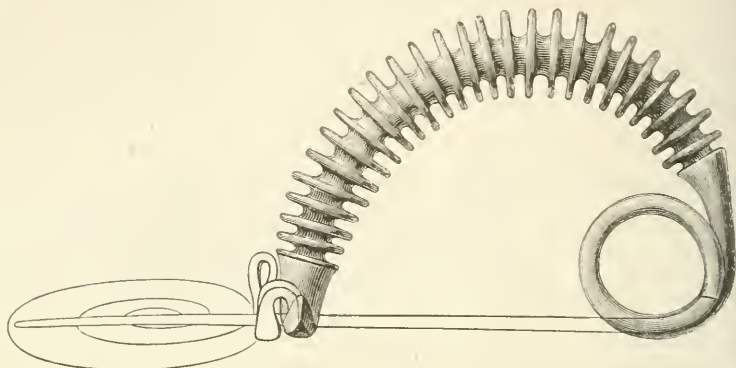

Fig. 105. *Bronsspänne, som haft en nu förlorad spiralskifva; funnet vid Piediluco i mellersta Italien.* 1/1.

tingen är mer eller mindre fint spiralrefflad, eller försedd med glesa, låga tvärränder, eller med »grandi coste», såsom fig. 105, eller liknar fig. 15. Å några spännen har

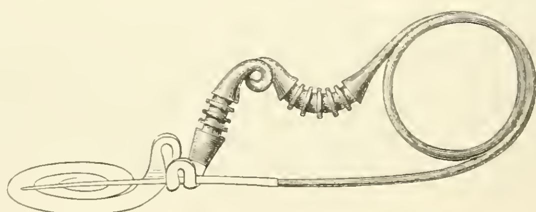

Fig. 106. *Bronsspänne, som haft en nu förlorad spiralskifva; funnet vid Piediluco i mellersta Italien.* 1/2.

bågen äfven framtill en omböjning. Dessa hafva antingen, såsom fig. 106, haft nål i samma stycke som det öfriga, eller ock hafva de haft sådan lös, kring en tapp roterande nål med tjockt, rundt hufvud som fig. 27. Af en annan nål, som äfven varit roterande, men slutat i en stor rund,

plan, kring nålens ända *rörlig* tvärskifva, finnes bakre delen i behåll (fig. 107).

Undantag derifrån att de till Piediluco-fyndet hörande spännena haft spiralskifva bilda, så vidt man nu kan se, endast de fig. 30 och 31 afbildade, samt ett tredje spänne, som är likt fig. 31, — med sådan stor nålhylsa och sådana sirater, — men mindre[1]. Alla de tre vid Piediluco funna spännena med nålhylsa höra således till typer, hvilka i det föregående betecknats såsom de äldsta af dem med hylsa och såsom samtida med eller föga yngre än de i en spiralskifva slutande spännena. Några med nålhylsa försedda spännen af yngre typer förekommo der-

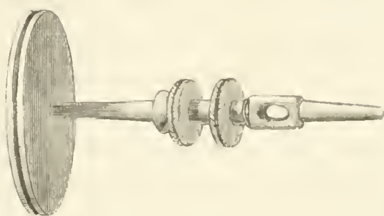

Fig. 107[2]. *Bakre delen af nålen till ett bronsspänne, funnen vid Piediluco i mellersta Italien. Nålen har varit lös och rörlig kring en tapp; hålet är nu aflångt.* $^2/_3$.

emot *icke* i Piediluco-fyndet, hvilket ytterligare bekräftar riktigheten af åsigten om detta fynds höga ålder.

Ett fynd, som nästan fullständigt liknar det nu beskrifna, är för icke lång tid sedan under plöjning gjordt helt nära Chiusi, ungefär en half kilometer från staden, på ett ställe som kallas Il Goluzzo. Jemte aska och kol har man här funnit följande bronssaker[3]: *a)* Två spännen

[1] Om det i andra noten å sid. 34 omtalade spännet kan man, såsom der anmärkts, ej afgöra, huruvida det slutat i en spiralskifva eller en hylsa.

[2] De figurer, hvilka sid. 67, not, och sid. 27 citerats såsom 108 och 109, återfinnas under n:is 120 och 117.

[3] Dessa saker, som ännu endast äro i korthet omnämnda uti *Bull. di Paletnol. ital.*, 7:de årg., sid. 99, förvaras i Roma's Museo preistorico, der jag sommaren 1881 hade tillfälle studera dem. För

af samma typ som fig. 16, med smal, hög, nästan halfcirkelformig båge, som är prydd med tväråsar (ett slags »grandi coste»); skifvan saknas, men på detta spänne, liksom på de två följande, finnes tillräckligt mycket qvar för att visa, att en skifva verkligen en gång funnits. — *b)* Ett spänne af samma typ som fig. 20, prydt med tväråsar, nu förböjdt; skifvan saknas. — *c)* En bit af ett dylikt, äfven med tväråsar prydt spänne, hvilket troligen haft samma form som *b;* skifvan saknas. — *d)* Två spännen af samma typ som fig. 31, med nästan halfcirkelformig båge och med kort, temligen stor hylsa, på hvilken ses en rad drifna punkter. Bågen är ganska tjock, trind och prydd med sådana linier som fig. 31. — *e)* En nålhylsa af samma slag som å *d*, men något större och prydd med tre rader drifna punkter. — *f)* Minst 22 skaftcelter af samma slag som i Piediluco-fyndet; af de allra flesta finnas blott större eller smärre bitar. — *g)* Sex eller sju spjutspetsar, af hvilka ett par äro temligen hela, men de andra sönderbrutna; åtminstone en af dem har väl arbetad åttkantig holk. — *h)* Två afslagna smalmejslar, med afsats för skaftändan. — *i)* Bitar af omkring 6 knifvar, hvilka, liksom nästan alla andra till fyndet hörande saker, likna dem från Piediluco. — *k)* En itubruten smal, rak såg. — *l)* Sammanböjda bitar af bronsbleck.

Det tredje nu i fråga varande fyndet, hvilket år 1879 träffades i en grotta vid Montenero nära Livorno, lär »innehålla alldeles samma saker och former som Goluzzo-fyndet, i samma sönderbrutna och sönderhuggna tillstånd: samma typer af skaftcelter och *samma fibula-former*»[1].

---

några ytterligare upplysningar om detta intressanta fynd står jag i förbindelse hos dr Ingvald Undset.

[1] Enligt benäget meddelande af dr Undset, som hos prof. Pigorini sett fotografier af dessa saker, hvilka tillhöra hr Enrico Chiellini i Livorno. Pigorini lär ämna snart beskrifva detta fynd liksom det från Goluzzo. Jfr *Bull. di Paletnol. ital.*, 7:de årg., sid. 99.

Dessa tre fynd, — från Piediluco, Goluzzo och Montenero, — hvilka måste betraktas såsom tillhörande bronsåldern, visa således, dels att spännen med spiralskifva höra till denna tid, dels att man redan då börjat öfverga till nålhylsa, ehuru endast några af de äldsta typerna med hylsa (såsom t. ex. fig. 30 och 31) äro äldre än bronsålderns slut.

Andra med hylsa försedda spännen af mycket gamla typer hafva anträffats i några fynd, hvilka likaledes torde förskrifva sig från bronsåldern. Vi skola dock här endast dröja vid tre sådana fynd: de från Casalecchio, Tolfa och Peschiera. De två förstnämnda äro »markfynd», liksom de från Piediluco, Goluzzo, Montenero och San Francesco. Vid Peschiera är det bland lemningarna efter pålbyggnader, som spännena anträffats.

Vid Casalecchio, nära sydvest om Rimini, hittades kort före 1867 en betydlig samling af bronssaker; de närmare fyndomständigheterna äro dock ej kända. Endast en mindre del af detta fynd, till en vigt af omkring 17 kilogram, blef räddad åt vetenskapen[1], under det att det öfriga, som skall hafva vägt ungefär dubbelt så mycket, såldes åt olika håll och troligen nu är till största delen förstördt. Det som finnes i behåll utgöres af: *a)* Ett mycket stort spänne, afbildadt fig. 108 i hälften af verkliga storleken; hela längden är 19 cm. — *b)* Ett alldeles dylikt spänne. — *c)* Ett mindre spänne, likaledes med

---

[1] Dessa saker köptes af hr Constantino Frontali och de flesta af dem förvaras nu uti museet (Gambalunga) i Rimini, der jag sommaren 1881 hade tillfälle att granska och afteckna dem. Fyndet är beskrifvet af Luigi Tonini i en uppsats kallad *Di alquanti oggetti umbri o etruschi, nella maggiori parte in bronzo, trovati di recente in una villa del Riminese* och införd i *Atti e Memorie della R. Deputazione di Storia Patria per le Provincie della Romagna,* Anno quinto (1867); jfr Pigorini i *Annuario scientifico ed industriale italiano,* anno III, 1866, sid. 176 (Milano 1867).

kort hylsa och hög halfcirkelformig båge. — *d)* Flere skaftcelter från en sen del af bronsåldern, men ej af de för periodens slut utmärkande formerna. Å andra sidan förekomma hvarken i detta fynd eller i dem från Piediluco och Goluzzo några af de till bronsålderns äldre del hörande skaftcelterna med låga kanter. — *e)* Båda hälfterna af en gjutform af brons för skaftcelter af samma slag som *d.* — *f)* En hammare, en yxa med skafthål, skäror, spjutspetsar, en armring m. m. — *g)* Flere stycken

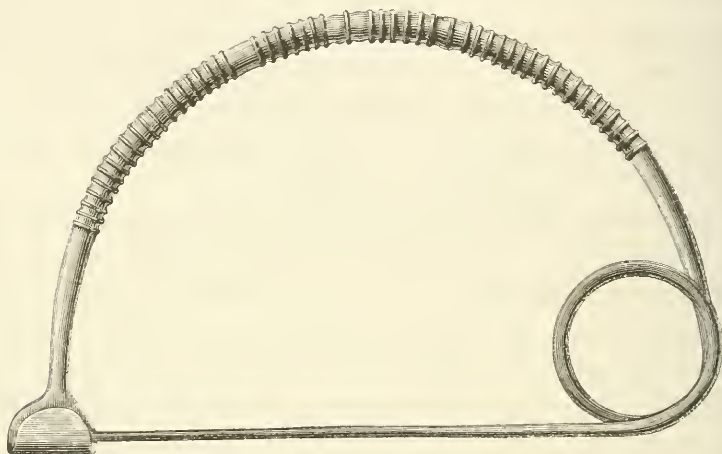

Fig. 108 [1]. *Bronsspänne, funnet vid Casalecchio nära Rimini.* 1/2.

oarbetad brons och slagg. — *h)* Några små bitar af lerkärl. — Något föremål af jern märktes ej i fyndet[2].

---

[1] Se not 2 å sid. 85.

[2] Enligt Tonini skulle väl på ytan af ett slaggstycke synas jernrost, men det är mycket sannolikt att detta beror på ett misstag, emedan slagg af koppar eller kopparblandning ofta på vissa ställen har en rödaktig färg, som af en ovan betraktare kan förvexlas med färgen af rostigt jern. — Af Tonini uppgifves ock, att en "rund" bronsknif af samma form som de från Villanova, och således från en senare tid än de öfriga sakerna, skulle höra till fyndet. En sådan knif är visserligen funnen vid Casalecchio, men ej tillsammans med de nu beskrifna sakerna; den har ock en helt annan erg än dessa.

På ett ställe som kallas le Coste di Marano, norr om det nära Civita-Vecchia belägna Tolfa, hittades våren 1880 ett lerkärl, som innehöll omkr. 120 stycken brons, hufvudsakligen prydnader och kärl[1]. Bland dem märkas: *a)* Tre mycket stora spännen, 28 cm. långa, med en stor, oval, tunn plåt på bågen; ett af dem är afbildadt fig. 109 i en tredjedel af verkliga storleken. — *b)* Tre spännen af medelstorlek och troligen af samma form som *a*. På hvarje

Fig. 109[2]. *Bronsspänne, funnet vid Tolfa i mellersta Italien.* $^{1}/_{3}$.

nål sitta 4 små ringar i spiralform och 8 små enkla ringar. — *c)* Ett litet spänne, 5 cm. långt. — *d)* Ett annat spänne med oval plåt på bågen och 6 cm. långt. — *e)* Ett spänne,

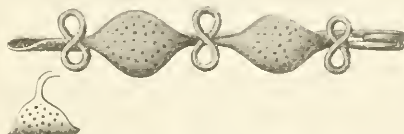

Fig. 110. *Bronsspänne, funnet vid Tolfa i mellersta Italien.*

afbildadt fig. 110. — *f)* Bitar af andra, ej närmare beskrifna spännen. — *g)* Tre skålar af bronsbleck, prydda med vågräta rader af drifna, större och smärre punkter. — *h)* Flere hängprydnader af former, som förekomma under bronsåldern, men ej efter slutet af denna period. — *i)* En mängd ringar, samt bitar af verktyg m. m. — Allt af brons; något föremål af jern omtalas ej såsom

[1] Fyndet tillhör hr A. Klitsche de la Grange, som beskrifvit det i Fiorelli's *Notizie degli Scavi di Antichitá comunicate alla R. Accademia dei Lincei,* Aprile 1880, sid. 125—127 (med 9 fig.).

[2] Se not 2 å sid. 85.

hörande till detta fynd, hvilket torde böra hänföras till den senare delen af bronsåldern. Några skaftcelter — hvilka annars äro af så stor betydelse för kännedomen om ett bronsåldersfynds ålder — omtalas väl ej såsom förekommande här, men några af hängprydnaderna tala för bronsåldern, och skålarna med drifna punkter häntyda på periodens senare del.

Ett spänne, som mycket påminner om det från Tolfa under fig. 109 afbildade, är funnet bland lemningarna efter pålbyggnader vid Peschiera i Gardasjön. Dess båge har, såsom fig. 111 visar[1], formen af en oval skifva och öfvergår, i likhet med de vanliga italienska spännena från äldre tid, efter en enkel spiralomböjning i nålen; spännets främre del synes vara skadad, men troligen har det

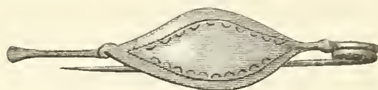

Fig. 111. *Bronsspänne, funnet bland lemningarna efter pålbyggnader vid Peschiera i Gardasjön.*

liksom fig. 109 slutat i en hylsa. På samma plats har man äfven funnit dels det fig. 13 afbildade spännet, hvil-

---

[1] Efter fig. 38 å sid. 325 i *Sitzungsberichte der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften, Philosoph.-hist. Classe,* Band XLVIII, Heft. I o. II (1864 Nov.—Dec.), der v. Sacken sid. 298—335 lemnat en beskrifning af de då gjorda fynden i *Der Pfahlbau im Garda-See;* dessa fynd förvaras uti Antik-kabinettet i Wien. Jfr Keller, *Pfahlbauten,* 5:ter Bericht, sid. 12—15 och pl. IV—VI, och Pigorini, *Le abitazioni lacustri di Peschiera nel Lago di Garda* i *Atti della R. Accademia dei Lincei* 1876—77, Vol. 1:o, Ser. 3:a, *Classe di scienze morali ecc.*. På de sista åren hafva undersökningarna fortsatts af italienska forskare och de vigtiga, dervid anträffade fornsakerna — till hvilka originalet till fig. 112 och flere dylika spännen höra — förvaras uti Museo preistorico i Roma, der jag år 1881 studerade dem. Genom professor Pigorini's benägna medverkan har jag sedan erhållit fotografier af några bland dem.

ket — om teckningen är riktig — synes hafva slutat i spiralskifva; dels ett icke obetydligt antal (minst 10) spännen af samma form, men slutande i en kort nålhylsa. Fig. 112 visar i naturlig storlek ett af dessa senare.

Bland lemningarna efter samma pålbyggnader har man äfven funnit ett stort antal andra föremål af brons, nämligen: *a)* En skafteelt med låga kanter, således af den för bronsålderns äldre del utmärkande formen. — *b)* Några skafteelter med stora, korta, inåtböjda skaftlappar nära midten och med början till afsats för skaftet, således af en form, som tillhör en ganska framskriden del af samma period. — *c)* Smala mejslar. — *d)* Knifvar, dels eneggade, dels tveeggade af en typ, som förekommer i terramarorna. — *e)* Dolkar, spjutspetsar och harpuner. —

Fig. 112. *Bronsspänne, funnet bland lemningarna efter pålbyggnader vid Peschiera i Gardasjön.* 1/1.

f) Skäror. — *g)* Några synålar och ett stort antal nålar af olika form och storlek, använda som prydnader och till sammanhållande af kläderna. — *h)* Några armringar m. m. — Derjemte äro här funna många lerkärl med sådana halfmånformiga handtag, som äro så talrika i terramarorna.

Dessa föremål visa sig således höra till olika delar af bronsåldern. Ehuru man ej lär hafva funnit några föremål af jern här, skall man dock hafva anträffat dels ett spänne af en för jernåldern egendomlig form[1], dels ett för kejsar Trajanus präglad bronsmynt. Det senare uppgifves väl vara funnet i samma lager som allt det

[1] Se här ofvan sid. 19, not.

öfriga, men det kan ej råda något tvifvel om, att både myntet och spännet äro från en yngre tid än den, då pålbyn ännu var bebodd. Denna by torde hafva blifvit förstörd eller öfvergifven före bronsålderns slut, sedan den troligen mycket länge egt bestånd. Ehuru ett pålbyggnadsfynd ej är af samma slag som ett graffynd eller ett markfynd, der allt det anträffade i vanliga fall blifvit nedlagdt på en och samma gång, gör dock det ganska stora antalet här funna spännen af samma typ som fig. 112 det mer än sannolikt, att dessa tillhöra den tid, då pålbyn ännu var bebodd; af en jemförelse med andra fynd torde det emellertid framgå, att de snarare tillhöra den senare än

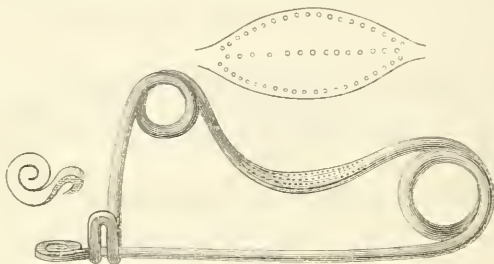

Fig. 113. *Bronsspänne, funnet i Terra di Lavoro.* 1/1.

den förra delen af denna tid. Härför talar äfven den omständigheten, att Peschiera är det enda ställe i Italien, der man bland ruinerna efter en pålbyggnad funnit spännen, liksom sådana ej heller i någon af de talrika terramarorna från bronsåldern anträffats under sådana omständigheter, att de kunnat anses vara samtida med dessa.

Utom de här och i det föregående omtalade spännena af mycket gamla typer har man funnit några dylika spännen, af hvilka jag ansett mig böra här meddela teckningar. Det fig. 113 afbildade spännet, som är funnet i Terra di Lavoro, förvaras i Capua's Museo Campano. Originalet till fig. 114, hvilket tillhör Bologna's Museo civico, är troligen funnet i trakten af nämnda stad; på den cirkelrunda

skifvan ses ej spår af spiralläggning. Å skifvan till fig. 115 ser man deremot ännu en antydan af spiralhvarf; detta spänne är funnet vid Silvi nära Teramo och förvaras i Roma's Museo preistorico. Spännet fig. 116 är

Fig. 114. *Bronsspänne, funnet i trakten af Bologna.* 2/3.

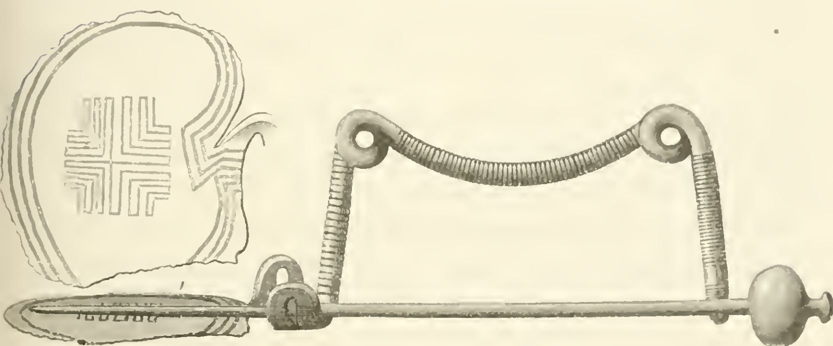

Fig. 115. *Bronsspänne med lös, kring en tapp rörlig nål; funnet vid Silvi nära Teramo.* 2/3.

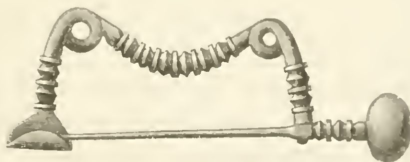

Fig. 116. *Bronsspänne med lös, kring en tapp rörlig nål; funnet vid Chiusi.* 1/1.

af mycket liknande form men slutar i nålhylsa, ej i skifva. Det är köpt af mig i Chiusi och funnet i trakten af denna stad.

Efter denna skildring af några fynd med spännen från den egentliga bronsåldern, skall jag nu söka lemna en redogörelse för de vigtigaste från Italien kända fynden från öfvergångstiden till jernåldern och från följande tider, för att se, om de bekräfta den åsigt om de i dem förekommande spännena, hvartill vi ledts genom studiet af dessa spännens typologiska sammanhang.

Vår uppmärksamhet måste då i främsta rummet riktas på de storartade fynd, som på sista tiden gjorts i och vid Bologna, och som på ett öfverraskande sätt låta oss der följa hela utvecklingen från den rena bronsålderns sista tid djupt in i jernåldern.

Ett fynd af förut okänd storlek gjordes i januari 1877 helt nära kyrkan San Francesco i Bologna[1]. På ett djup af 2 meter fann man här under gräfning i jorden ett kolossalt lerkärl, — af 1,40 meters höjd och 1,20 m. diameter, — hvilket innehöll icke mindre än omkring *fjorton tusen* föremål af brons, vägande tillsammans ungefär 1,500 kilogram (3,530 svenska ℔ eller 35,3 centner). Bronserna, som voro med största omsorg nedpackade i kärlet, utgjordes af dolkar och svärd (fästen, bitar af klingor), spjut- och pilspetsar, yxor, skaftcelter, hålcelter,

---

[1] Om detta i högsta grad märkliga fynd föreligga ännu endast korta meddelanden af Zannoni och Chierici i *Bull. de Paletnol. ital.*, 3:dje årg. (1877), sid. 18—19; af Gozzadini, *Note sur une cachette de fondeur ou fonderie à Bologne* i *Matér. pour l'hist. de l'homme* 1877, sid. 249—258 (jfr sid. 197), och *Intorno al ripostiglio di bronzi arcaici trovato a Bologna* i *Notizie degli scavi di antich. comunic. alla R. Accad. dei Lincei,* Mars 1877, sid. 55—60; af Desor, *La fonderie de Bologne* i *Revue archéologique* 1877, Juni, sid. 406—411 (ursprungligen ett föredrag i la Société des sciences naturelles de Neuchâtel, Maj 1877, och tryckt i sällskapets förhandlingar); Bellucci, *Sulla fonderia-officina di Bologna* i *Archivio per l'Antrop. e l'Etnol.,* 7:de årg., häft. 2. Jfr Zannoni, *Gli scavi della Certosa di Bologna,* sid. 109, not. — Vid besök i Bologna våren 1879 och sommaren 1881 har jag haft tillfälle att noga studera hela fyndet och afteckna de vigtigaste föremålen.

mejslar, knifvar, sågar, filar, hammare, städ, skäror (några af ovanlig storlek, så att de kunna kallas korta liar), harpuner, metkrokar, munbett till betsel, armringar och större ringar, nålar, spännen, en kam, större och smärre bronsklumpar m. m. Af jern funnos endast några få smärre bitar. Bronsklumparna väga tillsammans omkring 500 kilogram och utgöra således ungefär en tredjedel af hela fyndets vigt. En mycket stor del af det helas vigt bilda äfven yxorna och celterna, hvilkas antal uppgår till mer än 2,000; de flesta äro dock ofullständiga.

Några saker voro visserligen hela och i brukbart skick, men de allra flesta voro söndriga och obrukbara. Andra hade deremot aldrig blifvit färdiga, hvilket särskildt gäller om flere af spännena, såsom vi af det följande få se. Några föremål hade i forntiden blifvit lagade.

Då det skulle föra mig allt för vida att här redogöra om ock endast för de vigtigaste till detta stora fynd hörande typer af vapen, verktyg o. dyl.[1], får jag inskränka mig till att nämna, att de flesta visa sig vara äldre än de, som äro karakteristiska för den äldsta delen af Bolognas stora graffält, Benacci-grafvarna. Flere typer äro väl gemensamma för fynden från Piediluco och San Francesco, men det sistnämnda innehåller många föremål, som uppenbarligen höra till en något senare tid än Piedilucofyndet, och några, som äro samtida med jernets första uppträdande i norra Italien. Äfven om man icke hade träffat några spår af jern i San Francesco-fyndet, kunde man ej gerna hafva betviflat, att bronsskattens nedläggning egt rum på en tid, då jernet redan började att blifva kändt. Men de flesta här funna vapen och verktyg af brons voro tydligen gamla, när de nedlades, och äro utan tvifvel förfärdigade på en tid, då jernet ännu ej kommit

---

[1] Se not 1 å sid. 82.

i bruk, således under den rena bronsåldern[1]. Det vore möjligt, att det ovanligt stora antalet här nedlagda yxor och andra eggverktyg af brons, — bland hvilka många finnas, som ännu äro fullt användbara, — står i sammanhang med uppträdandet af en ny, öfverlägsen metall, hvilken började uttränga bronsen. De gamla vapnen och verktygen samlades derför tillhopa, för att smältas ned och gjutas om till prydnader, kärl o. dyl.

Den skilnad, som märkes i afseende på det olika tillstånd, hvari de till fyndet hörande verktygen och prydnaderna befinna sig, torde härvid förtjena att särskildt beaktas. Af celterna äro visserligen många utnötta, men en stor mängd är ännu i godt skick; flere äro nämligen alldeles hela och andra hafva en så liten skada i eggen eller ena hörnet, att den lätt hade kunnat genom en ny slipning afhjelpas. Af prydnaderna är deremot knapt någon användbar. Detta förhållande skulle lätt kunna förklaras, om, såsom nyss nämndes, sakerna blifvit nedlagda på en tid, då jernet redan kommit i bruk, men om flertalet af de till fyndet hörande vapnen och verktygen förfärdigats under bronsåldern. Af spännen och andra prydnader borde man då hafva hopsamlat till omsmältning endast sådana som gått sönder, men af vapen och verktyg äfven sådana, som visserligen icke voro obrukbara, men som ej längre kunde med fördel användas, sedan man lärt känna en annan öfverlägsen metall.

En jemförelse i afseende på spännena mellan Piediluco-, Goluzzo- och Montenero-fynden å ena sidan och San Fran-

[1] Äfven i våra dagar, då dock det gamla mycket hastigare än fordom ersättes med nytt, äro många under förra århundradet arbetade saker, särskildt prydnader o. dyl., ännu i bruk. Det är också ett mycket vanligt förhållande, att ett fynd innehåller föremål, mellan hvilkas tillverkningstider ett århundrade eller mer kan ligga. I myntfynd är t. ex. ofta det äldsta myntet prägladt ett eller två århundraden före det yngsta.

cesco-fyndet å den andra visar en ganska anmärkningsvärd olikhet. Spännen med skifva, som i de förra fynden voro de förherskande, äro i det senare endast representerade af några bitar, och mycket få af dessa spännen hafva haft skifva med tydlig spiralläggning. Deras närvaro är emellertid af stor betydelse för frågan om dessa typers ålder. Bland en massa bronssaker, som synas vara samlade för att gjutas om, är det nämligen ganska naturligt, att man jemte en mängd bronsspännen af sådana typer, som voro moderna, då sakerna nedlades, träffar några bitar af mycket gamla, redan ur bruk komna spännen.

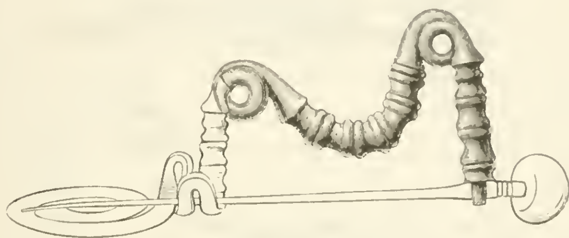

Fig. 117 [1]. *Bronsspänne, som haft en kring en tapp rörlig nål; från San Francesco-fyndet i Bologna. Nålen och spännets främre del (som* kan *hafva bildat en hylsa) saknas.* 1/1.

De spännen med skifva, eller delar af sådana, hvilka jag antecknat i San Francesco-fyndet[2], äro följande: *a)* En liten spiralskifva af föga mer än två platta hvarf; diametern är 2,1 cm. — *b)* En bit af ett stort spänne med skifva, som troligen varit spirallagd; emedan endast en bit af spännets främre del finnes qvar, kan man ej se, hvilken form det haft. — *c)* En bit af en stor, spirallagd skifva med sådan lång tvärslå som å fig. 17; tvärslans ändar äro

[1] Det är denna figur som åsyftas i noten å sid. 27, då fig. 109 citeras; jfr noten å sid. 85.

[2] Dessa anteckningar äro gjorda vid en förnyad granskning af fyndet sommaren 1881, således efter tryckningen af denna afhandlings första häfte.

uppåtböjda; af spännet finnes för öfrigt så litet qvar, att man ej kan se bågens form. — *d)* En bit af ett spänne, hvilket haft samma form som fig. 26 eller 27; afbrutet i den främre spiralomböjningen; sådan lång tvärslå som å fig. 17, prydd med zigzagsirater. Af skifvan återstår nu så litet, att man icke kan afgöra, om den varit spirallagd; spännet är prydt med liniesirater, ej med tväråsar (såsom å fig. 27 och 117). — *e)* Ett större stycke af ett med tväråsar prydt spänne, som varit likt fig. 26 eller sannolikare fig. 27, ehuru det är svårt att nu afgöra hvil-

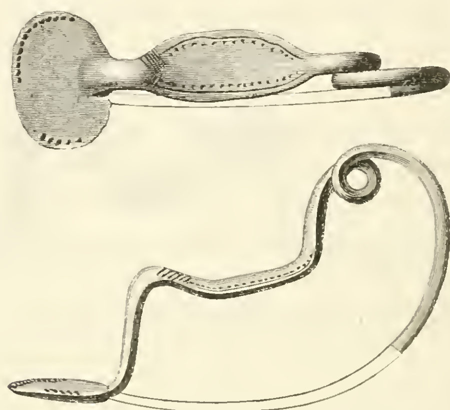

Fig. 118. *Bronsspänne från San Francesco-fyndet i Bologna. Spännet är sedt både uppifrån och från sidan.* 2/3.

ketdera, då spännets bakre del med nålens början saknas. — *f)* Större delen af ett annat, med tväråsar prydt spänne, afbildadt fig. 117. Nålen, som varit rörlig kring en tapp, och den främre, endast med konturlinier tecknade delen af spännet saknas nu; det är dock mycket sannolikt, att spännet slutat i skifva och ej i hylsa. — *g)* En bit af ett dylikt, äfven med tväråsar prydt spänne, hvilket troligen likaledes slutat i skifva; det har ännu qvar en bit af en sådan kring en tapp rörlig nål som fig. 117. — *h)* Ett spänne med sådana täta, tunna tvärskifvor å bågen som

å fig. 18; det har tydligen haft skifva. — *i)* Ett spänne, afbildadt fig. 118, med liten, rundad skifva utan spår af spiralläggning; bågen bredt bandlik, nedåt bågformigt böjd mellan ett knä ofvanför skifvans bakre kant och en spiralomböjning vid nålens början; punktsirater utmed skifvans kant och på bågens breda del; på skifvan finnes en liten skåra för nålens spets och derinvid en mycket liten flik. — *k)* Ett baktill bandformadt spänne med tre par korta hornlika utsprång, afbildadt fig. 88: liten rundad skifva, hvilken liksom de följande ej har spår af spiralläggning; att denna skifva ej är en ofulländad nålhylsa, visas deraf att på det ställe, der nålens spets legat, finnes, liksom å fig. 118, en lika inskärning, hvilkens yttre kant är uppböjd och bildar en uppstående flik. — *l)* Ett dylikt spänne, men med ett par horn och två par spetsar och den bakre spiralomböjningen bibehållen; nästan fyrkantig skifva med tydlig inskärning och derutanför en uppböjd flik, såsom å *k*. — *m)* Ett spänne af samma form som *l*, men med mera rundad skifva. — *n)* Främre delen af ett dylikt spänne, men med aflångt fyrkantig skifva, som har sådan inskärning och flik som *k*; af bågen återstår nu ej mycket. — *o)* Ett par andra dylika spännen, som hafva liten rundad skifva med flik för qvarhållande af nålens spets.

Dessutom höra till fyndet några spännen med bredt lancettformig, bandlik båge af samma slag som å fig. 147; utmed bågens båda kanter finnas små, tätt sittande hål, i hvilka små ringar suttit (några sitta ännu qvar); vid ändarna af ett par bågar ses äfven hål för en sådan kedjelik prydnad som å fig. 147, af hvilken prydnad delar finnas qvar på två spännen. Ett spänne af denna form, men utan sistnämnda prydnad, har slutat i skifva; bågen är ryggad. Åtminstone tre af de andra hafva haft kort nålhylsa. Dessutom höra till fyndet några spännen med liten nålhylsa och tunn, lancettformig båge, utan hål för ringar eller kedjeformig prydnad: å ett af dem är bågen

prydd med fem rader små drifna punkter, nämligen en rad längs midten och två rader utmed hvardera kanten.

Alla öfriga spännen i San Francesco-fyndet — hvilkas antal går till mer än 2,600 (!) — hafva nålhylsa.

Af spännen med enkel båge och kort hylsa märkas följande typer: *a)* Några få spännen med ganska stor hylsa, ehuru ej fullt så stor som å fig. 31; äfven bågen är nästan lik nämnda fig. Åtminstone en af dessa nålhylsor är prydd med drifna punkter. — *b)* Sex »fibule a grandi coste», lika fig. 4 och 29, men utan kedjor; nålhylsorna äro små[1]. På två af dessa spännen äro nålhylsorna ej färdiga; bågarne sluta framtill i lodräta, rundade skifvor, som ännu ej blifvit omböjda till hylsor. De båda sistnämnda spännena hafva ej så höga tväråsar, som de andra, och äro möjligen något yngre. — *c)* Några spännen med nästan halfcirkelformig båge, men ingen med så hög som å fig. 32. Så vidt man nu kan bestämma, är intet spänne så stort som de stora i Casalecchio-fyndet. — *d)* Omkring 75 med smal, spiralrefflad båge, såsom å fig. 33, ehuru ej fullt så hög. — *e)* Omkring 300 med smal, trind eller nästan trind båge, knäböjd såsom fig. 120 och 53, eller mera rundad. — *f)* De allra flesta — deras antal är nära 2,200 — hafva dock tjockare båge, såsom fig. 54, 56 och 57; de finnas af olika storlekar, från mycket små (knapt 3 cm. långa) till ganska stora. Bågen är på de mindre massiv; på de större blir den ihålig, med mindre eller större öppning på undersidan. Många hafva samma form som fig. 54, men bågens undersida är plan. På det största spännet med ihålig, nästan trind båge är denna 7,2 cm. lång; afståndet mellan bågens öfverkant och underkant är icke mindre än 3,5 cm. — *g)* Några spännen med ganska bred och tjock, på undersidan plan

---

[1] I noten å sid. 33 säges antalet vara 7, efter uppgiften i *Bull. di Paletnol. ital.*, 4:e årg., sid. 53. Denna uppgift har emellertid visat sig bero på ett misstag.

eller concav, at ändarne afsmalnande båge, på hvilken sitta sådana små daliga fågelfigurer som å fig. 49 här ofvan och fig. 15 å pl. VIII i Gozzadini's *Un sepolcreto etr. scop. presso Bologna* (men med kort nålhylsa). — *h)* Minst 13 små, tjocka spännen med hög, tunn rygg, i hvilken flere hål för kedjor finnas, såsom å fig. 45. — *i)* Åtskilliga sådana spännen som fig. 41 af smal bronstrad, men nu utan perlor. — *k)* Ett spänne i form af en häst. — *l)* Ett spänne i form af en anka, likt fig. 50. Hylsan är ej färdig, utan spännet slutar framtill i en liten, lodrät, rund skifva, som ännu ej är omböjd.

Alla hittills omtalade spännen hafva kort nålhylsa. Till fyndet höra emellertid äfven omkring 40 spännen med enkel båge och längre hylsa. Några af dem hafva samma form som fig. 56 och en hylsa, som skjuter ut både bakåt och framåt; några andra hafva temligen lång, endast framåt utskjutande hylsa. De sistnämnda spännena hafva tjock, på undersidan plan och sluten båge, från hvilkens midt utgå korta, trubbiga utskott åt höger och venster; hylsan är öppen uppåt.

Af spännen med nålhylsa och framtill omböjd båge förekomma följande typer i San Francesco-fyndet: *a)* Flere bitar af sådana spännen som fig. 119; några af dem hafva varit mycket stora, men intet är helt. Emedan den främre spiralomböjningen icke är hel på något af dessa spännen, kan man väl ej med visshet afgöra, om en sådan verkligen funnits; men att döma af det, som är qvar, synes detta vara sannolikare än att här endast skulle hafva varit ett sådant knä som på fig. 118. Hylsan är på ett par ganska stor och prydd med drifna punkter. Den i hylsan slutande, lodräta delen af spännet är tjockast på midten och afsmalnar uppåt och nedåt; på några är midten mycket och tvärt förtjockad. Dessa spännen äro ej prydda med tväråsar, utan med fina inristade zigzag- och andra liniesirater. Inga bitar, som kunna hafva hört till spän-

nen af denna typ, hafva tapp för rörlig nål. — *b)* Ett par spännen af samma typ som fig. 136. På den bandformiga, nedåt böjda bågen af ett sådant spänne är en liten fågel fäst. — *c)* Flere spännen lika fig. 81. — *d)* Några af samma form som fig. 149, med ett knä i stället för den främre spiralomböjningen. Knät är antingen så hårdt tillböjdt som på nämnda fig., eller mera öppet. — *e)* Flere spännen lika fig. 84 med den bakre spiralomböjningen qvar samt ett par horn och två par spetsar eller tre par horn. Några af dessa spännen hafva bakre delen klufven såsom å fig. 83. Ett spänne af nu i fråga varande form, hvilket ej är klufvet, har ingen spiralomböjning,

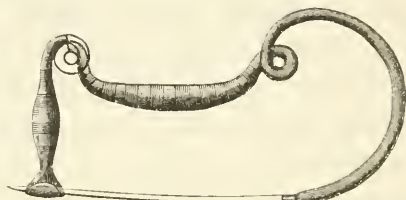

Fig. 119. *Bronsspänne, från San Francesco-fyndet i Bologna.* ½.

men är på det ställe, der denna skulle finnas, stadigt fäst uti ett hål i en smal, tjock, fyrkantig bronsstång, tydligen *för att böjas.* — *f)* Flere lika fig. 150 utan spiralomböjning, men baktill bandformiga; ett par horn och två par spetsar eller tre par horn. — *g)* Omkring 10 spännen lika fig. 103.

Till fyndet höra deremot inga »tjocka hornfibulor» (lika fig. 89—94) och inga spännen af samma typ som fig. 98. Så vidt man kan se, hör ej heller till fyndet något spänne med fyra par horn eller spetsar, såsom fig. 86—87, eller något af samma typ som fig. 85. Ett söndrigt spänne synes visserligen vid flyktigt betraktande hafva fyra par horn, men det är tydligen af samma typ som fig. 150, således med tre par horn och bandformig bakre

del, hvilken blifvit afbruten på ett sådant sätt, att den smala, qvarvarande biten har utseende af ett par horn.

Många spännen voro sönderbrutna, och nästan alla saknade nålen eller en bit af den. De få, som hade hel

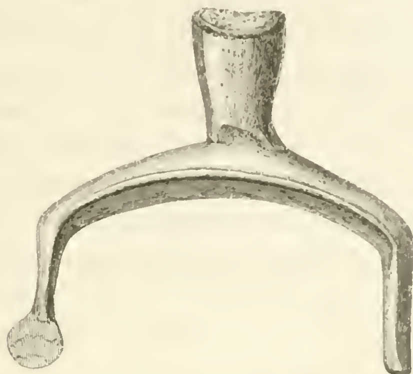

Fig. 120[1]. *Bronsspänne med qvarsittande gjuthufvud; från San Francesco-fyndet i Bologna.* 1/1.

nål, voro söndriga vid nålhylsan eller annorstädes. I hela fyndet voro ej tio färdiga spännen alldeles hela.

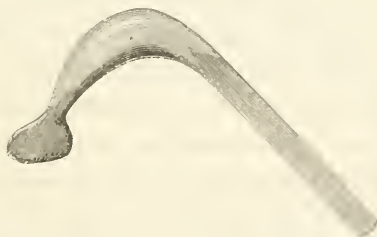

Fig. 121. *Bronsspänne, sådant det utgick ur gjutformen, från San Francesco-fyndet i Bologna.* 1/1.

Deremot hade flere aldrig blifvit färdiga, utan äro ännu sådana, som då de för mer än två och ett halft artusende sedan utgingo ur gjutformen. Ett sådant spänne med qvarsittande gjuthufvud är afbildadt fig. 120; den

[1] Det är denna figur som åsyftas i noten å sid. 67, då fig. 108 citeras; jfr noten å sid. 85.

ena ändan skulle utdragas till en smal ten, för att efter en spiralomböjning bilda nålen, och den andra ändan, som nu är en liten rund, temligen tjock skifva, skulle med hammarens tillhjelp utplattas och omböjas till en nålhylsa. Å ett annat spänne sitter ett gjuthufvud, som är grenadt och visar, att två spännen gjutits i samma form; det andra spännet hade blifvit löstaget. Åtskilliga andra likna fig. 121, som ej har något gjuthufvud, men i fortsättning af den lilla tunna skifvans kanter ses gjutsömmar utmed midtlinien af den ganska tjocka bågen både pa öfversidan och undersidan; å ena ändan ses en rundad skifva, af hvilken nålhylsan skulle göras; den andra, smala ändan, som skulle bilda nålen, är fyrkantig, med tjockleken mindre än bredden.

Till San Francesco-fyndet sluta sig de andra storartade fynd, som hufvudsakligen under det sista årtiondet gjorts i och invid Bologna[1]. Dels har man nämligen på ett stort antal ställen påträffat lemningar af de hyddor, som bildat den förhistoriska tidens Bologna; dels hafva stadens äldsta begrafningsplatser blifvit upptäckta och undersökta. Vi måste ett ögonblick dröja vid dessa fynd, emedan de tillsammans bilda ett helt, hvartill något motstycke icke finnes, och emedan de på ett oväntadt fullständigt sätt gifva upplysning icke blott om öfvergången från bronsåldern till jernåldern, utan ock om det kronologiska sammanhanget mellan den förhistoriska tidens italienska spänneformer.

De i Bologna upptäckta lemningarna af bostäder från ifrågavarande tid[2], hvilkas antal redan för några år sedan var 175, visa, att hyddorna varit bildade af lodräta pålar

[1] För dessas räddande åt vetenskapen hafva vi i främsta rummet att tacka ingeniör Antonio Zannoni.

[2] Zannoni, *Gli scavi della Certosa di Bologna*, sid. 42 och följ.; Helbig, *Die Italiker in der Poebene*, sid. 47.

och mellan dem qvistar, öfversmetade med lera, samt att de med mycket få undantag varit runda. De hade således utan tvifvel samma form som de vid Albano funna grafkärl af lera, hvilka i det följande omtalas. Det samma gäller om de liknande hyddor, som till stort antal upptäckts i Emilia[1] och i Vibrata-dalen[2], och af hvilka åtminstone de flesta tillhöra stenåldern. I Bologna-hyddorna funna bitar af lerkärl och andra föremål visa, att några af dem äro ungefär samtida med flertalet af terramarorna, men att många äro yngre, från samma tid som de nedan omtalade Benacci- och Arnoaldi-grafvarna; ja, i några hyddor har man funnit arbeten från den etruskiska perioden, eller samma tid som Certosa-grafvarna.

Det förhistoriska Bologna, — som på etruskernas tid hette Felsina, — låg således på samma ställe som det nuvarande[3] och synes hafva betäckt ungefär hälften så stor yta som detta. Den gamla staden motsvarade hufvudsakligen sydvestra delen af den nuvarande, mellan de båda, nu obetydliga, åt norr rinnande åarna Aposa i öster och Ravone i vester. Den förra går genom den nuvarande staden, under det att den senare ännu flyter utanför. *Utanför*

[1] Chierici i *Bull. di Paletnol. ital.*, 1:a årg. sid. 101 o. följ., samt 3:dje årg. sid. 1 o. följ.

[2] I provinsen Teramo på Italiens östra kust. Concezio Rosa i *Archivio per l'Antropol.*, I. sid. 486—488; II. sid. 117, 219—220, 346—349, 384—400, 482—484; IV, sid. 193—199.

[3] Att den företruskiska staden legat på samma plats som den nuvarande, är klart, och redan de etruskiska grafplatsernas läge rundtomkring den förra torde visa, att äfven det etruskiska Felsina vore att söka här. En framstående kännare af etruskernas forntid, engelsmannen Dennis, är visserligen af den åsigt, att Felsina ej legat på den slätt, som nu intages af Bologna, utan på någon af de närliggande höjderna. Hans skäl är dock endast, att alla etruskiska städer på andra sidan Apenninerna varit belägna på höjder, der de lätt kunnat befästas. Några lemningar af en stad från denna tid på höjderna vid Bologna äro dock icke kända. Dennis. *The cities and cemeteries of Etruria*, 2:a uppl., II. sid. 511 och 536.

den gamla staden, både i norr, öster, söder och vester derom, har man funnit grafvar från den företruskiska och den etruskiska tiden (se den lilla kartan fig. 122)[1].

Norr om det gamla Bologna känner man väl ännu endast en graf från den företruskiska tiden, men det är

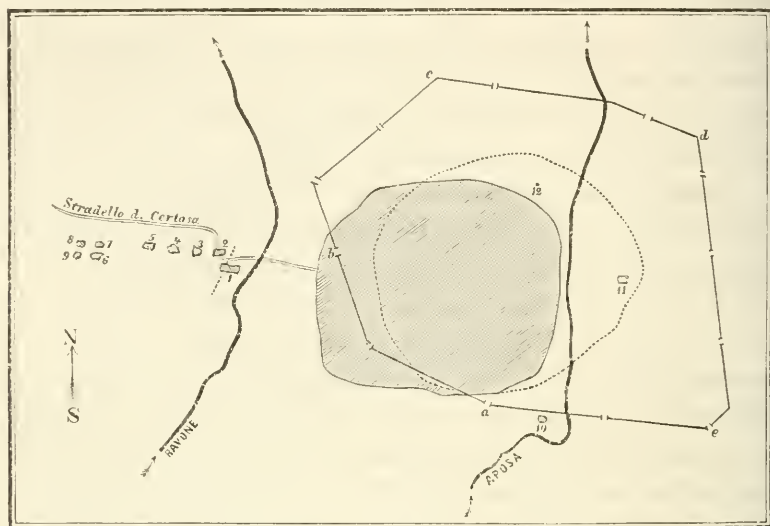

Fig. 122. *Plan af Bolognas äldsta graffält*[2].

mycket sannolikt, att flere finnas här. Denna nyligen upptäckta graf påträffades vid gräfning för omläggande af grunden till ett hus vid Via republicana, således inom den nuvarande stadens område (fig. 122 nr 12)[3].

[1] De för kännedomen om dessa graffynd vigtigaste arbetena äro: Gozzadini, *Intorno agli scavi archeologici fatti dal sig. A. Arnoaldi Veli presso Bologna* (Bologna 1877); Zannoni, *Gli scavi della Certosa di Bologna* (Bologna 1876 och följ. år); Brizio, *Monumenti archeologici della provincia di Bologna* (Bologna 1881), samt flere andra i det följande anförda skrifter. Berättelser om här gjorda fynd meddelas äfven flerestädes i *Bullettino dell' Instituto di Corrispondenza archeologica* och i *Notizie degli scavi di Antichità*.

[2] Efter Zannoni, *Gli scavi della Certosa*, sid. 144 och pl. II.

[3] Gozzadini i *Matériaux pour l'histoire de l'homme*, 1880 sid. 97—98, och i *Notizie d. Scavi*, 1880 sid. 48.

Öster om den gamla staden, men likaledes inom den nuvarande, har man funnit flere grafvar. De påträffades redan år 1857 under gräfning vid Casa Malvasia-Tortorelli, beläget vid den från de två lutande tornen till Porta maggiore ledande Via maggiore, som numera kallas Strada Mazzini. På 2 meters djup under gatan fann man lemningar af den romerska Via Æmilia och 1 meter djupare än denna, således 3 m. under jordytan, började grafvarna visa sig. Dessa förskrifva sig från den företruskiska jernåldern (fig. 122 nr 11)[1].

Söder om Bologna, utanför både den gamla och den nuvarande staden, har man påträffat grafvar dels vid Arsenale eller Caserma dell' Annunziata utanför Porta San Mamolo (fem grafvar, funna sommaren 1874), dels i den nya, ej långt derifrån anlagda Giardino pubblico (115 grafvar, funna våren 1875). Dessa grafvar, af hvilka några äro etruskiska och andra härstamma från den närmast föregående tiden, skola måhända visa sig höra till ett sammanhängande graffält, då den mellan dem liggande marken blir undersökt (fig. 122 nr 10)[2].

Antalet på de nu nämnda ställena hittills upptäckta grafvar är dock obetydligt i jemförelse med den stora mängd sådana, hvilka man funnit å *graffältet vester om staden*, mellan Porta S. Isaia och la Certosa[3], stadens nuvarande Campo santo (begrafningsplats).

Detta stora graffält, som börjar nära staden, vid vestra stranden af Ravone, och sträcker sig in under Cer-

[1] Gozzadini, *Di alcuni sepolcri della necropoli Felsinea* (Bologna 1868).

[2] Gozzadini, *Intorno ad alcuni sepolcri scavati nell' Arsenale militare di Bologna* (Bologna 1875), och i samme författares *Intorno agli scavi arch. fatti dal sig. A. Arnoaldi Veli presso Bologna*, sid. 4, 6 och 88; Zannoni i *Gli scavi della Certosa di Bologna*, sid. 37.

[3] Namnet la Certosa har gått i arf från det Karthäuser-kloster, som på 1300-talet anlades här och som 1801 förvandlades till Campo santo.

tosa, intager en betydlig rymd. Ännu är det visserligen icke fullständigt genomforskadt, men redan äro nio särskilda grupper af grafvar upptäckta, hvilka visat sig vara äldre, ju närmare de ligga staden. De äro nästan alla undersökta under Zannoni's ledning.

Den första gruppen (fig. 122 nr 1) är till större delen belägen på advokaten Giuseppe Benacci's och till en mindre del på markisen Francesco De Luca's egor[1]. Undersökningen började här i september 1873 och inom tre år hade man upptäckt icke mindre än 1166 grafvar, af hvilka omkr. 990 träffats på Benacci's och de öfriga på De Luca's område[2]. Den östra delen af denna grupp — närmast staden och närmast Ravone — har visat sig innehålla äldre grafvar än den vestra delen.

Den andra gruppen (fig. 122 nr 2) ligger nära den första och hufvudsakligen på en egendom, som tillhör hr Astorre Arnoaldi, och som efter en närbelägen kyrka kallas San Polo. En annan del af denna grupps grafvar äro anträffade under den till Certosa ledande vägen (stradello della Certosa) samt på andra sidan om denna på hr Tagliavini's egor. Undersökningen började här i slutet af år 1872. På hr Arnoaldi's område hade man år 1877 funnit 248 grafvar och under den nyssnämnda vägen omkring 80 grafvar, hvartill komma de, som legat på hr Tagliavini's mark[3].

---

[1] Gränsen mellan Benacci's och De Luca's egor är å fig. 122 utmärkt genom en prickad linie.

[2] Zannoni, *Scoperte archeologiche di Felsina, scavi Benacci* i *Bull. dell' Instit. di Corrisp. archeol.*, 1875, sid. 177—182 och 209—216; *Fouilles de la Certosa et de la Felsina* i *Compte-rendu du Congrès de Budapest* 1876, sid. 310—320 (en annan redaktion af detta föredrag är tryckt på italienska: *Discorso dell' ingegnere —»— A. Zannoni al Congresso —»— a Buda-Pest. Estratto dal Giornale L'Alfieri.* Bologna 1876).

[3] De grafvar, som upptäckts på hr Arnoaldi's egor, äro beskrifna af grefve Gozzadini. *Intorno agli scavi archeologici fatti dal Sig. A.*

Den tredje och den fjerde gruppen (fig. 122 nr 3 och 4) äro äfven belägna på hr Arnoaldi's egor, vester om den sistnämnda. Undersökningen började i sept. 1871 och antalet här upptäckta etruskiska grafvar var år 1877 i den ena gruppen 30 och i den andra 40; hvarjemte man ofvanpå dem funnit 17 romerska grafvar[1].

Den femte gruppen (fig. 122 nr 5) påträffades hösten 1875 mellan den fjerde gruppen och la Certosa, på den nordvestra delen af De Luca's område. Inom några månader hade man här funnit mer än 110 etruskiska grafvar[2].

De fyra sista grupperna af hithörande grafvar (fig. 122 nr 6, 7, 8 och 9) äro påträffade under sjelfva la Certosa. Upptäckten af dessa grafvar föranleddes deraf att man i augusti 1869 tillfälligtvis vid arbete i jorden stötte på ett bronskärl, innehållande brända ben m. m. Redan på 1830-talet hade väl liknande fynd här gjorts, men icke blifvit uppmärksammade. År 1876 kände man i dessa fyra grupper 417 grafvar[3].

Hela antalet på detta stora graffält hittills undersökta grafvar går redan till mer än 2100[4]. De aldra flesta af dem höra till det ursprungliga lagret, som vanligen träffas på ett djup af 2,2—3 meter; någon gång ligga de dock djupare, stundom ända till 5 m. under den nu-

---

Arnoaldi Veli presso Bologna (Bologna 1877). Jfr Zannoni. *Gli scavi della Certosa,* sid. 33 och 34.

[1] Gozzadini, sist anf. arb., sid. 86; Zannoni, *Scavi d. Certosa*, sid. 33.

[2] Zannoni, *Scavi d. Certosa*, sid. 32 och 36.

[3] Zannoni, *Gli scavi della Certosa di Bologna* (Bologna 1876 o. följ.). Redan då Bologna's Museo civico invigdes under den arkeologiska kongressens möte i oktober 1871, lemnade Zannoni en redogörelse för dessa undersökningar, som är samma år tryckt i *Museo civico di Bologna.*

[4] De här meddelade siffrorna angifva i allmänhet, huru många grafvar i hvarje grupp voro kända år 1877. Härtill komma de icke få grafvar, som upptäckts efter nämnda år.

varande jordytan. Högre upp än detta äldsta lager har man funnit ett mindre antal galliska[1] och än högre några romerska grafvar. I la Certosa ligga ofvanpå de förkristna grafvarna dels karthäuser-munkarnes från medeltiden dels grafvarna från detta århundrade.

Såsom redan blifvit nämndt, äro grafvarna i det ursprungliga lagret, hvilket här ensamt kommer i betraktande, i allmänhet äldre ju närmare de ligga staden: de äldsta träffas i Benacci-gruppen, de yngsta under la Certosa. De äldsta innehålla städse brända ben, men grafvar med obrända lik visa sig sedan och blifva slutligen så talrika, att af la Certosas 417 grafvar ej mindre än 287, eller 69 %, innehålla lemningar af obrända lik.

Det förtjenar uppmärksammas, att grafvarna i den äldsta Benacci-gruppen lika väl som de under la Certosa höra till *ett och samma* lager, hvilket alltmer aflägsnar sig från staden, men att de galliska grafvarna ligga högre än detta lager.

De allra äldsta grafvarna, den närmast Bologna belägna östra delen af Benacci-gruppen, tillhöra ännu en nästan ren bronsålder, emedan ej blott prydnader och kärl utan äfven vapen och verktyg äro af brons, under det att jernet i dem så godt som icke träffats. Jernet visar sig dock snart allt mer och mer, samt har på den tid, till hvilken Certosa-grafvarna höra, för länge sedan uttrængt bronsen i fråga om vapen och verktyg. I Arnoaldi-grafvarna[2] förekomma väl ännu knifvar af brons jemte sådana af jern, men bronsknifvarna från dessa

---

[1] Montelius, *Tombe ed antichità galliche in Italia,* i *Bull. dell' Inst. di Corrisp. arch.,* 1877, sid. 74.

[2] Då här och annorstädes i denna afhandling talas om Arnoaldi-grafvarna utan vidare tillägg, menas alltid de som höra till den andra gruppen på hela graffältet (fig. 122 nr 2), d. v. s. den äldsta eller första gruppen af de på Arnoaldis egor upptäckta grafvarna.

grafvar äro af den yngsta formen, med rakt blad[1]; den äldre, i de äldsta Benacci-grafvarna ofta förekommande formen med böjdt och mycket bredt, nästan rundt blad[2] är ej funnen i någon af Arnoaldi-grafvarna. I de sistnämnda saknas ock svärd och andra vapen af brons äfvensom de i den äldre Benacci-gruppen allmänna bronscelterna, i afseende på hvilka man på ett särdeles intressant sätt kan se, huru jernet småningom intog bronsens plats. Man har nämligen funnit några celter, som till formen äro alldeles lika de af brons, men som hafva hela bladet af jern och endast holken eller den till instickande i skaftet bestämda tången af brons[3]. Andra celter af samma form äro helt och hållet af jern; några sådana äro funna i Arnoaldi-gruppen.

Redan i Benacci-grafvarna förekomma bernsten samt perlor och dylika prydnader af glas och glasfluss äfvensom något guld. Silfver är deremot icke funnet der, och ännu i Arnoaldi-gruppen är det sällsynt. På Certosa-grafvarnas tid var det redan mera allmänt.

I de sistnämnda samt i de närmast liggande grupperna (den tredje, fjerde och femte) äro målade grekisk-etruskiska lerkärl i stort antal funna. Somliga hafva svarta figurer på röd botten, andra hafva röda figurer på svart botten. Sådana målade kärl saknas alldeles både i den andra gruppen (Arnoaldi) och i Benacci-gruppen. I sistnämnda del af det stora graffältet[4] äro väl några må-

---

[1] Gozzadini, *Un sepolcr. etr. scop. presso Bologna*, pl. VI fig. 19. Dylika knifvar af jern äro äfven funna i Arnoaldi-grafvarna: Gozzadini, *Scavi archeol. fatti dal Sig. Arnoaldi*, pl. IX fig. 3.

[2] Gozzadini, *Un sepolcr. etr. scop. presso Bologna*, pl. VI fig. 10 och 16.

[3] Afbildningar af dem komma att meddelas i den sid. 82 not 1 omtalade uppsatsen.

[4] Men ej i Arnoaldi-grafvarna. Gozzadini, *Scavi archeol. fatti dal Sig. Arnoaldi*, sid. 16.

lade lerkärl funna, men de äro af helt annat slag, endast prydda med mæandrar och andra lineära ornament, målade med hvit eller röd färg.

De flesta lerkärlen i Benacci- och Arnoaldi-grafvarna äro prydda med sirater, som antingen äro inristade eller intryckta med en stämpel; det förra orneringssättet har visat sig vara äldre än det senare. De inristade siraterna, hvilka ofta bildas af flere (3—7) parallela linier och tydligen äro utförda med ett kamlikt verktyg[1], bestå endast af mæandrar och andra »geometriska» figurer. De med en stämpel intryckta siraterna hafva ofta form af menniskor, apor, fåglar, blad m. m. Det under namnet hakkors bekanta heliga tecknet förekommer äfven på lerkärl från denna äldre del af graffältet.

I den sistnämnda har man ej funnit några inskrifter, men sådana visa sig i de yngre grafvarna. Redan i den tredje och den fjerde gruppen (Arnoaldi) lågo ett par grafstenar, »steler», med inskrift i etruskiska bokstäfver, och i Certosa-grafvarna äro flere sådana inskrifter anträffade. I de sistnämnda grafvarna har man funnit 13 bronsspeglar, hvilka alla voro släta; några med figurer prydda speglar, hvilka under den yngre etruskiska tiden voro så vanliga, hafva ej påträffats i Certosa-grafvarna[2].

Det hör emellertid ej till planen för detta arbete att mera utförligt skildra andra olikheter mellan de särskilda delarna af denna stora begrafningsplats än de, som röra de här funna spännena. Innan jag lemnar en i största möjliga korthet affattad redogörelse för de på hvarje del

---

[1] Gozzadini antager, att ett kamlikt, i en af Arnoaldi-grafvarna funnet verktyg af brons varit användt härtill. *Scavi archeol. fatti dal Sig. Arnoaldi*, pl. IX fig. 5, sid. 74.

[2] Zannoni, *Sugli scavi della Certosa* i *Cenni storici, relazioni e cataloghi del Museo civico di Bologna* (Bologna 1871), sid. XLV: jfr *Bull. dell' Inst. arch.* 1871, sid. 93.

af graffältet anträffade spännetyperna[1], bör jag dock fästa uppmärksamheten derpå att, ehuru grafvarna uti det ursprungliga lagret *i allmänhet* äro yngre ju längre de ligga från staden, enstaka undantag från denna regel både kunna väntas och verkligen finnas. På den tid, då graffältet redan utvidgats till det område, som nu tillhör hr Arnoaldi, kunde en eller annan graf anläggas midt ibland de äldre Benacci-grafvarna, möjligen för att en son eller en dotter skulle få hvila bredvid sina föräldrar. På samma sätt kunde under den tid, till hvilken Certosa-grafvarna höra, en graf undantagsvis läggas på en äldre del af graffältet[2].

Ej ens i de äldsta grafvarna äro några i skifva — med eller utan spiralläggning — slutande spännen funna. Der saknas äfven spännen med sådan stor nålhylsa som å fig. 30 och 31 samt spännen med hög, halfcirkelformig båge såsom å fig. 32, 35 och 108, hvilka båda slag af spännen med nålhylsa tillhöra samma tid som de yngre spännena med ändskifva.

Bland spännen med nålhylsa och enkel båge märkas följande typer å det stora graffältets olika delar.

Endast två »fibule a grandi coste» äro funna i Benacci-grafvarna, och åtminstone det ena af dem[3] är af jemförelsevis sen form, emedan det har grunda refflor mellan tväråsarna, hvilka äro temligen breda och rundade. Å de andra delarna af graffältet är intet spänne af denna typ anträffadt.

Spännen med kort nålhylsa och enkel båge utan tväråsar äro deremot mycket talrika i Benacci-grafvarna.

---

[1] Härvid fästes endast afseende på grafvarna i det ursprungliga lagret, icke på de högre upp liggande galliska och romerska grafvarna.

[2] Se t. ex. sid. 58, not 1, här ofvan.

[3] Det är funnet i grafven 432. Det andra spännet af denna typ har jag ej sett. Att två äro funna här, uppgifves af Castelfranco i *Bull. di Paletnol. ital.*, 4:de årg., sid. 53.

I de äldre Arnoaldi-grafvarna är deremot knapt ett enda sådant spänne funnet, och i de yngre grupperna saknas denna typ alldeles. I några Benacci-grafvar har man funnit spännen med stor, tjock, på undersidan öppen båge och med nålhylsan längre utdragen framåt än bakåt; de största spännena af detta slag äro ungefär så stora som

Fig. 123. *Bronsspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

originalet till fig. 57; deremot hafva dessa grafvar knapt innehållit något spänne med enkel båge, hvilket haft lång, endast framåt utskjutande hylsa. Sådana spännen med lång, åt sidan öppen hylsa äro deremot mycket talrika i den första Arnoaldi-gruppen. I de yngre grupperna äro äfven spännena med lång, rak, åt sidan öppen hylsa nästan

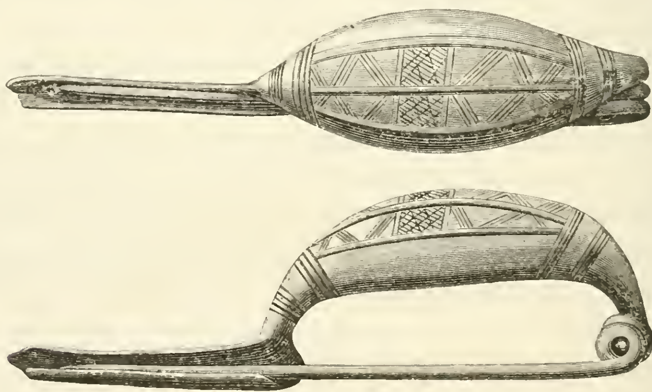
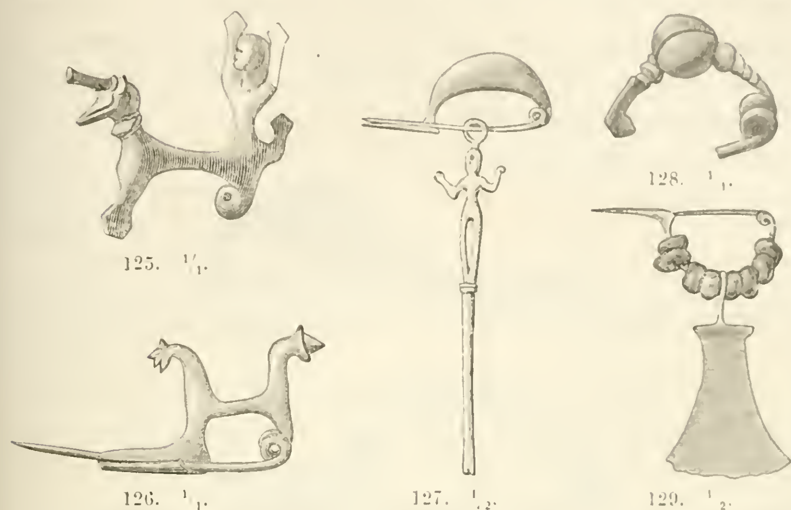

Fig. 124. *Bronsspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

alldeles försvunna; i alla Certosa-grafvarna äro knapt tio spännen med sådan nålhylsa anträffade.

Bågen på dessa spännen är antingen helt och hållet af brons (fig. 123—128) — sällan af silfver — eller af en smal bronsten, på hvilken ett eller flere stycken af

glasfluss, glas, bernsten, ben eller musselskal äro trädda, såsom å fig. 37—41, 129 och 130[1]. Någon gång består bågen till större delen af brons, men stycken af bernsten

125. 1/1. 126. 1/1. 127. 1/2. 128. 1/1. 129. 1/2.

Fig. 125—129. *Bronsspännen, funna i Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.*

eller ben äro infälda deri[2]. Då hela bågen är af brons, hafva de i Benacci-grafvarna funna spännena vanligen samma form som fig. 44, 45, 53—56; någon gång är ba-

Fig. 130. *Bronsspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna* 1/1.

gen, hvilken har samma form som fig. 53, spiralrefflad på samma sätt som å fig. 33 och stundom är den plattad

[1] Se äfven Gozzadini, *Gli scavi archeol. fatti dal Sig. A. Arnoaldi Veli presso Bologna*, pl. XI fig. 8 samt pl. XII fig. 11.

[2] Gozzadini, anf. arb., pl. XI fig. 14: jfr vår fig. 62.

eller bildas den af en oval skifva. Ej sällan ses på bågen utsprång åt sidorna i form af flikar eller knoppar och på bågens topp en liten fågel; stundom har hela bågen form af en fågel, häst eller annat djur (fig. 50). Liknande typer återfinnas i den första Arnoaldi-gruppen, ehuru nålhylsan, såsom redan nämnts, nästan alltid är längre än på Benacci-spännena (fig. 125 och 126)[1].

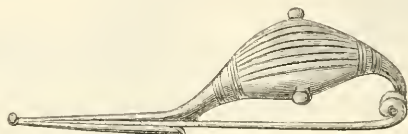

Fig. 131. *Bronsspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* 1/2.

Alla hittills omtalade spännen (både från Arnoaldi- och Benacci-grafvarna) hafva haft rak, uppåt öppen nålhylsa utan knopp på ändan. I Arnoaldi-grafvarna — troligen i de yngsta — äro blott två spännen funna, hvilkas hylsa slutar i en liten knopp[2]. Det ena är afbildadt fig. 131; å det andra är hylsan öppen åt sidan på samma

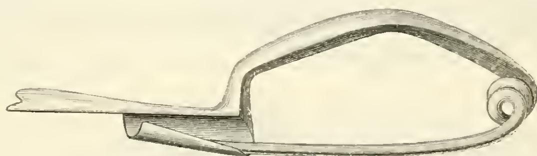

Fig. 132. *Bronsspänne, funnet i en af Certosa-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

sätt som å fig. 64. I Benacci-grafvarna är intet sådant spänne funnet. Uti dem saknas ock — med undantag af en enda graf — alla spännen af samma slag som fig. 71—73; sådana hafva äfven endast undantagsvis träffats i den första Arnoaldi-gruppen, och troligen bör deras förekomst der förklaras på samma sätt som fyndet i den

---

[1] Gozzadini, anf. arb., pl. XI och XII.

[2] Gozzadini, anf. arb., pl. XI fig. 10 och 12; jfr sid. 81.

nyssnämnda Benacci-grafven[1]. I de yngre grupperna af graffältet (fig. 122 nr 3—9) och särskildt i Certosa-grafvarna äro detta slags spännen nästan de enda som träffats (fig. 71, 73, 132 och 133).

Ur några få Certosa-grafvar hafva två sådana spännen som fig. 134 och två par spännen af samma typ som fig. 135 upptagits[2], men dessa höra troligen till en senare tid än de öfriga etruskiska grafvarna under la Certosa. Jag får i det följande tillfälle att visa dessa spännens typologiska ställning.

Af spännen med nålhylsa och framtill omböjd båge förekomma följande typer å de olika delarna af det stora graffältet.

Fig. 133. *Spänne, funnet i en af Certosa-grafvarna vid Bologna.* $^1/_1$.

I en enda Benacci-graf[3] har man funnit ett spänne af den form som fig. 136 visar, och som liknar några spännen i San Francesco-fyndet; ehuru bågens främre del nu är ofullständig, torde det ej kunna vara något tvifvel

---

[1] Se här ofvan, sid. 58, noten.

[2] Härmed rättas uppgiften i not 3 å sid. 56. Två spännen lika fig. 135 äro funna i en graf och de två andra i en annan.

[3] Nr 255. I denna graf lågo dessutom: ett litet spänne af samma form som fig. 54, men prydt som fig. 53, en »rund» bronsknif, en bronscelt med smal tånge och benskaft, två betsel m. m. af brons, men intet föremål af jern; grafkärlet var af den vanliga bikoniska formen, prydt med symmetriska meandrar af samma form som fig. 93 i *Månadsbladet* 1881, sid. 27. — Det är originalet till fig. 136, som afses i noten å sid. 62; sedan första häftet af denna afhandling trycktes, har jag haft tillfälle att taga en teckning af detta vigtiga spänne.

om att den slutat i en hylsa och ej i en skifva. Kring bågens bakre ben, eller nålens början, är en fin bronstråd lindad. I de andra, yngre grupperna af graffältet saknas denna typ alldeles.

En annan Benacci-graf (nr 818) innehöll det spänne, som är afbildadt fig. 137. Bågen består af en smal brons-

Fig. 134. *Bronsspänne, funnet i en af Certosa-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

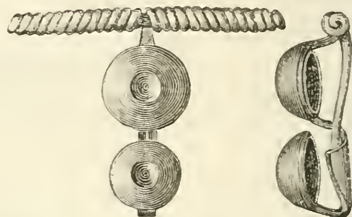

Fig. 135. *Bronsspänne, funnet i en af Certosa-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

tråd, på hvilken små perlor af ben och bernsten äro trädda. I några andra Benacci-grafvar lågo spännen af närstående form (fig. 101), med påträdda bernstensstycken, men spiralomböjningen vid nålens början har försvunnit. Några få spännen af samma form som fig. 102, med två

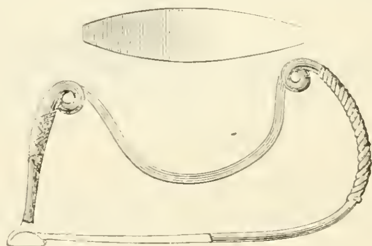

Fig. 136. *Bronsspänne, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

par mycket små horn, äro äfven funna i Benacci-grafvar, men både denna och de båda nyssnämnda saknas fullkomligt redan i Arnoaldi-grafvarna.

Inga spännen af samma typ som fig. 81 äro funna på graffältet, men i Benacci-grafvarna har man träffat

spännen lika fig. 82, 83, 85, 86, 87, 89 och 150, — smala hornfibulor» med ett, två eller fyra par korta, raka horn. Med undantag af några i den första Arnoaldi-gruppen (med Stradello della Certosa) funna spännen med fyra par horn, lika fig. 87, saknas alla de andra nu nämnda typerna fullkomligt å den del af graffältet, som är yngre än Benacci-gruppen.

Det torde förtjena anmärkas, att uti sistnämnda grupp de smala hornfibulorna med *ett* par horn i allmänhet hafva påträffats i äldre grafvar än de spännen, som hafva två eller fyra horn. Sådana spännen med ett par horn äro nämligen flere gånger funna tillsammans med bronscelter och de för de äldre grafvarna utmärkande »runda» bronsknifvarna; de hafva visserligen i några andra grafvar hittats tillhopa med »långa» bronsknifvar, men aldrig med jerncelter. Spännen med två eller fyra par horn äro deremot aldrig träffade tillsammans med bronscelter eller »runda» bronsknifvar, men många gånger med »långa» bronsknifvar och jerncelter. I Benacci-grafvarna har man knapt funnit 10 »tjocka hornfibulor», lika fig. 90 och 91, och ett spänne likt fig. 92; de grafvar, uti hvilka de funnits, synas ock höra till gruppens yngre del. Grafvarna i den äldre Arnoaldi-gruppen, med Stradello della Certosa, hafva deremot gifvit ej mindre än omkring 160 spännen lika fig. 90[1], med den bakre spiralomböjningen bibehållen: de äro af olika storlek, men alla af samma form, med böjda horn, som sluta i runda knoppar. Dessutom har man å samma del af graffältet funnit: a) några spännen lika fig. 91 eller af närstående former, utan någon spiralomböjning; tre af dem äro stora och lika fig. 91, men med ett par rätt utstående horn vid den främre omböjningen och ett par dylika horn äfven på den bakre spiral-

[1] Således betydligt mer än det antal, som uppgifves i noten å sid. 69 efter mina anteckningar från museet i Bologna år 1876, då fyndet endast var provisoriskt upplagdt.

omböjningens plats. — b) Minst 13 spännen lika fig. 92, med krusad kant på de runda skifvorna. — c) Ett spänne likt fig. 93, med verklig springa i den bibehållna spiralomböjningen; i stället för hornen finnas endast stora,

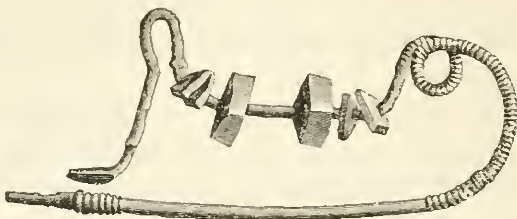

Fig. 137. *Bronsspänne, funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* $^1/_1$.

klotrunda, rätt utstående knoppar utan skaft; nålhylsan är mycket lång.

Endast i en af Certosa-grafvarna har man funnit ett par hornfibulor; de äro af silfver och hafva samma form som fig. 92.

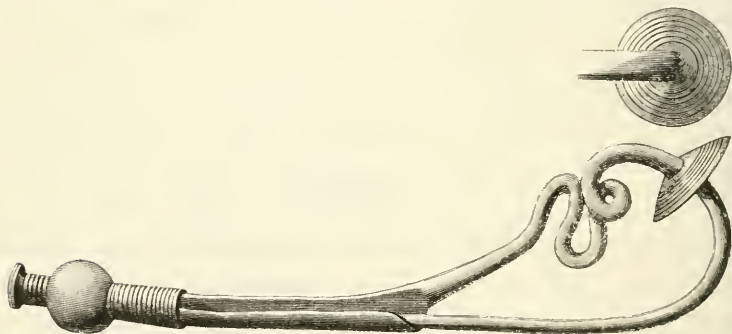

Fig. 138. *Spänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* $^1/_1$.

I ett par till den äldre Arnoaldi-gruppen hörande grafvar har man funnit några få spännen af samma typ som fig. 98, nämligen två af silfver och tre troligen af brons; två af de sistnämnda hafva en klotrund knopp på ändan af den långa nålhylsan. Äfven i den yngre, med Certosa-grafvarna nära samtidiga Arnoaldi-gruppen äro

två spännen af samma typ funna, hvilka likaledes hafva en klotrund knopp på hylsans ända (fig. 138).

För att på ett lätt öfverskådligt sätt visa de vigtigaste typernas förekomst i San Francesco-fyndet och i de olika hufvudgrupperna af det stora graffältet vester om Bologna, meddelas följande tabellariska öfversigt, upptagande särskildt hvar och en af de två jemnlöpande serierna: spännena med enkel båge och dem med äfven framtill omböjd båge. För jemförelsens skull medtagas äfven fynden vid Piediluco och Goluzzo.

A. Spännen med enkel båge.

Spännen med	Piediluco och Goluzzo.	Bologna.				
		San Francesco.	Graffältet vester om staden.			
			Benacci, äldre delen.	Benacci, yngre delen.	Arnoaldi, äldre delen.	Arnoaldi, yngre delen och Certosa.
skifva, spirallagd (= fig. 15, 16 och 105) ..	Många	Få (bitar)	0	0	0	0
hylsa, kort, stor (= fig. 30 och 31)	Några	Få	0	0	0	0
hylsa, kort, liten; med tväråsar (= fig. 29) ..	0	6	2 (sena)	0	0	0
hylsa, kort, liten; utan tväråsar (= fig. 44, 53 och 54)	0	Många	Många	Några	Få	0
hylsa, lång, öppen uppåt (= fig. 60, 123, 124, 129 och 130)	0	Få	Få	Några	Många	Få
hylsa, lång, öppen åt sidan; af »Certosa-typ» (= fig. 71—73, 132 och 133)	0	0	0	(Få)	(Få)	Många

B. Spännen med äfven framtill omböjd båge.

Spännen med	Piediluco och Golazzo.	Bologna.				
		San Francesco.	Grafältet vester om staden.			
			Benacci, äldre delen.	Benacci, yngre delen.	Arnoaldi, äldre delen.	Arnoaldi, yngre delen, och Certosa.
skifva, spirallagd (= fig. 26, 27 och 106)...	Många	Få (bitar)	0	0	0	0
skifva, ej spirallagd (= fig. 88 och 118)...	0	Få	0	0	0	0
hylsa, kort (= fig. 119, 136 och 137)	0	Några	Få	0	0	0
hylsa, lång; spiralomböjning både vid nålens början och framtill (= fig. 81).........	0	Många	0	0	0	0
hylsa, lång; spiralomböjning vid nålens början; knä framtill med 1 par horn; smala spännen (= fig. 82—84).....................	0	Några	Några	Några	0	0
hylsa, lång; ingen spiralomböjning; 2 par horn: smala spännen (= fig. 85, 86)	0	0	0	Några	0	0
hylsa, lång; ingen spiralomböjning; 4 par horn; smala spännen (= fig. 87)	0	0	0	Några	Några	0
hylsa, lång; tjocka spännen; utan runda skifvor (= fig. 90, 91)	0	0	0	Få	Många	0
hylsa, lång; tjocka spännen; med runda skifvor (= fig. 92)	0	0	0	1	Några	2

Typerna äro här ordnade på det sätt, som ett studium af dem sjelfva — utan att hänsyn ännu tagits till fyndförhållandena — angifvit såsom det naturliga. Man torde då kunna utan öfverdrift säga, att denna på endast inre, typologiska grunder stödda ordning fullkomligt öfverensstämmer med den, som fyndförhållandena visa vara den rätta.

Bland de med de äldre Bologna-grafvarna samtidiga graffält, hvilka man funnit i trakten af denna stad, har i synnerhet det vid Villanova ådragit sig stor uppmärksamhet[1]. På denna sin egendom, belägen 8 kilometer O.S.O. från Bologna, undersökte grefve Gozzadini åren 1853—1855 en begrafningsplats med 193 grafvar, af hvilka 179 inneslöto lemningar af brända lik och endast 14 innehöllo skelett. De brända benen lågo alltid i ett lerkärl, hvilket i många grafvar var omgifvet af en liten stenkista eller af kullerstenar. Nästan alla dessa för benens förvarande afsedda kärl hade ungefär samma form[2]; de voro omgifna af andra lerkärl, stundom i stort antal. Grafvarna innehöllo dessutom såsom vanligt åtskilliga prydnader, verktyg m. m. samt några stycken æs rude. Vapen äro deremot ytterst sällsynta: endast två spjutspetsar af jern. Många eggverktyg voro af brons, såsom »runda» och långa knifvar, skaft- och hålcelter; men äfven flere celter och knifvar af jern hittades här[3]. Bland pryd-

[1] Gozzadini, *Di un sepolcreto etrusco scoperto presso Bologna* (Bologna 1854), *Intorno ad altre settantuna tombe del sepolcreto etrusco scoperto presso Bologna* (Bologna 1856) och *La nécropole de Villanova* (Bologna 1870).

[2] Gozzadini, *Di un sepolcreto etrusco scoperto presso Bologna*, pl. II fig. 1, 9, 11 och 12.

[3] Hela antalet är: 12 »runda» och 18 raka knifvar, 5 skaftcelter och 4 hålcelter, allt af brons, samt 10 knifvar, 19 skaftcelter och 2 hålcelter af jern.

naderna märkas i synnerhet 675 spännen, de flesta af brons. De äro af samma typer som Benacci- och de äldre Arnoaldi-grafvarnas; dock synas inga motstycken till de allra äldsta spännena från Benacci-grafvarna vara funna här.

Undersökningen af graffältet vid Villanova är visserligen gjord med en noggrannhet vida öfverträffande den, som då i Italien vanligen användes vid sådana undersökningar, men nära tretio år äro sedan dess förflutna, och man har derunder lärt sig inse vigten af att känna, hvad som legat i hvarje särskild graf. Tyvärr saknas uppgift härom för Villanova-fyndet[1], hvilket dock tydligen omfattar en ganska lång tid. Derför är detta fynd icke heller numera af samma vigt för kännedomen om jernålderns första tid i norra Italien som den äldre delen af det stora Bologna-graffältet, der man vet, hvad hvarje graf har inneslutit.

Särskild uppmärksamhet torde det förtjena, att man vid Villanova ej funnit några grafvar med målade grekiska eller etruskiska lerkärl; man har ej heller der anträffat ett enda Certosa-spänne.

Såsom redan (sid. 59) är nämndt, lära Certosa-spännena märkvärdigt nog äfven alldeles saknas vid det endast ett par mil från Bologna belägna Marzabotto, i de grafvar som man der, troligen jemte lemningar af bostäder, anträffat[2]. Detta är så mycket mera anmärknings-

[1] Anteckningar om hvarje graf lära dock finnas, men hafva icke ännu offentliggjorts; Gozzadini i *Bull. dell' Inst. di Corrisp. archeol.*, 1875 sid. 269; jfr Zannoni, *Gli scavi della Certosa di Bologna,* sid. 110.

[2] Gozzadini, *Di un antica necropoli a Marzabotto nel Bolognese* (Bologna 1865), *Di ulteriori scoperte nell' antica necropoli a Marzabotto nel Bolognese* (Bologna 1870) och *Renseignements sur une ancienne nécropole à Marzabotto près de Bologne* (Bologna 1871): Conestabile och Chierici i *Compte-rendu du Congrès de Bologne 1871,* sid 242—287; Hirschfeld, *Die Ausgrabungen von Marzabotto bei Bologna* i

värdt som man vid Marzabotto funnit icke blott några spännen lika dem i de äldre Bologna-grafvarna, utan äfven en mängd målade lerkärl och andra arbeten lika dem från Certosa. Till någon del torde emellertid detta egendomliga förhållande kunna förklaras deraf, att mycket af det som hittats vid Marzabotto måste höra till en senare tid än flertalet af Certosa-grafvarna. Detta visas bland annat deraf, att man vid Marzabotto funnit bronsspeglar med graverade sirater[1], under det att sådana ännu icke förekomma ens i de yngsta Bologna-grafvarna (sid. 112).

Att man vid Marzabotto, liksom vid Bologna, funnit några galliska grafvar med spännen af la Tène-typ[2], har deremot ej inflytande på den nu föreliggande frågan.

De spännen från romersk tid, som man äfven funnit vid Marzabotto[3], visa ytterligare, att de der anträffade föremålen förskrifva sig från en mycket lång tid. Att man der hittat ett måladt lerkärl med namnet på en känd grekisk målare, Chachrylion, från midten af det femte århundradet före Kristus[4], är då föga upplysande särskildt för frågan om Marzabotto-spännenas ålder, så mycket

---

Archæologische Zeitung, band 28, sid. 93—104, 1871; Zannoni i *Gli scavi della Certosa di Bologna,* sid. 10 o. följ.; *Bull di Paletnol. ital.,* 7:de årg., sid. 177, 178.

[1] Gozzadini, *Di un antica necropoli a Marzabotto,* pl. 18 fig. 12. och *Ulteriori scoperte,* sid. 33, pl. 13 fig. 5.

[2] Desor (och Conestabile) i *Compte-rendu du Congrès de Bologne 1871,* sid. 278; de Mortillet, *Les Gaulois de Marzabotto dans l'Apennin* i *Revue archéologique* 1871 Novembre, sid. 290 o. följ.; Bertrand, *Découverte d'objets gaulois en Italie* i *Archéologie celtique et gauloise,* sid. 359—367; H. Hildebrand i *Bidrag till spännets historia,* sid. 74; Montelius, *Tombe ed antichità galliche in Italia* i *Bull. dell' Inst. di Corrisp. archeol.* 1877, sid. 72—78.

[3] Gozzadini, *Di un antica necropoli a Marzabotto* pl. 17 fig. 3, 7 och 17.

[4] Gozzadini, anf. arb., sid. 34; Loeschcke, *Ueber die Lebenszeit des Vasenmalers Chachrylion* i Helbig's *Die Italiker in der Poebene,* sid. 125—130.

mera som man ej närmare vet, huru detta lerkärl är funnet, eller om det låg tillsammans med några spännen eller andra arbeten.

Af större vigt för kännedomen om de särskilda spännetypernas inbördes ålder äro de fynd, som man gjort på det vid foten af de Euganeiska höjderna belägna Este's graffält[1]. De många här upptäckta grafvarna — år 1880 voro redan 367 undersökta — hafva af Prosdocimi, som ledt undersökningen, hänförts till fyra olika perioder, hvilka han karakteriserar på följande sätt.

Till 1:a perioden höra grafvar utan stenkista, omgifna af aska och jord från bålet. Lerkärlen äro af föga ren massa, prydda med fördjupade liniesirater, af hvilka några äro fylda med en hvit massa[2]; de fördjupade linierna likna intryck af en snodd. Många kärl äro färgade med grafit. Vapen och prydnader äro nästan uteslutande af brons; jernet är mycket sällsynt.

Den 2:a periodens grafvar bildas af små kistor af stenflisor, som sällan äro tillhuggna; kistorna äro nästan

---

[1] Prosdocimi, *La necropoli euganea di Este; le tombe di Canevedo, fondo Boldù-Dolfin* (Montagnana 1878); *Le necropoli euganee di Este* (Este 1879 och 1880); *Le necropoli euganee ed una tomba della Villa Benvenuti in Este* i *Bull. di Paletnol. ital*, 6:te årg. (1880), sid. 79—96 och pl. IV—VI; Chierici, *Una visita al Museo Archeologico di Este*, i samma *Bullettino*, 4:e årg., sid. 75—81; jfr äfven 2:a årg., sid. 224, 255, 3:e årg., sid. 111, 112, 212, och 5:e årg., sid. 31, 199; Pigorini i *Bull. dell' Inst. di Corrisp. archeol.* 1877, sid. 37, och *Escursione paleoetnologica nell' Italia superiore* i *Atti della R. Accademia dei Lincei* 1878, vol. II, ser. 3. *Memorie d. classe di Scienze morali;* Fiorelli, *Notizie degli Scavi di Antichità comunicate alla R. Accademia dei Lincei*, 1877 sid. 4 och 193—197; Leo Benvenuti, *Il museo euganeo-romano di Este* (Bologna 1880). Vid ett besök i Este sommaren 1881 hade jag tillfälle att taga närmare kännedom om detta intressanta fynd.

[2] Lerkärl med sådan hvit massa i de fördjupade siraterna äro äfven funna i flere andra graffält från samma, eller ungefär samma, tid, såsom vid Bologna, Bismantova, Moneucco.

alltid omgifna af aska och jord från bålet samt af bitar utaf sådana lerkärl som de, hvilka finnas i grafvarna. Nästan alla hithörande lerkärl äro på ytan färgade glänsande svarta af grafit, och många af dem äro prydda på ett egendomligt sätt med lineära sirater, bildade af små runda bronsbucklor, dels med dels utan en från undersidan utskjutande spets, som går in i, men ej igenom kärlets vägg. Den grekiska meandern är ett för denna period karakteristiskt ornament. Jernet är fortfarande sällsynt, och bronscelter förekomma ännu. Allmänt förekomma perlor af bernsten och glasfluss.

Den 3:e periodens grafvar skilja sig från de föregående genom sin storlek och den noggrannhet, med hvilken de äro förfärdigade; stenflisorna äro alltid tillhuggna och springorna mellan dem fylda med lera. Stundom är det lerkärl, som innehåller de brända benen, samt de andra till grafven hörande kärlen inneslutna ej i en stenkista, utan i ett stort lerkärl. De förstnämnda kärlen äro målade med svarta, mycket breda band på rödaktig botten; de äro bättre brända än de till andra perioden hörande, men massan skall ej vara så ren. Sirater af små bronsbucklor förekomma mycket sällan. Någon gång, men som stora sällsyntheter, träffas här målade grekiskt-etruskiska lerkärl. Till denna period, samt till öfvergången från föregående, höra flere kärl och gördelbeslag af brons, prydda med djur och andra figurer i drifvet arbete (ej bildade af drifna punkter)[1].

---

[1] Vid Este har man funnet icke mindre än 8 med sådana figurer prydda bronskärl (situle) samt det på samma sätt prydda locket till ett 9:de kärl; ett af dem är afbildadt å pl. VI i 6:te årg. af *Bull. di Paletnol. ital.* — Annorstädes äro alldeles dylika kärl hittills endast i ringa antal funna, såsom vid Bologna, i Tyrolen och vid Hallstatt; i Etrurien förekomma dock i stort antal arbeten af tunn brons med liknande drifna figurer. De vid Sesto Calende och Trezzo i nordvestra Italien funna bronskärlen äro deremot afvikande, emedan

I den 4:e periodens grafvar träffas lerkärl, ofta till stort antal, af helt annat slag än i de äldre. Jernet är sedan länge allena herskande ifråga om vapen och verktyg; äfven prydnader gjordes af denna metall. Till prydnader användes nu också silfver ganska mycket; af glas äro icke blott perlor utan äfven armband.

Då grafvarna vid Este hänförts till dessa fyra olika perioder på grund af helt andra förhållanden än de i dem funna spännenas typer, är det af stor vigt för frågan om dessa typers inbördes ålder att se, hvilka spännen äro karakteristiska för hvarje period. Det visar sig då, att fynden i grafvarna vid Este fullkomligt bekräfta riktigheten af den åsigt om spänneformernas olika ålder, till hvilken vi kommit endast genom en undersökning af dessa formers typologiska sammanhang.

I de till den första perioden hörande grafvarna vid Este träffas nämligen spännen med nästan halfcirkelformig båge, två »fibule a grandi coste» samt andra spännen med kort nålhylsa; några af dem hafva båge af smal bronsten, hvarpå äro påträdda bitar af bernsten eller ett stort stycke glasfluss.

Till den 2:a perioden höra spännen med enkel, ofta mycket tjock, ihålig båge och lång nålhylsa samt tjocka hornfibulor lika fig. 90. Ett här funnet spänne af egendomlig form, föreställande tre ryttare, ses fig. 139.

I den 3:e periodens grafvar äro Certosa-spännen allmänna; de hafva ej visat sig förut. Till denna period höra ock flere spännen lika fig. 98, med en rund knopp på nålhylsans ända, samt några sådana hornfibulor som fig. 140 och 141, äfvensom spännen af de typer som fig. 142 och 143 visa.

I den 4:e periodens grafvar har man visserligen äfven funnit några få Certosa-spännen, men de flesta hithörande

de figurer, som pryda dem, ej äro helt drifna utan endast bildas af större och mindre drifna punkter.

spännen äro af la Tène-typ, hvilken ej förekommit i de äldre grafvarna.

Den första perioden vid Este motsvaras således af Benacci-delen utaf grafTältet vid Bologna; den andra perio-

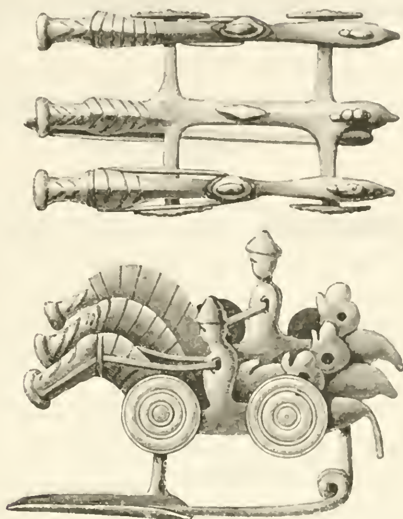

Fig. 139. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Este.* $^1/_1$.

den af den första Arnoaldi-gruppen, och den tredje perioden af Certosa-grafvarna. Den fjerde periodens grafvar, hittills mycket få, äro yngre än de sistnämnda; de gå ända till tiden omkring Kristi födelse.

Fig. 140. *Bronsspänne, funnet vid Este.* $^1/_2$.

Oaktadt således i afseende på spännena stor öfverensstämmelse råder mellan grafvarna vid Este och Bologna, visar sig dock en i ögonen fallande olikhet, om vi jemföra de vid dessa båda städer funna lerkärlen och

några andra grupper af föremål. De för grafvarna i Bologna-trakten karakteristiska lerkärl, i hvilka de brända benen förvarats, saknas vid Este[1].

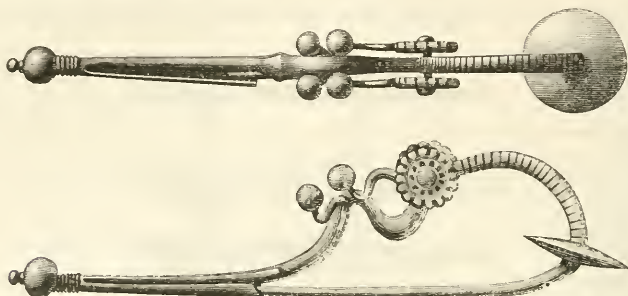

Fig. 141. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Este.* $^{2}/_{3}$.

Vid Este har man utom de nu omtalade grafvarna gjort ett annat, mycket märkligt fynd. På ett ställe,

Fig. 142. *Bronsspänne, funnet vid Este.*

der sannolikt ett tempel en gång stått, har man hittat ett stort antal mynt och andra saker, af hvilka åtmin-

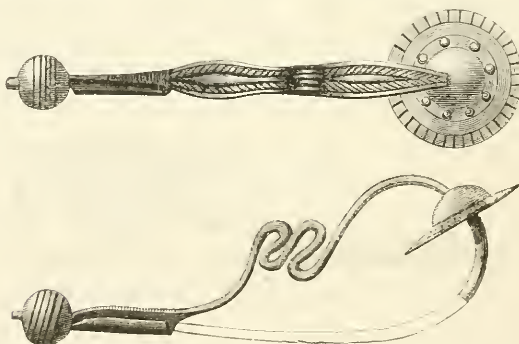

Fig. 143. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Este.* $^{1}/_{2}$.

stone de flesta måste betraktas såsom votivsaker: men-

[1] Chierici i *Bull. di Paletnol. ital.,* 4:de årg., sid. 80.

niskofigurer, eller delar af menniskokroppen samt andra votivbilder, dels af tunn, drifven bronsplat, dels gjutna af brons, samt en mängd spännen.

Med undantag af ett litet Certosa-spänne äro *alla* spännena af la Tène-typ. På knapt något af dem är den bakåtböjda ändan fri, utan denna är nästan alltid hopväxt med bågen; de tillhöra således en jemförelsevis sen tid. De flesta mynten äro romerska och blott några få galliska.

Till de äldsta från norra Italien nu kända grafvar, hvilka innehållit spännen, höra tydligen de som upptäckts vid foten af Bismantovas berg i provinsen Reggio nell' Emilia[1]. På ungefär en half meters djup under jordytan har man här funnit åtskilliga lerkärl inneslutande brända ben och vanligen omgifna af små kistor, bildade af stenflisor. I de flesta fall innehöll hvarje graf blott *ett* af en skål täckt kärl, i hvilket benen lågo. I en graf stodo dock två lerkärl; uti det ena af dem lågo ett spänne och en knif, båda af brons. Spännet är afbildadt här ofvan fig. 33, och knifven[2] är af en form, hvilken utan tvifvel bör betraktas såsom en äldre typ, hvarur de i de äldsta Bologna-grafvarna vanliga »runda» bronsknifvarna utvecklat sig. Redan denna omständighet talar således för, att vi i Bismantova-grafvarna böra se minnen från en äldre tid än den, till hvilken flertalet af de äldsta af oss nu kända Bologna-grafvarna höra. Jag tror, att man snarare kan hänföra de nu i fråga varande Bismantova-grafvarna till bronsåldern, ehuru tydligen till denna periods sista skede, än till jernåldern. Detta bekräftas ock dels deraf att man i dem ej funnit något föremål af

---

[1] Chierici, *Le antichità preromane dell'a prov. di Reggio*, sid. 14—16, och i *Bullettino di Paletnologia italiana*, 1:a årg., sid. 42—47 och pl. II fig. 1—6, samt 2:a årg., sid. 242—253 och pl. VIII.

[2] Afbildad i *Bull. di Paletn. ital.*, 1:a årg., pl. II fig. 2.

jern eller spår af denna metall[1], dels af lerkärlens simpla beskaffenhet och enkla sirater. Det är då för frågan om de särskilda spänneformernas ålder af vigt, att man i Bismantova-grafvarna endast träffat spännen af samma typer som fig. 33 och 35, eller sådana hvilka i det föregående betecknats såsom hörande till de äldsta spännen med nålhylsa. Huruvida det från Bismantova härstammande originalet till fig. 77 är funnet i en af de i fråga varande grafvarna, känner jag visserligen ej, men äfven detta spännes typ är en af de äldsta med nålhylsa och uppenbarligen äldre än de äldsta Bologna-grafvarna.

Ehuru det således synes mig vara mera skäl att hänföra Bismantova-grafvarna till en slutande bronsålder än till en början jernålder[2], är det dock i fråga om den tid, då de gräfdes, måhända svårt att säga, huruvida jernet då var helt och hållet okändt i denna del af Italien. Den nya metallen träder här så omärkligt i den gamlas ställe, att man för jernåldern — liksom för andra perioder — icke kan bestämma någon viss tidpunkt, då den skall anses vara började. Så mycket torde emellertid kunna sägas, att jernet, *om* det vid denna tid var kändt i norra Italien, åtminstone ej ännu hunnit få någon nämnvärd betydelse.

Ungefär samtidiga med, eller föga yngre än Bismantova-grafvarna äro de grafvar, som man upptäckt vid Monencco nära Como[3]. Man har här funnit mer än 150

---

[1] *Bull. di Paletn. ital.*, 2:a årg., sid. 247.

[2] Förekomsten i en Bismantova-graf af en bronsnål, hvars klotrunda hufvud är af blått glas med insmälta hvita rundlar, bör härvid ej lemnas oanmärkt; nålen låg ensam bland benen i ett kärl. *Bull. di Paletnol. ital.*, 2:a årg., sid. 250, 251 och pl. VIII fig. 16. — Såsom ett bevis för att fyndet tillhör jernåldern har man visserligen äfven anfört, att ett par bernstensperlor hittats här; men bernsten förekommer redan tidigare i Italien, och dessa perlor *kunna* måhända vara af inhemsk bernsten. Jfr. anf. arb., sid. 250, och Helbig, *Die Italiker in der Poebene*, sid. 21.

[3] Garovaglio, *Necropoli gallica a Monencco* i *Rivista archeologica*

lerkärl inneslutande brända ben; många af dem voro omgifna af små, simpla stenkistor, och i några grafvar stodo dessutom smärre lerkärl, hvilka ej innehöllo ben. Bland de här funna föremålen märkas spännen, nålar, armringar och andra prydnader, samt ett kort svärd och två spjutspetsar, allt af brons. Af jern träffades endast en knif, hvars blad är af denna metall, men skaftet af brons; formen är bronsålderns och visar, att arbetet tillhör jernets allra första tid. Knifven och den ena spjutspetsen stodo bland benen i hvar sitt lerkärl; den andra spjutspetsen låg lös i jorden, ej i någon graf. Svärdet var brutet i flere bitar, hvilka, bildande en liten krets, stodo lodrätt bland benen i ett kärl.

Lerkärlen äro nästan lika simpla, men hafva ej alldeles samma form som de från Bismantova; de äro likaledes prydda med mycket enkla sirater.

Nästan alla de talrika spännena hafva hög, halfcirkelformig båge, hvilken antingen är spiralrefflad eller prydd med tväråsar, eller med inristade enkla liniesirater. De likna till formen fig. 32 och 33; ett par äro prydda med sådana sirater som fig. 31, men bågen är något smalare och nålhylsan mindre. De enda spännen, som ej hafva halfcirkelformig båge, äro ett spänne af samma form som fig. 54, men tjockare och prydt såsom fig. 53, samt tre spännen af yngre form; om de tre sistnämnda verkligen höra till fyndet, är emellertid mycket osäkert, emedan de icke tillvaratagits vid undersökningen utan köpts i Como.

På den högslätt, genom hvilken Ticino flyter, sedan han lemnat Lago Maggiore, har man funnit ett stort antal grafvar från förromersk tid. De träffas på båda sidor om floden, nära orterna Sesto Calende, Vergiate, Borgo Ticino, Golasecca, Coarezza och Soma samt på det stora område.

della provincia di Como, häft. 9 sid. 9—21, pl. 1 och 2, samt häft. 10 sid. 17—20, pl. 3 och 4.

som ligger mellan dem, och som utgör en yta af omkring 37 qvadrat-kilometer. Man plägar numera vanligen, då fråga är om dessa fornlemningar, tala om »Golasecca's graffält», emedan denna ort är belägen ungefär i midten af området. Och ehuru detta namn ej är fullt lämpligt, är det måhända bäst att bibehålla det, sedan det en gång vunnit burskap. Man måste blott väl ihågkomma, att här icke är fråga om ett enda graffält utan om flere sådana, hvilka pläga behandlas i ett sammanhang endast derför, att de äro belägna i samma trakt[1].

De undersökta grafvarnas antal uppgick redan för några år sedan till mer än 1300. De innehålla brända ben, nästan alltid nedlagda i ett lerkärl, hvilket i de flesta fall är omgifvet af en liten, vanligen fyrsidig kista, bildad och täckt af ohuggna flisor eller rullstenar. Någon gång ligger täckstenen i jordytan, men vanligen på ett djup vexlande mellan 40 cm. och 1 meter. Ofta är grafven betäckt af ett mindre antal rullstenar; stundom af en mängd sådana, bildande under jordytan ett röse. I senare fallet saknas någon gång stenkistan, och man finner under röset endast de i ett lerkärl nedlagda benen, med eller utan andra föremål.

---

[1] Dessa grafvar beskrefvos redan år 1824 af professor Giani i ett arbete, som han kallade *Battaglia del Ticino tra Annibale e Scipione, ossia scoperta del campo di P. C. Scipione, delle vestigia del ponte sul Ticino, del sito della battaglia e delle tombe de' Romani e de' Galli in essa periti.* Författaren hänför dessa minnesmärken till det ödesdigra slaget år 218 före Kristus och ser i de här befintliga stenkretsarna spår af de romerska officerarnes tält: ett lätt förklarligt misstag, då vi besinna fornkunskapens ståndpunkt på 1820-talet. — Sedan hafva dessa fornminnen beskrifvits af de Mortillet: *Sépultures anciennes du Plateau de Somma* i *Revue archéologique,* janvier 1866; samt i synnerhet af Castelfranco: *Sur la nécropole de Golasecca* i *Compte-rendu du Congrès de Stockholm 1874,* sid. 388—404 (jfr sid. 879—881), och i flere andra skrifter, som omtalas i det följande. Denne utmärkte forskare lär äfven ämna utgifva en större, fullständig skildring af dessa märkliga graffält.

Vanligen träffas i hvarje stenkista ett af en skal täckt lerkärl, som innehåller brända ben, ett mycket litet lerkärl, prydnader af brons och, ehuru mycket sällan, något föremål af jern. Den omgifvande jorden är blandad med aska och kol.

Några rikare utstyrda grafvar innesluta ett större antal — ända till nio, tio eller elfva — lerkärl, och någon gång äro två af dem afsedda att förvara benen.

På dessa graffält träffas äfven fornlemningar af ett slag, som annorstädes i Italien äro mycket sällsynta[1], nämligen kretsar bildade af kullerstenar, hvilka numera föga eller intet höja sig öfver jordytan. Utom dessa kretsar, hvilkas diameter vexlar mellan 4,5 och 17 meter, finnas äfven rätliniga stensättningar. Kretsens midt upptages af en graf och stundom ligga två eller tre grafvar inom kretsen, om denna är stor. Omkring och nära stenkretsarna träffas en mängd andra grafvar.

Prydnader träffas ej särdeles allmänt i grafvarna, och vapen jemförelsevis sällan. De mycket sällsynta spjutspetsarna äro alla af jern, med undantag af en enda, som är af brons. Alla lerkärlen äro gjorda för hand, utan tillhjelp af skifva; nästan alla sakna de öron. Bland arbeten af bränd lera märkas äfven några föremål, hvilka utan tvifvel tjenat som hufvudkuddar[2]; dylika äro funna i lemningarna af pålbyggnader i Schweiz och Savoyen, begagnades af de gamle egypterne, samt användas ännu

---

[1] Att de bibehållit sig här, torde uteslutande vara att tillskrifva den magra och sandiga jordmån, hvarpå de ligga, och hvilken är föga egnad att odlas; det är också endast på de ännu oodlade sträckorna, som de träffas, och äfven här hafva flere i vår tid blifvit förstörda, emedan stenarna borttagas för att användas till mera praktiska ändamål. Åtgärder äro emellertid vidtagna för att bevara hvad som nu finnes qvar.

[2] Castelfranco, *Capezzali di Golasecca* i *Bull. di Paletnol. ital.*, 4:e årg., sid. 72—75 och pl. V.

för nämnda ändamål, i vissa delar af Afrika, Asien och Polynesien.

Lerkärlen och grafvarnas öfriga innehåll hafva gjort det möjligt för Castelfranco att urskilja två perioder inom den tid, som dessa graffält omfatta[1].

Den första, äldre periodens för benens förvarande afsedda lerkärl hafva sin största diameter ungefär *vid midten;* de äro gjorda af illa slammad lera, i hvilken ses ett och annat sandkorn. Så godt som alla dessa kärl prydas af små trianglar, hvilka bilda ett par band rundt omkring kärlets öfre del. Trianglarna vända spetsarna nedåt och äro fylda med linier, parallela med en af sidorna; linierna äro fördjupade och hafva varit fylda med ett hvitt ämne (på samma sätt som annorstädes funna kärl från samma tid). Egendomliga för denna period äro ett slags fyrkantiga kärl, några på rund, uppåt afsmalnande fot, andra utan fot; vanligen äro de prydda med sådana band af trianglar, som nyss beskrifvits.

Jern är mycket sällsynt i den första periodens grafvar[2], men vapen och verktyg af brons äro någon gång funna i dem.

Den andra periodens lerkärl äro gjorda af en renare massa, utan sandkorn; de äro ej prydda med fördjupade linier, utan betäckta med ett glänsande svart eller rödt lager af mycket fin lera, hvarpå ses smala, ännu mer glänsande linier, som vanligen korsa hvarandra på ett sådant sätt, att de likna ett nät. Stundom ses äfven här

---

[1] Castelfranco, *Due periodi della 1:a Età del ferro nella necropoli di Golasecca,* i *Bull. di Paletn. ital.*, 2:a årg., sid. 87—106 med pl. II och III; äfven tryckt, på franska, i *Revue archéologique,* août 1877, sid. 73—90. Jfr hans *Risposta ad alcune obbiezioni intorno ai due periodi di Golasecca,* i *Bull. di Paletn. ital.*, 3:e årg., sid. 205—211.

[2] Den af Biondelli beskrifna grafven vid Sesto Calende, hvilken af Castelfranco hänföres till denna period, innehöll visserligen ett par jernvapen, men af skäl, som nedan antydas, anser jag denna graf höra till en senare tid.

band af trianglar, fylda med parallela linier, men de äro glänsande, icke fördjupade, och således icke fylda med hvitt. Trianglarna synas ock vara afvikande från den första periodens, emedan de vända spetsarna uppåt, och emedan de fyllande linierna äro antingen lodräta eller parallela med basen, ej parallela med en af sidorna[1]. Dessutom för benens förvarande afsedda kärlen hafva sin största diameter *ofvanför midten*.

Spjutspetsar af jern träffas i grafvarna från denna period, och flere af de här förekommande prydnaderna af brons hafva andra former än under den första perioden. Detta blir särskildt märkbart vid en jemförelse mellan spännena.

De till den första perioden hörande spännena äro alltid af brons och hafva kort, eller föga förlängd nålhylsa; bland dem märkas några »fibule a grandi coste», med eller utan långa bronskedjor[2].

Den andra periodens spännen äro af brons eller af jern; nålhylsan är lång, stundom slutande i en klotrund knopp. »Fibule a grandi coste» finnas ej längre, deremot träffas nu hornfibulor af samma typ som fig. 92, och spännen lika fig. 98.

Således bekräfta äfven Golasecca-fynden riktigheten af vår åsigt om de olika spännetypernas olika ålder.

Två fynd — intetdera innehållande spännen — synas för öfrigt visa, att det inom Golasecca-området å ena sidan finnas grafvar, hvilka äro äldre än flertalet af dem, som Castelfranco hänfört till den första perioden, och å den andra sidan grafvar, som höra till en senare tid än hans andra period. Af det förra slaget är en vid Coarezzo upptäckt graf, som utan tvifvel tillhör den rena bronsåldern; den innehöll brända ben förvarade i ett ler-

---

[1] Detta är åtminstone fallet med de båda af Castelfranco anförda kärlen: pl. III fig. 5 och pl. VII fig. 5 i Giani's anf. arb.

[2] Se sid. 32 not 2.

kärl, samt en dolk, tre armband, en nål m. m. af brons[1]. Af det senare slaget torde den i det föregående omtalade grafven vid Sesto Calende vara: ett stort, under jordytan liggande, aflångt rundadt stenröse betäckte ett nu krossadt lerkärl, som innehållit brända ben; under röset lågo äfven andra, smärre lerkärl, ett likaledes krossadt bronskärl, prydt med mennisko- och djurbilder af drifna, större och smärre punkter; en hjelm och ett par benskenor af brons; ett kort svärd af jern, som haft bronsslida, en spjutspets och en pilspets, samt betsel, beslag till hjul m. m. af jern[2]. På grund af lerkärlens utseende har denna graf hänförts till den första perioden, hvilket tydligen är oriktigt. Lerkärlen äro allt för enkla för att man af dem skulle kunna draga en sådan slutsats, då alla andra i grafven funna föremål tala för en senare tid. Svärdets form och bronsslida visa, att vi här hafva ett af de i Italien hittills ytterst sällsynta fynden från den del af gallernas jernålder, som är känd under namnet Hallstatt-perioden.

Utom på de nu beskrifna graffälten har man på många ställen i norra Italien funnit spännen och andra föremål af nu i fråga varande slag; om de flesta vet man, att de äro funna i grafvar, och äfven många af dem, hvilkas fyndomständigheter numera ej äro kända, härstamma troligen från grafvar.

Bland fynden norr om Po nämna vi här endast:

Ett stort graffält vid Castelletto nära det nordost om Torino belägna Santhia: lerkärl lika dem från Golasecca;

---

[1] Castelfranco, *Bronzi eccezionali d'una tomba della necropoli di Golasecca* i *Bull. di Paletn. ital.*, 5:e årg., sid. 77—83 och pl. IV.

[2] Biondelli, *Di una tomba gallo-italica scoperta a Sesto Calende sul Ticino* i *Memorie del R. Istit. Lombardo di Sc. Lett. ed Arti*, ser. III vol. I; jfr Castelfranco i *Bull. di Paletnol. ital.*, 2:a årg., sid. 92, 93, 102 och 103.

en »cista a cordoni» af brons, lik dem från Bologna; spännen lika dem från Benacci- och Arnoaldi-grafvarna[1].

I provinsen Como äro utom de förut omtalade grafvarna flere dylika funna på olika ställen, såsom vid Como, Malgesso, Robarello, Villa Nessi i Valle di Vico, Rondineto, Breccia, Zelbio, Civiglio m. m.[2] Derjemte har man funnit spännen lika de nu i fråga varande i en torfmosse vid Cazzago-Brabbia[3], och den fig. 144 afbildade gjutformen för »fibule a grandi coste» är jemte bitar af arbetad och oarbetad brons funnen vid Rocca di Caldé[4].

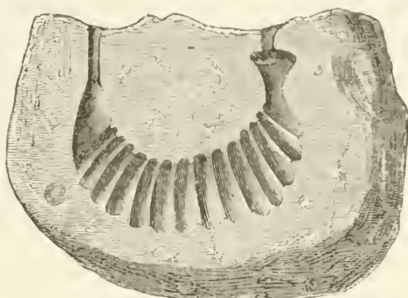

Fig. 144. *Gjutform af sten, funnen vid Rocca di Caldé, i trakten af Como.* 1/2.

Vid Zanica och Verdello nära Bergamo har man funnit spännen lika dem i de yngre Golasecca-grafvarna[5].

[1] Museet i Torino, der fynden från de olika grafvarna hållas skilda från hvarandra.

[2] *Rivista archeologica della provincia di Como,* häft. 1, 2, 4, 6, 12, 13, 14, 17 m. m.; Fiorelli, *Notizie degli scavi di antichità,* 1876, sid. 201—208, 1877, sid. 101—106, 1878, sid. 201—224 (med pl. IX—XIII), 325—329, 1879, sid. 289—291; Regazzoni i *Bull. di Paletn. ital.,* 6:te årg., sid. 40—45 och pl. III.

[3] Hr Quaglia's samling i Varese (utställningen i Milano 1881) och Regazzoni, *L'uomo preistorico nella provincia di Como,* pl. VII fig. 2: jfr Quaglia, *Sepolcreti antichi del circondario di Varese,* pl. VIII och IX.

[4] *Rivista archeol. della prov. di Como,* häft. 17 pl. V fig. 29, sid. 46.

[5] Castelfranco i *Revue archéologique,* août 1877, sid. 90; jfr Castelfranco, *Paletnologia lombarda* i *Atti della Soc. ital. di scienze nat.,* vol. XVIII, 1875.

På utställningen i Milano 1881 sågos två i provinsen Mantova funna bronsspännen, med nästan halfcirkelformig båge, som var spiralrefflad.

Uti provinsen Verona har man vid Oppeano[1], i och vid Verona, vid Breonio och på andra ställen[2] funnit en mängd spännen och andra föremål från nu i fråga varande tid. Spännena äro dels samtida med de äldre Benacci-grafvarna, dels med de yngre delarna af Bologna-graffältet; äfven flere Certosa-spännen äro funna här.

Vid Montebello och på andra ställen i trakten af Vicenza har man äfven funnit flere spännen lika dem i de yngre Arnoaldi- och Certosa-grafvarna[3].

I Padova's Museo civico förvaras några i trakten af denna stad anträffade spännen af Certosa-typ.

Längre österut äro äfven spännen från den företruskiska tiden funna och vi få af det följande se, att ett stort antal sådana också anträffats i Tyrolen och i andra land, med mer eller mindre oblandad italiensk befolkning, som nu höra till den österrikiska monarkien.

Af det nu anförda framgår, att man i det nordligaste Italien från trakten af Torino till konungarikets östra gräns på ett stort antal ställen funnit spännen och andra arbeten från den företruskiska delen af jernåldern; att de flesta af dessa saker anträffats i grafvar; och att spännena representera hela tiden från de äldsta Benacci-grafvarna till dem under la Certosa. Härvid måste vi emellertid lägga märke till, att dessa fynd hufvudsakligen följa Alpernas fot, men att de icke gå ned till Po, i närheten af

---

[1] Pigorini i *Bullettino di Paletn. italiana,* 4:de årg., sid. 105—124, med pl. VI och VII.

[2] Museet i Verona; Stefano de' Stefani, *Sopra molti e diversi oggetti di alta antichitá scoperti a Breonio nel Veronese* i *Atti del R. Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti,* vol. VII, ser. V (Venezia 1881, med 2 pl).

[3] Lioy, *Le abitazioni lacustri di Fimon,* pl. XVI.

hvilken flod icke något fynd af detta slag är oss bekant. Detsamma gäller om Po's södra strand och torde måhända, åtminstone till mycket stor del, bero derpå att de landsträckor, som omedelbart omgifva den nu varande floden, ännu voro alltför vattensjuka för att vara lämpliga till bostäder[1].

De norr och söder om Po funna spännena äro visserligen hvarandra nästan alldeles lika, men i afseende på lerkärlen och några andra föremål visar sig en betydlig skilnad. De norr om Po funna lerkärlen äro i allmänhet olika dem, som finnas i trakten af Bologna, och, såsom vi af det föregående sett, visar sig en olikhet äfven mellan dem från Golasecca och Este, det vill säga mellan det vestra och östra området norr om Po.

En annan omständighet, som kan synas vara obetydlig, men som icke bör lemnas oanmärkt, är att de »runda» bronsknifvarna, som i grafvarna vid Bologna och i trakten deromkring äro så talrika, och som äfven förekomma i Etrurien, saknas på de norr om Po upptäckta graffälten.

Hvad landet mellan Po och Apenninerna beträffar, är det först och främst anmärkningsvärdt, att grafvar och andra fynd från nu i fråga varande tid vester om Panaro äro lika sällsynta, som de öster om denna flod äro allmänna.

Utom de förut omtalade Bismantova-grafvarna torde vester om Panaro endast följande hithörande fynd vara kända: I provinsen Reggio har man vid Campeggine och Sant' Ilario d'Enza funnit några grafvar[2], af hvilka en

---

[1] Den af Pigorini för Helbig's *Die Italiker in der Poebene* upprättade kartan öfver norra Italiens terramaror och pålbyggnader visar, att äfven af dessa fornlemningar endast ytterst få förekomma i närheten af Po.

[2] Chierici och Mantovani. *Notizie archeologiche dell' anno 1872*,

är omtalad här ofvan (sid. 43); de äro samtida med Benacci- och Arnoaldi-grafvarna. Yngre äro de fynd, som gjorts i brunnlika grafvar på fältet Servirola vid Sanpolo d'Enza[1], ofvanpå ett par terramaror och på ett par andra ställen[2]; de flesta af de här funna spännena äro af Certosa-typ.

Vester om provinsen Reggio känner man endast några grafvar från Casaltone vid Ponte d'Enza i provinsen Parma, hvilka lära vara af samma slag som Benacci-grafvarna[3]; en vid Fraore di San Pancrazio, nära floden Taro, i samma provins upptäckt graf med kanna och »cista a cordoni» af brons, några spännen af guld, silfver och brons, dels af Certosa-typ, dels lika vår fig. 138, och andra saker[4]; samt ett par spännen af mycket sen typ, funna i grafvar vid det sydvest om Piacenza belägna Velleia[5].

Om således fynd från samma tid som Bologna-grafvarna — i synnerhet som de äldre af dem — äro ytterst sällsynta vester om Panaro, äro de så mycket allmännare öster om denna flod. Redan helt nära densamma har man vid Savignano sul Panaro upptäckt ett ganska betydligt

sid. 20—24; Chierici i *Bull. di Paletn. ital.*, 5:te årg., sid. 190, och 7:de årg., sid. 165, med pl. VIII; Fiorelli, *Notizie degli scavi di antichità,* 1879, sid. 61, 62.

[1] Chierici och Strobel, *I pozzi sepolcrali di Sanpolo d'Enza* i *Bull. di Paletn. ital., Strenna pel 1876;* Helbig, *Die Italiker in der Poebene,* sid. 104, not 2, och 105, not 2. Utom flere spännen af Certosa-typ har man här funnit några spännen med tjock, ihålig båge och lång nålhylsa, samt ett par hornfibulor, närmast lika vår fig. 91 (museet i Reggio).

[2] Chierici i *Bull. di Paletn. ital.*, 5:te årg., sid. 190, 191. — Det fig. 74 afbildade silfverspännet är funnet vid Luceria.

[3] *Bull. dell' Inst. di Corr. arch.,* 1875, sid. 147, 148; Helbig, *Die Italiker in der Poebene,* sid. 104, not 1.

[4] Museet i Parma; se sid. 59 not 3. *Bull. dell' Inst. di Corr. arch.,* 1875, sid. 142—146.

[5] Fiorelli, *Notizie degli scavi di antichità,* 1877, sid. 166 o. följ., pl. VII.

graffält från denna tid[1], och ett dylikt är funnet ej långt derifrån, vid Bazzano[2]. Grafvar från samma tid äro dessutom anträffade dels vid det redan omtalade Villanova, dels på många andra ställen rundt omkring Bologna, så-

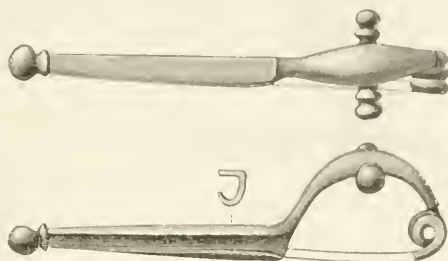

Fig. 145. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet i trakten af Rimini.* 2/3.

som vid Ronzano, Pontecchio, Castlar, Canovella, Ramonte, Cazzano, Prunaro, Riosto, Liano m. fl. ställen[3].

Dylika fynd äro äfven anträffade i närheten af Ri-

---

[1] Crespellani, *Di un sepolcreto preromano a Savignano sul Panaro* (Modena 1874).

[2] Crespellani, *Del sepolcreto e degli altri monumenti antichi scoperti presso Bazzano* (Modena 1875); Casini i *Bull. di Paletnol. ital.*, 2:a årg., sid. 217—221; Fiorelli, *Notizie degli scavi di antichità,* 1876, sid. 134, 211, och 1878, sid. 290, 305.

[3] Gozzadini, *La nécropole de Villanova,* sid. 78—80, och *De quelques mors de cheval italiques et de l'épée de Ronzano en bronze* (Bologna 1875; äfven fyndet vid Ramonte beskrifves der, sid. 20); Zannoni, *Gli scavi della Certosa di Bologna,* sid. 8—13, 39—47. Flere af dessa fynd förvaras i grefve Gozzadini's samling, der jag haft tillfälle att granska dem. — Till en något äldre tid än Benacci-grafvarna synas de grafvar höra, som man upptäckt vid Crespellano (Gozzadini, *Il sepolcreto di Crespellano nel Bolognese,* Bologna 1881); de äro ungefär samtida med dem vid Bovolone i trakten af Verona, vid Monte Lonato i trakten af Mantova m. fl. (Pigorini i *Bull. di Paletn. ital.*, 6:te årg., sid. 182—192, med pl. XII och XIII). Vid Crespellano har man emellertid äfven funnit grafvar från en senare tid, den till hvilken Certosa-grafvarna höra (Fiorelli, *Notizie degli scavi di antichità,* 1878, sid. 153).

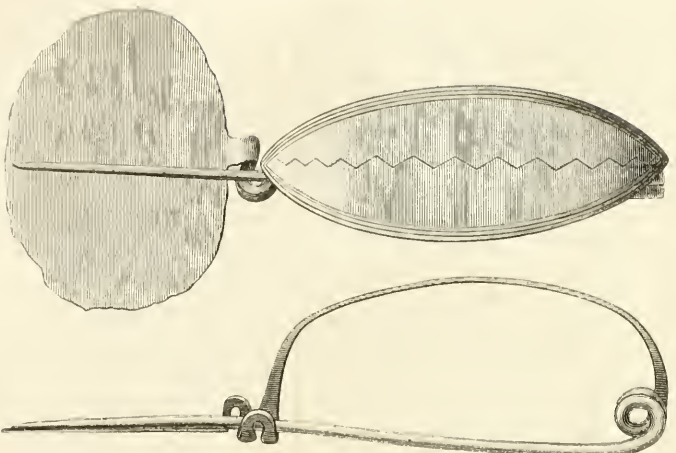

Fig. 146. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Cesi nära Terni.* $^2/_3$.

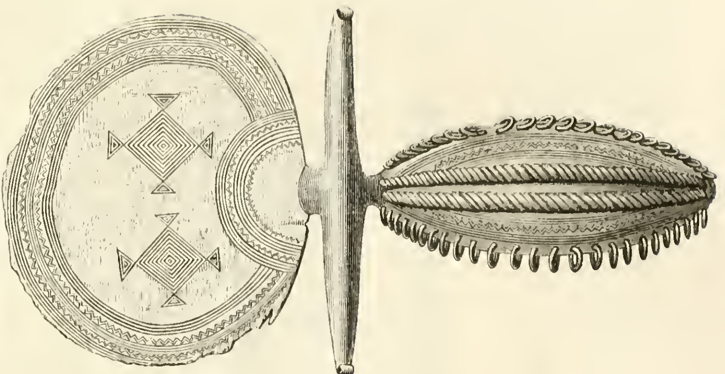

Fig. 147. *Bronsspänne, funnet vid Norcia.* $^2/_3$.

Fig. 148. *Stort guldspänne, sedt från sidan; funnet vid Cerretri.* $^1/_2$.

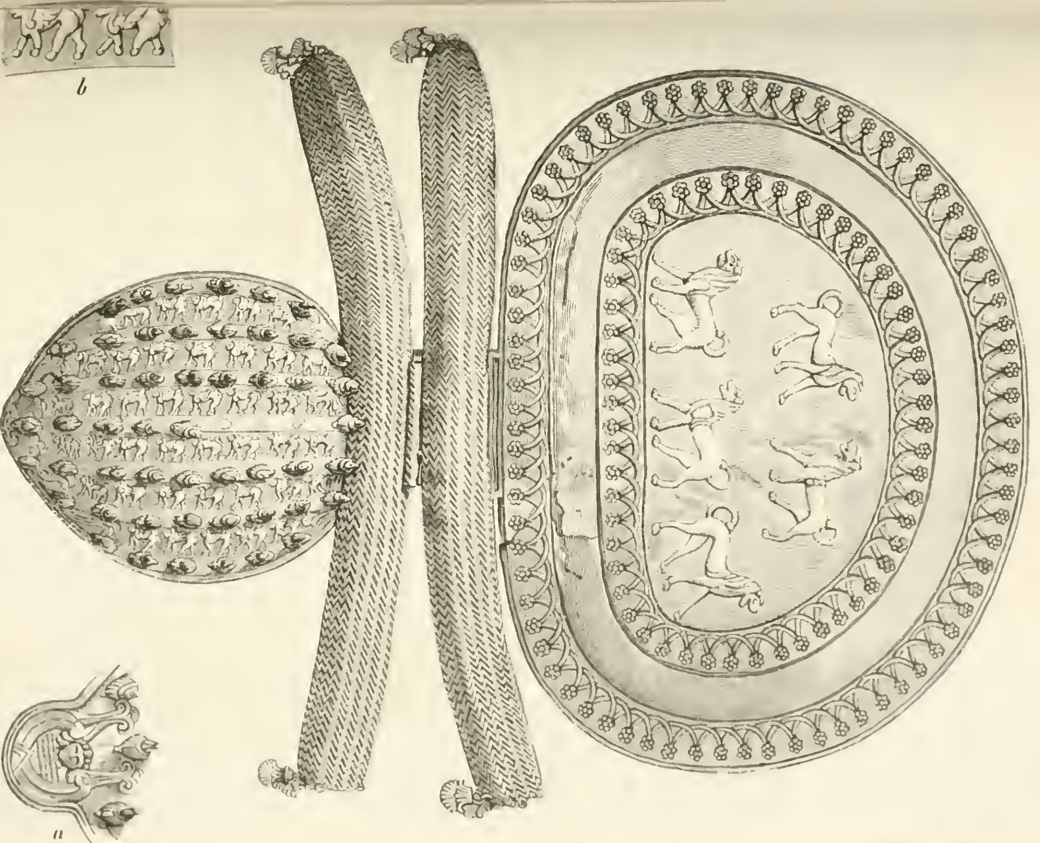

Fig. 148 1/2. *Guldspännet fig. 148, sedt uppifrån. — a bågens bakre ända; b detalj från bågen.* 1/2.

mini, såsom vid Casalecchio, Verucchio, Mulazzano och S. Lorenzo a Monte (fig. 145)[1].

Efter denna redogörelse för förhållandena i norra Italien skola vi se till, huruvida äfven fynden söder om Apenninerna leda till samma resultat i afseende på de särskilda spännetypernas inbördes ålder.

I de nu kända grafvarna uti norra Italien äro inga spännen med skifva anträffade. I mellersta Italien har man deremot hittat ej få sådana spännen, om hvilka man antingen med säkerhet vet, att de äro anträffade i grafvar, eller hvilka sannolikt legat i grafvar, ehuru de närmare fyndomständigheterna ej äro kända.

Ett sådant spänne, hvars skifva saknar hvarje spår af spiralläggning, ses fig. 146[2]. Bågen är bredt oval, tunn, med en graverad zigzaglinie längs midten. Fig. 147 visar ett liknande spänne, men den tunna, ovala bågen är längs midten prydd med två i tät spiral rullade bronstrådar; längs bågens båda kanter finnas hål, i hvilka små bronsringar hänga[3]. Bågens främre ben är ej böjdt så som å

---

[1] Tonini, *Di alquanti oggetti umbri o etruschi* (se sid. 87, not; Casalecchio); Gozzadini, *Mors de cheval italiques*, sid. 13 (Verucchio); museet i Rimini, der äfven några spännen förvaras, som äro funna på andra ställen i trakten än de i texten nämnda.

[2] Originalet till fig. 146 förvaras i professor Bellucci's samling i Perugia. Det är funnet vid Cesi, nära Terni, jemte 3 andra spännen af samma typ, af hvilka ett förvaras i nyss nämnda samling, och de två andra år 1881 tillhörde en i Cesi boende person. Spännena äro funna i grafvar med obrända lik (Bellucci i *Bull. dell' Inst.* 1881, sid. 210—215). — Ett spänne af samma typ som fig. 146 är funnet vid Amelia, NV. om Narni, och förvaras i universitetets museum i Perugia.

[3] Originalet till fig. 147 tillhörde professor Guardabassi's samling i Perugia samt har nu jemte denna samling öfvergått till universitetets museum i nämnda stad. Det skall enligt meddelande af

fig. 146 och på andra äldre spännen med skifva, men är försedt med en lång tvärsla liksom fig. 17. Skifvan är rikt prydd. Dessa båda spännen äro jemte flere dylika funna i trakten af Narni och Norcia, således i samma del af Italien som Piediluco, der det stora förut (sid. 82) omtalade fyndet af äldre spännen anträffats. Vi hafva redan nämnt (sid. 99), att bitar af liknande spännen förekommo uti San Francesco-fyndet i Bologna; några af dem slutade dock i hylsa, ej i skifva.

Ett par praktfulla guldspännen af en mycket närstående form hafva hittats i mellersta Italien. Ett af dem är i hälften af verkliga storleken afbildadt fig. 148. Det låg i den graf vid Cervetri, som är känd under namnet Regulini-Galassi, och hvilken här nedan kommer att omtalas. Ett annat, något mindre guldspänne af samma form är funnet i en af det gamla Vulci's grafvar vid Ponte Sodo[1]. Det är prydt med filigransirater och med föga konstnärliga bilder af menniskor och djur; liksom fig. 148 har det en dubbel tvärslå vid bågens främre ända. Dessa båda guldspännen, hvilka äro mycket tunna, hafva troligen icke varit prydnader för lefvande, utan blifvit särskildt gjorda för att följa de döda i grafven.

Vi få af det följande se, att spännen med spiralskifva anträffats i de äldsta grafvarna vid Albano, och

---

prof. Bellucci vara funnet vid Norcia. Enligt Guardabassi's uppgift i *Notizie degli scavi*, 1880 sid. 23, är det funnet nära Spoleto; då denna stad ej ligger särdeles långt från Norcia, kunna måhända båda uppgifterna förenas. Den afbildning af spännet, som Guardabassi lemnat å anförda ställe, pl. II fig. 14, är så till vida oriktig, att man vid ena ändan ser skifvan af ett annat, dylikt och på samma ställe funnet spänne. Bågen till sistnämnda spänne förvaras i prof. Bellucci's samling jemte ett tredje vid Norcia funnet spänne af samma typ. Universitetets museum i Perugia eger två spännen af samma typ, funna vid Amelia.

[1] Det förvaras nu uti Antiquarium i München och är afbildadt af Micali i *Antichi monumenti*, 2:a uppl., pl. XLV fig. 3.

att spännen med skifva utan spiralläggning hittats i de äldsta grafvarna vid Corneto (jfr äfven fig. 48).

Uti Etrurien har man i senare tid mångenstädes anträffat grafvar, hvilka visat sig vara äldre än de minnen från den etruskiska civilisationens blomstringstid, som förut ensamma varit föremål för fornforskarnes uppmärksamhet. Upptäckten af dessa äldre grafvar har varit af stor betydelse icke blott för den fråga om spännetypernas ålder, som nu sysselsätter oss, utan äfven för en riktig kännedom om förhållandet mellan den etruskiska civilisationen och den närmast föregående tidens odling. Att utförligt redogöra för alla de många hithörande graffynd, som kunde vara förtjenta af uppmärksamhet, skulle emellertid taga för stort utrymme i anspråk, hvarför jag endast skall omnämna några bland de vigtigaste af dem.

Rundtomkring Chiusi, på kortare eller längre afstånd från staden, har man funnit ett stort antal forntida grafvar. Till de äldsta af dessa höra de, som upptäckts i en under namnet Poggio Renzo känd kulle, belägen en kilometer norr om staden[1]. Dessa grafvar äro i jorden gräfda gropar, på insidan beklädda med smärre kullerstenar och stenflisor, utan något bindemedel. De äro således alldeles olika de yngre grafvarna vid Chiusi, men likna deremot de i trakten af Bologna funna grafvarna från öfvergångstiden mellan brons- och jernåldern. Hvar och en af Poggio Renzo-grafvarna innehåller ett simpelt lerkärl, i hvilket brända ben och ett spänne, en knif eller några andra mindre föremål, vanligen af brons, förvaras. Många lerkärl hafva samma karakteristiska form som de i Villanova- och Benacci-grafvarna funna; några af dem sakna alla sirater, andra hafva sådana, men dessa äro då endast in-

---

[1] Alex. Bertrand i *Revue archéologique* 1874: 1, sid. 209—222 med pl., och 1874: 2, sid. 155—157 med pl. XII; Brogi i *Bull. dell' Inst.* 1875, sid. 216 följ., och 1876, sid. 152.

ristade geometriska ornament. Inga målade kärl och inga svarta kärl med upphöjda figurer af det slag som kallas »bucchero» hafva hittats i dessa grafvar.

De spännen och bronsknifvar, som upptogos ur dessa grafvar, äro af samma former som i Villanova- och Benaccigrafvarna. Knifvarna äro af den välkända »runda» formen.

Ehuru något särskildt bevis för att dessa grafvar äro äldre än de grafkammare, som äfven finnas vid Chiusi, numera icke behöfves, eger man dock ett oemotsägligt sådant deruti, att den tuff, som lösbrutits vid urholkandet af några bland kamrarne, legat kastad *ofvanpå* flere gropformiga grafvar.

Något yngre än de nu beskrifna grafvarna äro andra, som anträffats på flere ställen vid Chiusi[1]. De bestå också af gropar gräfda i marken, men dessa äro större och djupare samt innehålla ett mycket stort, groft lerkärl (»ziro»), hvilket stundom kan nå en höjd af 2 meter, och hvilket i sin ordning innehåller ett kärl, hvari brända ben förvaras. Det senare kärlet, som är af bränd lera eller af brons, har ej sällan till större eller mindre del likhet med en menniska. Vanligen har åtminstone locket utseende af ett hufvud, hvarjemte armarna ofta ses. Stundom står detta kärl på en stol af bränd lera eller brons. Utom det kärl, som innehåller benen, träffas i en ziro vanligen dels andra lerkärl, som ej innehålla ben, dels spännen och andra föremål af brons m. m. De här funna lerkärlen äro af finare gods och vackrare former än de som upptagas ur Poggio Renzo's grafvar, men liksom dessa äro de endast prydda med geometriska figurer. Många af dem äro visserligen svarta, men något bucchero-kärl med relief-figurer är ej anträffadt här; sådana förekomma först i grafkamrarne.

---

[1] Brogi i *Bull. dell' Inst.* 1875, sid. 218—220, och 1876, sid. 152—153; Dennis, *Cities and cemeteries of Etruria*, II sid. 299—312.

Till en ännu senare tid höra nämligen de grafkammare, som man i stort antal funnit vid Chiusi. Af dessa grafkammare hafva några visat vara äldre än de andra. I de äldre har man funnit dels svarta lerkärl (»bucchero nero») med pressade figurer i låg relief, dels lerkärl med enkla målade sirater af mycket ålderdomligt slag. De innehålla nästan alltid lemningar af brända lik, stundom nedlagda i ett bronskärl, som står på en stol. I de yngre grafkamrarne, hvilkas väggar ej sällan äro målade, hafva ofta obrända lik blifvit nedsatta jemte målade grekiska lerkärl af de yngre vanliga slagen.

I en af de äldre grafkamrarne hittades jemte brända ben det guldspänne, som är afbildadt fig. 95, samt åtskilliga fornsaker, omtalade här ofvan sid. 73 och 74.

Tyvärr har man för öfrigt alltför mycket försummat att iakttaga, hvilka spännetyper förekommit i de särskilda slagen af grafvar vid Chiusi. Fig. 149 och 150 visa två i Chiusi köpta bronsspännen, hvilka sannolikt anträffats nära staden i grafvar från ungefär samma tid som Poggio Renzo-grafvarna.

Äfven vid Orvieto äro flere grafvar funna, som visat sig vara äldre än den etruskiska civilisationens tid. De äro i marken gräfda gropar, antingen utan stensättning, eller innehållande simpla, af stenhällar bildade kistor. Några af dessa grafvar äro korta och hafva innehållit lemningar af brända lik, andra äro af manslängd, afsedda hvar och en för ett obrändt lik.

Två sådana längre grafvar[1], utan stenkista, träffades på ett djup af omkring 3 meter under en af de vägar, som förde till den grafplats från det 5:te århundradet före Kristus, hvilken i det följande omtalas. Hvar och en af dessa grafvar innehöll ett skelett samt lerkärl och spän-

---

[1] Helbig i *Bull. dell' Inst.* 1878, sid. 225—229.

nen m. m. I den ena grafven lågo 6 pilspetsar af flinta. Lerkärlen äro icke gjorda på skifva och icke målade; de flesta hafva en svagt glänsande svart yta. Ett par af dem hafva enkla intryckta sirater, liknande en snodd, och ett är prydt med inristade trianglar. Några af spännena likna

Fig. 149. *Bronsspänne, funnet vid Chiusi.* ¹/₁.

våra fig. 57 och 60; de öfriga hafva en smal båge med påträdda stycken af bernsten, ben och glas, samt vanligen, liksom de nyssnämnda, en lång, uppåt öppen hylsa.

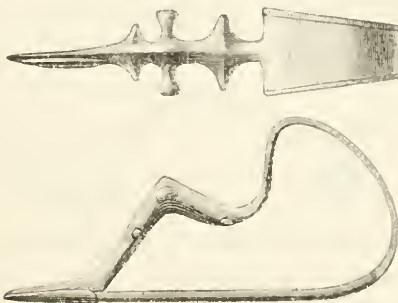

Fig. 150. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Chiusi.* ²/₃.

Liksom vid andra städer i Etrurien har man emellertid vid Orvieto upptäckt en mängd grafkammare från den etruskiska civilisationens tid[1]. Men de flesta af dessa grafvar äro ej, såsom vanligt, underjordiska kammare, urholkade i klippan eller i marken, utan de äro små hus, bygda

[1] G. Koerte, *La necropoli di Orvieto* i *Annali dell' Inst. di Corr. arch.* 1877, sid. 95—184, och *Monumenti*, vol. X pl. XLII.

af fyrkantiga, huggna stenar, utan murbruk. Dessa byggnader stå bredvid hvarandra, liksom husen i en stad och bilda små qvarter, åtskilda af gator, som skära hvarandra i räta vinklar. Öfver ingången till månget hus ses en etruskisk inskrift, meddelande egarens namn. Hvarje hus innehåller ett eller två små, aflångt fyrkantiga rum, och i hvart och ett af dessa rum finnas två stenbänkar, på hvilka obrända lik hvilat; äfven lemningar af brända lik hafva emellertid anträffats. De lerkärl, som hittats i dessa grafkammare, visa att de tillhöra olika tider. Man har nämligen här funnit dels kärl af bucchero, som antingen äro släta, eller prydda med smärre, pressade figurer, eller med större figurer i relief, dels målade kärl af olika slag och af olika ålder.

I en grafkammare har man funnit: a) Flere simpla lerkärl, utan sirater; ytan svart och grå. — b) Kärl af bucchero med små pressade figurer; men inga sådana kärl med figurer i relief. — c) Fyra lerkärl med brunröda, horizontela band, målade på ljusgul botten; på ett af dem ses mellan banden några illa målade djurbilder af mycket gammal typ, men på de andra finnas inga sådana figurer. Inga andra målade kärl. — d) Flere bronskärl. — e) Ett bronsspänne med lång, endast åt sidan öppen hylsa, och med bred concavo-convex båge, från hvilken en knopp utgår horizontelt åt höger och en åt venster (jfr fig. 145). — En i grafven funnen hufvudskål visar, att åtminstone *ett* obrändt lik der jordats[1].

En annan grafkammare innehöll: a) Kärl af bucchero, dels släta, dels med upphöjda figurer. — b) Ett stort lerkärl med brunröda, horizontela, breda band, målade på ljusgul botten: inga djur. Inga andra målade kärl. — c) Flere bronskärl, nitade; nithufvudena flata, ej koniska. — d) Tre små bronsspännen med lång hylsa, hvilken, så vidt

[1] Detta, liksom nästa fynd, förvaras i Opera del Duomo i Orvieto.

jag kunde se, var öppen åt sidan, ej uppåt. — e) Tre bronsspännen af Certosa-typ.

I en tredje grafkammare är en fibula af Certosa-typ (fig. 151) funnen tillsammans med kärl af bucchero med figurer i relief (ett bevingadt lejon m. m.), samt målade

Fig. 151. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Orvieto.* 2/3.

grekiska lerkärl, några med svarta, andra med röda figurer[1].

I andra grafkammare har man äfven funnit Certosa-spännen (fig. 152 och 153) samt andra spännen med lång, åt sidan öppen nålhylsa (fig. 154).

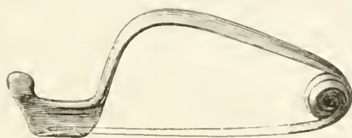

Fig. 152. *Bronsspänne, funnet vid Orvieto.* 1/1.

De yngsta grafvarna innehålla kärl med röda figurer, men dessa äro så godt som alla af god stil, under det att man mycket sällan funnit kärl i friare stil, från förfallets tid, hvilken började under det 3:dje århundradet före Kr. Då härtill kommer, att äfven bronsspeglar med graverade figurer, bronskandelabrar och andra arbeten,

---

[1] Dessa föremål såg jag sommaren 1881 i hr Mancini's samling i Orvieto.

som tillhöra sistnämnda tid, nästan alldeles[1] saknas i grafvarna vid Orvieto[2], hafva vi häruti en antydan derom, att nästan alla dessa grafvar tillhöra en äldre tid än det 3:dje århundradet, eller med andra ord, att den stad, som omgifvits af dessa grafvar, och som uppenbarligen varit ganska betydande, upphört att finnas till under nämnda sekel.

Namnet Orvieto, den italienska formen af Urbs vetus, såsom stället på latin kallades, — eller »Gamlestaden», såsom det skulle hafva hetat i Sverige, — bevisar också, att

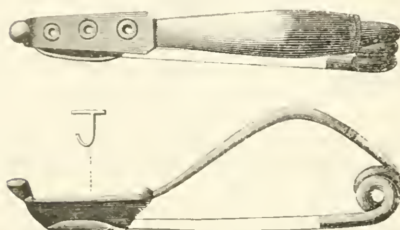

Fig. 153. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Orvieto.* $^1/_1$.

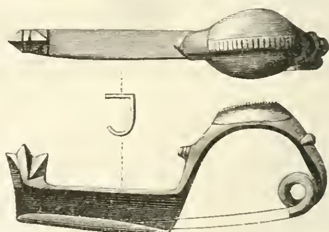

Fig. 154. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Orvieto.* $^1/_1$.

en stad fordom legat här, men blifvit förstörd eller flyttad. Det torde ej heller böra vara tvifvel underkastadt, att denna stad varit det betydande etruskiska Velsina eller Velsuna, af romarne kalladt Volsinii[3], om hvilket man vet, att det varit beläget i denna del af Etrurien, och att det i början af det 3:dje århundr. före Kr. f. eröfrades af romarne, hvilka då förstörde staden och tvungo dess öfverblifne invånare att flytta till ett annat ställe. Detta

---

[1] En liten spegel med en graverad figur låg i en graf på sydöstra sidan om staden. Fiorelli, *Notizie degli scavi* 1877, sid. 259.

[2] Koerte, i *Annali dell' Inst.* 1877, sid. 172—177.

[3] Koerte i *Annali dell' Inst.* 1877, sid. 175 o. följ.; jfr Dennis, *Cities and cemeteries of Etruria,* II sid. 20—23. — Ordet Velsina är detsamma som, eller åtminstone mycket likt med, Felsina, det etruskiska namnet på Bologna.

senare återfinnes i det ej fullt 1½ svensk mil (15 kilometer) från Orvieto belägna Bolsena, på hvilket namnet Volsinii öfverflyttades, under det att den öfvergifna orten, såsom vanligt, fick namnet »gamla staden».

Detta bekräftas ock deraf, att man vid Bolsena ej funnit målade lerkärl eller andra minnen från tiden före det 3:dje århundradet[1].

Under sådana förhållanden måste de *yngsta* grafkamrarne vid Orvieto förskrifva sig från början af det 3:dje århundradet före Kr. f., men flertalet af dem tillhöra det 4:de eller 5:te. Till en ännu tidigare period höra mahända några af de murade grafkamrarne, men säkert de i början här beskrifna enkla, i jorden gräfda smärre grafvarna[2].

Nära Corneto, det gamla Tarquinii, påträffades i slutet af år 1881 en mängd grafvar från en mycket gammal tid[3]. De äldsta innehöllo lemningar af brända lik. Hvar och en af dessa grafvar utgjordes af en rund brunnslik fördjupning, urholkad i kalkstenen, som här är mycket lös; djupet växlade emellan 2 och 3 meter. De brända benen lågo i ett lerkärl, som antingen stod för sig sjelft midt på grafvens botten, eller uti en i grafven nedsatt stenkista. Kistorna, gjorda af det stenslag som kallas nenfro, voro vanligen cylindriska, mera sällan aflångt fyrkantiga. I dessa grafvar lär man icke hafva funnit några föremål af jern, silfver, guld eller bernsten; alla metallarbetena äro af brons.

Jemte de kärl, i hvilka benen förvarades, har man

---

[1] Koerte, anf. st., sid. 176; Dennis, anf. arb., II sid. 24.

[2] Till det 4:de årh. höra de målade grafvarna i Poggio del Roccolo nära Orvieto. Koerte, anf. st., sid. 177; Dennis, anf. arb., II sid. 48 følj.

[3] Helbig i *Bull. dell' Inst.* 1882, sid. 10—22, 40—47, 161—176, 209—216; Ghirardini i *Notizie degli scavi* 1881, sid. 342—371.

här funnit åtskilliga andra lerkärl. Alla kärlen äro arbetade för hand, ej på skifva. De flesta äro prydda med lineära ornament: de öfriga sakna sirater. De kärl, som innehålla de brända benen, hafva nästan alla samma form som askkärlen i Benacci- och Villanova-grafvarna; men dessutom har man här funnit ett par kärl i form af hyddor, således liknande dem från Albano, om hvilka vi få tillfälle att här nedan tala. En af dessa husurnor och ett annat lerkärl äro prydda med små bronsbucklor, liksom flere i grafvarna vid Este anträffade kärl (sid. 127).

I dessa grafvar har man utom lerkärl funnit åtskilliga andra föremål, bland hvilka vi endast nämna: en skaftcelt, flere runda knifvar, två hjelmar och en liten vagn, eller snarare ett litet kärl i form af ett djur, hvilande på fyra hjul, samt en mängd spännen, allt af brons. Flere spännen sluta i en skifva, på hvilken dock ej ses någon spiralläggning; andra hafva nålhylsa. Af spännena med skifva hafva åtskilliga en sådan tvärstång som å vår fig. 17. Bågen är på några försedd med »tunna bronsskifvor, som stå så tätt intill hvarandra, att bladet af en pennknif knapt kan intränga mellan dem»; de äro således lika vår fig. 18. På ett spänne bildas bågen af en oval bronsplåt. De flesta af dessa spännen hafva, innan de nedlades bland de brända benen, blifvit med afsigt sönderbrutna; de få, som äro hela, hafva vanligen många små bronsringar uppträdda på nålen, af hvilka ringar på ett spänne räknades ej mindre än 27.

Af spännena med nålhylsa, hvilka äro smärre än de nyssnämnda, hafva de flesta en smal, trind båge, som antingen är slät eller spiralrefflad. Dessutom finnes en typ, som liknar vår fig. 147: bågen är en tunn, oval bronsplåt med hål utmed kanterna, i hvilka hål små ringar sitta. Äfven har man här funnit några spännen med båge af en smal bronsten, på hvilken benskifvor äro uppträdda.

Yngre än de nu omtalade grafvarna med brända ben

äro flere vid Corneto upptäckta grafvar, hvilka visserligen liksom de förra äro gropformiga, men hvilka äro aflånga och innehålla lemningar af obrända lik. Den mest berömda af dessa grafvar är den, som är känd under namnet »la tomba del guerriero»[1].

Denna graf påträffades år 1869. På två meters djup fann man en grafkista eller enkel sarkofag af nenfro, som icke stod i någon grafkammare utan endast var nedgräfd i jorden. Den var 3,40 meter lång, 1,58 meter bred och 1,62 meter djup. I denna kista hade man nedlagt liket af en man, hvars högra skuldra hade en betäckning af brons, fodrad med ännu väl bevaradt linne. Midt på bröstet låg en prydnad af brons, beklädd med en guldplåt, på hvilken ses drifna figurer. Bröstet var äfven betäckt med en rund, kupig sköld af mycket tunn brons, prydd med drifna, lineära figurer och fodrad med läder. Vid den dödes ena sida hade man lagt hans spjut, med spets och doppsko af brons; vid hans andra sida låg fältflaskan af brons, rund, med drifna större och smärre punkter. Vid fötterna stodo två stora bronskärl, en silfverskål utan sirater, samt två skålar af trä, prydda med bronsnitar. De båda nyss nämnda stora kärlen äro af hamrad brons, hopfogad med nitar, hvilkas hufvud äro koniska. På ett sätt, som ej torde vara tillfälligt, påminner det ena af dessa kärl genom sin form om de välkända askkärlen från Benacci- och Villanova-grafvarna; vi hafva sett, att dylika lerkärl äfven anträffats i de äldsta grafvarna vid Corneto.

I »la tomba del guerriero» lågo dessutom två stora, tunna skafteelter af brons; två bronsknifvar, den ena »rund», den andra af vanlig form; två munbett af brons

---

[1] Helbig i *Bull. dell' Inst.* 1869, sid. 258—260, och i *Annali dell' Inst.* 1874, sid. 249 följ. De i grafven funna sakerna, hvilka äro afbildade i *Monumenti dell' Inst.* vol. X, pl. X—X *d*, förvaras nu i Berlins nationalmuseum.

till betsel; ett par bronsarmband; en scarabé af glasfluss med inskurna egyptiska figurer; åtskilliga kärl af silfver, brons och bränd lera; samt flere spännen m. fl. saker. I eller bredvid grafven låg en dolk af jern. Bredvid grafven fann man derjemte ett stycke af en hästkäk; måhända hade den dödes häst eller hästar blifvit jordade jemte honom, ehuru man nu endast tillvaratagit detta ben.

Lerkärlen, af hvilka ett par hafva genombrutna ornament, äro alla gjorda på skifva och skilja sig äfven i andra afseenden fullkomligt från dem, som upptagits ur de äldre grafvarna med brända ben. Några af de förra

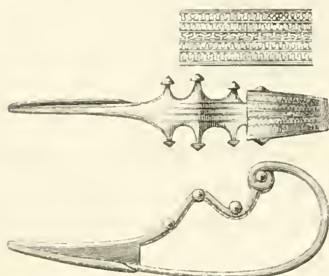

Fig. 155. *Spänne af silfver, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Corneto.* $^2/_3$.

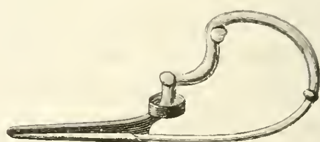

Fig. 156. *Bronsspänne, funnet vid Corneto.* $^2/_3$.

kärlen äro svarta, men de flesta hafva gul eller gulaktig yta med enkla sirater, hvilka ej äro inristade eller intryckta, såsom å de äldre kärlen, utan målade med röd eller brun, mera sällan med hvit eller svart färg. Dessa sirater äro icke blott geometriska figurer utan äfven fåglar af mycket ålderdomlig typ.

Både i kärlens form[1] och i siraterna är ett inflytande från Grekland eller Mindre Asien omisskänligt. Det ornament af en rad fint rutade rhomber, berörande hvarandra med spetsarna, hvilket ses å en slät skål, är icke ett i Italien inhemskt motiv; det förekommer t. ex. icke

[1] Se *Monumenti dell' Inst.* vol. X, pl. X *c*, fig. 5, 7, 12 m. fl.; jfr i afseende på fig. 7 Di Cesnola, *Cyprus*, pl. VII och VIII, samt Schliemann, *Troy and its remains*, sid. 160; 208, 209.

i Bologna-grafvarna. Deremot ses det redan på kärl från de af Schliemann upptäckta grafvarna i Mycenæ och från andra grekiska grafvar, liksom på cypriotiska kärl[1].

Ett spänne, närmast likt fig. 82, är af blekt guld, ett annat (fig. 155) är af silfver med pålödda sirater af blekt

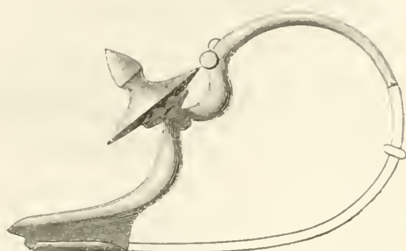

Fig. 157. *Bronsspänne, funnet vid Corneto.* 1/1.

guld. De öfriga spännena äro af brons (fig. 156—160); ett af dem (fig. 158) är prydt med påträdda bernstensstycken.

De i denna graf funna spännena med enkel båge hafva således alla lång nålhylsa, och de med framtill

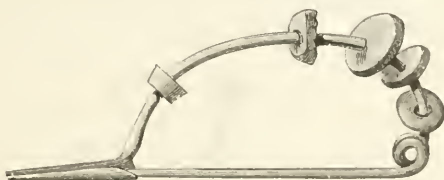

Fig. 158. *Spänne af brons med påträdda bernstensstycken, funnet vid Corneto.* 2/3.

omböjd båge höra till de »smala hornfibulornas» grupp. Hvarken spännen med kort nålhylsa eller »tjocka hornfibulor», lika fig. 90 och följ., funnos här. Spännenas form antyder således, att grafven hör till samma period som Benacci-grafvarna, och ungefär till midten af denna period.

[1] *Monumenti dell' Inst.* vol. X, pl. X c, fig. 4; Furtwængler och Loeschke, *Mykenische Thongefässe*, pl. V fig. 24; *Monumenti dell' Inst.* vol. IX, pl. V (från grekiska Arkipelagen); Di Cesnola, *Cyprus*, sid. 210 och pl. XLIV vid sid. 412.

Denna tidsbestämning bekräftas äfven af de öfriga metallarbeten, som upptagits ur grafven, och af hvilka flera hafva en stor likhet med dem, som träffats i Benaccigrafvarna.

Den likhet, som vi anmärkte mellan lerkärlen i de ofvan omtalade äldre Corneto-grafvarna med brända ben

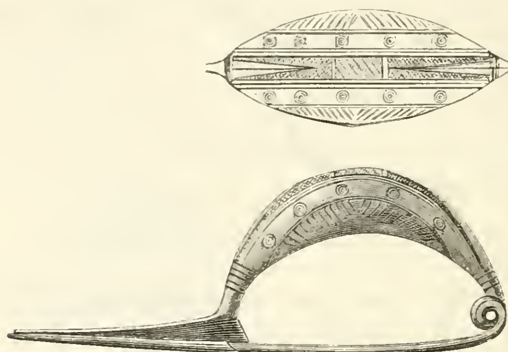

Fig. 159. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Corneto.* $^1/_1$.

och lerkärlen i de äldsta Bologna-grafvarna, återfinnes deremot ej nu längre. I stället för de inristade eller intryckta geometriska sirater, som ses på Bologna-kärlen

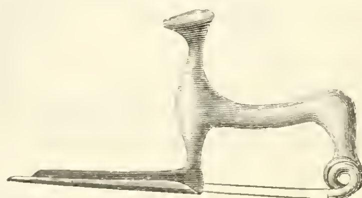

Fig. 160. *Bronsspänne, funnet vid Corneto.* $^1/_1$.

från samma tid som »la tomba del guerriero», äro de ur den senare upptagna lerkärlen prydda med enkla målade figurer, bland hvilka äfven djurbilder förekomma.

Det är tydligt, att denna olikhet beror derpå, att ett främmande inflytande börjat göra sig gällande i det på vestra kusten liggande Tarquinii, hvilket inflytande ännu ej sträckt sig till andra sidan om Apenninerna.

I detta främmande inflytande böra vi ock utan tvifvel se förklaringen af det anmärkningsvärda förhållande, att liket i »la tomba del guerriero» hade jordats obrändt, under det att de samtida grafvarna i Bologna-trakten innehålla lemningar af brända lik. Detta förhållande är så mycket mera värdt uppmärksamhet, som en mängd andra grafvar från samma tid både vid Corneto och på andra ställen i Etrurien innehållit obrända lik.

Yngre än »la tomba del guerriero» äro några vid Corneto funna grafvar, hvilka liksom denna bilda aflånga gropar och innehålla lemningar af obrända lik, men i hvilka man funnit målade grekiska lerkärl af den »korintiska stilen»[1], således yngre än de ur nyssnämnda graf upptagna kärlen, men äldre än de målade kärl, som träffas i de grafkammare vid Corneto, hvilka sedan länge ådragit sig uppmärksamheten för sina väggmålningar och sitt rika innehåll[2].

Äfven vid flera andra städer i Etrurien har man utom de grafvar, som höra till den etruskiska civilisationens blomstringstid, funnit grafvar från äldre tid, och de spännen man ur dem upptagit bekräfta likaledes det resultat, hvartill vi i det föregående kommit i afseende på de särskilda typernas ålder. Utrymmets knapphet medgifver oss emellertid ej mer än att i korthet redogöra för ett par af dessa grafvar.

En af de märkligaste är den, som år 1836 upptäcktes vid Cervetri, det gamla Cære, af herrar Regulini och Galassi, under hvilkas namn den är känd[3]. Det är en

---

[1] Helbig i *Bull. dell' Inst.* 1882, sid. 10—22 etc.

[2] Dennis, *Cities and cemeteries of Etruria,* I sid. 301 o. följ.

[3] Fyndet förvaras nu i Vatikanens etruskiska museum samt är afbildadt och beskrifvet i *Museo etrusco al Vaticano,* vol. I pl. I—XXXIII; af Braun i *Bull. dell' Inst.* 1836, sid. 56—62, 1838, sid. 173; af Canina i *Cere antica* (Roma 1838), sid. 59 o. följ., samt i *Etruria*

omkr. 60 fot lång underjordisk byggning, som genom en tvärvägg, i hvilken finnes en liten dörröppning, är delad i två fyrsidiga kammare. Å hvardera sidan om den yttre kammaren finnes ett mindre rum, rundadt, med hvälfdt tak, uthugget i klippan. De två fyrsidiga kamrarnes tak är deremot muradt af huggen sten och bildadt derigenom att hvarje hvarf stenar skjuter något framom det underliggande.

På den inre kammarens golf hade ett obrändt, nu alldeles förtärdt lik — måhända af en qvinna — legat, som varit öfvertäckt med guldprydnader, af hvilka de för oss märkligaste äro det praktfulla spännet fig. 148 och 17 andra spännen, af hvilka två ses fig. 67 och 68 här ofvan[1]. I den yttre kammaren hade ett annat obrändt lik — troligen af en man — hvilat på en bår af brons. I ett af de runda sidorummen stod en urna innehållande brända ben.

I grafven har man dessutom funnit en ovanligt dyrbar samling af vapen, prydnader, kärl och andra föremål. De talrika lerkärlen hafva antingen rödaktig eller svart yta. Å ett af de förra äro fyrfota djur målade med ljus färg i en mycket ålderdomlig stil; alla andra kärl äro omålade, men några af dem äro prydda med inpressade eller upphöjda figurer. Äfven flere af brons- och silfverkärlen samt ett par arbeten af elfenben äro prydda med upphöjda figurer, hvilka å metallkärlen äro drifna. Dessa

---

marittima (Roma 1846—51), vol. I sid. 173—191 och pl. L—LIX; af Grifi i *Monumenti di Cere antica* (Roma 1841); af Dennis i *Cities and cemeteries of Etruria,* I sid. 264—271.

[1] Jfr *Museo etrusco al Vaticano,* I pl. XXVI. Å pl. XII i detta arbete äro två bronsspännen närmast lika vår fig. 57 (men mindre, med afbrutna hylsor) afbildade bland de i denna graf funna föremålen. Det torde emellertid ej vara fullkomligt säkert, att dessa båda spännen verkligen äro funna i den nu i fråga varande grafven; det är möjligt, att de anträffats i en eller par af de andra vid samma tid undersökta grafvarna vid Cervetri. Jfr not 2 å följande sida.

figurer, vanligen föreställande menniskor eller djur, äro utförda i en alderdomlig stil, som röjer en stark inverkan från öster. Flere af de sålunda prydda arbetena äro också utan tvifvel förfärdigade i Orienten. Detta gäller särskildt om fyra låga skålar af silfver, hvilka fullkomligt likna några, som hittats vid gräfningar på Cypern[1].

En omständighet af stor vigt för bestämmandet af grafvens ålder är, att några i den inre kammaren funna silfverkärl, utan upphöjda figurer, äro försedda med inskrifter i etruskiska bokstäfver, hvilka inskrifter å alla kärlen äro LARTHIA eller MILARTHIA. Man har i detta Larthia trott sig se ett qvinnonamn, motsvarande det i Etrurien vanliga mansnamnet Lars, hvilket äfven skrifves Lar eller Larth[2].

Vid Palestrina, det forna Præneste, har man funnit en graf, hvilken måste förskrifva sig från ungefär samma tid som den sist omtalade, ehuru den till sin form var mycket afvikande[3]. Den utgjordes af en stor, aflångt fyrkantig grop, hvars väggar voro beklädda med stenhällar. Den södra och den norra väggen voro 5,45 m. långa; den vestra väggen höll 3,92 m. och den östra 3,80 m. i längd. Grafvens djup var omkring 1,75 m. På dess botten och parallelt med dess längdriktning, men något närmare den södra än den norra väggen, sågs en aflång fördjupning af omkring 2 meters längd, i hvilken ett obrändt lik legat. Liket och de många föremål, som följt det i grafven, hade

[1] Di Cesnola, *Cyprus*, sid. 329.

[2] I *Museo etrusco al Vaticano*, I pl. III fig. 2, är bland de i Regulini-Galassi-grafven funna föremålen ett litet lerkärl afbildadt, på hvilket läses det grekiska alfabetet och ett etruskiskt eller fornitaliskt syllabarium. Detta kärl är visserligen funnet vid Cervetri, men *icke* i nyssnämnda graf, utan i en annan som undersöktes samtidigt med denna. Dennis, anf. arb., I sid. 271.

[3] Helbig i *Bull. dell' Inst.* 1876, sid. 117—131, samt i *Annali dell' Inst.* 1876, sid. 197—257 och 1879, sid. 5—18, med *Monumenti*, vol. X pl. XXXI—XXXIII och vol. XI pl. II.

sedan betäckts först med jord, och sedan med stenhällar. Dessa, som lågo nära jordytan, voro äfven täckta med jord, så att intet spår af grafven syntes på ytan.

Nästan alla de många och dyrbara föremål, som upptagits ur denna graf, torde vara feniciska arbeten, eller åtminstone gjorda efter feniciska mönster. Af inhemskt ursprung är emellertid ett spänne af blekt guld, afbildadt här ofvan fig. 94. Bland de andra sakerna nämna vi i främsta rummet tre rikt prydda, flata silfverskålar af samma slag som de fyra från Regulini-Galassi-grafven och som de från Cypern; å en af dem från Palestrina-grafven ses en fenicisk inskrift. Äfven de andra i sistnämnda graf funna arbetena hafva mycket stor likhet med dem som lågo i Regulini-Galassi-grafven; de röja samma starkt österländska inflytande, och de flesta äro utan tvifvel antingen gjorda på feniciska verkstäder eller efter feniciska förebilder. I denna graf funnos lika litet som i Regulini-Galassi-grafven några målade grekiska lerkärl, hvarken af äldre eller yngre slag.

I Rom har man på Esquilin funnit några bronsspännen ungefär af samma typ som fig. 56 jemte en mängd mer eller mindre sönderslagna lerkärl och andra föremål från en ganska gammal tid[1]. Lerkärlen likna dem från graffältet vid Albano, om hvilka vi snart få tillfälle att tala. De på Esquilin gjorda fynden, af hvilka de flesta snarare synas härröra från boningar än från grafvar, lära vara anträffade i det jordlager, hvarpå den vid midten af det 6:te århundradet före Kristus uppförda Servianska stadsmuren hvilar, ehuru endast några bitar af lerkärl hittats lodrätt under denna mur. Det vore naturligtvis af vigt för bestämmandet af spännetypernas ålder, om man lyckades att med noggrant iakttagande af fyndförhållan-

[1] L. Nardoni och M. S. de Rossi, *Di alcuni oggetti di epoca arcaica rinvenuti nell' interno di Roma*, i *Il Buonarotti*, marzo 1874. — M. S. de Rossi i *Bull. dell' Inst.* 1875, sid. 230—233.

dena hitta ett, eller än bättre några, spännen omedelbart under de delar af nämnda mur, som anses kunna med säkerhet hänföras till Servii Tullii tid.

Mellan Castel Gandolfo och Albano upptäcktes omkring början af år 1817 några mycket gamla grafvar, som innehöllo brända ben, förvarade i lerkärl[1], och anträffades i en gulaktig vulkanisk sand under ett 0,50—1 meter tjockt lager af peperino, ett stenslag bildadt af smästen och vulkanisk aska, som varit uppslammad i vatten och sedan hårdnat. Äfven efter nämnda år har man vid olika till-

[1] Den första berättelsen om detta märkliga fynd offentliggjordes af Alessandro Visconti i *Lettera al Signor Guiseppe Carnevali di Albano, sopra alcuni vasi sepolcrali rinvenuti nelle vicinanze della antica Alba Longa* infördt i *Atti dell' Acc. Rom. di Archeologia* I: 2 (Roma 1817). Denna skrift har jag emellertid icke sett, emedan den ej finnes i något af Stockholms bibliotek, och emedan den numera är mycket svår att öfverkomma. Dess hufvudsakliga innehåll återfinnes i hertig de Blacas' *Mémoire sur une découverte de vases funéraires près d'Albano,* införd i 28:de delen af *Mémoires de la Société des Antiquaires de France,* sid. 90—110, med 6 pl. (Paris 1865). Bland de många andra arbeten, som gifva större eller mindre bidrag till kännedomen om fyndet, nämnas här, utom de i det följande anförda, endast: Bonstetten. *Recueil d'antiquités suisses* (pl. XVII); Michele Stefano de Rossi. *Secondo rapporto sugli studj e sulle scoperte paleoetnologiche nel bacino della Campagna Romana* i *Giornale Arcadico,* 1868; Pigorini och Lubbock. *Notes on the Hut-urns and other objects discovered in an ancient cemetery in the commune of Marino (Province of Rome)* i *Archaeologia* XLII: 2, sid. 99—123, med 2 pl. (London 1869); Helbig, *Die Italiker in der Poebene,* sid. 50, 78, 82—91.

De i Albano-grafvarna funna lerkärl och andra fornsaker, som tillvaratagits, äro nu spridda i många samlingar. De flesta förvaras uti Vatikanens etruskiska museum, i Museo preistorico (hvarmed Museo Kircheriano nu är förenadt) samt i M. S. de Rossi's, Luigi Ceselli's och Guiseppe Ponzi's samlingar i Roma; uti Parma's Museo archeologico, Berns museum (Bonstettens f. d. samling), Münchens Nationalmuseum, British Museum i London, Mr Edmund Oldfield's samling m. fl. Hertig de Blacas' samling är nu införlifvad med British Museum.

fällen och på en betydlig sträcka vester om Albanosjön anträffat dylika grafvar. Den norra delen af detta område har visat sig innehålla äldre grafvar än den södra. Äfven i närheten af det norr om Castel Gandolfo belägna Marino äro liknande grafvar anträffade[1].

Alla dessa grafvar betraktas vanligen såsom hörande till *ett* enda graffält, eller med andra ord såsom hviloplats för invånarne i en och samma ort, och man har ansett denna ort vara den från Romas äldre historia bekanta staden Alba Longa. Det område, inom hvilket de olika grafvarna påträffats, är emellertid så stort, att man torde böra i dem se minnen icke blott af denna stad utan äfven af kringliggande orter. För korthetens skull begagnas emellertid äfven i det följande det vanliga uttrycket »graffältet vid Albano».

Nästan alla här upptäckta grafvar hafva innehållit brända ben. Några af de kärl, i hvilka benen lågo, lära hafva stått i mycket stora och simpla lerkärl[2]; andra voro omgifna af små kistor, bildade af stenflisor[3]. Ännu andra, som troligen äfven innehållit brända ben, hafva stått i små grafvar uthuggna i peperinon. Det torde vara otvifvelaktigt, att detta peperinolager varit ett annat och äldre än det som täckt de förut nämnda grafvarna.

---

[1] M. S. de Rossi i *Annali dell' Inst.* 1871, sid. 242 och pl. U.

[2] Å pl. I i de Blacas' anf. arb. meddelas, efter Visconti, en teckning af ett stort sådant kärl innehållande flere smärre, af hvilka ett har form af en hydda och tjenar till förvaringsrum för benen. Men denna teckning är icke bevisande, emedan den är gjord på fri hand af en person, som ej var med då fyndet gjordes, och som fick kännedom derom först sedan grafvens innehåll redan var skingradt (de Blacas, anf. arb., sid 94 och 95). — Vid Grottaferrata norr om Marino har man emellertid sedermera funnit grafvar af detta slag: stora lerkärl, betäckta med en sten och omslutande flere mindre kärl, af hvilka ett innehåller brända ben; de Rossi i *Bull. dell' Inst.* 1878, s. 8.

[3] M. S. de Rossi i *Annali dell' Inst.* 1871, sid. 242 och pl. U; det om stenkistorna der begagnade uttrycket »dolmen» är vilseledande.

En sådan i peperinon uthuggen graf, hvilken var betäckt med en stenhäll, skilde sig från de öfriga derigenom, att deruti lag ett skelett; dessutom innehöll den två ganska simpla lerkärl, en spjutspets af jern och två bronsspännen, hvilkas form ej närmare beskrifves, men som säges vara »på vanligt sätt prydda med parallela och sneda streck»[1].

Flere af de på norra delen af graffältet anträffade lerkärl, i hvilka de brända benen voro nedlagda, hafva form af runda hyddor med dörröppning på ena sidan och i några fall med små fönster på det starkt sluttande taket. Sjelfva dörren är äfven efterbildad i lera och fasthalles med en smal bom af brons. Å ömse sidor om dörren ses vanligen ett par lodräta, runda, mer eller mindre väl utförda trädstammar, hvilka tydligen skola föreställa stolpar uppbärande ett tak öfver ingången[2].

Utom dessa »husurnor» har man i Albano-grafvarna funnit en mängd andra lerkärl, af hvilka några varit an-

---

[1] Nicard, *Sur les vases nommés par les italiens laziali ou preistorici* i *Revue archéologique,* 1876 mai, sid. 337—345.

[2] Seden att låta de dödas qvarlefvor — obrända eller brända — hvila i grifter af samma form som de hus, de under sin lifstid bebott, återfinnes hos många folk och under olika tider (se t. ex. H. Hildebrand, *Folkens tro om sina döda,* sid. 86 och följ.). I Italien fortlefde denna sed långt efter de här ifrågavarande Albano-grafvarnas tid: de etruskiska grifterna, som innehålla obrända lik, äro vanligen inrättade i likhet med de lefvandes boningar (se bl. a. sid. 151, 152 härofvan), och etruskiska liksom romerska askgömmor af marmor eller andra stenslag hafva ofta form af små hus. — Äfven i norra Tyskland har man funnit simpla grafkärl af lera, hvilka i sin form mer eller mindre påminna om hyddor; de synas tillhöra bronsåldern (Lisch, *Ueber die Hausurnen* i *Jahrbücher des Vereins f. Meklenb. Alterthumskunde,* XXI sid. 243—256). Lerkärl med fyrkantig dörröppning på sidan hafva också anträffats i Danmark och Sverige (Madsen, *Broncealderen, Suiter,* pl. 41 fig. 1—3; bitar af ett sådant kärl äro funna i en bronsåldersgraf vid Fälle i Mönsterås s:n, Kalmar län, och förvaras i Statens Hist. Museum, nr 6473).

vända till förvarande af de brända benen, andra icke[1]. Alla de kärl, som uppgräfts på norra delen af graffältet, äro arbetade för hand, utan tillhjelp af skifva, och illa brända. Först i den yngre, södra delen af graffältet uppträda jemte liknande kärl äfven enstaka andra, som äro förfärdigade på skifva och väl brända. De hafva alla en hvit- eller gulaktig yta, på hvilken grupper af smala, bruna eller svarta band äro målade, som parallelt med hvarandra omgifva kärlet. På en skål äro utom sådana band två bruna fyrfota djur med bred pensel flyktigt utkastade. Dessa kärl, hvilka äro af samma slag som de förut omtalade från Orvieto, kunna icke betraktas såsom inhemska i Latium utan höra till de äldsta grekiska krukmakarearbeten, som träffas i Italien[2]. Yngre grekiska lerkärl med svarta figurer målade på röd botten, eller med röda figurer på svart botten, äro icke funna i Albano-grafvarna. Sådana kärl tillhöra ock tiden efter Alba Longas förstöring.

I Albano-grafvarna har man utom lerkärlen funnit några små, illa gjorda menniskobilder af bränd lera, — minnen från den italienska konstens första barndom, — samt flere arbeten af brons: åtskilliga spännen, några knifvar, en spjutspets och några miniatyrafbildningar af vapen, såsom sköld, svärd och spjut[3]. Äfven föremål af jern skola hafva anträffats här, hvilket också är sannolikt, emedan de yngsta grafvarna tydligen höra till en tid, då jernet redan var kändt i mellersta Italien. De här funna

[1] De kärl af samma form som de ofta omtalade askkärlen från Bologna och Villanova, hvilka i *Archæologia* XLII, pl. IX fig. 1—3 och pl. X fig. 2, 5, afbildas såsom funna vid Albano, äro ej anträffade här utan vid Cervetri (Pigorini, *Matériaux pour l'histoire de la paléo-ethnologie italienne,* sid. 54). Ett par andra ganska små kärl af denna typ äro dock funna i Albano-grafvar.

[2] Helbig, *Die Italiker in der Poebene,* sid. 84—85. De Rossi, *Secondo rapporto,* sid. 28, och i *Annali dell' Inst.* 1871, sid. 245.

[3] Bonstetten, *Recueil,* pl. XVII fig. 6—10; de Blacas, anf. arb., pl. III fig. 4.

bronsknifvarne äro ganska långa, smala, något böjda[1]; de i Bologna's äldsta grafvar vanliga runda bronsknifvarne, hvilka äfven återfinnas i de äldsta grafvarna vid Corneto och på andra ställen i Etrurien, hafva deremot ej träffats vid Albano.

De i Albano-grafvarna funna bronsspännena äro af mycket olika former. Såsom redan omtalats (i noten a sid. 25), har man här hittat två i spiralskifva slutande spännen af samma typ som fig. 20; det ena är återgifvet här fig. 161[2]. Två andra spännen hafva liksom fig. 32 hög, halfcirkelformig båge. I andra grafvar lågo spännen med lång nålhylsa; bågen är antingen tjock och ihålig,

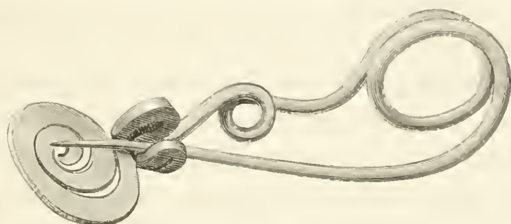

Fig. 161. *Bronsspänne, funnet vid Albano.*

såsom å fig. 57, eller bildad af en smal bronsten, som varit omgifven af ben, bernsten eller dyl.[3]. Alla dessa spännen härstamma från de först upptäckta grafvarna, således från den norra, äldre delen af grafffältet; men de äro funna i olika grafvar och höra utan tvifvel icke till alldeles samma tid[4].

---

[1] Två af dessa knifvar äro afbildade i *Archaeologia*, XLII sid. 119, och en tredje i Bonstetten's *Recueil*, pl. XVII fig. 11.

[2] Det är förut afbildadt i de Blacas' anf. arb., pl. III fig. 1, och af Pigorini i *Archaeologia*, XLII sid. 120; det andra spännet af samma typ är ofullständigt och afbildadt i Bonstetten's *Recueil*, pl. XVII fig. 14.

[3] Bonstetten, *Recueil*, pl. XVII fig. 16. 12 och 13. I M. S. de Rossi's samling förvaras äfven några här funna spännen med tjock båge.

[4] Uppgiften hos de Blacas, att ett spänne likt fig. 20 och ett annat med halfcirkelformig båge och kort nålhylsa skulle vara funna

Om Albano-grafvarnas ålder hafva ganska vidt skilda åsigter uttalats. En författare, som skref om fyndet kort efter dess anträffande[1], såg deri minnen af de gotiska folk, hvilka under Totila öfversvämmade Italien vid midten af det 6:te århundradet efter Kristi födelse. Man skulle hafva svårt att tro på möjligheten af ett sådant misstag, om man ej i våra dagar sett klassiska fornforskare med stort namn begå lika stora eller större misstag vid bestämmande af de Schliemannska Mycenæ-fyndens ålder.

Att de äldsta Albano-grafvarna åtminstone äro samtida med Roma's grundläggning, torde kunna anses vara säkert, och möjligen äro några af dem ännu äldre. Staden Alba Longa skall hafva förstörts omkring 100 år efter Roma's grundläggning, således ungefär vid midten af det 7:de århundradet före Kristus; enligt traditionen hade den då egt bestånd i 400 år[2]. Ehuru vi naturligtvis icke få betrakta denna tradition såsom säker historia, och således icke kunna använda den såsom bevis för Albano-grafvarnas ålder, — äfven om vi med säkerhet visste, att Alba's befolkning hvilar i dem, — synes emellertid ej det, som vi känna om dessa grafvars innehåll, stå i strid med det antagandet, att de flesta af dem kunna tillhöra den tid, då Alba Longa skulle hafva funnits till.

Man har ock varit af olika åsigt om förhållandet mellan grafvarna och det peperino-lager, som täckt dem. Då man ansett det vara omöjligt, att den vulkaniska verksamheten hos de Albanska bergen fortfarit så sent

i samma graf och uti ett lerkärl i form af hydda, torde icke kunna anses vara fullt tillförlitlig, emedan de kärl och andra fornsaker, som lågo i de först af arbetarne påträffade grafvarna redan hunnit sammanblandas, innan Carnevali köpte dem: de Blacas, anf. arb., sid. 92 och 93. Den å pl. I i samma arbete, efter Visconti, meddelade teckningen af grafvens innehåll är, såsom redan nämnts, icke bevisande.

[1] Tambroni, *Intorno le urne cinerarie dissotterrate nel Pascolare di Castel Gandolfo* i *Atti dell' Acad. Rom. di Archeol.* I: 2 (Roma 1817).

[2] Livius, I kap. 29.

som vid den historiska tidens början, har man sökt förklara fyndet antingen genom det antagandet, att gangar varit gräfda under peperinon, och att lerkärlen på den vägen införts till de ställen, der de anträffats[1]; eller ock på det sätt, att man brutit ett hål genom peperinon för hvarje graf. Ingendera af dessa förklaringar har emellertid vid de senaste, af sakkunnige personer på stället företagna undersökningarna visat sig vara hållbar. Det torde numera kunna betraktas såsom afgjordt, att grafkärlen, som voro nedsatta i den vid föregående utbrott utslungade sanden, redan funnits der, då ett nytt utbrott täckte dem med de massor af aska och småsten, hvilka sedan hårdnat till peperino. Att en icke allt för kort tid förflutit mellan utkastandet af sanden och af de massor, som bildat peperinon, visas deraf att man på sandlagrets yta funnit lemningar af en vegetation, som tillintetgjorts vid det sista utbrottet[2].

Inbäddade uti peperinon, skola också föremål från en senare tid än de nu omtalade grafvarna hafva hittats[3]. Bland dessa föremål hafva i synnerhet ett par bronsmynt ådragit sig uppmärksamheten. De äro af det slag, som

[1] L'Ampère, *L'histoire romaine à Rome*, I sid. 471 (Roma 1862).

[2] M. S. de Rossi i *Annali dell' Inst.* 1871, sid. 239 o. följ., samt i *Bullettino del Vulcanismo italiano* 1874, sid. 98 o. följ.; de Rossi, Ponzi och Helbig i *Bull. dell' Inst.* 1871, sid. 35—53 och 96; Pigorini i *Archæologia*, XLII sid. 104; Desor, *Compte-rendu d'une excursion faite à une ancienne nécropole des Monts Albins recouverte par un dépôt vulcanique lu à la Société des sciences naturelles de Neuchâtel, mai 1877*; Kunth i *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, 1870 den 2 april; Roth i *Zeitschrift der deutschen Geologischen Gesellschaft*, 1870 sid. 252; Virchow i *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie*, d. 16 december 1871.

[3] M. S. de Rossi i *Annali dell' Inst.* 1871, sid. 260 och följ., samt pl. U fig. 1, och i *Compte-rendu du Congrès de Bologne* 1871, sid. 460, pl. II fig. 13; se äfven några af de i föregående not anförda skrifter.

kallas *ars grave,* och tillhöra ungefär midten af det 5:te århundradet före Kristi födelse. Om dessa mynt verkligen legat uti peperinon, är ett sådant förhållande af stor vigt för kännedomen om den tid, då de Albanska vulkanerna ännu voro i verksamhet, men de bevisa intet om grafvarnas ålder, emedan de icke hittats i dessa och således både kunna vara, och tydligen äfven äro, från en senare tid.

De här ofvan omtalade grafvar, som varit uthuggna *uti* ett peperinolager, hafva af några författare betraktats såsom ett bevis för, att hela uppgiften om fynd af grafvar *under* peperinon är grundlös. En sådan slutsats är emellertid allt för hastig. Om man träffar grafvar uthuggna i ett lager af peperino, bevisar detta endast, att grafvarna äro yngre än *det* vulkaniska utbrott, hvarifrån stenlagret härstammar, men det har ingen bevisningskraft i fråga om andra grafvar, funna på annat ställe under ett annat lager peperino, emedan detta lager både kan vara — och i förevarande fall utan tvifvel också är — uppkommet genom ett *senare* utbrott.

Man har äfven med rätta anmärkt, att frågan om förhållandet mellan peperinolagren och de i eller under dem anträffade fornminnena numera ej är af samma betydelse för fornforskaren, som då de första grafvarna här upptäcktes. Dessa fornminnens ålder kan han nämligen nu ganska noga bestämma genom jemförelse med en mängd på andra ställen funna. Albano-fynden hafva deremot nu en myeket stor betydelse för geologen, emedan de gifva märkliga upplysningar om, huru länge de Albanska vulkanerna varit verksamma. Dessa fynd visa oss, att den vulkaniska verksamheten i trakten kring Albanosjön fortvarat vida längre, än man förr velat tro, emedan man förbisett, att hos de klassiska författarne verkligen finnas anteckningar, som tyda på att den icke upphört förr än efter den historiska tidens början.

Livius omtalar nämligen (i 1:a bokens 31:a kap.), att det under Tullus Hostilius' regering regnade stenar på det Albanska berget, icke annorlunda än då vinden neddrifver på jorden hvirflar af hagel», och att romarne i anledning häraf anstälde en nio dagars offerfest. Han tillägger, »att bruket bibehölls att anställa en sådan fest, så ofta ett dylikt järtecken anmäldes»; hvilket visar, att utbrotten äfven sedermera upprepades. Under år 351 före Kr. föd. berättar han också om ett nytt järtecken, »likt det som i forntiden blifvit sedt på det Albanska berget; ty det regnade stenar»[1]. Och ur de öfver dylika märkvärdiga tilldragelser af presterna särskildt förda anteckningarna meddelar han för ännu senare tid liknande underrättelser. För åren 216—167, således för den jemförelsevis korta tidrymden af endast 48 år, äro icke mindre än tio utbrott i Latium omtalade af Livius[2].

Sju kilometer från det N.O. om Napoli belägna Acerra har man upptäckt ett ganska stort graffält, som tvifvelsutan hört till den nu förstörda staden Suessola. Tyvärr har man dock icke någon närmare kännedom om fyndförhållandena för de många här anträffade föremålen: man känner icke ens, hvad som legat i hvarje graf. Värdet af det stora fyndet har härigenom blifvit högst betydligt förminskadt. Hela graffältet, hvilket uppenbarligen omfattar flere århundraden, synes tillhöra en tid, då jernet redan för länge sedan kommit i allmänt bruk: några vapen eller verktyg af brons hafva nämligen ej anträffats der, men väl en mängd målade grekiska lerkärl af olika ålder. De flesta här funna spännena, bland hvilka 23 af jern, äro äfven af typer, som tillhöra jernåldern. Spännen med spiralskifva eller med kort nålhylsa hafva, så vidt vi af meddelade teckningar och beskrifningar kunnat se, ej an-

[1] Livius VII kap. 28.
[2] *Bull. dell' Inst.* 1871, sid. 52.

träffats, men väl spännen med lång nålhylsa (fig. 59), samt spännen lika vår fig. 81. Ett spänne (fig. 48), som slutar i skifva, har väl upptagits ur en af grafvarna, men skifvan visar ej spår af spiralläggning. Flere sena spännen äro deremot anträffade här; ett af dem ses fig. 100. Derjemte har man funnit flere spännen med fyra spiralskifvor (fig. 196 och 197), om hvilka vi få tillfälle att i det följande tala[1].

Efter detta försök till utredning af frågan om de särskilda spännetypernas *relativa ålder* skola vi nu se till, hvilka upplysningar kunna erhållas om deras *absoluta ålder*, räknad i århundraden före Kristi födelse. Vi skola härvid börja med de yngsta typerna, emedan deras ålder lättast kan bestämmas.

Alla forskare torde vara ense derom, att Certosagrafvarna vid Bologna tillhöra den tid, då staden innehades af etruskerna, och emedan gallerna i början af det 4:de århundradet före Kristus eröfrade staden och förjagade etruskerna[2], höra de yngsta af dessa grafvar tvifvelsutan till sistnämnda tid. Flertalet af grafvarna under la Certosa skulle då förskrifva sig från det 5:te förkristna århundradet, och detta bekräftas äfven af de i dem funna

[1] Fiorelli. *Notizie degli scavi di antichità* 1878, marzo, sid. 97—110, med pl. IV—VI. — Af typen med skifva (fig. 48) är endast ett ex. funnet, men 19 ex. af samma typ som fig. 59 (med lång hylsa) och 15 ex. af samma typ som fig. 81; aderton spännen äro lika fig. 100, med tre eller fyra par knoppar. Tio spännen med lång hylsa (lika fig. 158) hafva varit prydda med påträdda stycken af ben och bernsten; ett spänne har form af en hund (fig. 51). Nio spännen äro bildade af 4 spiralskifvor (fig. 196 och 197).

[2] Då Livius (XXXVII kap. 57) berättar, att Bologna år 189 f. Kr. blef en romersk koloni, säger han: »ager captus de Gallis Boiis fuerat; Galli Tuscos expulerant». Om tiden för etruskernas undanträngande se Helbig i *Annali dell' Inst.* 1880, sid. 229 not.

föremålen. De flesta af de många målade grekiska lerkärlen äro nämligen förfärdigade under nämnda århundrade, och endast några få af dem under de första artiondena af följande sekel[1]. Till det 5:te århundradet höra äfven de bronseistor (»ciste a cordoni»), som anträffats i icke mindre än 13 af Certosa-grafvarna[2].

Huruvida några af Certosa-grafvarna och af de till ungefär samma tid hörande grafvar, hvilka upptäckts på Arnoaldi's och De Luca's egor (fig. 122 nr 3—5), äro äldre än det 5:te århundradet, är en fråga, som står i nära samband med frågan om den tid, då etruskerna satte sig

Fig. 162. *Bronsspänne, funnet på Golasecca-grafffältet.* 1/2.

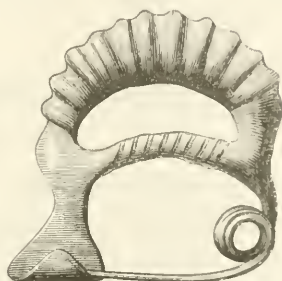

Fig. 163. *Bronsspänne, funnet i trakten af Verona.* 1/1.

i besittning af det nuvarande Bolognesiska området. Jag anser det nämligen vara klart, att detta område under Benacci- och de äldre Arnoaldi-grafvarnas tid ännu icke var etruskiskt utan umbriskt, samt att etruskerna utbredt sig öfver landet mellan Apenninerna och Po först sedan de länge varit bosatta i det egentliga Etrurien[3]. Då vi

---

[1] Helbig i *Bull. dell' Inst.* 1882, sid. 80. — Jfr G. Loeschcke, *Über die Lebenszeit des Vasenmalers Chachrylion* i Helbigs *Die Italiker in der Poebene,* sid. 125—130.

[2] Helbig i *Ann. dell' Inst.* 1880, sid. 244.

[3] Det är ej här tillfälle att framlägga skälen för denna min öfvertygelse, hvilken betydligt afviker från den, som Helbig och andra utmärkta tyska forskare hafva. Jag vill blott nämna, att de arkeologiska förhållandena, så vidt vi nu känna dem, synas fullkomligt

ej af historien känna, när etruskerna utbredde sig i landet norr om Apenninerna, kunna vi emellertid ej på detta sätt få någon upplysning om den tid, till hvilken de äldsta af grafvarna under la Certosa och inom de nyssnämnda grupperna af Bologna-graffältet höra. Dessa grafvars stora

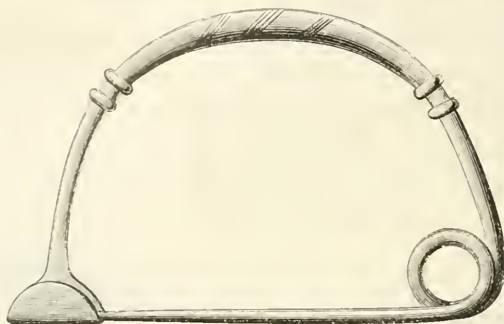

Fig. 164. *Bronsspänne, funnet i mellersta Italien.* 1/2.

antal och deras inbördes olikhet synes emellertid visa, att de omfatta flere mansåldrar. Då de yngsta af dem höra till tiden kort efter år 400 f. Kr., är det således mera

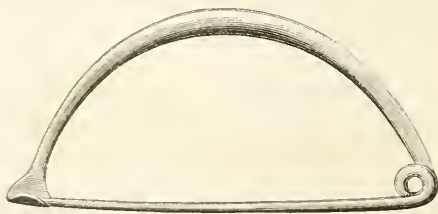

Fig. 165. *Bronsspänne, funnet vid Chiusi.* 1/2.

sannolikt, att de äldsta höra till tiden *före* än till tiden *efter* år 500.

Flertalet af de för dessa grafvar karakteristiska spännena — »Certosa-spännena» (fig. 71—73, 132 och 133) — böra således hänföras till det 5:te århundradet f. Kr.

öfverensstämma med den tradition, som blifvit upptecknad af Livius, och enligt hvilken tuskerna i början bodde på södra sidan om Apenninerna och först derefter också på den andra sidan (Livius V kap. 33).

Äldre än nyssnämnda grafvar äro de många, som höra till den stora tidigare Arnoaldi-gruppen (fig. 122 nr 2). Dessa grafvar och de för dem karakteristiska spännena (sid. 114—120) måste således vara minnen från det 6:te århundradet och sannolikt äfven från det 7:de århun-

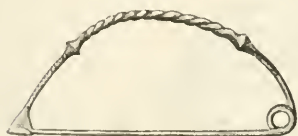

Fig. 166. *Bronsspänne, funnet i trakten af Mantova.*

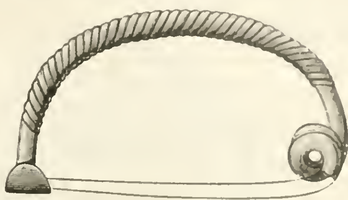

Fig. 167. *Bronsspänne, funnet vid Chiusi.* 2/3.

dradet f. Kr., åtminstone från den senare delen af det sistnämnda.

Då Benacci-grafvarna och de i dem funna spännena (sid. 113—119) äro ännu äldre, torde de yngre af dem böra hänföras senast till förra hälften af det 7:de århundradet, samt de äldsta af dem till det 8:de århundradet.

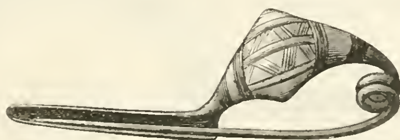

Fig. 168. *Bronsspänne, funnet vid Puzzuoli.* 1/2.

Dessa tidsuppgifter äro, i synnerhet för det stora graffältets äldre delar, naturligtvis endast ungefärliga, men jag har anledning tro, att de snarare böra betraktas såsom för sena än för tidiga, och det skulle icke förvåna mig, om man funne bevis derför, att de äldsta Benacci-grafvarna förskrifva sig från tiden före år 800.

Att hvar och en af de nu omtalade delarne af Bologna-graffältet måste omfatta åtminstone ett par mansåldrar, torde bevisas ej blott af det stora antalet grafvar i hvar

och en af dem, utan äfven deraf att de typer, både af spännen och andra föremål, som äro karakteristiska för hvarje grupp, i allmänhet hafva hunnit försvinna och ersättas af andra under den tid, som den näst derpå följande gruppen omfattar.

Emedan de äldre Benacci-grafvarna tillhöra slutet af bronsåldern i denna del af Italien, hafva vi således af det

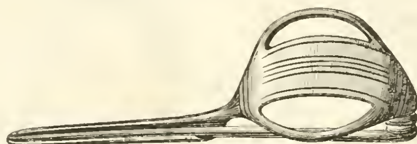

Fig. 169. *Bronsspänne, funnet vid Roccasecca i Terra di Lavoro.* 1/1.

föregående fått den för kännedomen både om Italiens och det öfriga Europas forntid vigtiga upplysningen, att bronsåldern i Bologna-trakten icke kan hafva slutat senare än under det 8:de århundradet f. Kr.[1], men att den

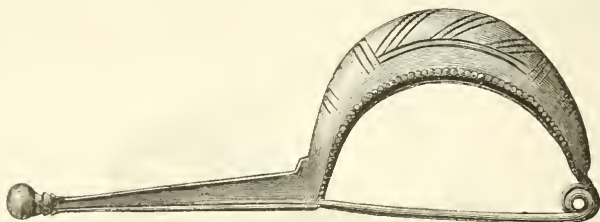

Fig. 170. *Spänne, funnet i södra Italien.* 1/1.

tid, då jernet var *alldeles* okändt der, troligen ligger ännu längre tillbaka. Då Piediluco-fyndet och de andra fynden från den yngre bronsåldern med spännen, som sluta i spirallagd[2] skifva, äro äldre än Benacci-grafvarna, följer

[1] Bronsåldern räknas då ej så länge som man, om äfven undantagsvis, använde brons till vapen och eggverktyg, utan intill den tid, då jernet började blifva af praktisk vigt. Uti södra Italien kom jernet utan tvifvel tidigare i bruk än i Bologna-trakten.

[2] Spännen med skifva, som ej visar spår af spiralläggning, äro yngre.

häraf, att sådana spännen åtminstone måste tillhöra det 9:de århundradet, om de icke, såsom mig synes vara sannolikt, äro än äldre. Men af det föregående följer ock, att den äldre bronsåldern, och således äfven flertalet af terramarorna, då måste hänföras till tiden omkring år 1000 och till det andra årtusendet f. Kr. När bronsåldern *bör-*

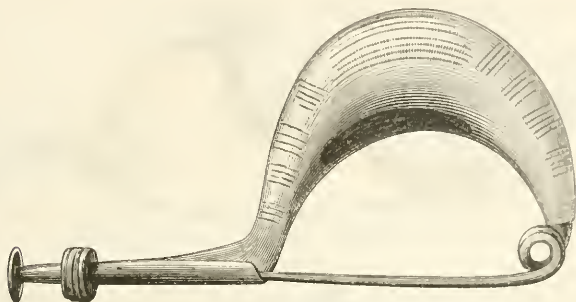

Fig. 171. *Bronsspänne, funnet vid Crissolo i nordvestra Italien.* 2/3.

jade i Italien är emellertid en fråga, på hvilken nu kända sakförhållanden ej gifva något närmare svar.

Det kronologiska resultat, hvartill studiet af Bolognas graffält ledt oss, bekräftas äfven fullständigt af de fynd,

Fig. 172. *Bronsspänne, funnet vid Norcia.* 1/1.

man gjort på andra ställen, både norr och söder om Apenninerna. De sistnämnda fynden, af hvilka de märkligaste äro omtalade i det föregående, äro särskildt af vigt för den nu föreliggande frågan, emedan man i flere ganska tidiga grafvar söder om Apenninerna funnit inskrifter. På grunder, som äro alldeles oberoende af dem, på hvilka vår föregående framställning hvilar, har man kommit till det resultat, att etruskerna gjorde bekantskap med skrif-

konsten omkring 700 år före Kristus[1]. Och den märkliga Regulini-Galassi-grafven vid Cervetri, i hvilken några kärl med inskrifter funnos, har på goda skäl hänförts till senare hälften af det 7:de eller förra hälften af det 6:te århundradet[2]. Till samma tid som denna graf hör tydligen äfven den graf vid Palestrina, i hvilken man funnit

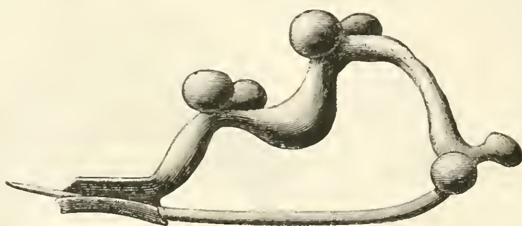

Fig. 173. *Bronsspänne, funnet i trakten af Perugia.*

spännet fig. 94 (sid. 164). Men detta, äfvensom de spännen, hvilka man med säkerhet vet vara anträffade i Regulini-Galassi-grafven (fig. 67 och 68), äro af typer, som måste anses vara samtida med eller möjligen något yngre än de

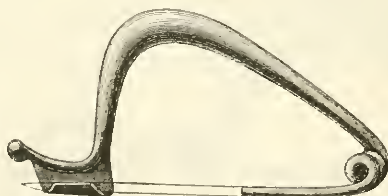

Fig. 174. *Bronsspänne, funnet vid Tolentino.* 1/1.

för de äldre Arnoaldi-grafvarna vid Bologna karakteristiska. Härigenom bekräftas riktigheten af den tidsbestämning för sistnämnda grafvar, hvartill vi förut kommit, och enligt hvilken dessa hänfördes till det 6:te och till senare hälften af det 7:de århundradet.

---

[1] Helbig i *Annali dell' Inst.* 1876, sid. 228.

[2] Helbig i *Annali dell' Inst.* 1876, sid. 244, och 1877, sid. 407.

Innan vi lemna de spännetyper, med hvilka vi nu sysselsatt oss, skola vi gifva en kortfattad öfversigt af hufvudformernas utbredning inom Italien.

Spännen med spirallagd skifva hafva hittills hufvudsakligen anträffats söder om Apenninerna, i Etrurien, Umbrien och Latium lika väl som i Campanien. De före-

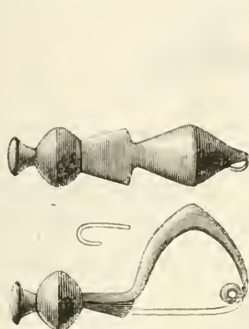

Fig. 175. *Jernspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet i trakten af Ruvo.* $^{2}/_{3}$.

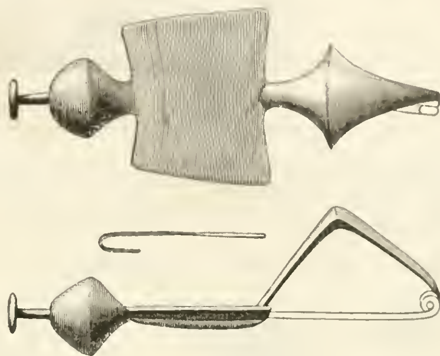

Fig. 176. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet vid Rugge, nära Lecce.* $^{2}/_{3}$.

komma dock äfven i trakten af Bologna. Norr om Po synas de deremot icke hafva varit inhemska, äfven om något enstaka spänne af detta slag skulle vara funnet i

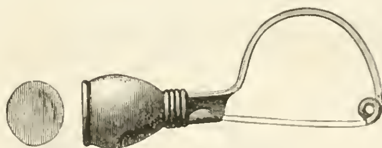

Fig. 177. *Bronsspänne, funnet nära Lecce.* $^{1}/_{2}$.

denna del af Italien[1]. Om några få exemplar af nu i fråga varande slag anträffades i Italien norr om Po, skulle detta för öfrigt kunna bero på samma förhållanden, som fört ett eller annat sådant spänne utom Italiens gränser.

---

[1] Det vid Peschiera funna spänne, som är afbildadt fig. 13, har troligen haft spirallagd skifva, men det är af annan form än de från Bologna-trakten och mellersta Italien.

Detta slags spännen hafva icke hittats i det område mellan Apenninerna och Po vester om Panaro, der så många terramaror anträffats, och der man ganska omsorgsfullt tillvaratagit minnena från den förhistoriska tiden.

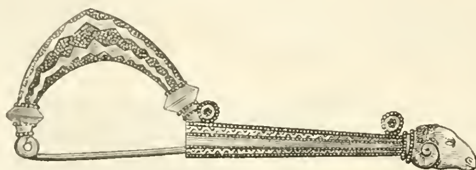

Fig. 178. *Guldspänne, funnet i södra Italien.* 2/3.

Deremot kan man ej säga, huruvida den omständigheten, att man icke ännu känner något sådant spänne från sydligaste Italien samt från Sicilien beror derpå att de aldrig

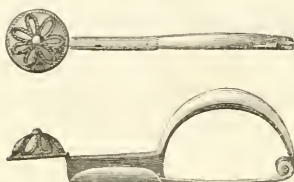

Fig. 179. *Guldspänne, funnet i södra Italien.* 2/3.

Fig. 180. *Bronsspänne, funnet på Sicilien.* 1/2.

funnits der, eller derpå att man ännu har allt för ringa kännedom om de förklassiska fornsakerna i dessa delar af Italien.

Fig. 181. *Bronsspänne, funnet vid Palestrina.* 1/1.

Spännen med rund skifva utan spiralläggning synas tillhöra ungefär samma trakter som de med spirallagd skifva.

Af spännen med nålhylsa förekomma de med »grandi coste» (fig. 162 och 163)[1] endast i norra Italien, men der

[1] Originalet till fig. 162 är funnet i en af Golasecca-grafvarna;

äfven i området norr om Po, som saknade spännen med skifva. Söder om Apenninerna äro fibule a grandi coste med hylsa ej funna, ehuru spännen med liknande båge men med spiralskifva (fig. 105 och 106) anträffats der.

Fig. 182. *Silfverspänne, funnet vid Marzabotto.* 2/3.

Spännen med nålhylsa och hög halfcirkelformig båge (fig. 164)[1] hafva deremot en ganska stor utbredning. De

Fig. 183. *Bronsspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* 1/1.

träffas i norra Italien både norr och söder om Po, lika väl som på andra sidan om Apenninerna, i söder åtminstone till trakten omkring Napoli.

Fig. 184. *Bronsspänne, funnet i en af Arnoaldi-grafvarna vid Bologna.* 2/3.

Äfven de flesta öfriga typer med nålhylsa (fig. 165—173)[2] hafva ungefär lika stor utbredning, i det de före-

Castelfranco i *Bull. di Paletn. ital.*, 2:a årg., sid. 95 och pl. II fig. 12. — Originalet till fig. 163 är funnet vid Breonio i trakten af Verona: Stefano de' Stefani, *Sopra molti e diversi oggetti di alta antichità, scoperti a Breonio nel Veronese* (pl. II fig. 10) i *Atti del R. Istituto veneto di scienze, lettere ed arti*, ser. V, vol. VII.

[1] Originalet till fig. 164 förvaras, jemte ett dylikt spänne, i Firenze's Museo etrusco.

[2] Originalet till fig. 165 är funnet vid Chiusi och tillhör professor

komma både i norra och mellersta Italien ända ned till Napoli, om icke sydligare. I vissa fall är likheten mellan spännena inom detta vidsträckta område så stor, att ett spänne från Golasecca vid Alpernas fot i de minsta detaljer kan öfverensstämma med ett, som hittats i närheten af Vesuvius. Detta är så mycket mera anmärkningsvärdt, som lerkärlen och de andra tillsammans med spännena

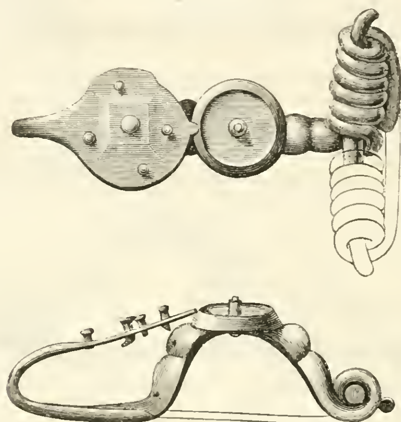

Fig. 185. *Bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan; funnet i en af Benacci-grafvarna vid Bologna.* 1/1

funna föremålen vanligen äro ganska olika i de särskilda delarne af halfön.

Bellucci's samling i Perugia. — Originalet till fig. 166, funnet i provinsen Mantova, såg jag på utställningen i Milano 1881. — Originalet till fig. 167 är funnet vid Chiusi och köptes af mig 1881 hos en antiqvitetshandlare i nämnda stad. — Originalet till fig. 168 är funnet vid Puzzuoli och köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli. — Originalet till fig. 169 är, jemte två dylika spännen, funnet vid Roccasecca i Terra di Lavoro och förvaras i Museo preistorico i Roma. — Originalet till fig. 170 förvaras i Museo nazionale i Napoli. — Originalet till fig. 171 är funnet vid Crissolo och förvaras i Museo civico i Torino. — Originalet till fig. 172 är funnet vid Norcia och förvaras i prof. Bellucci's samling i Perugia. — Originalet till fig. 173 tillhör prof. Guardabassi's, nu med Universitetets museum förenade, samling i Perugia.

Att de flesta typer med hylsa, liksom de med spiralskifva, saknas i sydligaste Italien, beror måhända på vår redan antydda ofullständiga kännedom om dessa trakter. Äfven de egentliga Certosa-typerna (fig. 174)[1] saknas der, men andra typer med upptill täckt och endast åt sidan öppen nålhylsa finnas der, och några af dem (fig. 175—179[2]; jfr fig. 69) synas vara egendomliga för södra Italien.

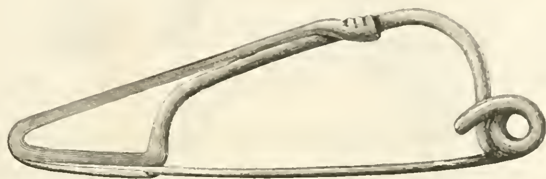

Fig. 186. *Bronsspänne, funnet vid Palestrina.* 1/1.

En typ, som torde vara egendomlig för Sicilien, är fig. 180[3]. Äfven de närstående typerna fig. 76 och 78 äro troligen funna på nämnda ö (se sid. 60—62).

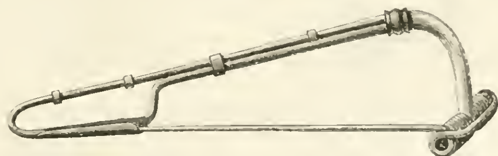

Fig. 187. *Bronsspänne, funnet i nordvestra Italien.* 1/3.

Vi få i ett följande häfte af denna uppsats tillfälle att redogöra för de italienska spännetypernas utbredning utanför det nuvarande Italiens gränser.

[1] Originalet till fig. 174 är funnet i en graf vid Tolentino; *Bull. di Paletn. ital.*, 6:te årg., pl. XI fig. 14.

[2] Originalet till fig. 175 är köpt af mig år 1881 hos en antiqvitetshandlare i Ruvo. — Originalen till fig. 176 och 177 förvaras i museet i Lecce; det förra är funnet vid Rugge nära Lecce. — Originalen till fig. 178 och 179 förvaras i Museo nazionale i Napoli.

[3] Originalet till denna fig. förvaras jemte 12 dylika spännen i Palermo's museum, och ett annat spänne af samma typ tillhör Catania's museum.

I det föregående hafva vi egentligen endast betraktat de spännen, hvilkas nål börjar med en kort, *ensidig spiral*. Äfven spännen af andra slag tillhöra dock Italiens forntid, om ock de flesta af dem förskrifva sig från en senare tid än flertalet af de hittills omtalade.

Fig. 188. *Bronsspänne, troligen funnet i trakten af Perugia.*

Bland dessa yngre spännen nämna vi i främsta rummet dem, som vid nålens början hafva en *tvåsidig spiral*

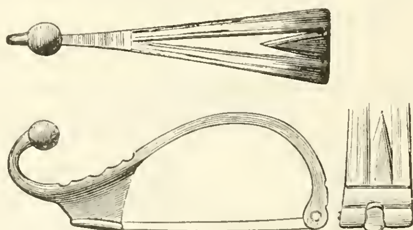

Fig. 189. *Bronsspänne, sedt uppifrån, från sidan och bakifrån; funnet nära Chiusi.* $^2/_3$.

(fig. 181—188)[1]. Då vi komma till landen norr om Alperna, få vi tillfälle att närmare sysselsätta oss med dessa

[1] Originalen till fig. 181 och 186 äro funna vid Palestrina och förvaras uti Biblioteca Barberiniana i Roma. — Originalet till fig. 182 är funnet vid Marzabotto och förut afbildadt af Gozzadini i *Di ulteriori scoperte nell' antica necropoli a Marzabotto nel Bolognese,* pl. 17 fig. 20. — Originalen till fig. 183 och 184 äro funna på Arnoaldi-delen af graffältet vid Bologna och förvaras i Bologna's Museo civico. — Originalet till fig. 185, som förvaras i samma museum, är funnet i en af Benacci-grafvarna. — Originalet till fig. 187 förvaras i collegiet i Moncalieri nära Torino och är förut afbildadt af Angelucci i *Gli ornamenti spiraliformi in Italia,* sid. 24 fig. 19. — Originalet till fig. 188 förvaras i Universitetets museum i Perugia och är förut afbildadt af Conestabile i *Due dischi in bronzo antico-italici,* pl. VII fig. 10.

spännen, hvilka blifvit bekanta under namnet af det stället La Tène i Schweiz, der de först adrogo sig uppmärksamhet. Nu skola vi endast påpeka, att några af de i Italien funna spännena af detta slag (fig. 181) hafva så stor likhet med Certosa-spännen, att den enda skilnaden kan sägas ligga i spiralen. Andra äro mera afvikande: spännets främre, först uppåt och sedan äfven bakåt böjda ända blir

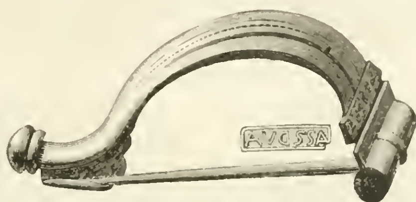

Fig. 190. *Bronsspänne med inskrift, funnet vid Marzabotto.* 1/1.

förlängd (fig. 182), lägger sig mot bågen (fig. 183—185), omfattar denna med sin ända (fig. 186 och 187), samt sammanväxer slutligen med bågen (fig. 188).

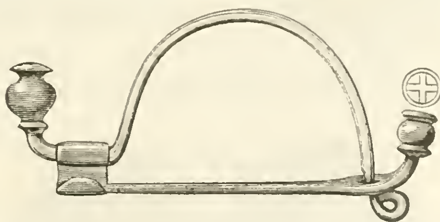

Fig. 191. *Bronsspänne, funnet i trakten af Lecce.* 2/3.

Åtminstone flertalet af dessa spännen tillhöra utan tvifvel de galliska folk, som bott i norra Italien. De äro jemte svärd och andra vapen af gallisk typ funna i grafvar vid Bologna, Marzabotto och på andra ställen[1]. Då man vet, att gallerna satte sig i besittning af Bologna i början af det 4:de århundradet före Kr., och att staden

[1] Jfr fig. 134 och 135, not 2 å sid. 125 samt det sid. 130 och 131 omtalade fyndet vid Este.

blef romersk koloni år 189 f. Kr., måste de galliska grafvar, som anträffats vid Bologna, samt de i dem funna

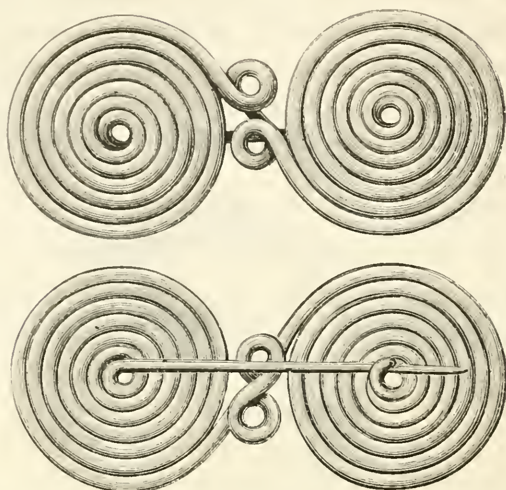

Fig. 192. *Bronsspänne, sedt framifrån och bakifrån; funnet i södra Italien.* 1/1.

spännena af La Tène-typ, tillhöra denna tid. Äldre än år 189 äro följaktligen sådana typer som fig. 182—185, med tillbakaböjd, mot bågen hvilande, men ännu ej fast-

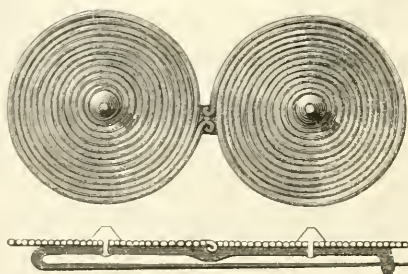

Fig. 193. *Bronsspänne, sedt framifrån och från sidan; funnet vid Ordona nära Foggia.* 1/5.

vuxen ända: en tidsbestämning af stor vigt äfven för de många norr om Alperna gjorda fynd, som innehållit liknande spännen.

Andra i Italien funna spännen, af hvilka några i vissa afseenden kunna sägas stå nära Certosa- och de äldre La Tène-spännena, hafva *ingen spiral* vid nålens början, utan nålen är med en liten sprint fäst i spännets bakre, breda ända eller rörlig omkring denna ända (fig. 189—191)[1].

Spännen, som ganska mycket afvika från alla de föregående, äro funna i södra delen af Italien. De bestå ursprungligen af två, i samma plan liggande spiralskifvor, som bildas af en och samma smala, trinda bronstråd, samt

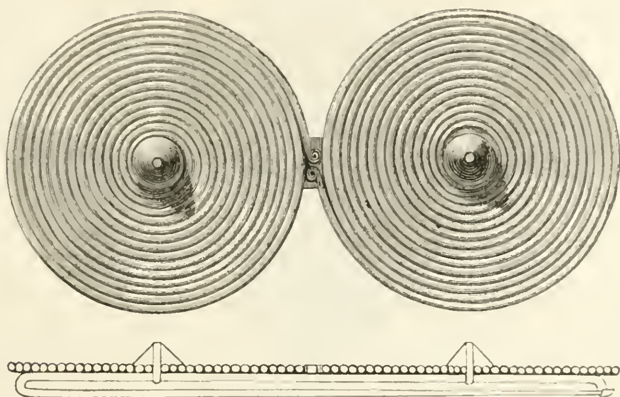

Fig. 194. *Bronsspänne, sedt framifrån och från sidan; funnet i södra Italien.* 1/3.

äro förenade med ett kort, vanligen i ett par små öglor lagdt stycke af denna tråd, ej med någon båge. Från den ena skifvans midt utgår nålen nedåt såsom omedelbar fortsättning af det innersta hvarfvet; nålens spets hvilar i en liten hake, som under den andra skifvans midt bildas af det innersta hvarfvets nedböjda ända (fig. 192).

[1] Originalet till fig. 189 är funnet nära Chiusi och köptes år 1881 af mig i nämnda stad. — Originalet till fig. 190 är funnet vid Marzabotto och förut afbildadt af Gozzadini i *Di un' antica necropoli a Marzabotto nel Bolognese,* pl. 17 fig. 17. — Originalet till fig. 191 förvaras uti museet i Lecce.

Stundom är dock nålen af ett stycke för sig. Spiralskifvorna äro då med nitar fästa på en smal bronsskena, hvilken har en viss likhet med några af de i det föregående omtalade spännena (t. ex. fig. 47), och från hvilkens ena ända nålen utgår, antingen efter ett eller ett par spiralhvarf eller utan spiralomböjning; nålens spets hvilar i en af bronsskenans andra nedböjda ända bildad hylsa. Å dessa spännen utgöras båda spiralskifvorna antingen

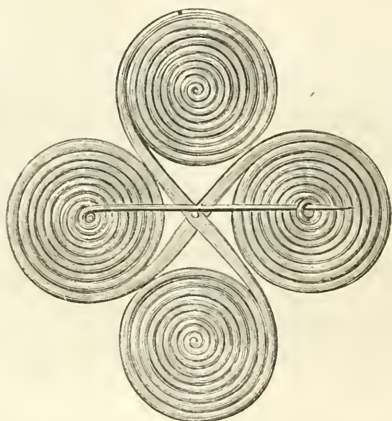

Fig. 195. *Bronsspänne, sedt bakifrån; funnet i Italien.* $^1/_4$.

af samma stycke (fig. 193), eller af två särskilda stycken (fig. 194).

Andra spännen af närstående typ finnas, hvilka icke bestå af två spiralskifvor, utan af fyra. Nålen utgår då antingen från midten af en skifva (fig. 195), eller från en särskild bronsskena lik den nyss beskrifna (fig. 196). Stundom ligger en fyrarmad bronsplåt ofvanpå spiralskifvorna, och någon gång är midt på denna plåt en djurbild fäst (fig. 197)[1].

[1] Originalet till fig. 192 är köpt af mig hos en antiqvitetshandlare i Napoli. — Originalet till fig. 193 är funnet vid Ordona och

Spännen af dessa slag, med två eller fyra spiralskifvor, förekomma talrikt i den södra delen af halfön, men i mellersta och norra Italien anträffas de icke. Från hela Etrurien samt från det på spännen af andra typer så rika området kring Bologna och norr om Po torde man icke känna ett enda spänne af detta slag[1].

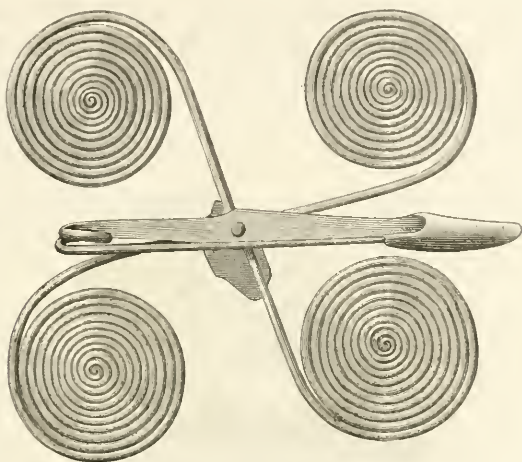

Fig. 196. *Bronsspänne, sedt bakifrån; funnet vid Suessola nära Napoli.*

Vid Crichi nära Catanzaro, i sydvestra delen af Italien, fann man 1880 en af stenflisor bildad, 1,30 meter lång, fyrsidig stenkista, som innehöll brända ben jemte 2 spjut-

förut afbildadt af Angelucci i *Ricerche preistoriche e storiche nella Italia meridionale*, sid. 46 fig. 23. — Originalet till fig. 194 förvaras uti Museo nazionale i Napoli. — Originalet till fig. 195 förvaras uti Parma's museum och är förut afbildadt af Angelucci i *Gli ornamenti spiraliformi in Italia*, sid. 10 fig. 9. — Originalen till fig. 196 och 197 äro funna i grafvar vid Suessola och förut afbildade i Fiorelli's *Notizie degli scavi*, 1878 marzo, pl. VI fig. 4 och 2.

[1] Två i Parma's museum förvarade spännen, det ena med två och det andra med fyra spiralskifvor, uppgifvas visserligen vara funna i Toscana, men denna uppgift kan ej anses vara fullt tillförlitlig, då man ej vet något närmare om fyndort och fyndomständigheter, och då intet med säkerhet i Toscana funnet spänne af detta slag är kändt (Angelucci, *Gli ornamenti spiraliformi in Italia*, sid. 11).

spetsar, två spännen af fyra spiralskifvor, samt några armringar, dels enkla, dels spirallagda, m. fl. prydnader, allt af brons[1]. Nålen å båda spännena utgår från en under spiralskifvorna fäst bronsskena, såsom å fig. 196.

Vid Ordona, söder om Foggia, nära södra Italiens östra kust, har Angelucci i några grafvar innehållande obrända lik funnit spännen af två spiralskifvor, de flesta af brons, men några af jern[2]. Så vidt man af beskrifningen kan se, utgår nålen äfven å alla dessa spännen från en under spiralskifvorna fäst skena, såsom å fig. 193.

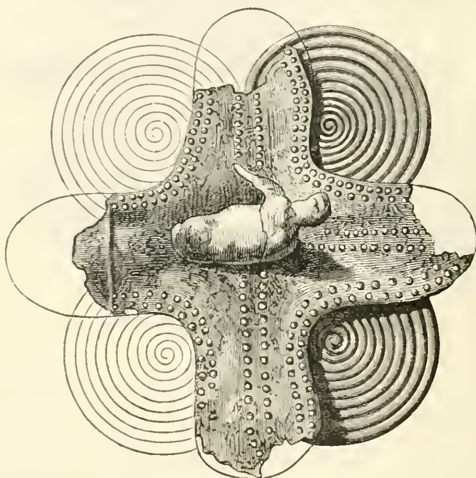

Fig. 197. *Bronsspänne, funnet vid Suessola nära Napoli.*

I en af dessa grafvar lågo, jemte ett skelett, tre spännen af brons och ett af jern, hvilka alla voro af nu beskrifna form, samt två bronsspännen lika fig. 80 och en spjutspets af brons, m. m. I en annan graf lågo, jemte två

[1] G. Foderaro i *Bull. di Paletnol. ital.*, 8:de årg., sid. 92—100, och pl. IV. Det å samma planch under fig. 1 afbildade spännet är icke funnet i grafven; detta spänne är af samma typ som våra fig. 80 och 81, men har blifvit afbrutet och är på teckningen orätt hopsatt.

[2] Angelucci, *Ricerche preistoriche e storiche nella Italia meridionale,* sid. 45—47.

skelett, några brons- och jernspännen af två spiralskifvor samt det fig. 79 afbildade stora bronsspännet och några fingerringar af brons. Ur en tredje graf, hvilken innehöll ett skelett, upptog man tre bronsspännen af två spiralskifvor, en spjutspets af jern, ett långt spiralarmband af brons (24 hvarf), ett ej närmare beskrifvet »mycket enkelt spänne», m. m. Dessa grafvar och spännen af samma slag som fig. 193 tillhöra således öfvergångstiden från brons- till jernåldern.

Det är sannolikt, att de af två eller fyra spiralskifvor bildade spännen, på hvilka nålen såsom å fig. 192 och 195 utgår omedelbart från midten af en skifva, äro äldre än de spännen, å hvilken nålen såsom å fig. 193 och 196 utgår från en under skifvorna fäst skena. Men man känner ännu allt för få säkra fynd, för att kunna afgöra, huruvida tidsskilnaden mellan dessa båda typer är så stor, att de förra kunna hänföras till den rena bronsåldern.

Från Suessola's graffält härstamma de fig. 196 och 197 afbildade spännena, jemte några andra bronsspännen af fyra spiralskifvor[1]. Ehuru man tyvärr saknar närmare upplysningar om de här anträffade sakernas fyndomständigheter, torde det vara tydligt, att de alla tillhöra en tid, då jernet redan var i allmänt bruk.

Man har visserligen uppgifvit, att några spännen af nu i fråga varande slag, som förvaras i Napolis Museo nazionale, skulle hafva anträffats i Pompeji[2], men denna uppgift beror utan allt tvifvel på ett misstag, framkalladt deraf att alla bronssaker i nämnda museum vanligen anses vara funna i Pompeji och Herculaneum, ehuru ett stort antal, isynnerhet af de smärre bronsarbetena, bevisligen härstamma från andra ställen.

Spännen af två eller fyra spiralskifvor lika de nu omtalade hafva, såsom vi af det följande få se, äfven an-

[1] Fiorelli, *Notizie degli scavi,* 1878 marzo, sid. 107.

[2] Angelucci, *Gli ornamenti spiraliformi,* sid. 12 not.

föra, uppräkna; jfr *iak wil thät fore sannind redha* Alex. 9280: *änga släkter redhas i the hälghe scrifft aff qwinno weyna* Med. Bib. I 28. Om bruket af *th* för *dh* i Konungastyrelsen, se Landtmanson, anf. skrift s. 2.

S. 13 (31; 14) *annat er thz at likas widh engla liwerne; at* rättas af Landtmansson och Geete till *sum*; afgjordt oriktigt kan dock icke *at* anses; såsom ex. på ordets användning såsom rel. pron. kan anföras: *thetta är thät ärligha fädherna landhit ath hwar än menniskia ma astundha och önskia* Leg. III 134; samma bruk af ordet förekommer troligen i: *enkte war thz hws at ey la naghar dödher i* Med. Bib. I 311.

S. 22 (54; 24) *tu skalt ok ey akta huadh manne thet är, um han räthr tik tin hedhr ok tina taruer;* Landtmanson anmärker här: »Stället är troligen af utgifvaren orätt uppfattadt. Hvad *räthr* skall betyda, är svårt att säga». Geete föreslår *ränir*. Utan tvifvel bör man dock fatta *räthr* såsom stående för *radher*, en uppfattning, som öfverenstämmer med Bures, hvilken i sin ordlista tolkar *räther* på detta ställe såsom *radher;* såsom stöd härför må anföras orden i den latinska skrift, som den svenske författaren här följt: *non te moveat dicentis autoritas, nec quis, sed quid dicat, intendito* (den Seneca tillagda skriften af Martinus: De quatuor virtutibus cardinalibus, i L. Annæi Senecæ Opera, Basel 1573, pag. 568), d. v. s. ett råd, som afser din heder och ditt gagn skall du följa utan att fästa afseende vid rådgifvarens person. Möjligen hafva efter *är* några ord bortfallit; här kan hafva stått *sum thik radher* el. något dylikt.

S. 24 (60; 26) *tin skämtan ok röst se vtan al oföghelik ord;* Landtmanson och Geete anse *röst* här måhända vara af utgifvaren orätt läst; att dock detta ej är förhållandet, visar ordet *vox i* originalets uttryck: *sales tui sint sine dente, joci sine vilitate, risus sine cachinno, vox sine clamore* (anf. skrift pag. 569). Kanske

har dock stället ursprungligen haft en fullständigare lydelse, som närmare öfverensstämt med den latinska texten.

S. 26 (66; 28) *sät ängi ursäkt; ängi* ändras af Landtmanson och Geete till *änga; ängi*, dat. sing. f. af *ängin* (se Schlyters Ordb. 772), är dock utan tvifvel fullt berättigadt, då *säta* (*sätta*), rätta sig efter, regelbundet konstrueras med dat.; t. ex. *säta skälomen* Bonav. 135; *vilia sätta hwazske radhe älla budhi* ibm 137; jfr Smal. L. 12: Bonav. 28, 122, 256; Birg. III 311; Med. Bib. I 344; o. s. v.

S. 38 (99: 41) *medh märom ok wisom mannom är annor kunst talande ok liuande än medh almogha, ok annor kunst medh gamlom ok röntom mannom än medh vngarom;* då ett adv. *annor kunst*, annorlunda, icke förekommer på något annat ställe och säkert icke funnits, bör utan tvifvel här i stället läsas *annor kust* eller *annor kost*, en form, som träffas Leg. III 233; för öfrigt finner man *annurkost* ÖGL. G. 16: pr., B. 5: 2; *annur kust* ÖGL. B. 14: 2; rörande andra former af ordet se Schlyters Ordbok s. 30, Rydqvist V 149, 157.

S. 47 (120; 51) *meth blidhom ok mildom äthänom ok gäuum;* vid *gäuum* anmärker Landtmanson: »läs *gäuum*»; Scheffer har *gauum*, Geete *garum;* ändringen kan likväl icke anses behöflig, alldenstund ett mot Isl. *gjöf* svarande *giäf*, *gäf*, ingalunda är ovanligt i våra fornskrifter; se Schlyters Ordbok s. 243; äfven i den med Konunga-styrelsen säkert nära samtidiga om ock möjligen något äldre bearbetningen af Mose böcker förekommer ordet på flere ställen; se Med. Bib. I 51, 52, 115, 116, 491, (Cod. B.) 563.

S. 59 (148; 65) *huilikin tima han kan hälzt tera nytorna; nytorna*, som uppenbart är oriktigt, rättas af Nordin till *wid-* el. *widertorwa*, en ändring, som godkännes af Rydqvist (Svenska språkets lagar I xxxii). Landtmanson, som läser *widtorva*, och Geete, som här

har *viperporva*. På samma gång vi erkänna, att detta ord gifver god mening, vilja vi dock påpeka, att en ändring till *nyt thorva*, såsom kommande den tryckta textens läsart närmare, möjligen är mera befogad. Om *nyt*, nyttjande, bruk, se Schlyters Ordbok s. 466; ordet förekommer i denna betydelse äfven Bonav. 123, Birg. III 285, Vadst. Kl. R. 57.

S. 79 (194; 86) *är aldrei fridhren suå godhr at han hauer iu skadhan som liutär;* Landtmanson och Geete ändra *iu* till *ei*, en ändring, som dock är obehöflig, då *iu (io)* i betydelsen: icke, ju icke, är vanligt i bisatser efter nekande hufvudsats; t. ex. *ey är gest swa argh at hosbonden skal io hawa til forna* G. Ordspr. 757; *är aldregh swa litin bön at gudh wil ioo gifwa thik ffor hona lön* Själ. Tr. 165; o. s. v. Möjligt är dock, att *iu* är ändring af en afskrifvare och att urskriften haft *e* eller *ä*, som i Svenska medeltidsskrifter ej är ovanligt i denna användning; sålunda träffas det just i ofvan anförda uttryck sådant som det på annat ställe förekommer: *fridhin är ey swa godh at han hawer ä skadhan ther han faar* G. Ordspr. 706.

S. 80 (199; 86) *hua som blöt kiöt hauer, han hauer got nänne ok litla makt til äruodhe ok hård ting.* Då *nänne*, som väl skulle betyda det samma som *nänna*, mod, raskhet, här ej synes passa, torde detta ställe på något sätt böra ändras. Landtmansson och Geete insätta framför *got* ett *ei*. Uttrycken hos Egidius, från hvilken de efter Aristoteles citerade orden närmast äro hämtade, visa, att den rättelse, som här är nödig, är den af *nänne* till *näme*, fattningsgåfva, förstånd; i Egidii skrift: De regimine principum läses nämligen: *molles carnes aptos mente dicimus* III. III 3; *habentes carnes molles sunt aptiores ad intelligendum, sed ut plurimum sunt inepti ad pugnandum* III III 9. Samma yttrande anföres äfven i det nyss omtalade bibelverket: *sigher*

aristotiles, at the som hawa blöt köt oc harund, the äre bätzst skipadhe til näme oc vnderstandilse Med. Bib. I 79.

Svenska Medeltidens Bibel-arbeten. Detta af G. E. Klemming 1848—55 i Svenska Fornskriftsällskapets samlingar utgifna verk innehåller i sitt första band en parafras af Mose böcker med historisk inledning samt inledande och afslutande bibliskt-filosofiska spörsmål; texten är här aftryckt efter en å Kongl. Biblioteket i Köpenhamn förvarad handskrift från 1430—50; språkprof och läsarter meddelas dessutom från en å Kongl. Biblioteket i Stockholm befintlig afskrift (Cod. B.), gjord 1526, hvilken ofta bättre än den äldre handskriften bevarat ålderdomliga ord och former. I det andra bandet finnas, jämte en öfversättning af Nikodemi evangelium, upptagna Josua bok, Domareboken, Judit, Ester, Rut, Mackabeernas böcker, Uppenbarelseboken, hvilka äro aftryckta efter nyssnämda codex af år 1526. Vid utgifvandet af detta verk har texten i den till grund lagda handskriften blifvit med den största noggrannhet aftryckt och endast alldeles uppenbara fel rättade, i hvilket fall dock handskriftens läsart alltid blifvit anmärkt, ett förfaringssätt, som, då en fornskrift för första gången utgifves, otvifvelaktigt är det enda rätta och för hvilket man måste vara den lärde och samvetsgranne utgifvaren synnerligen tacksam. Samma plan har äfven blifvit följd vid utgifvandet af öfriga medeltidsskrifter, som utkommit i Fornskriftssällskapets samlingar. På grundvalen af den sålunda framlagda texten kan man sedan göra riktigheten af handskrifternas läsarter till föremål för undersökning och framställa förslag till ändringar. Några anmärkningar i sådant syfte följa här.

Bd I, s. 34 r. 31 — s. 35 r. 3 *göra oc skapa skil at swa mykith, at thz som görs, thz wardher aff formerande ämpnom, än thz som skapas thz wardher aff alz*

ängo; formerande har tydligen uppkommit genom felläsning af *forwärande*, som Cod. B. har.

S. 43 r. 8 *är thänkiande wärt;* Cod. B. har *antiggia värt;* ursprungligen torde här ha stått: *athyggiu wärt*, hvilket, såsom det synes, snart föråldrade ord i Cod. A. blifvit öfversatt, men af den, som skrifvit B., blifvit orätt läst; *athyggia* är, så vidt jag känner, icke träffadt i våra fornskrifter, men har sannolikt tillhört Fornsvenskan; af ett verb *athyggia* finnes part. pres. *athyggiande* Med. Bib. I 484, och ett fem. subst. *hyggia* förekommer så väl enkelt som i sammansättningarna, *bryst-, for-, ohyggia;* se Schlyters Ordbok s. 96, 298, samt Med. Bib. I (Cod. B.) 560, Rimkr. II 2210. En sådan förbindelse, som vi i *thänkiande wärt* finna af part. pres. med adj. *värdher*, var utan tvifvel främmande för språket vid den tid — troligen förra hälften af 1300-talet — då ifrågavarande skrift affattades; men samma handskrift har detta uttryckssätt i *awitande wärdh* 141, *affwitande wärdher* 449; på motsvarande ställen i Cod. B. läses *awita wärdh, awita wärdher* 1.

S. 134 r. 11, 12 *gudh siälwer hafdhe disputerath mz henne* (Jungfru Maria) *ower moysi lagh;* originalet har, såsom sammanhanget visar, utan tvifvel i likhet med Cod. B. i st. f. *disputerat* haft *dispenserat*.

S. 172 r. 24 *warin oc ökens oc fyllen iordhrike;* för *warin* har väl ursprungligen stått *waxin;* Lat. texten har *crescite et multiplicamini et replete terram* Gen. IX 1.

S. 194 r. 9, 10 *städz ängin stadh när i landino;* i st. f. *när* har kanske ursprungligen varit skrifvet *här*.

S. 226 r. 22—24 *wille ther mz iacob ängalund wiisa, at han hafdhe mera astundan til gudhlika thinga, än til wärldinna;* meningen synes i st. f. *ängalund* fordra *ena lund*, såsom Cod. B. har.

S. 265 r. 25—27 *iacob sigher ytärst i sinom ordhom,*

at han wil bidhia mz fulkompne tro oc astundan alla wärldinna helso; bidhia torde här vara skrifvet för *bidha;* jfr Lat. texten: *Salutare tuum exspectabo* Gen. XLIX 18.

S. 300 r. 14, 15 *iak skal swala thik oc thit folk, at i skulin forfaras aff wärldinne;* i st. f. *swala* har väl från början här stått *sla* el. *sva sla;* Lat. texten har: *percutiam te* Exod. IX 15.

S. 301 r. 11—13 *hwilken man som faar at bryta oc böta, oc ganger sidhan a[t] göra sätt mz gudhi;* läsarten *a* framför *göra* torde kunna försvaras, då uttrycket *ganga a göra sät* i förbindelsen *ganga a grip ok göra sät* tillhör vårt lagspråk; se Schlyters Ordbok s. 218.

S. 365 r. 2, 3 *thu skal — ey läggia od fore blindan;* r. 7 *lägger od fore blindan;* originalet har väl haft *nudh* el. *nodh*, hvilket afskrifvaren ej förstått och förmodligen trott vara felskrifvet; Cod. B. har *nwdh* på det först anförda stället, som återgifver följande ord i den Lat. texten: *nec coram cæco pones offendiculum* Lev. XIX 14; detta *nudh* el. *nodh* är att föra till ett med Isl. *hnúðr* identiskt *nudher* el. *nodher.*

S. 401 r. 16 *starkt — kära* är felaktigt upprepadt och bör således utgå.

S. 404 r. 22—24 *at i chore oc thine kompana skulin her sampna oc sätia i dagh gen honum siälwom;* i st. f. *her* bör sannolikt läsas *idher.*

S. 414 r. 25, 26 *färre män wanda ey hwilkin thera lifnadher är;* sammanhanget synes antyda, att *färre* står för *flere*, eller att *ey* bör utgå.

S. 429 r. 4—8 *thin koninger oc thu skulo wardha ledde til annor land, oc thiäna stokkom oc stenom, oc wardha hwars mantz atlöghe, oc at qwälde tha thu komber fram, oc skal koma ther in forna saghur oc wiisor; at qwälde* torde stå för *atqvädhe*, ett i Fornsv. annars ej påträffadt, mot Isl. *atkvæði* svarande ord med betydelsen

talämne, ordspråk, e. d.; det närmast följande *tha* har kanske från början varit *thär;* Lat. texten har: *eris perditus in proverbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus* Deut. XXVIII 37.

Bd II, s. 6 r. 7, 8 *ey varo än the vndhan gömdhe män wäl sampnadhe; sampnadhe* i st. f. *sompnadhe;* Lat. texten har: *necdum obdormierant* Jos. II 8.

S. 10 r. 6 *XII sardasta stena; sardasta* i st. f. *hardasta;* Lat. texten har: *durissimos* Jos. IV 3.

S. 11 r. 5 *gudz söner; gudz* i st. f. *gadz;* Lat. texten har: *filii—Gad* Jos. IV 12; likaså s. 38 r. 17 *gudz söners* i st. f. *gadz söners.*

S. 11 r. 19, 20 *stighen vp aff iordhinne; iordhinne* i st. f. *iordane;* Lat. texten har: *de Jordane* Jos. IV 17.

S. 31 r. 11—13 *likerwis som han giorde ebron oc lebna oc theris kring om swa haffwir han oc giort konungenom aff dabir; kring om* i st. f. *konungom;* Lat. texten har: *sicut fecerat Hebron et Lebna et regibus earum, sic fecit Dabir et regi illius* Jos. X 39.

S. 33 r. 20, 21 *landit som til eghnas josue mz slätthenne; josue* i st. f. *gosen;* Lat. texten har: *Gosen* Jos. XI 16.

S. 59 r. 14, 15 *thz vtfraghe herran gudh oc göme; göme* i st. f. *döme;* Lat. texten har: *quærat et judicet* Jos. XXII 23.

S. 96 r. 7, 8 *bleff gedeon ther äptir dödher, oc godhom aldre; oc* i st. f. *a* el. *i;* Lat. texten har: *in senectute bona* Jud. VIII 32.

S. 136 r. 26 *framgaa wenstra platzsen widh stadhen; wenstra* i st. f. *vestra;* Lat. texten har: *ab occidentali urbis parte procedere* Jud. XX 34.

S. 173 r. 4, 5 *hwadh frägdh tha war j allom israels almoga, kan enghin tunga sighia;* sammanhanget synes antyda, att *frägdh* står för *frygdh.*

S. 173 r. 21 *hulkens mykla tall atirtäppe strömana;*

atirtäppe i st. f. *atirtäpte;* Lat. texten har: *obturavit* Judith XVI 5.

S. 257 r. 20 *hiölt fran sina belägningh; hiölt fran* synes stå för *hiölt fram;* Lat. texten har: *jussit obsidere* I Mach. XI 23.

S. 270 r. 27, 28 *han ökadhe oc wt walde sins almogis landh oc raamärke; wt walde* i st. f. *wt widde;* Lat. texten har: *dilatavit fines gentis suæ* I Mach. XIV 6.

S. 287 r. 20, 21 *högæsta prästins j tässe stridenne ängxliga bidhian; bidhian* i st. f. *bidhan;* Lat. texten har: *exspectatio* II Mach. III 21.

S. 326 r. 1—3 *i bland annor ordh awitte han them the vndirliga gärninga som gudh haffde fordhom giort; awitte* synes stå för *aminte.*

S. 349 r. 25, 26 *dyurit som vpflygher w haffs dyupit; vp flygher* i st. f. *vpstygher* el. *vpstigher;* Lat. texten har: *ascendit* Apoc. XI 7.

S. 349 r. 26, 27 *skal winna oc dara them; dara* i st. f. *dödha;* Lat. texten har: *occidet* Apoc. XI 7.

Den förut nämda öfversättningen af Nikodemi evangelium är i samma band aftryckt efter en i medlet eller senare hälften af 1400-talet skrifven handskrift. Sedermera har af samma text en äldre, icke senare än första början af 1400-talet gjord uppteckning blifvit funnen i den s. k. Oxenstjernska handskriften och af G. E. Klemming 1878 utgifven i *Klosterläsning.* I sistnämda aftryck möter man ofta mera ålderdomliga former, ord och uttryck; såsom ställen, hvarest man vid jämförelse finner, att i den yngre handskriften föreligger felskrifning eller missförstånd (icke modernisering) af den ursprungliga läsarten anteckna vi:

S. 375 r. 10 *j witin sielffue idhra barna röst; witin* står för *witnin* Klosterläsn. 379 har *vitnen;* Lat. texten (i Codex Apocryphus Novi Testamenti, ed. Thilo Lips. 1832) har *attestamini.*

S. 385 r. 2 *ropadho innerlica;* riktigare än *innerlica* är troligen *iämerlica*, hvilket förekommer Klosterläsn. 390.

S. 389 r. 3 *ropadho alle samliwkt; samliwkt* i st. f. *sämliut* eller *samliudhokt;* jfr *samlut* Klosterläsn. 394.

S. 389 r. 24 *liik höghfärdoghom kompanom golia; kompanom* bör rättas till *kämpanom* i öfverensstämmelse med Klosterläsn. 395.

S. 390 r. 20 *wälte liik stenin a graffwinne;* i st. f. *a* har Klosterläsn. 396 riktigt *af.*

S. 398 r. 30 *gladdos mz store dygdh;* Klosterläsn. 405 har riktigt *frygdh* i st. f. *dygdh.*

S. 400 r. 10 *ärwodha ey at bidhia mz taarom at budha epter miskunninna träs olio;* i st. f. *budha* har Klosterläsn. 406 *bidda*, hvilket säkert är den rätta läsarten; i st. f. *at*, som i båda handskrifterna följer närmast efter *taarom* synes böra läsas *ok* eller *ok at;* Lat. texten har: *noli laborare lacrimis orando et deprecando propter oleum ligni misericordiæ.*

S. 411 r. 4, 5 *then tiidh af mino radhwse waktadho griptina:* efter *tiidh* bör i öfverensstämmelse med Klosterläsn. 418 insättas *riddarane.*

Till bibelarbetena från vår medeltid sluter sig en likaledes i den Oxenstjernska handskriften intagen omkring 1385 nedskrifven öfversättning af Apostla-Gerningarna, utgifven af G. E. Klemming i Klosterläsning. Ett stycke af samma öfversättning, kap. 18 v. 1—31, förekommer dessutom i Codex Bildstenianus och är efter denna handskrift tryckt i *Ett Fornsvenskt Legendarium* utg. af G. Stephens, s. 895—8. I texten, sådan den förekommer i den Oxenstjernska handskriften synas följande ändringar böra göras:

S. 131 r. 12 *bidhiä guz fadhirs iättan; bidhiä* står i st. f. *bidhä* el. *bidha;* Lat. texten har *exspectarent* Act. I 4.

S. 134 r. 2—6 *I pinadhin ok drapin mz giordho radhe*

andwardhadhen om omilla manna händir än thot äptir guz foreseo ihesum nazarenom pröwadhan ok hedhradhin af gudhi mz dygdhom ok iärteknom; här synes *andwardhadhen* sta i st. f. *andwardhadhan* och *hedhradhin* i st. f. *hedhradhan;* Lat. texten har: *Jesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis virtutibus et prodigiis et signis — hunc definito consilio et præscientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes interemistis* Act. II 22, 23.

S. 134 r. 8 *hulkin vpreste af dödh;* antingen får väl här *vpreste* antagas stå i st. f. *vpres* eller ock torde ordet *gudh* böra inskjutas efter *hulkin;* Lat. texten har: *quem Deus suscitavit* Act. II 24.

S. 136 r. 7 *vars forfädhra gudh ärande sin son* i st. f. *vara forfädhra gudh äradhe sin son;* Lat. texten har: *Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum* Act. III 13.

S. 136 r. 8, 9 *tha han vilde hafua dömdän lidhoghan; dömdän* i st. f. *dömt han* el. *han dömdan.*

S. 138 r. 23 *hwi vrängdis folkit; vrängdis* troligen i st. f. *vredhgadhis;* Lat. texten har: *fremuerunt* Act. IV 25.

S. 147 r. 2 *at fangä badhe män ok quinno han funne fräghna crisnä tro at hawa; funne* i st. f. *kunne;* motsvarande ställe i Cod. Bildst. har *kunde* 895.

S. 147 r. 21—23 *Jnnan thy at the swa uidhir taladhos oc the* (ändradt från *ther*) *hördho som* (*oc hördho som* i handskriften tillagdt) *saulum hafdho fölkt varo the vndirfulle ok stodho quärre;* riktigare är sannolikt läsarten i Cod. Bildst.: *Jnnan thy at the swa vidher talados wurdho the saulum hafdho följht alle vndirs fulle oc stodho quarre* 896; Lat. texten har: *Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti* Act IX 7.

S. 147 r. 27 *mz vplyptom öghom; vplyptom* troligen i st. f. *vpluktom,* såsom det läses i Cod. Bildst. 896; Lat. texten har *apertis.* Act. IX 8.

S. 148 r. 10 *särlikä at quälia;* i st. f. *särlikä* bör troligen läsas *sarlikä*, såsom det heter i Cod. Bildst. 897.

S. 148 r. 13 *han är mik et vtualt aar* (i handskriften står *aaar*, så ändradt från *gaar*); i st. f. *aar* har väl ursprungligen stått *kar*, såsom det heter Cod. Bildst. 897; Lat. texten har *vas* Act. IX 15.

S. 149 r. 9, 10 *allä iudhä thär badho i damasco; badho* i st. f. *bodho*, såsom Cod. Bildst. 897 har; Lat. texten har *habitabant* Act. IX 22.

S. 152 r. 23—25 *hanom bärä alle prophete vitne ok alle the som a han stadhlikä tro taka syndä forlatilse vm hans nampn; ok* torde här stå i st. f. *at;* Lat. texten har: *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum* Act. X 43.

S. 161 r. 19—22 *lätär alt mannakiön — byggiä iuir allä världena skipadhe tima mannanne byggilse ande;* här synes böra läsas antingen: *skipande tima ok mannanna byggilsa ända* eller *sätiande skipadha tima ok mannanna byggilsa ända;* Lat. texten har: *definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum* Act. XVII 26.

S. 161 r. 31 — 162 r. 1 *han vil vanlikä ok rätuislikä dömä allä väruldenä; vanlikä*, som annars förekommer endast i betydelsen: kanske, till äfventyrs, kan svårligen vara riktigt; möjligen står det i st. f. *sanlika;* Lat. texten har: *judicaturus est orbem in æquitate* Act. XVII 31.

S. 162 r. 2 *i the predicadhe vmvendis dionisius;* så vida icke detta ställe är stympadt, får väl *predicadhe* antagas stå i st. f. *predican*.

S. 177 r. 16 *tros vara vtan sak at the badhe tholdo dödh vm een dagh ok i enom stadh;* sammanhanget antyder, att efter *vara* ett *ey* bör inskjutas.

Bonaventuras Betraktelser öfver Christi lefverne. Denna från Bonaventuras *Meditationes vitæ Christi* öfversatta skrift är i Fornskrift-sällskapets samlingar utgifven

af G. E. Klemming efter en å Lunds Universitets-bibliotek förvarad, omkring 1420 skrifven codex. En annan 1502 skrifven handskrift innehåller af samma text betydligare utdrag, sannolikt afskrifna efter nyssnämde äldre codex. På följande ställen synas ändringar i de läsarter, som förekomma i hufvudcodex, kunna föreslås.

S. 5 r. 32 *hwat gärna hon han söfdhe; söfdhe* i st. f. *sögdhe;* Lat. texten (i Bonaventura Op. T. VI, Moguntiæ 1609) har *lactabat.* Samma ändring synes med stöd af Lat. texten böra göras s. 6 r. 2, likasom s. 61 r. 22 af *söfdho* till *sögdho.*

S. 41 r. 1, 2 *är ödmiukten enga dygdhen ther stadhda kärlekin atirbyggir; stadhda* i st. f. *skadhda* el. *skadda;* Lat. texten har: *Sola virtus humilitatis læsæ est reparatio charitatis.*

S. 55 r. 3, 4, *i thy skalt thu finna mere sötma oc större gudhelikit; gudhelikit* i st. f. *gudhelikhet;* Lat. texten har: *devotio efficacior.*

S. 94 r. 25, 26 *hwat thet är hellir formandz döme hedhir älla af storom visdom; döme* i st. f. *dömes;* Lat. texten har: *sive sit honor prælationis et potentiæ sive scientiæ.*

S. 96 r. 12, 13 *hwat mon thänna marken fostra annat än huxsins gäld ok sannindinna glömsko; glömsko* i st. f. *glömska;* Lat. texten har: *Quid vero hunc vermem alit, quam mentis alienatio, et oblivio veritatis?*

S. 102 r. 10 *mz dufwo ok dulsko thorro hiärta:* då ett adj. *duver*, till hvilket *dufwo* vore att hänföra, icke annars förekommer, torde i st. f. detta ord böra läsas *dufno.*

S. 121 r. 6—8 *om vi — väfwom os i värlzlicom ärindom; väfwom* utan tvifvel i st. f. *väfviom;* Lat. texten har: *implicemus.*

S. 129 r. 20, 21 *är thässom som är fatikdomsins dygdh. särlica af os som hona hafwom lofwat;* i st. f. *thässom*

torde här böra läsas *thässon* el. *thässin*, och efter *dygdh* synes ordet *astundelik* böra inskjutas; Lat. texten har: *desiderabilis est multum hæc virtus paupertatis et maxime a nobis qui eam promisimus*; en nom. sing. f. *thässon*, hvarur *thässom* lätt kunnat uppkomma, kan förutsättas på grund af det *thesson*, hvilket såsom ack. pl. n. träffas i förevarande skrift s. 168, 187, 226, och såsom nom. sing. f. verkligen förekommer s. 163, ehuru i förbindelse med ett subst. på *-ilse*, en ändelse, hvars genus, såsom bekant är, mycket vacklar.

S. 135 r. 5—8 *gagnlikin är andelikin idhn af kärlek i almännelico lifvärne. Än mz systranna skändilsom tee enkannelikit atirhald owir almänt lifvärne*; *gagnlikin* i st. f. *gagnlikarin*; Lat. texten har: *magis enim confert ad exercitium spirituale, ex caritate uti vita communi, quam ex scandalo fratris supra vitam communem spiritualem abstinentiam exhibere.*

S. 234 r. 26—28 *vplät thöm sinnin oc vndirstandilsen at the gato begripit hans vndirstandilse; vndirstandilse* i st. f. *vpstandilse*; Lat. texten har: *resurrectionem.*

S. 243 r. 25, 26 *för än han fore fram thöm; fram* i st. f. *fran.*

I det stycke af den yngre handskriften, som till en del fyller den betydliga brist, hvilken finnes i början af hufvudcodex, kan följande ställe anmärkas såsom sannolikt felaktigt:

S. 347 r. 11, 12 *komo the alle saman. hwar äpte han, swa som thera skipan oc värdhelikhet til sigher; han* synes stå i st. f. *annan.*

Legenden om Gregorius af Armenien. Af denna skrift finnas två, i samma band som föregående skrift af G. E. Klemming utgifna, uppteckningar, af hvilka den ena förekommer i samma handskrift, som utgör hufvudcodex af Bonaventura, den andra i en handskrift från senare hälften af 1400-talet. Af de båda uppteckningarna har,

såsom utgifvaren s. XXVIII anmärkt, den yngre (Cod. D) en och annan bättre läsart samt innehaller äfven ett par i den äldre uteglömda meningar; i sistnämda afseende hänvisas särskildt till jämförelse af s. 266 r. 30 och s. 298 r. 2 i aftrycket af Cod. A med s. 357 r. 24 och s. 392 r. 8 i aftrycket af Cod. D. Sasom i den äldre handskriften uteglömda, men i den yngre utsatta ord kunna anmärkas det s. 304 r. 10 framför *grafira* saknade *graf* och det s. 323 r. 10 framför *maat* saknade *i*. Bland öfriga ställen, hvarest Cod. A synes hafva en försämrad läsart, men Cod. D den ursprungliga, framhalla vi:

S. 300 r. 24—26 *flodhin — teknar döpilsinna font oc atirlösninna thwänadh;* i st. f. *thwänadh* har Cod. D *thwätnadh* 394, som säkert är den rätta läsarten; *thwatnadher* förekommer visserligen icke på något annat ställe i den Fornsvenska litteraturen, men den betydelse: tvagning, som detta af *thwätta* bildade subst. måste hafva, gifver här god mening, under det att *thwänadher*, som betyder: slapphet, alls icke passar i detta sammanhang.

S. 324 r. 2 *nekandis sinom eghnom sömpn:* i st. f. *eghnom* har Cod. D riktigt *öghum* 418.

Susos Gudeliga Snilles Väckare. Af Susos *Horologium Æternæ Sapientiæ* finnes två under ofvanstående titel 1868—70 af R. Bergström utgifna Fornsvenska öfversättningar. Den ena förekommer i en a Kongl. biblioteket i Stockholm befintlig handskrift fran slutet af 1400-talet, den andra, som omfattar endast vissa stycken af denna skrift, finnes fullständigast i en à Kongl. biblioteket i Stockholm förvarad handskrift fran början af 1500-talet. Den förstnämda bearbetningen har ofta en oredig framställning och röjer i det hela hos öfversättaren rätt stor brist på förmaga att behandla modersmalet; en mängd felaktigheter, som i den bevarade handskriften förekomma, bero dock utan tvifvel pa misskrifning eller orätt uppfattning af den text, som förelegat till afskrif-

ning. Såsom felaktigheter, hvilka snarast synas vara af detta slag anmärka vi:

S. 2 r. 25—28 *akthar thz höghelikast j tässe book, them at lära, mädhan al iordhen är nw fwl mz gudelike snille, wthan aktar optändha wtsloknadha* o. s. v.; sammanhanget fordrar, att efter *thz* ett *ey* inskjutes; *non quidem* läses på motsvarande ställe i den Lat. texten (hvilken författaren af denna uppsats genom herr öfverbibliotekarien Klemmings godhet haft tillfälle rådfråga i den uppgift om tryckort och tryckår saknande, på Kongl. biblioteket i Stockholm förvarade, paleotyp, som nämnes s. V).

S. 2 r. 28, 29 *matte slionadha; matte* står kanske i st. f. *mane* el. *mana;* Lat. texten har *monere,* som dock öfversättaren möjligen läst *moderare,* i hvilken händelse *matte* el. *matta* vore att anse såsom den ursprungliga läsarten.

S. 22 r. 9—14 *barneth — bewiser sina frögdh, oc kärleka glädhis thz haffuer til modhrenna; glädhis* i st. f. *glädhi.*

S. 25 r. 24—28 *Ey oc rätte oc wise män före satia förgylth skriin, som tha rwthin oc draffwels tingh i sik halda, oc opryddom skrinom, i huilkom gömas oc bewaras aldra dyrasta haffuor; oc* bör utgå framför *opryddom.*

S. 27 r. 9—12 *swa är oppenbart at yttra forman oc skipilsen som thin älskare sik oppa took om pinona oc dödzsens beskhet, Än aller kärlekxsins bewisning än wanskapilsens; än aller* synes stå i st. f. *är mer;* Lat. texten har: *magis est amoris expressiva quam deformitatis indicativa.*

S. 28 r. 27 *fyllandis min öghon; fyllandis* i st. f. *hyliandis;* Lat. texten har *velabant.*

S. 30 r. 9, 10 *bindher thu mik starkasta stridzsens kämpa; bindher* i st. f. *biudher.* I samma handskrift förekommer likaledes *n* för *u* s. 179 r. 14, hvarest *helenagh*

står i st. f. *heleuagh;* samt i hufvudcodex af den andra öfversättningen s. 383 r. 19, hvarest *wänias* i uttrycket: *at wänias i fafängonne*, motsvarande Lat. textens *vanitatibus implicari*, sannolikt står i st. f. *wänias;* troligen är *wänias* skrifvet i st. f. *wänias* äfven s. 381 r. 29 — s. 382 r. 1 i uttrycket: *fläste wänias i flätionne.* Ett omvändt förhållande, *u* skrifvet för *n*, finner man i den förra handskriften s. 42 r. 30, hvarest *rijfuar* står i st. f. *rijfnar* i uttrycket: *O hwat starkt är thzta wsla, iordzlika häärtat, at mik tolkit lidandhe thz ey rijfuar.* Likaledes har väl *n* blifvit läst såsom *u*, hvilket i afskriften återgifvits med *w*, då s. 299 r. 13 *owirgijfwom* skrifves i st. f. *owirgijfnom* i uttrycket *hwilkom allom owirgijfwom;* Lat. texten har här: *quibus omnibus prætermissis;* jfr det förut anmärkta Bonav. 102 r. 10 förekommande *dufwo* för *dufno.*

S. 40 r. 1, 2 *Ökat — wari mik nw kärast; ökat* troligen i st. f. *ödhknit;* Lat. texten har: *me solitudinem — quærere sinant.*

S. 41 r. 2 *iak thz ey wndhersta; wndhersta* i st. f. *wnderstodh;* Lat. texten har: *intellexi.*

S. 50 r. 17—19 *Thin likamlekin sinne oc kropsens regerilse skal thu nidhertrykkia; regerilse* i st. f. *rörilse;* Lat. texten har: *motus.*

S. 57 r. 11, 12 *slupandhis wargha; slupandhis* i st. f. *glupandhis.*

S. 75 r. 4, 5 *iak stwndandis, oc nakon thima tänkiandis mz mik huat iak skulle göra; stwndandis* i st. f. *standandis;* Lat. texten har: *substitissem.*

S. 76 r. 29—31 *Kiengör oc sigh os tith nampn, oc thina släkt om manlika höjfues äldher maa widherlikas tolke fäghrindh; manlika* synes stå i st f. *wanlika.*

S. 81 r. 18, 19 *mz swa store klarhetzsen fäghrind; klarhetzsen* i st. f. *klarhetzsens.* Sista bokstafven i ordet finner man likaledes utelemnad s. 272 r. 24, hvarest

hwilkin, motsvarande Lat. textens *cujus*, står i st. f. *hwilkins;* s. 368 r. 17, hvarest *ha* är skrifvet i st. f. *han;* s. 202 r. 20 hvarest i st. f. *skap* bör läsas *skapt;* på sistnämda ställe kan bortfallandet af *t* vara föranledt af den omständigheten, att närmast följande ord *till* börjar med samme bokstaf.

S. 84 r. 15 *them tilfögdher thera ophoffwe; tilfögdher* f. *tilfögher.* Man finner *gdh* skrifvet för *gh* på ytterligare ett ställe i samma handskrift s. 164 r. 21 hvarest i st. f. *tighe* står *tigdhe*, motsvarande *sileam* i Lat. texten; samt på ett ställe i hufvudcodex af den andra öfversättningen: s. 395 r. 17, hvarest *sagdho* står för *sagho;* Lat. texten har här: *intuebantur.*

S. 92 r. 11—13 *iak — önskar wärdogher wara, at wardha thine troloffuan;* antingen *wara* eller *at wardha* bör utgå; Lat. texten har: *dignus inveniri tua dulcissima desponsatione.*

S. 93 r. 29, 30 *hans klädhe waro hwit som nyö; nyö* i st. f. *snyö.*

S. 97 r. 11, 12 *fran theras kärleksens astwndelika frukt oc nytto; theras* i st. f. *thessa;* Lat. texten har: *hujus amoris.*

S. 99 r. 2 *til hopsens oplysilse; oplysilse* i st. f. *oplyptilse;* Lat. texten har: *sublevationem.*

S. 102 r. 23, 24 *O thu hiärta sigh mik hwem thu til höre, äldher mik huilken thu liffwandhes haldher;* de framför *äldher* bortfallna orden äro, såsom sammanhanget gifver tillkänna, de samma som läsas några rader ofvanför: *honom som thu af alle thinne makt älskar;* Lat. texten har: *utrumne illius quem totis amas visceribus vel illius cui vitam das.*

S. 113 r. 19 *til huilka lathi oc slyone enkthe dogha;* då något adj. *slyon*, till hvilket *slyone* vore att hänföra, icke annars förekommer, torde detta ord här böra anses stå i st. f. *slyoe* el. snarare *slyonadhe.*

S. 117 r. 17 *wälfrägdhade;* ursprungligen har här kanske stått: *wälfrändadhe;* Lat. texten har: *bene parentati.*

S. 121 r. 16, 17 *huilke togh altidh pinar i dröffnilsom; pinar* i st. f. *pinas.*

S. 121 r. 32 *huat ey haffuer thu läsit i iobs tolamodh; i* torde böra utgå framför *iobs;* Lat. texten har: *sufficientiam Job audistis.*

S. 132 r. 14, 15 *owerbomber* i st. f. *owerkomber.*

S. 137 r. 21 *huilken är her wärldenna söthet; wärldenna* i st. f. *warenna;* Lat. texten har: *vernalis.*

S. 146 r. 31 — s. 147 r. 2 *faller swa mykyt borth aff flästom träm oc qwistom, at ey aff tusanda atherbliffwande komber til fulkomnat ok onskadan sötma;* framför *aff tusanda* synes *et* böra inskjutas; Lat. texten har: *ut millesima pars manere vix cognoscatur.*

S. 179 r. 31, 32 *helsamlikhetz oc beskedelikhetz drykker; beskedelikhetz* i st. f. *beskelikhetz;* Lat. texten har: *potus salutaris amaritudinis.*

S. 181 r. 1, 2 *Swa som gyllene päll a silkes sängh; silkes* i st. f. *silver;* Lat. texten har: *lectis argenteis.*

S. 185 r. 17 *iak wslad; wslad* i st. f. *wsla.*

S. 192 r. 21, 22 *frestande tik wanfrägdande oc ledan göra; wanfrägdande* i st. f. *wanfrägdhan* el. *wanfrägdhadhan.*

S. 200 r. 17, 18 *j theras löffs oc blomstrande wtspringning; blomstrande* i st. f. *blomstra.*

S. 213 r. 4, 5 *At tänkia om hanom ökadhis min glädhi; ökadhis* troligen i st. f. *ökadhi.*

S. 223 r. 22, 23 *aldra handa konstanna oc lärdommara doctores; lärdommara* i st. *lärdommanna.*

S. 228 r. 6 *forstandis* i st. f. *forstandandis.*

S. 237 r. 17—19 *jak — sloo lösan mins kätis bogh limer, til at löslat lika til bläsande wädher:* detta uppenbart förderfvade ställe bör kanske ändras sålunda: i st. f. *lösan* läses *lösa,* i st. f. *bogh limer* läses *bogh linor, til at*

utgår och *löslat lika* sammanföres till ett ord: *löslatlika;* ett *boghlina* f. kan på grund af Isl. *bóglína*, Norska och Nysvenska *boglina* med säkerhet antagas hafva funnits i Fornsvenskan; Lat. texten har: *datis flatibus navi.*

S. 246 r. 1, 2 *blinda göra syndaren thera andelika öghon; syndaren* f. *syndarom* el. *syndaromen.*

S. 246 r. 3, 4 *om the j bland swa manga forfarande wil tik frälsa; the* i st. f. *thu.*

S. 250 r. 25, 26 *huat thetta jak seet haffwer är en syn ällirs j annindh; ällirs j annindh* i st. f. *ällir j sannindh.*

S. 251 r. 29—31 *wil jak henne foresee, wtan alt ärffuode oc dröffuilsenna lidhilse;* i st. f. *wtan* skulle man, såsom utgifvaren antydt genom att efter detta ord sätta [? med] hafva väntat ett ord, som motsvarat Lat. textens *per;* troligen har här från början stått *wm*, ett ord, som i Fornsvenskan mycket ofta brukas för att återgifva Lat. *per.*

S. 262 r. 32 — s. 263 r. 3 *badh ather wnga swennen kärlika, at for sik läsa andra färdh the sötasta lätzcena, Hwilkin han oc ginstan giorde; Hwilkin* i st. f. *hwilkit.*

S. 263 r. 23—27 *the röra wppa clostirfolk — Oc ey än ämwäl clostirfolk wtan huan en owir hoffuodh, som synderlika wil täkkias gudhi;* i st. f. orden *Oc — wtan*, som ej gifva någon mening, synes böra läsas: *oc ey at enast clostirfolk wtan än ämwäl.*

S. 269 r. 2—4 *än tho j tässo enfallo liknilse är stor oliknilse än nakor skälikin liknilse; stor* i st. f. *större;* Lat. texten har: *major;* positiv finnes skrifven för komp. äfven s. 270 r. 23, hvarest *höghelika* står i st. f. *höghelikare;* jfr Bonav. 135 r. 5, 6.

S. 269 r. 21—24 *at han sina makt oc dygdh swa stadgadhe j the ärofulla gerninginne, at han ey mäktogher ware göra andra tholka;* framför *swa* synes böra stå *ey;* Lat. texten har på motsvarande ställe: *neqvaquam.*

S. 272 r. 8 *omwändelikin sanhet; omwändelikin* i st. f. *oomwändelikin;* Lat. texten har: *immutabilis.*

S. 288 r. 26—29 *the minzsta nadh — som huar en guhelika thetta sacramentit anamandis, mz thy at j thy wndfaar; at* i st. f. *oc.*

S. 291 r. 6, 7 *haffwir jak fwnnit — j swa stora hiärtans köld;* framför *fwnnit* bör stå *mik;* Lat. texten har: *me inveni.*

S. 299 r. 18, 19 *han tha ther aff gudz enkannelika tillaath tholkin köld oc oroo tilkomma; han* i st. f. *kan.*

S. 299 r. 29—31 *widherfrestar gudhi tiäna oc hanom lydha swa fulkomplika som the hon riffliku ey wpfylles mz alla andelika nadhinna ympnogastan lusta; the* i st. f. *tha: ey* skulle kunna anses här böra utgå, men kan fattas såsom en form af *ä* el. *e*, Isl. *ei, ey, æ.*

S. 300 r. 27—29 *ä thäs längre nakor sig thy fran dragher — ä thäs meere dagh fran dagh fran draghande wardher han ther til obeqwämmelikare; fran draghande* troligen i st. f. *fram draghande.* Lat. texten har: *differendo;* jfr *fram* i st. f. *fran* Bonav. 243 r. 26.

S. 303 r. 11, 12 *the ämpnen — uff hwilkins oc j hwilkom thz sacramentit wighis; hwilkins* i st. f. *hwilkom.*

S. 327 r. 7—10 *huar giffwer mik eth länktande hiärta til thin kärlek, oc thz högelikast at loffua, matte oc kunne thäs loffsins wpbörian begripa oc fulfölghia ffor än dödhin thz forhindrar; eth* i st. f. *ath* el. *at;* det förra *thz* i st. f. *thik:* Lat. texten har: *quis mihi det ut cor languidum in tuo amore et præ desiderio te laudandi sitibundum conceptum laudis hujus ante mortem vicinam ad effectum perducere valeat.*

S. 327 r. 12, 13 *then eldin, som swa heteliku innantil brinder älskande hiärta; brinder* torde stå i st. f. *brinder i.*

S. 327 r. 22—25 *at thz — allan then säla himerikis herskaps moghan mz enna handa oc nakre nye glädhi kirnne tik befröghdha; tik* bör utgå.

S. 330 r. 29—31 *Huat ey frödhin oc mangskona madka, ffödde aff träk oc sleeme, loffua tik, currande j träkkom oc dyghiom; träkkom* troligen i st. f. *träskom; j träkkom oc dyghiom* svarar mot *in paludibus* i Lat. texten.

S. 331 r. 2—5 *än tha at the ey swa sötelika kunno sionga som lärikian, nictergalan oc andra sötmältis fogla, thy at swasom skäliken människia tik künne och widhergaar, thog göra the thz the formagha*; i st. f. *thy at swasom skäliken människia thik künne och widhergaar* synes här böra läsas: *oc thy at the ey swasom skäliken människia tik künna och widhergaa* (då *thy at* i betydelsen: ehuru, förekommer också på andra ställen t. ex. SML. Conf., Flores (Cod. B) 905, äfvensom i samma betydelse *þyt* Birg. Avtogr. IV 184, samt *en þy at* VGL. II Add. 7: 19, *än thy at* Birg. IV 156, behöfver *thy* ej här ändras till *tha* el. *tho*).

S. 342 r. 20, 21 *um thz ytarsta thu mik aatsporde är hörande j tässe matto; hörande* i st. f. *görande*.

S. 344 r. 30 *mz fridsamlike röst; fridsamlike* i st. f. *frygdsamlike*; Lat. texten har: *voce exultationis*.

S. 346 r. 1—5 *swa at then kärlekxsins oc loffsins brändaghi äwärdelika wpstighi aff mino hiärta wm gudelikan tanka, wari minom mwn oc läpom wm heta oc täkka talan, oc aff allom minom limom wm hälga gärninga*; i st. f. *wari* skulle man hafva väntat *aff*, motsvarande Lat. textens *ex*; sannolikt har här från början stått *aff*, men en ändring till *wari i*, hvilken skulle hafva medfört utbyte också af *aff* framför *allom* mot *i*, varit åsyftad och började, men icke blifvit fullföljd.

S. 351 r. 28 *klädhas j äronna gläde; gläde* i st. f. *kläde*.

S. 357 r. 11, 12 *mik — thok til sith manzskap; manzskap* i st. f. *maghskap*; Lat. texten har: *me quodammodo suum generem fecit*.

S. 357 r. 12, 13 *huat är jak thäs at jak är wordhin konungsins magd; magd* i st. f. *magher*.

S. 374 r. 28—30 *mäghude mz blomstir oc blomom, hwilkit the til kärleks tekn hängia ffore the porta oc hws ther the wita theras konungir innan wara*; *konungir* torde stå i st. f. *kornutor*; Lat. texten har: *ubi putant se habere amicas* (ordet *kornuta*, älskarinna, förekommer Suso 14, 87).

S. 378 r. 8, 9 *themna lustelika timen, mz önskande glädhi oc gudhelika loffui fframdröfdher*; *fframdröfdher* synes stå i st. f. *fframdrögdher*; jfr *söfdhe* f. *sögdhe* Bonav. 5 r. 32, 6 r. 2 och *söfdho* i st. f. *sögdho* ibm 61 r. 22.

I den handskrift, som fullständigast innehåller den andra öfversättningen, förekomma likaledes några ställen, hvilka kunna anses vara felaktiga; såsom sådana anföra vi:

S. 384 r. 13 *säl är thän som hona belder*; *belder* i st. f. *behalder*; Lat. texten har: *tenuerit*.

S. 407 r. 22, 23 *seen ok skodhin at ey vtan thz blomster som senast vaxer ok minzst är värt*; efter *at* bör utan tvifvel inskjutas: *iak frambär*; Lat. texten har: *præfero*.

S. 448 r. 23 *bidhia swa grymma domarans nadh*; *bidhia* i s. f. *bidha*; Lat. texten har: *exspectare*; jfr de förut anmärkta ställena Med. Bib. I 265 r. 26. II 287 r. 21 och Klosterläsn. 131 r. 12.

Helige Bernhards skrifter. De svenska öfversättningar, som från medeltiden äro bevarade af skrifter, hvilka äro författade eller ansetts vara författade af Bernhard, äro i Svenska Fornskriftsällskapets samlingar utgifna 1866 af H. Wieselgren. Handskrifterna äro från slutet af 1400- och förra hälften af 1500-talet. På följande ställen synas de läsarter, dessa företer, vara felaktiga.

S. 31 r. 25, 26 *I thy pröfwm wi ok them os älska wärdhena; ok them* eller åtminstone *them* synes böra utgå;

lat. texten (Bernardi *Opera omnia*, Parisiis 1602) har: *in hoc cognoscimus quod seculum diligimus.*

S. 58 r. 4, 5 *byria thrätta gifwa och bakdanta; gifwa* i st. f. *kifwa.*

S. 101, r. 26, 27 *päldith brndith i kärwa och lägx i trumbona; och* bör utgå.

S. 126 r. 17 *forsma thässa wärdhinna lastelik thing; lastelik* i st. f. *lustelik;* lat. texten har: *prospera mundi despicere.*

S. 177 r. 19—22 *Hwru är guldith swart wordhit, wmskipther bäzte litin, mönstersins stena swndher stänkte, och ofwär alla gatwna hofne;* i st. f. *swndher stänkte-hofne* har här utan tvifvel från början stått: *swndher stänkte ofwär alla gatwnna hofdhe,* ordagrann öfversättning af lat. textens *dispersi — in capite omnium platearum;* den rätta läsarten behålles, då uttrycket upprepas s. 178 r. 12, 13: *Syndherstänkte äru mönstersins stena i alla gatonna hofdhe.*

S. 209 r. 17, 18 *hart är mik thzta walith; walith* i st. f. *talith;* lat. texten har *sermo.*

S. 210 r. 18, 19 *gudhz rätwisa ma ey annan döma än thina gärninga forskulda: annan* i st. f. *annat.*

S. 268 r. 12, 13 *skal christus ok korsins biläte aldrigh ga af thynom;* efter *thynom* har sannolikt *hugh* blifvit uteglömdt; Lat. texten har: *ab animo tuo.*

S. 285 r. 25, 26 *thu äst — stadha människio stadfästelse; stadha* är troligen en af det strax följande ordet *stadfästelse* föranledd misskrifning i st. f. *kranka* eller ett ord med liknande betydelse; *firmamentum infirmatis* heter det i lat. texten, Bernhards *Rhythmica oratio ad unum quodlibet membrosum Christi patientis et a cruce pendentis,* hvaraf den bön till det heliga korset, i hvilken de anförda orden förekomma, utgör en prosaisk bearbetning.

Hällristningarna i Järrestads härad i Skåne.

Af

N. G. Bruzelius.

Som bekant är, hafva hällristningar, d. v. s. figurer, inhuggna på jämna, vanligen något sluttande berghällar och föreställande menniskor, hästar m. fl. djur, fartyg, cirklar med kors, spiraler m. m., varit länge kända, hufvudsakligen från Bohus län, men äfven från andra Sveriges landskap, samt beskrifna af såväl äldre som nyare författare, bland andra af P. F. Suhm, S. Lagerbing, C. F. Brooeman, P. Tham, N. H. Sjöborg, J. G. Liljegren och C. G. Brunius, L. Åberg, J. J. A. Worsaae m. fl. Den förste, som på ett ställe beskrifvit och aftecknat alla då kända hällristningar, är den bekante arkeologen A. E. Holmberg, i det 1848 utgifna arbetet *Skandinaviens hällristningar*[1]. På grund af de undersökningar, han anstält, kom Holmberg till det resultat, att alla de på berghällar framställda ristningarna tillhöra jernåldern eller tiden emellan åren 500 och 900, med undantag af de ristningar, som förekomma på sidostenarne i Kiviksgrafven, hvilken han anser böra hänföras till bronsåldern.

Professor C. G. Brunius, som år 1868 utgaf en större afhandling i samma ämne med titel *Försök till förklaring öfver hällristningar,* kommer, hufvudsakligen med stöd af

[1] I detta äro framställda hällristningar från Bohuslän (den drygaste delen), Dalsland, Vermland, Östergötland, Jämtland och Blekinge, men från Skåne inga anbragta på berghällar, utan endast de som förekomma på stenarne, hvilka bilda ena kistan i det så kallade Bredarör vid Kiviks fiskläge.

de bohuslänska hällristningarna, till den slutsats, att de samtligen, med undantag af Kiviksmonumentet, hvilket äfven han hänför till bronsåldern, äro utarbetade med redskap af sten och ej med dylika af metall, samt att de böra hänföras till stenåldern.

I andra delen af *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige* har riksantiqvarien B. E. Hildebrand beskrifvit åtskilliga hällristningar, inhuggna på en låg, något sluttande klippa å egendomen Ekensberg, belägen i Östra Eneby socken, Brabo härad i Östergötland, nära sjön Glan. De der förekommande figurerna föreställa menniskor, hästar, svärd, sköldar, fartyg, kulor, enkla och dubbla spiraler m. m. Af dessa äro menniskofigurerna tecknade på samma sätt som på de bohuslänska hällristningarna, men svärden, sköldarne och spiralerna påminna i så hög grad om bronsåldern, att B. E. Hildebrand med största skäl anser, att ifrågavarande hällristningar tillhöra nämnda tid. Tillika finner bemälte författare sig föranlåten att framställa den frågan: äro Sveriges öfriga hällristningar af samma art som ristningarna vid Ekensberg? På grund af den öfverensstämmelse, som i många väsentliga stycken finnes mellan hällristningarna i östra och vestra Sverige, tror B. E. Hildebrand, att denna fråga bör med ja besvaras.

Ehuru sålunda hällristningar från många svenska landskap blifvit beskrifna, hafva dock, såsom bekant är, inga dylika fornlemningar blifvit upptäckta i Skåne före år 1868, då författaren häraf under en af Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien bekostad resa påträffade och aftecknade hällristningar på tvenne skilda ställen inom Simris socken i Järrestads härad, hvilka ristningar ytterligare blifvit granskade förra och innevarande års (1875) somrar, då jag äfven aftecknade hällristningar i grannsocknen Järrestad[1]. Hällristningarna i Simris socken

[1] De enda förut kända ristningar i Skåne äro de, som förekomma på åtskilliga sidostenar i Kiviksgrafven och på den så kallade

äro beskrifna och aftecknade i författarens till Kongl. Akademien samma år ingifna reseberättelse och ansagos då af mig sannolikt tillhöra bronsåldern. Professor Brunius omnämner dem äfven s. 66 och 67 i förut citerade afhandling om hällristningar, men anser dem tillhöra stenåldern.

Då dessa hällristningar, enligt författarens åsigt, äro i hög grad upplysande med afseende på frågan om dylika fornlemningars ålder i allmänhet, alldenstund hällristningarna i Järrestads härad äro belägna helt nära tvenne grafmonument, hvilka af alla fornforskare anses tillhöra bronsåldern och i hvilka finnas större stenar med ristningar, som i flere hänseenden hafva en stor öfverensstämmelse med Järrestadsristningarna, samt dessutom i dessa senares omedelbara närhet grafhögar finnas, af hvilka åtminstone en befunnits tillhöra bronsåldern, torde en kort beskrifning af hällristningarna i Järrestads härad ej sakna intresse.

Helt nära Simris by å hemmanet nr 10 ligger en ganska stor hög, Toreshög kallad, i hvilken en brytstuga för omkring 50 år sedan byggdes. Denna hög hvilar på sjelfva stenhällen, hvilken, liksom de öfriga med ristningar försedda hällarne i Järrestads härad, består af quarzitsandsten. Då jord borttogs efter hand vid ena sidan af högen, blottades för omkring 20 år sedan en del af stenens yta. Å densamma voro, enligt berättelse af aboen Nils Nilsson i Simris, inhuggna en mängd figurer, deribland tre cirklar med ett kors och i hvarje af korsets vinklar en punkt, flere skeppsfigurer, hålor eller kulor m. m. Vid en senare anläggning af ett qvarnstensbrott

---

Villfarastenen, från en hög af samma namn i Vranarps by, beskrifven af S. Nilsson, *Skandinaviens urinvånare*, 2 upplagan, bronsåldern, samt ett par skeppsfigurer, som äro anbringade på en sten, som stått i en kista å nr 4 Järrestad, beskrifven af N. G. Bruzelius i (dansk) *Antiqvarisk Tidskrift* 1855—57.

bortsprängdes stenens öfveryta, så att numera ej finnes ringaste spår till figurer. De bortsprängda styckena lära hafva blifvit använda vid husbyggnad, med undantag af ett stycke, som är ungefär 4,5 fot långt och 2,7 fot bredt i den ena och 1,8 fot bredt i den andra ändan, hvilket hade blifvit lagdt som trumma öfver en markväg. Sedan jag af egaren köpt nämnde sten, blef den genom kyrkoherden A. G. Schröders försorg uppstäld vid Simris kyrka, der den ännu förvaras.

A densamma äro fem tydliga skeppsfigurer inristade, tre skålformiga fördjupningar och tvenne svängda linier, som möjligen skola föreställa skepp. Den längsta skeppsfiguren, som är 2,75 fot lång, har spetsig förstäf och akter, samt tre tvärstreck ett stycke från båda ändarne. Öfver densamma är framställdt ett 11,5 tum långt fartyg, upp- och nedvändt, med sju streck (roddare?). Ungefär midt emellan båda fartygen finnes en krokig linie (fartyg?), samt mellan denna och det omvända fartyget en skålformig fördjupning. Till venster om det större fartyget finnes äfven en dylik. I vinkel mot sistnämnda fartyg äro nedtill framställda tvenne fartyg, det ena bestående endast af en krokig linie med sex roddare, omkring 11 tum långt, och det andra ungefär 8 tum, utan roddare. Emellan begge fartygen finnes en skålformig fördjupning. Till venster om dessa är framställdt ett fartyg med fem roddare, och alldeles under detta synes ett mindre dylikt utan roddare vara anbragdt. Då åtskilliga af ristningarna, oaktadt stenens hårdhet, blifvit mindre tydliga genom slitning af vagnshjul, som under flere år passerat deröfver, rådförde jag mig med stenhuggarne, hvilka förklarade, att de för sin del ansågo, att ristningarna ej blifvit ingnidna med stenredskap, utan inhuggna med dylika af metall. I motsats till professor Brunius anser jag, att Toreshög och ristningarna stå i ganska nära förhållande

1. (Jfr s. 12 f.)

till hvarandra och att de tillhöra samma tid, nämligen bronsåldern.

Då jag, på grund af förutnämnda fynd, tillfrågade flere personer, om ej liknande figurer blifvit någonstädes observerade, nämnde en af stenhuggarne, som arbetade i närheten af Toreshög, att han sett streck inhuggna på en flat klippa närmare hafsstranden. Beledsagad af nämnde person, begaf jag mig ut på undersökning, då jag upptäckte å en stenhäll på hemmanet nr 27 Simris nio skeppsfigurer; men vid den förnyade granskning häraf, som jag företog somrarne 1874 och 1875 i förening med herrar stadskassör G. A. Nisbeth och C. J. Nisbeth, upptäcktes ytterligare två fartyg, två cirklar med ett kors (hjul?), en menniskofigur, som håller i handen ett stridsvapen på ett långt skaft, samt två ensamt stående dylika vapen, ett på hvardera sidan om nämnda figur. Ifrågavarande stenhäll, som är 62 fot i söder och norr, och 24 fot i öster och vester, har en ej obetydlig lutning mot öster, samt är belägen helt nära det så kallade Stenkilskärret å nr 27, der enligt traditionen Simris' lund fordom stått, hvilken skulle hafva sträckt sig till Gislöfs Stjerna i Nöbbelöfs socken, numera endast en liten skogsdunge. För närvarande finnes dock ej å nr 27 ett enda vildt växande träd.

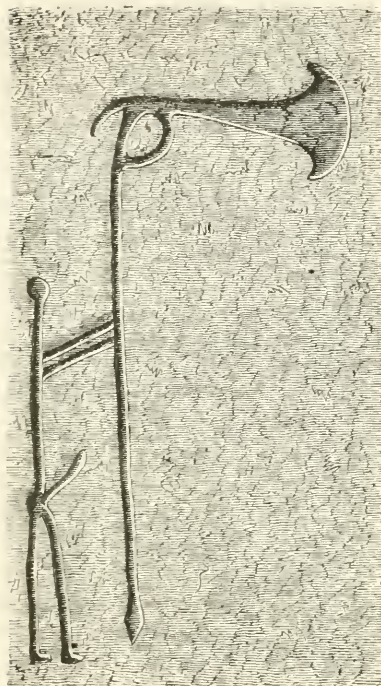
I sydöstra hörnet af stenhällen, som genom en mängd längd- och tvärspringor är delad i flere mindre fält, finnes inhugget ett mycket tydligt fartyg med starkt uppstående för och akter samt försedt med 20 tydliga streck (roddare). Det har en längd af 3,65 fot och från kölen till öfverkanten af bak- och framstammen 8,5 tum, nr 1. Aderton fot från detta äro uthuggna fyra skepp, ställda nästan öfver hvarandra. Det nedersta ser mera ut som en släda och är ej fullt 11 tum långt, nr 2. Åtta tum öfver detta finnes ett annat omkring 13,5 tum långt skepp med uppstående akter och elfva svagt inhuggna

streck, nr 3. Omkring 8,5 tum öfver detta är inhugget ett 14 tum långt skepp med hög bak- och framstam, men utan roddare, nr 4. Två fot öfver detta synes något längre till höger ett vackert, 17,5 tum långt skepp med hög fram- och bakstam, samt fjorton roddare, nr 5. Detta vänder, i motsats till de tre förut beskrifna skeppen, framstammen till venster.

Ungefär 2,25 fot längre till höger, i lika höjd med det tredje fartyget nedifrån, är ett 17 tum långt fartyg med elfva roddare inhugget, nr 6. 1 fot 1,75 tum härifrån finnes en cirkel med två diametrar (hjul?), 6,15 tum i genomskärning, nr 7, samt vid pass 4 fot derifrån en dylik, men endast 5 tum i diameter, nr 8. Öfver cirkeln nr 7, ungefär 5 fot från densamma, är inhugget ett 15 tum långt, med sju roddare försedt skepp af lika form som nr 6, men stående i vinkel mot de öfriga skeppen, nr 9. Omkring 20 fot längre till höger vid stenhällens öfra kant finnes ett ungefär 2 fot långt skepp utan roddare (af samma form som nr 6), nr 10. Tre fot från detta finnas tvenne utmärkt väl arbetade skepp. Det nedre är 3 fot 6,7 tum långt och försedt med nitton roddare, som äro ungefär 3,5 tum höga, nr 11. Från spetsen af bakstammen till spetsen af rodret är 8,5 tum, framstammen är 6,7 tum hög. Det öfre fartyget, nr 12, som är endast några tum från det andra, har en längd af 2 fot 1,7 tum och sjutton roddare, 4,2 tum höga. Bogsprötet, som har en höjd af 8,5 tum, är i spetsen treklufvet och skall förmodligen föreställa ett drakhufvud. Ungefär 6 fot till höger finnes ett skepp, 2 fot långt och likt nr 6, men utan roddare, nr 13.

Vid pass 18 fot från cirkeln nr 8 och 20 fot från skeppet nr 11 äro, ej långt från stenhällens nordöstra ända, inhuggna trenne figurer, hvilka enligt min åsigt äro de vigtigaste, som äro framställda på denna bergtafla, alldenstud de gifva en god fingervisning för bestämmandet

af den period, till hvilken dessa hällristningar sannolikast böra hänföras. Bilden nr 14 framställer en menniskobild (lik fig. 2) 1 fot 6,7 tum hög, hvilken håller i handen ett vapen, nämligen en ungefär 1 fot 1,7 tum lång skaftcelt eller stridsyxa, fäst på ett 1 fot 8,3 tum långt skaft. Menniskofiguren består af en rund fördjupning, hufvud, en rak linie, bål med tvenne linier, armar, af hvilka den längre håller vapnet, en mindre linie, phallus, och tvenne linier, benen, med tydliga fötter. Bålen är 7,5 tum hög och benen hafva samma längd. Vapnet till höger, nr 15, utgöres af ett 2 fot långt skaft, på hvilken sitter en skaftcelt eller stridsyxa, 10 tum lång, som har en omisskännelig likhet med det vapen, som menniskofiguren bär. Vapnet till venster, nr 16, är fullkomligt lika, men något mindre. Vid första blick på nämnda stridsvapen ser man, att de hafva en ganska stor likhet till formen med det slag af skaftcelter,

2.

som äro framstälda under fig. 137 i Montelius, *Svenska Fornsaker* samt med fig. 134 a, föreställande en bronsyxa med lerkärna. Skilnaden består hufvudsakligen deri, att på hällristningarna yxans eller celtens öfre ända är tillbakaböjd och att den synes varit fästad vid skaftet med ett band, på det att den måtte sitta fastare. Något stenredskap af denna form är mig deremot ej bekant, så att

jag tror mig ej taga fel, om jag påstår, att dessa hällristningar böra hänföras till bronsåldern, i synnerhet som figurerna tydligen äro inhuggna med ett spetsigt metallinstrument och ej ingnidna med en sten.

Fjorton fot från stenhällen ligger vid östra sidan, ungefär midt emot skeppen nr 2—5, en liten hög, bestående af grusblandad jord och mindre från berget lossnade stenar, men till skada för vetenskapen har den redan för längre tid sedan blifvit utgräfd i midten. Längre ned mot hafvet finnas flere mindre, liknande högar, samt tvenne af flata hällar lagda kistor. Ehuru de för flere år sedan blifvit öppnade, och takhällarne äro delvis skadade, böra de utan tvifvel hänföras till bronsåldern, alldenstund de fullkomligt likna dylika kistor, i hvilka bronssaker blifvit funna, och dessutom så godt som alla stenkistor, hvilka finnas i dessa trakter, innehålla föremål från bronsåldern. Det är derföre ganska sannolikt, ehuru det numera ej kan bevisas, att förutbeskrifna hällristningar tillhöra samma tid och folk som de små högarne och stenkistorna, samt att samtliga fornlemningarna bära vittne om någon strid, som utkämpats på hafvet utanför skånska kusten.

Innevarande år (1875) lyckades det herr stadskassör Nisbeth, som egnat mycken tid åt undersökningen af hällristningarna i Simrishamns närhet, att upptäcka nya dylika på en större klippa å nr 19 Simrislund. Dessa ligga några tusen fot från de förut beskrifna hällristningarna, närmare mot hafvet och ej långt från den så kallade Jungfruhögen. Dessutom finnas helt nära en förstörd hällkista och åtskilliga små af mindre stenar hopkastade högar.

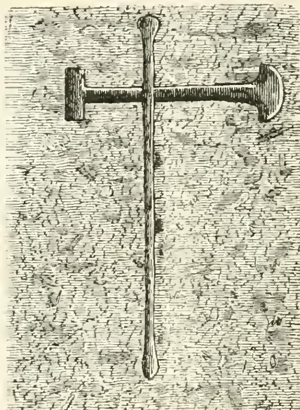
Sjelfva klippan, som lutar något mot sydvest, är ungefär 72 fot i öster och vester samt 48 fot i norr och söder, samt söndersprucken i flera stycken. De derstädes inhuggna figurerna äro ställda i flere grupper och utgöras

af 10 fartyg, 33 skaftade stridsyxor (fig. 3), mer eller mindre lika yxan på fig. 2, två män med dylika vapen, en tvåeggad stridsyxa (fig. 4), en häst, 4 cirklar utan kors, en mängd runda urgröpningar, deribland flere ganska stora och djupa, samt ett par figurer, omöjliga att bestämma.

A sju bland fartygen är besättningen antydd genom inhuggna streck. Det ansenligaste fartyget, som är 2 fot 3,7 tum långt och försedt med fjorton roddare samt särdeles väl utarbetadt, är beläget upptill vid vestra sidan.

3.

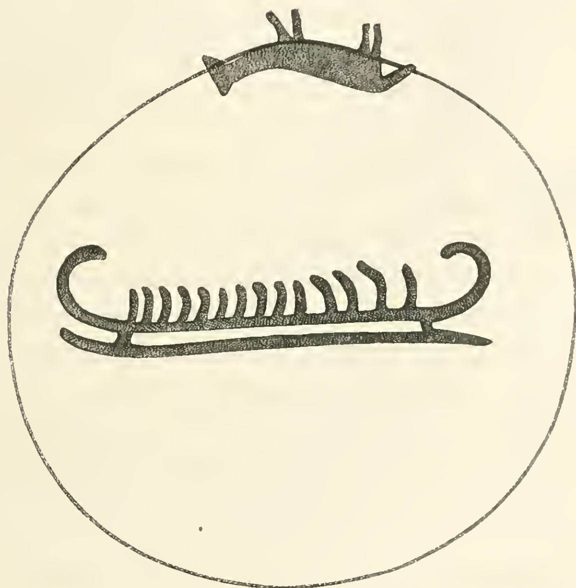
4.

En fot från fartyget med ryggen vänd mot detsamma finnes inhugget ett 1 fot 1,7 tum långt djur, försedt med särdeles lång hals och temligen kort svans, förmodligen föreställande en häst. En lätt inhuggen linie omsluter fartyget och går på längden öfver djuret (fig. 5).

Af de öfriga fartygen äro tvenne fullkomligt lika det nu omtalade och det ena något öfver 2 fot långt, de två andra något mindre. Ett fartyg, en fot långt, har olika fram- och bakstam.

Den längre krigaren är 1,6 fot lång, yxbladet 10 tum och sjelfva skaftet, som slutar i en knapp, 2 fot långt.

Den mindre menniskofiguren är liksom dess vapen ungefär en tredjedel mindre än den större. Båda (fig. 2) likna de fullkomligt menniskofiguren på hällristningen å nr 27 Simrislund, med undantag deraf, att denne håller vapnet endast med ena armen. Af yxorna finnas flere varierande former, dels med afseende på yxbladets form, dels med afseende på skaftet, som hos de flesta är rakt, men hos somliga böjdt.

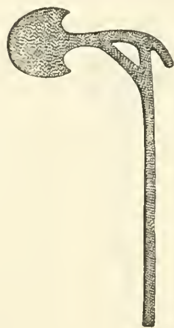

5.

Dessa vapen hafva en i ögonen fallande öfverensstämmelse med stridsyxorna på stenen nr 1 i Kiviksgraffen, och sluta på några få när i en knopp och hafva en linie, som förbinder skaftet och yxbladet, förmodligen föreställande ett band, för att skaftet ej så lätt skulle afbrytas upptill. Fig. 4 föreställer troligen ett skaftadt vapen med yxa på ena ändan och hammare på andra, och som synes hafva stor likhet med Worsaaes *Nordiske Oldsager* fig. 110.

Sjelfva yxhammaren är 7,5 tum lång, skaftet nära 1 fot 2,5 tum. Hällristningarna å nr 19 och 27 Simrislund öfverensstämma sålunda ganska mycket med hvarandra, endast att yxformerna äro vida talrikare på det förra än på det senare stället och att cirkelformerna å nr 19 sakna kors.

På en ej långt härifrån liggande klippa, belägen helt nära den förut omtalade, skadade hällkistan, upptäckte herr C. J. Nisbeth denna sommar åtskilliga runda urgröpningar, en cirkel och ett vapen, som liknar de sist beskrifna, men som dock är af något afvikande form (se fig. 6). Sjelfva celten är endast 6,7 tum lång. Möjligen finnas flere figurer inhuggna, men för tillfället kunde ej flere upptäckas, alldenstund stenen var ganska mycket mossbelupen.

6.

Vid mitt besök i Simris år 1873 hörde jag af skolläraren Cederholm derstädes, att han, vid passerandet af en stenhäll å nr 4 Järrestad, Bockerna kallad, observerat åtskilliga ristningar. Med anledning häraf begaf jag mig i sällskap med förutnämnde herrar Nisbeth, borgmästaren Selander och herr Cederholm till stället, samt undersökte och aftecknade under tvenne dagar samtliga hällristningarna, hvilka äro anbringade på en åt öster sluttande stenhäll, som liknar den vid Simrislund, och som är 54 fot i öster och vester, samt 40 fot i norr och söder. Ytterligare har jag besökt stället sommaren 1874 och 75, samt dels jämfört teckningarna, dels tagit aftryck i papper af de märkligaste figurerna (se fig. 1).

I sydöstra hörnet äro inhuggna tvenne nära hvarandra stående, aflånga kretsar med ett streck midtöfver, af Holmberg kallade fotsulor, nr 1, samt något längre till venster en dylik, nr 2. Häröfver synes ett fartyg, temligen svagt inhugget, nr 3. Öfver detta finnas tre par

fotsulor med ungefär 2 fots mellanrum mellan hvarje par. Af dessa äro de nedersta ungefär 8,5 tum, nr 4, de mellersta 10 tum, nr 5, och de öfversta 9,2 tum långa, nr 6. Nästan i jämnhöjd med öfre paret fotsulor, ungefär 20 fot från hällens nedra kant, finnes en 1 fot 2,5 tum lång, djupt och tydligt huggen ormfigur, slutande i ett slags spiral och bitande i en fotsula, 7,5 tum lång, nr 7. Till venster om denna finnas tvenne dylika, nr 8, och till höger tre, den yttersta 10 tum, nr 9. Ungefär 2 fot öfver denna finnas tvenne mindre fotsulor, nr 10, och strax till höger derom ett upp- och nedvändt fartyg, 2 fot 5,5 tum långt, 10 tum högt och med ett 5,8 tum högt bogspröt, på hvilket äro tre streck anbringade. På fartyget äro tretton streck (roddare) inhuggna. Från fjerde, sjunde och tionde strecket utgå tre dylika längre, hvilka mötas i en vinkel, genom hvars spets en båglinie går från sista strecket till det ställe, der sjelfva bogsprötet träffar skeppet. Till den långa, från tionde strecket gående linien går en linie i vinkel till båglinien. Denna såväl som de tre långa linierna och vinkellinien torde utmärka, att fartyget varit försedt med segel. Baktill går stammen nedåt i en spets (roder?), samt har dessutom två uppåt gående streck, slutande i en utvidgning, nr 11. Det hela är ganska djupt och tydligt hugget. Ungefär 14 fot nedanom sistbeskrifna fartyg finnas tvenne figurer, liknande det aftryck, som bildas af en naken fot på ett ej fullkomligt torrt lergolf. Till och med tårna äro tydligt framstälda, ehuru dessa fotaftryck endast blifvit mycket lätt inhuggna med ett spetsigt instrument och nästan se ut som de vore etsade på stenen. Det venstra fotaftrycket vänder hälen uppåt, det högra deremot vänder densamma nedåt, nr 12. Till höger om den senare finnes, litet längre nedåt på stenen, en ormfigur, nr 13. Vid pass i samma höjd med fotaftrycken finnes ett kantradt fartyg med tvenne streck, slutande i en punkt upptill, nr 14, samt

derunder en ormfigur, ungefär 2 fot lång, nr 15. Öfver fartyget äro två fotaftryck och flere runda urgröpningar inhuggna, och vid sidan af detsamma ända ned från stenens kant sträcker sig en hel mängd dylika, från 2 till 8 linier djupa och 4 till 8 linier i diameter.

Ej fullt 14 fot öfver fartyget nr 14 finnes en oval figur, 8,5 tum lång, med ett längd- och tre tvärstreck, till formen erinrande om en sköldpadda, nr 16. Två fot högre än denna finnas tre cirklar med ett kors (hjul?), stötande till hvarandra, en 9,2 tum, de öfriga 7,5 tum i diameter, nr 17. Något till höger, i lika höjd med den mellersta cirkeln, finnes en dylik, 9,2 tum i diameter, nr 18, och till höger om denna, men något längre ned, en fullkomligt liknande, nr 19, samt nära derintill en rund urgröpning. Något till höger om nr 18, dock högre upp, finnas ett särdeles djupt inhugget fartyg med hög bak- och framstam samt fjorton streck. Det är 4 fot 1,2 tum långt, men utan tecken till roder eller master, nr 20. Ett par alnar öfver detta äro inhuggna först ett fotaftryck, 8,5 tum långt, nr 21, samt något högre upp fem dylika, tre till venster, deraf det längsta 10 tum, och två till höger, samt deremellan tre runda urgröpningar, nr 22. Ungefär i lika höjd med fotaftrycken finnas tre 1 fot 0,8 tum långa figurer, enligt min åsigt föreställande skaftade hålcelter af form som fig. 145 i Montelius, *Svenska Fornsaker*, men till en viss grad påminnande, isynnerhet den mellersta, om de figurer på Kiviksmonumentet, hvilka af professor Nilsson anses vara offerprester och af A. E. Holmberg skäror, nr 23. Tillika äro här inhugga tvenne runda urgröpningar. Under nr 23 äro framställda tvenne kantrade skepp. Det ena är 1 fot 7,5 tum långt och har nio streck samt hög fram- och bakstam, nr 24. Det andra fartyget, som endast är 1 fot 0,8 tum långt, har en 10 tum lång mast med rå, nr 25. Till venster om nr 23 finnes ett 1 fot 2,5 tum långt fartyg, likt nr 25, men

utan mast och besättning samt ställdt i vinkel mot de öfriga fartygen, nr 26. Till venster om detta äro tvenne 8,5 tum långa fotaftryck inhuggna, dock så att det ena ligger öfver framstammen af skeppet, nr 26, nr 27.

Till venster om fartygen nr 24 och 25, men något längre ned, är inhugget ett vackert, 15 tum långt fartyg med sju roddare, nr 28. Till venster härom är temligen svagt inhuggen figuren af ett 9,2 tum långt djur, som det tyckes en häst, af hvilken dock hufvud, hals, rygg, bakben och det ena frambenet äro temligen tydliga. Deremot har det ena frambenet ej kunnat af mig urskiljas, nr 29. Några tum bakom densamma finnes en cirkel (hjul), ungefär 10 tum i diameter, nr 30. Strax till höger om hästen, något längre ned, ej fullt 2 fot från fartyget nr 11, finnes ett 2 fot 2,5 tum långt fartyg utan spår till roddare eller mast, samt deröfver en 5 tum lång fotsula, nr 31.

Vid pass 3 fot till venster om hästen äro anbringade tre par fotsulor på något afstånd från hvarandra, nr 32. Ungefär 2 fot ofvanom det öfversta paret fotsulor är en mycket tydlig, 1 fot 0,8 tum lång dubbelspiral inhuggen, fullkomligt lik dem, som förekomma på figurerna 103 b, 116 b, m. fl. i Montelii *Svenska Fornsaker*, och på ett bronssmycke, funnet i Villfarahögen, aftecknadt i Nilssons *Skandinaviska Nordens Urinvånare*, sid. 132, samt påminnande om originalet till fig. 6 i riksantiqvarien B. E. Hildebrands förut citerade af handling, nr 33. I samma höjd med spiralen, något öfver 2 fot till höger, finnes en 5 tum lång djurfigur, som väl skall föreställa en häst, på hvilken står en man med utsträckt arm. Denna figur är fullt tydlig, ehuru mycket lätt uthuggen och i hög grad erinrande om figurerna på Villfarastenen, nr 34. Midt emellan nr 33 och nr 34 finnas något högre upp ett utmärkt vackert fartyg, 1 fot 7 tum långt och försedt med gapande drakhufvud och klufven stjert, samt fyra streck med hufvud, nr 35. Omkring 2 fot från nr 35 finnas två 9,2 tum

långa fotsulor, nr 36, och till venster om dessa en 10 tum lång spiral, slutande i tre spetsar, förmodligen framställande en orm med utsträckt tunga, nr 37. Midt öfver fotsulorna, nr 37, finnes ett 1 fot 5,8 tum långt fartyg med fem figurer med hufvud. Af dessa håller den första en sköld eller en lans rakt upp, den andra sträcker fram armen och den tredje blåser i en lur, nr 38. Ungefär 2 fot häröfver finnas tvenne fotsulor nära en lång figur, slutande i tvenne runda urgröpningar, nr 39. Hvad detta skall föreställa, kan ej en gång gissningsvis uppgifvas. Två fot högre upp finnes en rak linie och deröfver en 8,5 tum lång våglinie (orm?), nr 40. Två fot längre upp, nära kanten af hällen, äro inhuggna tvenne kantrade fartyg, det nedre ungefär 1 fot 9,2 tum långt med åtta roddare, nr 41, det öfre 2 fot långt med elfva roddare, nr 42. Nedanom nr 40 finnas tvenne runda urgröpningar. Ungefär 4 fot till höger om dessa skeppsfigurer finnas två fotsulor, nr 42, samt längre ned till höger, ungefär 12 fot från öfre kanten, ett temligen otydligt kantradt skepp. Möjligen torde en eller annan figur kunna ytterligare upptäckas, ehuru stenens yta flere gånger och vid olika dager noga blifvit granskad.

Vid vestra sidan af hällen äro tvenne högar belägna. Den ena, som ligger 14 fot från hällens kant mera mot norr, har en omkrets af 100 fot och en höjd af 4 fot, samt består af lermylla, samma jordmassa som de omgifvande åkrarne, men med inblandade större stycken af qvartzitsandsten, som lossnat från bergen. Dessa sandstensstycken lågo framförallt i midten, dock utan att bilda en kista eller ett röse. Då gräfning företogs i midten, anträffades på en fots djup en lerkruka, stående på en flat sten. Denna kruka liknar till formen fig. 161 i Montelii *Svenska Fornsaker* och har liksom denna sex utstående prydnader 1,5 tum från öfra kanten. Med gräfningen upphördes strax, så fort krukan blifvit påträffad, och

denna befriades endast så småningom från den omgifvande jorden. Sedan krukan under en längre tid efter hand blifvit utsatt för luftens inverkan, upptogs hon nästan hel och nedsattes i en korg med hö, för att vidare torka. Först efter fjorton dagars förlopp undersöktes densamma fullständigt, men oaktadt all iakttagen försigtighet hade den under transporten från Simrishamn till Ystad skiljts åt i flere stycken, hvilka dock sedermera blifvit sammansatta. Då krukan påträffades, fastsuto kring kanten på yttre sidan af densamma åtskilliga brända lerstycken, hvilket gaf anledning till den förmodan, att hon haft ett lock liksom originalet till fig. 257 i Montelii Svenska Fornsaker. Vid undersökning af krukans innehåll öfvergick den förut yttrade förmodan till visshet, emedan man bland grus och mindre stenar, med hvilka densamma var till en tredjedel fylld, anträffade flere stycken af locket, äfvensom smala tunna bitar af en svart massa, hvilken man under bronsåldern understundom brukade som kitt. Under gruset lågo brända ben, och nedstucken emellan dessa anträffades en liten, 3,4 tum lång bronsnål, upptill krökt och prydd med en liten knopp i form af tre små ringar, samt öfverdragen med ærugo nobilis[1]). För öfrigt fanns intet. Sjelfva massan i krukan är grof med insprängda mindre qvarzitbitar, på yttre sidan rödaktig och på inre svartbrun, samt ej fullt 3 linier tjock. Krukan, som ej är svarfvad på krukmakareskifva, är 8,8 tum hög, 6,3 tum i diameter upptill, 7,1 tum på midten, men endast omkring 5 tum nedtill. På inre sidan är hon fullkomligt slät, men på den yttre deremot skroflig med undantag af 1,5 tum upptill. Just vid öfvergången mellan den släta och skrofliga ytan äro prydnaderna anbragta. Sedan krukan blifvit upptagen, fortsattes gräfningen, till dess sjelfva stenhällen blef synlig, men intet anträffades, ehuru högen genomskars af en sex fot bred gång.

[1]) Denna jämte krukan uppskickades till Statens Historiska Museum.

Sedermera undersöktes den andra högen, som låg mera i sydvest och som var af liknande beskaffenhet. Ehuru densamma genomskars af en dylik gång och jordmassan på det nogaste undersöktes, fann man dock intet.

På samma hemman, men på andra sidan om vägen från Järrestad till Gladsax, låg år 1855 en till större delen förstörd hög, hvari fanns en kista, bildad af en 6 fot lång, 4 fot bred och 1 fot 5 tum tjock täcksten af qvarzitsandsten, två lika långa flata sidostenar och en gafvelsten. Den andre gafvelstenen hade enligt egarens uppgift blifvit hemförd till gården, emedan romerska bokstäfver voro derpå inhuggna. Vid undersökning befanns, att å densamma äro inristade tvenne skepp, det nedersta, 2 fot 4,2 tum långt, med hög för- och bakstam, roder och tio streck (roddare). Det öfre, som endast består af en linie, har tretton streck. Ehuru inga bronssaker vid den undersökning, som af mig företogs, blefvo anträffade i kistan, antog jag dock på grund af dess form, att den tillhörde bronsåldern[1].

Man finner sålunda, att på mindre än en qvadratmils omkrets numera ristningar äro upptäckta på tre olika ställen å klippor inom Järrestads härad, nämligen vid Toreshög och Simrislund i Simris socken och å nr 4 Järrestad, samt på en gafvelsten till en kista å samma hemman och på den bekanta stenen från Villfarahögen. I närmsta härad, Albo, finnes vid Kiviks fiskläge det förut omnämnda Bredarör, som ligger knappa två mil från nyssnämnda hällristningar.

Vilja vi nu i största korthet jämföra de här omnämnda ristningarna, skall man finna, att alla mer eller mindre likna hvarandra till beskaffenheten af de föremål, som framställas, äfven om de förete åtskilliga olikheter. Hvad nu först beträffar de redskap, med hvilka dessa

[1] Se författarens afhandling i dansk *Antiqvarisk Tidskrift* 1855—57.

hällristningar blifvit utförda, så har, som redan blifvit sagdt, professor Brunius ansett, att de å nr 27 Simrislund af mig anträffade ristningarna tillhörde stenåldern, men han stödjer denna åsigt ej på egen granskning af dem, utan antager detta blott på grund af deras likhet med de bohuslänska. Ehuru jag redan förut varit af den åsigt, att hällristningarna i närheten af Simrishamn ej äro ingnidna med en sten och tillhöra stenåldern, utan inhuggna med metallredskap och sannolikt härröra från bronsåldern, samt äfven uttalat detta vid arkeologiska kongressen i Stockholm, har jag dock äfven på rent praktisk väg sökt stadga min åsigt härom. Jag har nämligen försökt inhugga märken i de klippor, å hvilka hällristningarna äro anbringade, med redskap af trapp och flinta, men dessa hafva söndersmulats utan att lemna ringaste märke i den hårda qvarzitsandstenen. Äfven gjordes försök med en skaftad halcelt af brons, med hvilken väl små fördjupningar kunde åstadkommas, men eggen plattades. Jag förmodar derföre, att särskilda, för ändamålet härdade instrument af brons, troligen af samma form som de hackor, hvilka nu begagnas för bearbetning af qvarnstenar, blifvit begagnade vid hällristningarnas anbringande. Att de flesta figurerna, om ej alla, äro inhackade och ej ingnidna, kan man lätteligen se på sjelfva klipporna, men ännu tydligare synes detta å de aftryck, som författaren i förening med herrar Nisbeth tagit såväl å Järrestads- som Simrislunds-hällarne. På åtskilliga aftryck såväl af stridsyxorna som fartygen och djurfigurerna ser man nämligen i fördjupningarna märken efter slaget af instrumentet, så att ristningarna sålunda ej kunna vara ingnidna, utan måste vara inhuggna. Detta är dock isynnerhet tydligt vid de så kallade fotaftrycken, som med särdeles lätt hand och på ett nästan artistiskt sätt äro inhuggna. Huruvida figurerna på Kiviksmonumentet äro inhuggna eller ingnidna vågar författaren ej afgöra, då

han ej på senare tiden varit i tillfälle att se monumentet och ej sjelf derstädes tagit aftryck, ej heller sett dylika tagna af andra. Figurerna å Villfarastenen synas vara inristade med ett skarpt instrument, med undantag af urgröpningarna, hvilka enligt min åsigt äro inhackade. Då dioriten, den stenart, hvaraf Villfarastenen består, ej på langt när är så hård som qvarzitsandstenen, har man lätt kunnat anbringa figurerna med en celt eller annat bronsinstrument.

Återstår sålunda att undersöka, om ristningarna i Järrestads och Simris socknar på grund af de framställda föremålens beskaffenhet böra hänföras till brons- eller jernåldern. Äfven om inga af de der inhuggna figurerna bestämdt talade för den förra perioden, anse vi likväl i likhet med riksantiqvarien B. E. Hildebrand, att det är föga sannolikt, att man i en tid, då redan runor voro kända och använda, skulle inhuggit dylika figurer utan att bifoga ett enda förklarande ord. Här förekomma dessutom flere föremål, som tydligen erinra om bronsåldern, nämligen den dubbla och enkla spiralen på Järrestadshällen, hjulen med fyra ekrar, som finnas på två af stenarne i Kiviksgrafven, på vagnen å Villfarastenen, på hällarne vid Järrestad och Simrislund, och som äfven skola hafva funnits på stenhällen vid Toreshög. Äfven hafva åtskilliga af skeppsfigurerna stor likhet med hvarandra, hvilket bäst synes, om man jämför de särskilda teckningarna. De så kallade urgröpningarna förekomma å Villfarastenen, på gafvelstenen från stenkistan å nr 4 Järrestad, på stenhällen å samma hemman och vid Toreshög, samt å nr 19 Simrislund, men ej på sidostenarne i Kiviksgrafven eller nr 27 Simrislund. Ormfigurer, fotsulor och fotaftryck förefinnas endast på hällristningen vid Järrestad, äfvensom de å hällristningarna vid Simrislund framställda vapnen ej hafva någon motsvarighet på något af de här nämnda ställen, med undantag af stenen nr 1 Kiviksgraf-

ven, ej heller bland de talrika hällristningarna i Bohuslän.

Ehuru mycket mera vore att säga härom, tillåter dock ej det inskränkta utrymmet oss att mera omständligt behandla ämnet, hvarföre vi i största korthet skola yttra oss. Då, som redan är visadt, en tydlig öfverensstämmelse finnes emellan hällristningarna vid Järrestad, Simrislund och Toreshög och ristningarna å gafvelstenen i stenkistan å nr 4 Järrestad samt ristningarna å sidostenarne i Kiviksgrafven och å Villfarastenen, hvilka båda senare fornlemningar allmänt anses tillhöra bronsåldern, och då dessutom flere af de föremål, som förekomma bland förutnämnda hällristningar, t. ex. spiralerna, hjulen och stridsyxorna, synbarligen erinra om bronsåldern, och då slutligen en grafhög från bronsåldern finnes alldeles invid hällristningarna i Järrestad, torde det kunna anses som en fullkomligt afgjord sak, att hällristningarna å nr 4 Järrestad, vid Simrislund och Toreshög samt stenkistan å nr 4 Järrestad tillhöra bronsåldern, och äro de sannolikt utförda af samma folk, som uppfört grafmonumentet vid Kivik och Villfarahögen, ehuru de senare möjligen äro något äldre än de förra.

Det återstår endast att i största korthet behandla frågan: tillhöra de bohuslänska och öfriga af Holmberg och Brunius aftecknade och beskrifna hällristningar bronsåldern eller böra de hänföras till jern- eller stenåldern? Jämför man de här bifogade teckningarna med dem, som förekomma i Holmbergs och Brunii arbeten, finner man strax en omisskännelig öfverensstämmelse dem emellan, såväl med afseende på de framställda föremålen som dessas form. Sålunda förekomma på de bohuslänska, liksom på de skånska bergtaflorna, fartyg, mennisko- och djurfigurer, cirklar med och utan kors, spiraler, fotsulor och fotaftryck, runda urgröpningar o. s. v., ehuru de förra häll-

ristningarna med afseende på innehållet till en del afvika sinsemellan, liksom de senare.

Resultatet af denna lilla afhandling blir sålunda, att de beskrifna hällristningarna i Järrestads härad obestridligen tillhöra bronsåldern, samt att de af Holmberg och Brunius beskrifna fornlemningarna af samma slag med ett par undantag äfven tillhöra nämnda period, hvarigenom den af riksantiqvarien B. E. Hildebrand, vid beskrifningen af hällristningarna vid Ekensberg i Östergötland, framställda åsigten får ytterligare bekräftelse.

Sedan ofvanstående blifvit skrifvet, har Henry Petersen i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, fjerde häftet 1875, beskrifvit hällristningar i Danmark. Dessa, som endast förekomma på lösa stenar eller på stenblock, tillhörande stenåldersgrafvar, bestå hufvudsakligen af runda fördjupningar samt på några få af skepps- och menniskofigurer, cirklar med kors och fotsulor. Af dessa hafva ristningarna å stenen från Herrestrup mark en slående likhet med dem, som förekomma å den i Toreshög i Simris funna stenen. Se vidare angående hällristningar O. Montelii afhandling *Sur les sculptures de rochers de la Suède* i *Compte rendu du congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques de la 7:e session*, Stockholm 1874.

Ystad den 1 oktober 1875.

Huru äro hällristningarna arbetade?

En kort anmärkning

af

Hans Hildebrand.

I den förestående uppsatsen berättar herr Bruzelius, att han gjort rön med afseende på sättet att i våra hällar rista figurer. På samma klippor, å hvilka hällristningar förekomma, har han försökt inhugga märken med redskap af trapp eller flinta, men dessa redskap sprungo sönder utan att på klippan utöfva någon inverkan. Hugg anbragta med en bronsmejsel åstadkommo någon verkan, men eggen plattades. Han antager derför, att man använde något särskildt härdadt bronsredskap. Då hällristningarna blifvit utförda under bronsåldern, kan man icke tänka på redskap af stål, men i öfrigt står tydligen frågan öppen: ingen kan uppvisa det redskap, som blifvit användt.

Jag är icke i tillfälle att här meddela någon bestämd uppgift om det sätt, som blifvit användt: till säker kännedom derom torde man näppeligen komma, utan att, såsom herr Bruzelius gjort, anställa experiment. Till sådana vill jag med dessa rader uppmana och dervid särskildt hemställa, att de må göras i flere riktningar. Jag tror icke, att det är omöjligt att åstadkomma hällristningar med sten: de hällristningar jag haft tillfälle att se (bland dem de skånska) synas mig icke hafva blifvit utförda med metallredskap. Men jag tror det vara i allmänhet omöjligt att, som herr Bruzelius försökt, *hugga* ut dem med eggverktyg af sten.

Det är emellertid bevisadt, att man kan åstadkomma hällristningar med flinta. I *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige* del. II, sid. 431 redogöres för de experiment som i denna riktning företagits inom museet i Edinburg. De redskap, som der med framgång användes, var en flintskärfva, 3 tum lång, 1 tum bred och 1/4 tum tjock samt en trähammare. Kanten brast snart, men man vände lätt flintan och använde en annan del af kanten. Det är för öfrigt lätt att, sedan en flintskärfva blifvit förstörd, taga nya, den ena efter den andra.

Det synes mig emellertid troligast, att hällristningarna oftast åstadkommits genom en krossnings- och nötningsprocess. På hällens yta ströddes grofva sandkorn, hvilka med tillhjelp af ett träredskap kunde fattas och rifvas mot hällen, till dess de tillämnade fördjupningarna åstadkommits. Sådana lösa korn, som medels rifning eller hamring tvingas att verka på en bergyta, kunna åstadkomma en mycket kraftig verkan. Straffångar på Akerhus i Norge hafva under ledning af bildhuggaren Borch arbetat i granit ett lejon utan att använda stål. Deras redskap voro träsläggor och granitens egna söndersmulade partiklar. Det ligger också helt nära till hands att tänka på detta arbetssätt, då det allenast är en tillämpning af den metod, som användes under stenåldern för att åstadkomma skafthål i stenyxor.

Alltså: experiment böra göras, men af flere slag.

Statens Historiska Museum och k. Myntkabinettet.

Af

Hans Hildebrand.

Dessa två statssamlingar kunna i närvarande stund anses som väl bekanta för dem, som sysselsätta sig med studier inom arkeologiens och numismatikens områden, äfvensom för en stor del af den svenska allmänheten. Det torde likväl icke vara olämpligt att här lemna en kort redogörelse för deras nuvarande ställning samt för de riktningar i hvilka de böra utvecklas, så väl hvad innehållet som ordnandet beträffar. Samligar af detta slag kunna icke rätt blomstra utan en ständig samverkan från allmänhetens sida. Man eger ej rätt begära, att denna samverkan skall blifva liflig och fruktbringande, så vida icke allmänheten vet, i hvad och på hvad sätt dess samverkan behöfves.

Äfven en annan omständighet manar mig till att nedskrifva efterföljande redogörelse. Vården om dessa två samlingar och ledningen af deras utveckling har nyligen blifvit mig anförtrodd. När detta skedde, hade jag under flere års tjenstgöring i samlingarna hunnit göra mig förtrogen med dem och för mig uppgöra ett program för deras utveckling, ett program, som drager de slutliga konseqvenserna af den föregående utvecklingen och som är så pass omfattande, att det icke kan på en gång förverkligas. Vid en statsinstitution är man bunden af de anslag, som blifvit beviljade eller kunna komma att beviljas. Förverkligandet måste derför fördelas på en följd af år, af hvilka intet får gå förbi utan att något göres i den

asyftade riktningen. Denna fördelning är i och för sig icke något ondt, under den förutsättning, att en och samma plan behörskar alla detaljerna i utförandet.

Statens Historiska Museum begynte under 1600-talet med att vara — i enlighet med den tidens skick så godt som allestädes i Europa — en samling af *curiosa* från äldre tider. I följd af föreståndarnes nit växte småningom samlingen, så att den började få en vetenskaplig betydelse, och med henne införlifvades en mängd staten tillhöriga föremål af historiska minnen samt af dyrbara föremål, som fordom varit vid hofvet använda. Innehållet bestod således från början af minnen från förgångna tider, såväl den förhistoriska som den historiska, och från den senare tiden voro med museet införlifvade dels föremål, vid hvilka ett särskildt minne var fäst, dels sådana, hvilkas märklighet låg i den form och utstyrsel de egde, i det arbete, som på dem var nedlagdt och i det vittnesbörd de afgåfvo om förgångna tiders lif. Med afseende på den nyare tiden låg till en början en begränsning allenast deri, att i denna statens samling intogs närmast det som redan var statens egendom. Begränsningen berodde derpå, att de penningemedel, som voro anvisade till samlingarnas förkofran, icke medgåfvo några stora inköp. Dessa penningemedel inskränkte sig till ± 0. Hvar gång något blef till museet hembjudet, skulle k. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien ingå med en skrifvelse till Kongl. Maj:t för att anhålla om det erforderliga större eller mindre beloppet. Det är lätt att inse, huru detta förhållande måste verka i hög grad hämmande på samlingens utveckling. För att i sin mon underlätta museets tillväxt, utan att behöfva anlita det tunga maskineri, som för sådant ändamål var anordnadt, har Akademien gång efter annan af sina *enskilda* medel, samlade på enskild

väg, anslagit summor att användas till riktande af *statens* samlingar. Hvarje sådan anvisning ur de enskilda medlen utgjorde således en gåfva till staten och under årens lopp ökades gåfvorna så, att deras sammanlagda belopp *uppgår till omkring tiotusen kronor*, utan att Akademien äskat någon ersättning af statsmedel till sin enskilda fond, som genom denna högsinta frikostighet krupit ihop till ett så ringa belopp, att de syften, som af Akademiens första medlemmar afsågos med den fond de bildade, ej längre kunna vinnas.

I sammanhang härmed torde böra påminnas derom, att Statens Historiska Museum och k. Myntkabinettet icke tillhöra den nämnda Akademien; de äro statens egendom, ställd under Akademiens inseende och vård. — I synnerhet förr var man benägen att betrakta och benämna de två statssamlingarna såsom Akademiens tillhörigheter och dermed såsom fullkomligt stående i jämnbredd med öfriga samlingar af likartade slag, tillhörande andra institutioner eller enskilde. Denna uppfattning, grundfalsk samt aldrig af faktiska förhållanden berättigad, har småningom börjat försvinna.

Med året 1837 inträdde en ny period i museets utvecklingshistoria. Från denna tid var intresset för samlingarnas ökande ej längre passivt, man nöjde sig ej med att förvärfva det som tillfälligtvis erböds, utan arbetet på samlingarnas tillväxt bedrefs systematiskt och grundade sig på en bestämdt utpräglad uppfattning af museets höga betydelse. Men denna kraftiga verksamhet hämmades af de yttre förhållandena, af lokalen och användbara penningemedel. Två gånger under denna period har samlingen sprängt de henne inskränkande murarna, den flyttades senast år 1865 in i en prydlig och i de flesta fall ändamålsenlig lokal, som nu efter femton års förlopp till och med den kännes trång. Skulle museet kunna växa, måste bestämda anslag för detsamma vinnas. Sådana begärdes den

ena gången efter den andra, på grund af den erfarenhet och insigt af behofven, som småningom vanns. Staten, som år 1837 icke hade anvisat det ringaste anslag till statssamlingens ökande, lemnar nu årligen en summa af 6,000 kr., hvilken visserligen är för lag, om museets sannskyldiga intressen skola tillgodoses.

År 1837 hade i Norden insigten om de förhistoriska fornsakernas vetenskapliga betydelse vaknat och som fornminnena af detta slag i allmänhet äro litet skrymmande, kunde redan i den första lokalen arbetet koncentreras på bildandet af en betydande fornsakssamling. Den första lokalen (i k. Slottets s. k. kommendantsflygel) lemnades år 1846 i utbyte mot en rymligare (i det f. d. Ridderstolpeska huset), men äfven der var det omöjligt att med allvar lägga an på mera än de förhistoriska fornsakerna och förvarande af de föremål från de senare åldrarne, som af gammalt funnos. Dock började redan nu det systematiska arbetet på deras, i synnerhet medeltidsafdelningens utveckling, ehuru man hade det obehaget att när ett större föremål erhölls för museet, måste det tills vidare sättas undan i ett magasin. Först sedan samlingarna blifvit inrymda i den nuvarande lokalen, blef det möjligt att systematiskt arbeta för ökande och ordnande af medeltidsafdelningen med samma ifver, som redan länge hade kommit den förhistoriska afdelningen till del. Samtidigt började allt större uppmärksamhet egnas åt den moderna afdelningen, ehuru omvårdnaden af densamma fortfarande hade en afbidande karaktär. Nu är tiden inne att låta denna afdelning blifva i rang och betydenhet jämförlig med de båda föregående. Detta kan och bör ske medels ett genomfördt systematiskt anordnande af hvad redan finnes i museet samt genom dettas systematiskt och med kraft ledda förökande.

Innan jag från de inledande orden öfvergår till behandlingen af mitt egentliga ämne, torde det få anses vara

på sin plats att här göra en liten afvikning, för att framhålla, hvari betydelsen ligger hos en stor statssamling af detta slag. I vårt land finnas till all lycka många, som vinnlägga sig om att bilda fornsakssamlingar, dels för egen räkning, dels som bihang till offentliga institutioner, hvilka hafva andra hufvudsyften, t. ex. vid läroverk af högre och lägre slag[1]. Dessa samlingar göra i dubbelt hänseende gagn: tack vare dem blifva en mängd fornsaker, som annars hade legat obekanta eller hade gått en säker undergång till mötes, bevarade, tack vare dem sprides kunskapen om samt intresset för forlemningarna. Mellan dessa samlingar finnes dock en viss skiljaktighet. En samling, anlagd vid ett läroverk, har till bestämmelse att vara tillgänglig för allmänheten, i främsta rummet den studerande ungdomen, i andra rummet ortens befolkning. Den enskilda samlingen deremot är anlagd i främsta rummet för samlarens egen skuld och man kan icke få tillträde till densamma, utan att vålla egaren besvär, låt vara att detta besvär, att döma efter den erfarenhet jag haft, är egaren alls icke oangenämt[2]. Den enskilda samlingen har emellertid oemotsägligen det lytet att vara af tillfällig natur. Det kan hända, att samlarens intresse smaningom svalnar eller att hans ekonomiska omständigheter icke tillåta honom att fortsätta med det som för honom varit af så stort intresse, i det ena och det andra fallet blir samlingen då skjuten å sidan, ej längre vårdad eller — nästan en oundviklig följd — den förfares. Samlaren dör och det är alls icke säkert att af dem, som ärfva hans qvar-

[1] Äfven andra samlingar finnas, med hvilka jämförelser kunna anställas. Jag kommer till dem framdeles.

[2] Ett berömvärdt undantag utgör dr Wittlocks samling i Vexjö derigenom att egaren utgifvit ett arbete, i hvilket den kunskapssökande allmänheten göres bekant med hans samlings rika innehåll. Andra samlare, t. ex. friherre C. Cederström på Brate och major Ulfsparre hafva i utgifna skrifter redogjort för en del af sina samlingars innehåll.

låtenskap, någon finnes som ärfver hans intresse för samlingen, och dennas öde blir då lätteligen detsamma. Samma karaktär af tillfällighet vidlåder ock i de flesta fall läroverkssamlingarna. Såsom tillhörande offentliga institutioner blifva de visserligen alltid förvarade, men i allmänhet äro läroverken icke i tillfälle att anslå medel till samlingens systematiska utveckling, utan sker tillökningen genom få och små inköp, ännu mera genom tillfälliga gåfvor. Om vi undantaga universiteten, ega ej heller läroverken i allmänhet tillgångar att aflöna en samlingens vårdare. Arbetet med och i samlingen är derföre i de flesta fall frivilligt, men någon borgen finnes ingalunda för en ständig tillgång på sådana frivillige arbetare, som äro hogade att offra tid och krafter för en uppgift, som ligger vid sidan af deras ordinarie verksamhet.

Under sådana förhållanden har det varit för staten en oafvislig pligt att bilda en samling, som är fri från dessa tillfälligheter, som, huru förhållandena än vexla, kunde genom århundradena och allt framgent systematiskt ökas och anordnas, hvilket möjliggöres derigenom att samlingen är försedd med statsanslag och med af staten aflönade tjenstemän, hvilka hafva till pligt att åt samlingen egna sin mesta tid och sina bästa krafter.

Jag tror ej heller, att i närvarande stund någon finnes, som vill frånkänna den arkeologisk-historiska statssamlingen en framstående betydelse och rent af nödvändighet på grund af hennes betryggade tillvaro och utveckling. Men deremot finnes det mången, som förmenar, att man till denna statssamling indrager allt för mycket, de andra offentliga samlingarna och privatsamlingarna till förfång.

Det är emellertid min öfvertygelse, under förutsättning att statssamlingens ökande bedrifves på ett förnuftigt sätt, att äfven denna åsigt om öfvergrepp från statssamlingens sida småningom skall försvinna. En hvar, som

erfarit huru det är förbundet med svårigheter att öka sin samling, vare sig denna är ens egendom eller ett anförtrodt gods, blir alltför lätt benägen att anställa jämförelser mellan samlingarna på grund af det olika antal af föremål, som i dem förekomma. "Jag har så litet, statssamlingen så mycket!" Jag förstår den känsla, som dikterar ett sådant sätt att se saken, men jag kan ej tillerkänna henne giltighet. Man har ock talat om det okloka uti att hopa *allt* på ett ställe, låt vara att detta allt tillhör staten och hålles tillgängligt för hela allmänheten, det finnes dock de, som, ehuru intresserade för fornlemningarna och deras studium, icke hafva tillfälle att besöka den stora centralsamlingen eller åtminstone hafva lättare tillfälle att besöka den i deras hemort bildade samlingen.

Det har emellertid aldrig varit fråga om att samla *allt* på *ett* ställe. Om vederbörande med nit arbetat på ökandet af statens centrala samling, har deruti ingalunda legat ett underkännande af landsortssamlingarnas betydelse och deras derpå grundade rätt. Hela den missuppfattning jag tadlar beror derpå, att man ansett sig böra mäta en samlings storhet efter antalet i densamma förvarade föremål.

En samlings storhet och betydelse ligger icke i antalet. Hvad man bör fara efter är att göra samlingen *fullständig* i förhållande till det mått, som för henne är utstakadt. Jag talar nu ej längre om privatsamlingarna, för hvilka egarne efter eget godtycke bestämma omfång och syfte, utan allenast om de offentliga samlingarna. Läroverkssamlingens syfte är i främsta rummet pedagogiskt: dess fullständighet ligger deruti, att uti henne finnas representerade alla de hufvudtyper, som karakterisera hvarje period af vår kulturhistoria. Att skaffa sig detta är godt, att skaffa sig mera är, om vi undantaga landskap, som äro rika på fornlemningar och i hvilka således mycket finnes att tillvarataga, olämpligt. Till belysning häraf vill

jag anföra ett exempel från ett område, rörande hvilket åtminstone hittills icke tvistats. Hvarje läroverk bör ega en svensk myntsamling och denna bör, derest hon skall uppfylla sin bestämmelse, vara fullständig, men för fullständighet är det på detta stadium tillräckligt, om samlingen eger representanter för de hufvudtyper, som under de olika perioderna präglats. I statssamlingen deremot är det icke nog dermed. I henne bör man hafva tillfälle att se, hvilka typer präglats under hvart år och i henne bör man äfven samla, så vidt sig göra låter, de varieteter, i hvilka hvar typ uppträder.

Fullständigheten är nämligen med hänseende på samlingarnas olika syfte af olika art. I Statens Historiska Museum, afsedt att gifva en fullständig bild af hela nationens kulturlif under dess olika utvecklingsstadier, måste hvarje yttring af kulturen, som är af beskaffenhet att kunna intagas i ett museum, finnas representerad och så representerad, att man kan uppfatta och bedöma betydelsen af denna yttring. Till detta hör äfven att man bör sättas i tillfälle att se hvad som varit under en viss period allmänt och hvad som varit under samma tid undantag, men för att detta skall kunna ske, måste det vanliga framträda i en mångfald af exemplar, det undantagsvis förekommande i sin sällsynthet. Det är icke nog med den sakkunniges omdöme: detta är allmänt, detta sällsynt. Man måste äfven *se* det. I detta fall får man ej tro utan bevis. Derföre är det icke nog att i en stor samling *hafva* föremålen, utan man måste äfven, på grund af de lärdomar man genom deras studerande vunnit, *ordna* dem. Det är ej tillräckligt att prydligt och i myckenhet uppställa föremålen. Hvad samlingens vårdare ofta under mödosamt arbete kämpat sig till, måste i föremålens anordning framträda så att det blir klart för dem, som besöka samlingen att i henne vinna kunskap samt näring för sitt fosterländska medvetande.

Den som uppskattar en samlings betydelse helt enkelt efter antalet af deri förvarade föremål, tillerkänner hvart enskildt föremål en sjelfständig betydelse. Detta är dock ett fel. Det enskilda föremålet har icke någon betydelse i och för sig, utan allenast i förhållande till den kultur, af hvilken det är ett alster. Kulturen skapar icke enstaka företeelser, utan verkar med sammanhang såväl inom en viss tid som i följder af tider. En samling af detta slag är derföre rik icke i främsta rummet derigenom att hon omfattar många föremål, utan derigenom att hon kan uppvisa serier af föremål och så många serier som möjligt.

I detta sammanhang böra vi ock egna ett ögonblicks uppmärksamhet åt något som mycket omtalas och med hvilket drifves mycket ofog, nämligen s. k. *rariteter*. En och annan finnes, som lägger an på att bilda en samling af rariteter. Den enskilde må göra hvad han vill, men om en offentlig samlings vårdare skulle hängifva sig åt jägtandet efter sällsyntheter, skulle han göra sig skyldig till en beklaglig förvillelse. Hufvudvigten bör läggas derpå att kunna uppvisa det normala. Men å andra sidan får man ej i en stor samling försumma att anskaffa det sällsynta, ty först i denna, vid sidan af de rika serierna af normala föremål, lär man sig att inse rariteternas betydelse. Uti en mindre samling, i hvilken man måste inskränka sig till att framlägga enstaka representanter af de olika typerna, te sig ett normalt föremål och ett ovanligt på samma sätt, med samma giltighet, hvilket är i hög grad vilseledande.

Tillgången på forntida föremål och tillgången på penningar att göra inköp och nödiga anordningar göra det omöjligt att i vårt land — detsamma gäller många andra land — bilda flere samlingar, som kunna göra anspråk på fullständighet i alla serier. Det är derföre nödigt att koncentrera arbetet och omkostnaderna på bildandet af ett centralmuseum, till hvilket den grupp af landsorts-

museer, om hvilka hittills varit tal, bör förhålla sig som förberedande institutioner. I denna egenskap äro de ock för centralmuseet af största vigt. Från dess sida kan icke ovänlighet, än mindre afvoghet komma i fråga. Enligt min åsigt hör det till centralmuseets målsmäns uppgift att sörja derför, att landsortsmuseerna blifva sådana, att de kunna fylla den uppgift, som rätteligen tillkommer dem. Äfven med fara att misshaga många vågar jag påstå, att landsortssamlingarna lika väl som hufvudmuseet skulle hafva en sannskyldig båtnad deraf, att det senare finge öfver de förre ett visst förmynderskap. Då man icke kan allestädes upprätta jämnstora museer, då man måste bilda ett hufvudmuseum och flere småmuseer, är det nödigt att förlägga hufvudmuseet på den lämpligaste orten, der det kan bäst skötas och lättast göras tillgängligt för alla, och en bättre ort finnes i sådant fall ej än vår hufvudstad, i hvilken de flesta af vårt folks intressen hafva sin naturliga brännpunkt. Låt vara att icke alla, som intressera sig för vår kulturs historia, kunna komma dit så ofta de vilja, det är för vetenskapen nödigt att hafva en samling, hvars syfte är den mest mångsidiga fullständighet. Utan en sådan kunna vetenskapsmännen icke göra sina nödiga studier och om tillfälle till dem ej vinnes, om vetenskapen derigenom hämmas och förkrympes i sin utveckling, då kommer hela folket i afsaknad af den upplysning det behöfver och har rätt att fordra, då få ej heller de i landsorten spridda samlingarna, såväl offentliga som enskilda, den undervisande och uppfostrande betydelse de böra hafva.

Statens Historiska Museum har således till uppgift att med största möjliga fullständighet visa kulturens utveckling i vårt land under de olika perioderna. Vi skola nu tillse hvad som hittills blifvit åtgjordt för vinnande af detta höga, fosterländska syfte och hvad som ännu återstår att göra.

Vi träda då till en början in i **stenålderns** sal. Jag tror mig icke begå ett misstag, då jag säger, att åskådarens första intryck är en känsla af häpnad öfver den stora rikedomen af utställda föremål. Den som helt hastigt går genom salen finner måhända antalet för stort och hela anordningen förfelad, då en myckenhet föremål af samma slag äro förenade på ett ställe och enstaka föremål af liknande beskaffenhet återfinnas annorstädes, här och der i salen. Han föreställer sig kanske, att man börjat en systematisk anordning af fornsakerna, i de kring väggarna ställda skåpen, men att man tröttnat dervid och att återstoden då lades på måfå ned i borden.

Denna föreställning är grundlös. Denna sals innehåll är ordnadt med sträng vetenskaplighet. Den främsta uppgiften var att i denna sal visa, huru stenålderns kultur var beskaffad och huru hon utvecklat sig. Man kan visserligen helt kort och godt i ett föredrag eller i en skrift säga: man hade den tiden bilor, yxor, mejslar, knifvar o. s. v., man kan i tabellarisk form lemna en öfversigt af de antal exemplar, som för hvarje hufvudform äro kända. Men detta gör långt ifrån till fylles, derest man vill framkalla en fullgiltig föreställning om denna tids kultur. Derför fordras åskådning. Först genom att se föremålen kan man få ett begrepp om tidehvarfvets behof och tillgångar, såväl hvad materialet beträffar, som förmågan att behandla detta. Man behöfver se, huru man för att vinna ett visst gifvet ändamål ständigt kom tillbaka till samma grundform, men på samma gång huruledes för hvarje sådan finnes ett mer eller mindre vidsträckt variationsområde, inom hvilket råder individuel frihet i tillämpningen af de allmänna reglorna. Man behöfver i detalj studera spåren af det arbete, som blifvit nedlagdt på hvart enstaka föremål — det misslyckade arbetet är ofta i vida högre grad undervisande än det lyckade —, man behöfver se, huru de gamle småningom

vunno erfarenhet och på grund af denna vidtogo förbättringar, se, huru man än här än der icke nöjde sig med att arbeta allenast det som var nödigt, utan med kärlek använde ett öfverloppsarbete, som icke kräfdes af nyttan, utan endast var till nöje. Man behöfver i de många föremålen se icke allenast spåren af det arbete, som frambragt dem, utan ock af det arbete, som med dem utförts — de slitna föremålen, de söndergångna, de lagade eller omarbetade äro af största intresse. Med ett ord, vi ledas här midt in i det stilla kulturlifvet inom en period, om hvilken våra häfder hafva platt intet att berätta.

För att vinna detta syfte är en del af samlingen, nämligen den som är utställd i samtliga väggskåpen, med undantag af ett halft, samt i ett af de fristående borden, ordnad efter typer. Hvarje typ är representerad af så pass många exemplar, att man kan öfvertyga sig derom att typen ej varit tillfällig, utan konstant, och derjämte kan man i rikt mått göra detaljstudier i nyss angifna riktningar. Att det icke är meningen att draga alla föremål af detta slag till museet synes deraf, att icke allt som museet eger är utstäldt, utan aflagdt för att användas till deponerande i andra fattigare samlingar, eller till byten. Ett museum, som skall kunna förökas utan allt för stora kostnader, måste ega medel till verkställande af byten.

Men det får här icke stanna vid den systematiska anordningen efter typer. Sverige är ett långsträckt land, det material, som företrädesvis användes vid tillverkandet af stenredskap, förekommer i naturligt skick nästan uteslutande Skåne. Den flinta, som användes längre åt norr, var i de flesta fall importerad, stenålderskulturen i de nordligare bygderna var derföre i viss mon beroende af den skånska. Kulturen var dessutom kommen söderifrån och hade först efter hand framträngt mot norr. Det är då af yttersta vigt att bereda den, som kommer till museet att göra studier, tillfälle att iakttaga, huru denna

kultur uppträdde i landets olika delar. Skåne är utom all fråga den svenska stenålderns hufvudland. Den delen af denna sals innehåll, som visar typerna i deras vexlande former, är skånsk; allenast med fynd från Skåne är det möjligt att få typserier af tillräcklig rikedom. Den som genom studium af typserierna fått en klar inblick i den skånska stenålderns förhållanden och ytterligare vidgat sitt vetande genom betraktande af de för sig ordnade fynden ur grafvarna, går sedan i denna sal från landskap till landskap och kan derunder se, huru de i Skåne förekommande formerna utbreda sig norrut, huru i midten af landet det längre afståndet gjorde samfärdseln besvärlig, huru man fick söka reda sig på egen hand: flintredskapen blefvo fåtaliga och ersattes af andra. Här och der får han under denna vandring se enstaka föremål af ett nytt ämne (skiffer) och nya former uppträda. Under sin vandring genom denna sals topografiska afdelning kommer han slutligen till ett område, Norrland, hvarest skiffern utgör ett hufvudmaterial och hvarest vi möta en annan stenålderskultur, som har sina rötter icke i södern, utan i östern.

Vigten af den topografiska serien framhålles just af dessa skifferfornsaker. Vore alltsammans ordnadt uteslutande efter typer, skulle dessa skifferföremål ligga vid sidan af de skånska flintredskapsgrupperna och synas hvila på samma bas som de. Men derigenom skulle en vigtig upplysning, om de olika förekomstområdena, helt och hållet undandragas den som i museet studerar, uppställningen skulle då rent ut locka till missförstånd.

Men å andra sidan skulle ett oblandadt ordnande efter landskap vara i yttersta grad förkastligt: ett sådant ordnande skulle ej vara annat än ett magasinerande, det skulle sakna all vetenskaplighet. Museets första uppgift är att visa kulturen, och detta sker genom den efter typer ordnade samlingen. Dertill är det ett nyttigt, ibland ett nö-

digt tillägg, när man visar, i hvilka skiljaktiga former den gemensamma kulturen uppenbarar sig inom landets olika delar. Anordningen efter typer är ock den enda som kan genomföras för hela museet, inom alla de perioder, som i detsamma äro representerade. Den förhistoriska afdelningen är så rik på föremål, att man inom densamma kan fördela dem landskapsvis, för att visa provinsskiljaktigheterna. För medeltiden och nyare tid är detta i brist på föremål omöjligt och för dessa två perioder skulle en sådan anordning dessutom icke tjena mycket till. Ju mer tiden fortskridit, desto mera hafva de provinciela skiljaktigheterna utjämnats, med undantag för allmogens verk. Men allmogeföremålen från nyare tid äro, såsom framdeles skall visas, af praktiska skäl uteslutna från museet.

Den svenska stenåldern var icke allenast utbredd öfver ett vidsträckt land och i följd deraf nyanserad, han måste ock hafva varat mycket länge — huru länge kan för närvarande ingen menniska säga. Under ett långt tidehvarf böra ock de olika skedena kunna förete en olika karakter, och det är nödigt att äfven låta detta framträda i museet. Ännu har likväl alltför litet iakttagelser blifvit gjorda rörande tidsförhållandena inom stenåldern. Vi veta dock, att det finnes en del af densamma, då de typer, som förekommo, voro mycket enkla, och då man ännu ej kände konsten att slipa stenen (då man derjämte icke hade något annat husdjur än hunden) och en annan del, med stor rikedom i former och med besittning af konsten att slipa stenen (och dessutom med flere husdjur) — den förra delens alster, i Sveriges fornsamlingar sällsynta, förekomma i det galleri, som leder in till stenålderssalen, denna och en del af nämnda galleri äro upplåtna åt den fullt försigkomna stenålderns kultur. Vi veta ock, att bland den senare tidens grafformer äro hällkistorna i allmänhet senare än ganggrifterna och det är således en möjlighet, att de i hällkistorna hittade föremålen visa ett senare tycke än

fynden ur gånggrifterna. Det vore dock icke lämpligt, då graffynden ännu äro ganska få, att fördela dem i grupper, utan det är bäst att ordna dem landskapsvis. Om vid hvart graffynd angifves, hurudan grafven var beskaffad, får den besökande alla de upplysningar han behöfver.

Sjelfva grafformerna äro för närvarande icke representerade i museet, hvilket är en lucka, som måste fyllas. Skall museet inrymma alla handgripliga minnen från vår kulturs framfarna dagar, får icke ett så vigtigt drag som grafkonstruktionen saknas. Utrymmet medgifver emellertid icke, att de väldiga grafbyggnaderna införas i museet. Man måste derföre nöja sig med modeller.

I ännu ett afseende bör ett tillägg göras. Betydelsen af den topografiska afdelningen behöfver ytterligare framhållas genom utställande af kartor, å hvilka de hittills vunna resultaten äro återgifna. Äfven bör exponeras en samling fotografiska afbildningar af märkligare grafvar.

Den åt stenåldern upplåtna salen lemnar fullt tillräckligt utrymme. Den skånska stenåldern är i museet så rikt representerad, att man med afseende på denna kan inskränka sig till kompletteringsåtgärder. För de norr om Skåne förekommande landskapen behöfver man deremot mera energiskt bedrifva samlandet. Som i dem stenålderns minnen äro färre, är det mer besvärligt att af dem få i museet intagna så många, att de kunna gifva en korrekt bild af kulturens karaktär.

För öfrigt är det nödigt, att hvart år företaga systematiska grafundersökningar. Fyndet ur en graf är i allmänhet mycket mera upplysande än hvarje annat, tillfälligtvis anträffadt fynd.

Vi träda nu in i museets andra sal, det s. k. norra galleriet, uti hvilket föremålen från brons- och jernåldrarne äro inrymda. Här göres uppgiften att på ett fullt

på en gång vetenskapligt och praktiskt sätt anordna fynden mycket svar, emedan lokalen är i hög grad olämplig. Det är en sal med tio fönster å långsidan och ett å hvardera smalsidan — således med en bredd som alls icke står i rimligt förhållande till längden. Det har derigenom blifvit omöjligt att i salens längdriktning placera bord, som rymma en mängd föremål och bereda åskådaren ett godt tillfälle att granska dem. Föremålen från brons- och jernåldrarne äro dessutom af så starkt vexlande storlek, att man i följd deraf här vida mer än i stenålderns sal[1] hade behöft ett utrymme, som medgaf frihet i anordningen. Om serierna icke kunnat i denna sal uppställas och utläggas så klara och tydliga som i den förra, så beror detta icke på någon systemvexling, utan allenast på lokalens inskränkande inflytande.

Bronsåldern är i vårt museum, jämförd med stenåldern, fattig. Detta förhållande bereder äfven svårighet vid anordningen, ty äfven här är det nödigt att vidtaga en dubbel gruppering, en efter typer, för att visa kulturens karaktär, en efter landskap, för att visa, hvilken utbredning denna ursprungligen från utlandet inkomna kultur vunnit i Sverige och hvilken olikhet i karaktär hon i de olika delarne af landet antager. Äfven här vore det utan fråga det lämpligaste att bilda typserier af föremål funna uteslutande i Skåne, men museets förråd af skånska föremål är dess värre icke tillräckligt för att bilda en sådan serie, hvadan den måst med bidrag från andra landskap kompletteras, hvilket är en brist. Man kan visserligen äfven här hänvisa till företagande af systematiska undersökningar, men dessa lemna egentligen icke bidrag till typserien, alldenstund det inom bronsåldern är vida nödvändigare än inom stenåldern att hålla samman fynden.

[1] Af materiela skäl kan mellan föremålen från stenåldern så stor skilnad ej förekomma; den sten, som användes till ett redskap, blir, om han är mycket stor, omöjlig att hantera.

Åsigterna hafva ännu icke kommit på det klara rörande tidsförhållandena inom bronsåldern. Det är derföre behöfligt att få denna afdelning riktad med så många enstaka föremål som möjligt.

Inom denna afdelning i museet är det således nödigt att arbeta i följande riktning. Samlingens fattigdom kräfver ett energiskt arbete på dess förökande såväl inom typernas grupp som inom den topografiska. Allt som tillgången af skånska föremål växer, borttagas ur de nuvarande typserierna föremålen från andra landskap och åt dem beredes plats i sammanhang med öfriga föremål från samma trakt. Genom flitigt företagande af grafundersökningar bör samlingens vetenskapliga betydelse kunna i väsentlig mon höjas.

När jag tvänne gånger talat om bronsåldersafdelningens fattigdom, får detta ej missförstås. Samlingen innehåller ganska många föremål, af hvilka flere äro af det yttersta intresse, men den är icke så rik, att den uppfyller sin bestämmelse att gifva en klar och tydlig bild af kulturförhållandena under denna i mer än ett afseende märkliga kulturperiod.

Äfven här böra modeller af de olika grafformerna uppställas och här behöfves, ännu mer än under stenåldern, utställande af kartor, som visa icke allenast i allmänhet bronsålderskulturens utbredning i vårt land, utan äfven hvarje särskild typs utbredning inom landet och utom detsamma.

Inom bronsåldern förekommer ett nytt element, nämligen hällristningar. Enstaka prof i cement- och gipsafgjutning finnas. Deras antal bör ökas och derjämte böra en del af de nu upphängda kopiorna, som visa upphöjda figurer, användas som matriser till åstadkommande af plattor med insänkta figurer — i närvarande stund äro de vilseledande. De större å berghällarna förekommande

bildgrupperna kunna icke representeras på annat sätt än genom teckningar.

Under fortsatt vandring genom det norra galleriet komma vi nu till den **tidigare jernåldern.** Äfven här är lokalen ogynnsam, men denna olägenhet kännes här mindre, emedan museets förråd på fynd från denna tid är ännu alltför litet att det skulle kunna fördelas i två serier, en typologisk, en topografisk[1]. Äfven här tarfvas således samma energiska arbete för samlingarnas ökande, framför allt genom systematiska grafundersökningar, som för bronsåldern. Ty äfven här vore en topografisk serie af stort intresse.

Inom denna period kunna urskiljas flere skeden. Vore samlingen så rik den borde vara, skulle hvart skede hafva sin egen afdelning, med sin typserie och sin topografiska serie. Det torde dröja innan detta kan ske, men förr än det skett, kan denna del af museet icke anses fullt motsvara sin uppgift — den ger f. n. allenast *bidrag* till studiet af detta tidehvarfs kultur, icke en fullständig öfversigt af densamma.

Äfven här böra grafmodeller uppsättas, äfvensom kartor, utvisande kulturens utbredning inom Sverige samt de olika typernas utbredningsområden inom och utom Norden. Under periodens olika skeden hafva nämligen dessa i hög grad vexlat.

Nu följer den **senare jernåldern,** vida rikare representerad, ehuruväl den ännu behöfver i flere riktningar kompletteras — äfven den inrymd i en ytterst olämplig lokal. Från början var denna del af museet ordnad efter

[1] Att fynden från Gotland äro undantagna, skall framdeles förklaras.

typer; de många samlade fynden bildade ett bihang till typserierna, ett bihang som var ganska vidlyftigt och icke fördeladt i några grupper — en brist som behöfde afhjelpas. Inom denna afdelning bildade de rika fynden från Björkö en grupp för sig. Förliden sommar har hela denna afdelning blifvit omordnad efter landskap, med undantag af några grupper af föremål, som genom sin storlek icke kunde inrymmas vid sidan af fynden från samma provins.

Denna anordning, gjord försöksvis, kan ej bibehållas längre än den nuvarande upplagan af museikatalogen tvingar dertill. Det har nämligen visat sig, att intet af landskapen är så rikt representeradt, att man kunnat inom dess afdelning sammanställa en karakteristisk samling af typer. I närvarande stund kan derföre denna grupp icke sägas vara vetenskapligt ordnad — den är magasinerad, låt vara att den är för allmänheten tillgänglig. Man kan likna den vid en katalog öfver den senare jernålderns fynd, men den gifver icke hvad den skulle gifva, en talande bild af detta tidehvarfs kultur. Dermed vill jag icke säga, att fördelningen efter landskap skall helt och hållet uppgifvas. Långt derifrån, den bör bibehållas, men vid sidan af en rik och systematiskt anordnad grupp af typserier.

Hur nyttigt och upplysande ordnandet efter landskap kan vara, kunna vi finna vid betraktandet af den rika samlingen af smycken i ädel metall från den senare jernåldern, som utgör en af hufvudprydnaderna i vårt museum. Man ser här genast huru mycket rikare Gotland är än Sveriges öfriga landskap. Den gotländska samlingen är så betydande, att man inom densamma kunnat framlägga först en typserie, bildad af enstaka funna föremål, derefter hela mängden af samlade fynd, ordnade kronologiskt. Först komma de fynd, i hvilka alla de beledsagande mynten voro österländska, sedan de fynd, i hvilka jämte de österländska mynten förekommo vesterländska i

mindre eller jämstarkt antal, sist de fynd, i hvilka den stora mängden af mynt är vesterländsk med enstaka minnen från den arabiska myntimportens tid. Man kan vid granskningen af dessa grupper, som följa hvarandra i tiden uti den ordning, i hvilken de här uppräknats, följa utvecklingen af smak, teknik och typer. Från studiet af denna gotländska fyndgrupp kan man sedan gå till de andra landskapens med full kompetens att bedöma de i dem förekommande fynden och deras kronologiska platser.

Den senare jernålderns afdelning, som äfven i andra fall än de här påpekade bör omordnas, så snart de lokala förhållandena medgifva det, måste, likasom de föregående, illustreras med grafmodeller samt med kartor, utvisande kulturens utbredning inom Sverige samt de särskilda typernas utbredning inom Europa.

I utlandet har emellanåt framkastats den beskyllningen, att de nordiske fornforskarne så förälskat sig i sitt treperiodssystem, att de öfverallt vilja tillämpa detsamma, äfven i fall, då det är nödigt att lämpa facta efter systemet, i stället för att ett system bör vara lämpadt efter faktiska förhållanden. Denna anklagelse är i allmänhet ogrundad. Att vi i vårt museum låta facta tala synes bäst deraf, att **den gotländska jernåldern** bildar en grupp för sig, i följd deraf att den under större delen af sin utveckling visar typer, som skilja sig från de å Sveriges fastland förekommande. Denna grupp med sina karakteristiska former, de flesta rikt representerade, utgör en af museets yppersta skatter.

Då vi här hafva att göra med ett enda landskap, är det tydligt att anordningen måste gå ut på att framhålla typerna. Den gotländska jernåldern består af flere skeden, af hvilka hvart senare upptager traditionerna från det föregående och ombildar dem. Föremålen äro ordnade

efter dessa skeden, för hvart skede finnes en samling af typer och till denna sluta sig de samlade fynden från samma tid. Sålunda kan man här under det man studerande vandrar från grupp till grupp följa kulturens utveckling på denna ö under ej mindre än ett helt årtusende. Det torde icke vara nödigt att framhålla intresset af ett sådant studium, nyttan af en anordning, som möjliggör detsamma.

Äfven i denna afdelning böra finnas grafmodeller samt upplysande kartor.

Från Gotland flyta fynden temligen rikligt in i museet. Derjämte företagas årligen systematiska undersökningar, hvilka äro af största vigt, emedan de lemna de bästa upplysningar om de olika periodernas seder, hvarjämte de göra det möjligt att konstatera de uppgifter, som hittarne lemna om de tillfälligtvis anträffade fynden.

Inom jernalderns lokal böra ock anbringas prof på de runstenar, som äro för vårt land så karakteriska, såväl stenar med den äldre runraden, som sådana stenar med den yngre, som kunna hänföras till heden tid. Till den gotländska afdelningen höra ock prof på de för Gotland egendomliga s. k. bildstenarne. Två runstenar äro uppställda i parken bakom museet. Flere bildstenar finnas, men de hafva måst uppställas i den ena medeltidssalen, eftersom plats ej fanns för dem i det norra galleriet. Då detta är så trångt, måste man jämte enstaka original som prof derstädes anordna en rikhaltig utställning af trogna afbildningar i minskad skala (teckningar eller fotografier).

Den förhistoriska delen af Statens Historiska Museum, med hvilken vi hittills sysselsatt oss, innehåller jordfynd. För dess riktande är man skyldig att taga vara på de fornsaker, som tillfälligtvis hittas, samt att företaga systematiska undersökningar af grafvar eller — hvilket dock

ej ofta kan ske — af de platser, å hvilka forntidens bostäder stått. För museets medeltidsafdelning äro förvärfskällorna andra. Grafvarna lemna ej mera något, men man hade fortfarande den tiden oturen att tappa hvarjehanda föremål och vi hafva ibland turen att hitta det borttappade. Äfven under medeltiden inträffade oroliga tider, då man med skäl fruktade att mista sina dyrbarheter, och man visste ännu intet bättre skyddsmedel än att gömma dem i jorden. Der blef mången skatt liggande och lyckliga omständigheter bringa honom i dagen nu, då man inser att han eger vida högre värde än den ädla metallens. Dessutom innehålla våra kyrkor många alster af medeltidens konst och slöjd, hvilka, i de flesta fall för kyrkorna öfverflödiga, i dem ej kunna åtnjuta den omsorgsfulla vård de behöfva, och som derföre lämpligen kunna införas i museet, för att derstädes förvaras åt efterverlden.

Åt **medeltiden** äro två salar i museet upplåtna, en mindre och en större, den förre ljus, den senare till större delen ganska mörk.

Det riktiga vore naturligtvis att ordna medeltidens alster i kronologisk följd. Man skulle med fördel kunna fördela dem på tre grupper: den första skulle från medeltidens början gå inemot 1200-talets slut samt motsvara, inom konsthistorien, den romanska konstperioden och öfvergångsstilens tid; den andra skulle motsvara 1300-talets glänsande period intill dess något efter århundradets midt realismen vinner inträde inom konstens område och der kommer till herravälde; den tredje skulle omfatta återstoden af medeltiden. Hvar grupp skulle naturligtvis hafva sitt eget område, inom hvilket allt som museet eger från gruppens tid skulle sammanföras, för att vittna om tidehvarfvets kultur och låta åskådaren få ett kraftigt intryck af dennas karakter.

Dessvärre medgifva icke de lokala förhållandena en sådan anordning. Man skulle visserligen kunna tänka sig

den mindre salen fördelad i två afdelningar, motsvarande de två första grupperna, och den större salen upplåten åt den tredje gruppen. Men en sådan anordning skulle göra det omöjligt att låta den stora myckenheten af smärre föremål från 1400-talet tydligt framträda i den större salens dunkel. Det finnes derföre ingen annan utväg än att låta de smärre föremålen och de som mest behöfva ljus, uppställas i den mindre salen, de mera skrymmande åter i den större. Sedan får man försöka i hvardera salen, så vidt det sig göra låter, införa en kronologisk ordning.

I den första salen har en sådan anordning genomförts. När museet inflyttades i den nuvarande lokalen blefvo föremålen i denna sal ordnade gruppvis, träarbeten för sig, kyrkliga kärl för sig o. s. v. Då emellertid denna indelning icke är lämplig för ett historiskt museum, i hvilket man bör kunna följa kulturens utveckling från den ena perioden till den andra, har denna anordning blifvit uppgifven för att ersättas af en kronologisk. Men vid den tid då denna förändring vidtogs, saknades medel till utförande af en förändrad inredning och det blef derföre nödigt att tillsvidare göra den kronologiska anordningen så vidt gällande som förhållandena medgåfvo. De flesta föremålen ordnades i två parallelgående kronologiska serier, inrymda den ena i de längs salens hufvudvägg uppställda skåpen, den andra i de två midt på golfvet stående borden. De fristående skåpen och skåpet vid den ena smalväggen upptagas af textila föremål, i fönsterborden äro några specialgrupper upplagda. På golfvet och vid väggarna äro enstaka större föremål uppställda. Så snart tillgångarne sådant medgifva, är det min afsigt att fullt genomföra den kronologiska indelningen, då hvar och en af de tre grupperna får sitt bestämda område. De två första skulle då behöfva ungefär hvar sin femtedel af salen, resten skulle tillfalla den vida rikare representerade tredje gruppen.

Denna sal innehåller hvarjehanda föremål, som vittna om medeltidens enskilda och offentliga lif: vapen, redskap, smycken, kyrkliga kärl och kläder, väfnader, broderier, sigill, prof på skrift och tryck o. s. v.

Att i den andra medeltidssalen genomföra en kronologisk anordning är ej möjligt. De föremål, som på grund af sin storlek här blifvit sammanförda, tillhöra olika grupper och olika tider. Skulle man i ena ändan af salen uppställa de äldsta föremålen, de yngsta i den andra, skulle det blifva nödvändigt att i den ena ändan uppställa en mängd dopfuntar — af de många, som museet eger, tillhör allenast en enda den senare medeltiden —, i den andra samtliga altarskåp. I denna sal måste, derest vetenskaplighet skall kunna förenas med prydlighet, föremålen ordnas i serier och inom hvar serie tidsföljden, så vidt de lokala förhållandena sådant medgifva, iakttagas. Sådana serier äro t. ex. dopfuntarne, altarskåpen och de skulpterade bilderna, grafstenar, möbler, byggnadslemningar o. s. v. Grafstenarne äro af intresse dels för sin form, dels för de på dem förekommande inskrifterna. Museet bör kunna få en vacker serie af epigrafiska vårdar, begynnande med den intressanta kopian af runristningen på Ramsundsberget i Södermanland samt några runstenar från kristen tid, fortgående med grafvårdar från kyrkor eller kyrkogårdar med runskrift och sedan öfvergående till grafstenar med medeltidsbokstäfver, först majuskler, sedan minuskler.

Om man besinnar, att af den mindre medeltidssalens föremål in emot hälften kommit till museet sedan år 1866 samt af den större salens innehåll allenast en liten bråkdel fanns i museet detta år, må man erkänna, att denna del af museet utvecklats på ett glädjande sätt. Ännu återstår dock mycket systematiskt arbete, för att bilden af medeltiden må i museet vinna den fullständig-

het, som erfordras. Det enda område, inom hvilket ett systematiskt insamlande är möjligt, äro kyrkorna.

En och annan klandrar, att kyrkorna 'utplundras' för museets skuld. Klandret är obilligt och visar, att allmänheten i Sverige icke fullt står på utlandets standpunkt med afseende på frågan om de kyrkliga minnenas bevarande. Frågan är så vigtig, att jag anser mig böra lemna några antydningar om den rätta uppfattningen.

Först och främst förtjenar framhållas, att de under den katolska tiden tillkomna föremålen, hvilkas inflyttande i ett museum kan ifrågasättas, i närvarande stund icke hafva någon betydelse för gudstjensten. Det enda undantaget derifrån bildar inom några få delar af Sverige dopfunten, emedan man af gammal vana vid densamma förrättar dophandlingen, dock utan att egentligen begagna sig af funten. Jag kan icke erkänna ett liknande undantagsfall med afseende på de altarskåp, som ännu i vissa kyrkor stå på altarna, ty deras bildverk hafva för den nuvarande menigheten i de flesta fall förlorat *all* betydelse. Hvar och en inser, att vigvattenskärlen, de gamla med broderade helgonbilder försedda messkläderna, de skulpterade helgonbilderna m. m. nu sakna all kyrklig betydelse.

För det andra må påminnas derom, att dessa föremål från äldre tid i de flesta fall icke stå i den ringaste öfverensstämmelse med kyrkornas nuvarande anordning. Mellan de gamla föremålen och en nybyggd kyrka finnes intet sammanhang och sammanhanget mellan dessa föremål och en gammal kyrka har i de flesta fall försvunnit, emedan det gamla i kyrkan gemenligen inskränkes till murar och hvalf. Ökad folkmängd har kräft användande af hvarje qvadratfot af golfvets yta, hvadan de äldre föremål, som måste hafva sin plats på golfvet, blifvit hänvisade till vrår, hvarest de i de flesta fall blifva skymda, emedan man funnit det lämpligt att för församlingens

beqvämlighet uppföra höga, skrymmande bänkar. Den lutherska gudstjensten, som af församlingen kräfver ett mera aktivt deltagande, behöfver en mycket större ljustillgang i kyrkorna än medeltiden behöfde, och i följd deraf hafva i de flesta fall fönstren blifvit förstorade. Särskildt har man ofta funnit det nödigt att för vinnande af mera ljus i koret borttaga altarbilden och öfver altaret anbringa ett stort fönster.

För det tredje måste framhållas, att de äldre föremålen i kyrkorna i allt för många fall icke blifva på vederbörligt sätt vårdade och underhållna. Som folket småningom förlorat intresset för dem, sedan deras ursprungliga bestämmelse blifvit förgäten, behandlas de ej längre med gammal pietet. Okynnet öfvar sig på misshandlande af de gamla bildverken och funtarne, när tillfälle dertill erbjuder sig, funten ställes ofta ut på kyrkogården, der den är utsatt för det menliga inflytandet af klimatets vexlingar — så vida han icke vräkes ut eller placeras i pastors trädgård som blomsterkruka eller i pastors ladugård som vattenho. Men äfven i de fall, da förstörelsen icke är afsigtlig, gå de flesta af medeltidens konstminnen förlorade. Altarskåpet, vare sig det står å altaret eller är fäst vid väggen, har de med målningar sirade dörrarna uppslagna utåt muren och under inflytande af dennas fukt gå målningarna förlorade. Ännu mera utsatta för fukt äro de ömtåliga kyrkliga drägter, som förekomma i sakristian. Det är för öfrigt icke nog att tillse, att dessa föremål icke taga en yttre skada, de behöfva en kärleksfull, i detalj gående omvårdnad, som i de flesta församlingar ingen är kompetent, kanske ingen är villig att gifva.

För det fjerde, ju märkligare ett kyrkligt forminne är, desto mera är man berättigad att för detsamma önska just den plats, hvarest det kan blifva till största nytta för vetenskapen och allmänheten. Denna nytta vinnes alle-

nast i en ringa grad i kyrkan, i högsta grad deremot i museet.

Härmed vill jag dock icke förneka, att ett och annat kyrkligt fornminne är så nära förenadt med den kyrka i hvilket det förekommer, att man utan tvekan bör anse det der hafva sin rätta plats, så vidt det derstädes kan åtnjuta nödig omvårdnad. Särskildt måste man betänka sig att föreslå rubbningar i sådana fall, då antingen kyrkan genom sitt byggnadssätt eller genom ett större antal af i henne förvarade fornminnen, eger den märklighet, att hon flitigt uppsökes af forskare och af den resande allmänheten. I sådant fall äro hennes fornminnen till gagn och och glädje för mera än den lilla församlingen och deri ligger ett skäl för deras bevarande i kyrkan, men äfven i detta fall under förutsättning, att de der kunna på erforderligt sätt vårdas.

Men äfven om helt visst den allmänna meningen småningom blifver den, att de kyrkliga minnena behöfva en bättre vård och böra göras mera tillgängliga än i kyrkorna, så torde helt visst mången vilja göra den invändningen, att de icke alla böra samlas i Statens Historiska Museum. Det är en invändning, som jag i fullaste mått godkänner. Äfven om i den stora statssamlingen funnes utrymme för alla ännu bevarade kyrkliga fornminnen, vore det oklokt att dit indraga allt. Liksom fornsakssamlingarna i landsorten äro af nytta såsom bihang och förberedelse till den stora statssamlingen, för att icke tala om det gagn de göra genom spridande af ett för fornlemningarnas bevarande behöfligt allmänt intresse, så böra ej heller i landsorten, allra minst i läroverksstäderna saknas samlingar af kyrkliga föremål. Dervid är dock att tillse, att i främsta rummet statssamlingens behof fyllas, emedan hon i högre grad än alla lokalsamlingar är för *hela folket* tillgänglig och emedan i henne, såsom utrustad med vissa penningetillgångar och försedd med en stab af sakkun-

nige tjenstemän, vetenskapens och dermed äfven allmänhetens intressen kunna vida mera än i de andra samlingarna tillgodoses, hvartill slutligen kommer att endast i Statens Museum, såsom omfattande hela landet, kan åstadkommas en samling, hvilken kan sägas på ett fullständigt sätt framställa den utveckling, som under Sveriges medeltid egde rum. Såsom jag redan antydt, måste man för den vetenskapliga forskningens och dermed för det allmänna bästas skull sträfva efter att få någon samling fullständig och vi äro icke nog rika hvarken på penningar eller föremål att bilda mer än en medeltidssamling med så hög uppgift. Intet hindrar, att vid sidan af henne landsortssamlingarna göras rika — tvärtom ju rikare de blifva, desto bättre, men vi äro ej tjenta med att hafva många rika samlingar, af hvilka ingen är fullständig.

Om jag således af allt hjerta erkänner behofvet att bilda samlingar i landsorten, så snart dermed ej den centrala statssamlingens af lagen fastställda rätt kränkes, så kan jag å andra sidan omöjligen godkänna *det* skäl, som vanligen i landsorten anföres för bildande af landsortssamlingarna, nämligen det, att hvad som finnes i provinsen bör inom provinsen bevaras. Detta skäl är en anakronism af svår beskaffenhet. Hela vår historia alltifrån den kristna tidens början karakteriseras af bemödandet att låta de i urtiden sjelfständiga folkgrupperna sammansmälta så, att de skulle bilda ett helt, odeladt folk; tack vare statsmännens insigt och kraft, har denna stora uppgift lyckats och derigenom har det enade svenska folket kunnat uträtta något stort här i verlden. Det förefaller mig då som en dårskap att, i strid med hela vår historiska utveckling, vilja kalla provinsskiljaktigheterna till lif igen. För öfrigt dem, som ifra derför, kan man slå med deras egna vapen. Det är sannt, att i vissa afseenden uppenbarade sig ganska långt in under medeltiden inom den kyrkliga konstens område provinsskiljaktigheterna — de hade helt

visst der behållit sig längre, om icke ett så starkt utländskt inflytande hade gjort sig gällande, hvilket nödvändigt verkade nivellerande —, men hvar skall man väl bättre kunna studera det för de olika landskapen egendomliga än just i centralsamlingen, hvarest man har tillfälle att sida vid sida se de olika landskapens alster?

Riksantiqvarien har till uppgift att sörja för det historiska museets utveckling samt för de kyrkliga minnesmärkenas bevarande. Jag vågar hoppas, att ingen klandrar mig, om jag anser dessa två åligganden innebära ett tredje: att med ständigt vaket intresse arbeta för landsortssamlingarnas förkofran inom de gränser, som för dem äro naturliga, och naturligtvis alltid med respekterande af de gränser, som för statssamlingen äro fastställda. För att fylla denna uppgift och för att göra det möjligt att undan förgängelsen rädda så mycket som kan räddas, hoppas jag kunna redan med år 1881 begynna förverkligandet af en länge hyst plan att småningom besöka Sveriges samtliga kyrkor, utarbeta beskrifning öfver dem och deras fornminnen samt med afseende på de senare upprätta ett förslag, huru och hvar de böra bevaras och kunna bäst vårdas, i kyrkan sjelf, i Statens Historiska Museum eller i vederbörande landsortssamling. Men detta kan emellertid icke leda till det resultat som jag åsyftar, derest icke de myndigheter i landsorten, som hafva samlingarna om hand, vidtaga åtgärder för anskaffande af lämpliga lokaler och kompetente vårdare mera än hittills skett.

Det är emellertid mycket i kyrkorna, som icke kan flyttas in i ett museum — kyrkorna sjelfva kunna icke flyttas dit, i allmänhet ej heller de i arkitektoniskt hänseende vigtigaste delarne[1] — och äfven byggnadskonstens utveckling bör i Statens Historiska Museum vara repre-

---

[1] Enstaka detaljer, kapitäl o. d., finnas redan i museet och genom påpasslighet vid pågående restaurationsarbeten bör denna samling kunna betydligt ökas.

senterad —, ej heller de målningar, som mångenstädes hölja väggar och hvalf, oftast ej heller de målade fönstren, ofta ej heller en del skulpterade föremål. Då denna omöjlighet eller svårighet emellertid icke får lägga hinder för sträfvandet att göra museet fullständigt, måste i detta inrymmas en rik samling af kopior. Årligen har under senare tid k. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien utsändt någon artist att medels fotografering eller teckning afbilda kyrkor, i dem förekommande skulpturer och målningar samt öfriga fornminnen, och förrådet af sådana afbildningar har blifvit ganska stort. Åtminstone det vigtigaste deraf bör i medeltidssalarne utställas, så snart tillgångarne medgifva anskaffande af nödig utställningsmateriel.

Men det är ej nog med sådana afbildningar. Det är nödigt att bilda en rik samling afgjutningar i gips eller cement. Deras anskaffande är förbundet med kostnader, men då sådana afgjutningar böra vara af intresse äfven för andra samlingar och för läroverk, särskildt de tekniska, torde kostnaderna lämpligen kunna fördelas på flere händer och sålunda blifva för museet nedsatta till ett drägligt belopp.

Genom ett planmessigt arbete i de här angifna riktningarna bör medeltidsafdelningen i Statens Historiska Museum komma att fylla sin uppgift: att gifva en mångsidig inblick i den kultur, som i Sverige fanns under medeltidens många århundraden. I Sverige hann medeltidskulturen icke samma höga ståndpunkt som i flertalet af främmande land, och vårt museum kan derföre icke täfla med utlandets i fråga om *rikedom*. Men det som i detta afseende brister, blifver mer än väl ersatt, om vår samling öfverträffar utlandets i *fullständighet*. För öfrigt, om vårt museum är rikare eller fattigare än utlandets samlingar, betyder föga. All vigt ligger derpå, att det kan motsvara alla de rättmätiga anspråk man har att ställa på en statens

samling, på det hon må kunna bidraga till vetenskapens främjande och till allmänhetens uppfostran i kunskap och i fosterländskhet.

Vi öfvergå nu till museets sista afdelning, som representerar **den nyare tiden.** Som insigten om denna afdelnings uppgift hos mången icke är fullt klar, måste jag här blifva litet vidlyftigare i min framställning.

Statens Historiska Museum består af tre hufvuddelar, motsvarande den förhistoriska tiden, medeltiden och den nyare tiden. Enheten i museet består icke allenast deruti, att de tre hufvuddelarne äro förenade i en byggnad och under samma ledning, utan ännu mera deri, att syftet för alla hufvudafdelningarna är detsamma. Ingen kan ett ögonblick taga miste derom, att den förhistoriska afdelningen är en samling af föremål, i hvilken man kan studera de förhistoriska tidehvarfvens kultur. Detsamma är uppenbarligen händelsen med medeltidsafdelningen, ehuru i denna äfven förekommer ett nytt kulturelement, konsten, hvarjämte bland mängden af föremål, som blott och bart sprida ljus öfver kulturens tillstånd, enstaka föremål finnas, som genom ett eller annat påminna om personer, som uppträdt inom vår historia.

Det oaktadt får man höra den mening uttalas, att museets moderna afdelning icke bör innehålla annat än historiska minnen[1], d. v. s. föremål, som tillhört eller på annat sätt påminna om historiska personligheter. Denna uppfattning är fullkomligt felaktig. Om vi se på museet i dess helhet, skulle dess två första afdelningar vara bildade i kulturhistoriskt intresse, den tredje deremot af rent historiskt, vare sig riks- eller personalhistoriskt. Med andra

[1] De för utredande af frågan rörande bildande af ett museum för konstslöjd utsedde kommitterade hafva gjort sig skyldige till en sådan missuppfattning. Jfr deras underdåniga betänkande s. 84.

ord: den tredje afdelningen skulle icke bilda en fortsättning af de två andra, som representera de tidehvarf, som förflutit före vår moderna tid, museet skall icke vara ett helt, utan blott lösligt sammanfoga tvänne samlingar af skild beskaffenhet. Det felaktiga i denna uppfattning framträder äfven alldeles klart, om vi granska den moderna afdelningens historia. Beskaffenheten af de föremål som införlifvades med den moderna afdelningen, under museets första tid, under 1600- och 1700-talen, bör tydligen kunna visa, hvad man från början afsåg med denna samling — såväl regeringen, hvilken var angelägen om dess bildande, som antiqvitetsarkivet och riksantiqvarierna, som hade uppdrag att vårda densamma. Man behöfver ej länge granska de äldsta inventarierna för att finna, att museets moderna afdelning var från början afsedd att innehålla historiska minnen och derjämte föremål, som på intet sätt anknyta sig vid någon historisk person eller tilldragelse, utan ega allenast ett intresse, det kulturhistoriska.

Samma uppfattning har ock gjort sig gällande under den tid, då vården om Statens Historiska Museum varit anförtrodd åt k. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien. Allt fortfarande hafva med museets moderna afdelning blifvit införlifvade såväl historiska minnen som föremål af uteslutande kulturhistoriskt intresse. De lokala förhållandena hafva emellertid, såsom redan blifvit antydt, vållat att Akademien ej kunnat *forcera* förökandet af den moderna afdelningen. Så snart den förhistoriska afdelningen blifvit bragt till den ståndpunkt, att den blifvit en af de yppersta i Europa, utsträcktes det aktiva intresset till medeltiden. Nu, sedan medeltidsafdelningen i museet blifvit sådan, att den börjar motsvara de fordringar man bör ställa på en historisk statssamling och sedan vägarne för dess vidare utveckling ligga fullkomligt klara, är tiden inne, att åt den moderna afdelningen egna ett fullt ut lika aktivt intresse, att genom ett rationelt

förökande och afrundande af de grupper, som der redan förekomma och till en del äro ypperligt representerade, göra af denna afdelning ett helt, som värdigt ansluter sig till de två tidigare afdelningarna.

Som ett exempel på huruledes de, som haft museet om hand, haft klart för sig, att det äfven med afseende på den moderna tiden skulle vara en kulturhistorisk samling, må nämnas, att Akademien varit betänkt på att i museet upptaga föremål, som tillhört vår allmoge i nyare tid och aflägga vittnesbörd om dennes kulturtillstånd. Utrymmet i f. d. Ridderstolpeska huset medgaf dock icke uppställande af de föremål, som efter hand inköptes. Man hoppades på bättre tider, då museet skulle flyttas in i det under byggnad varande palatset på Blasieholmen. Men detta hopp blef sviket. Ej heller der fanns det behöfliga utrymmet. Fortfarande gjordes emellertid inköp, men det hade naturligtvis varit orimligt att, då anslagen nästan aldrig voro tillräckliga för att öka de delar af museet, som kunde hållas tillgängliga för allmänheten, använda stora kostnader på en afdelning, som måste förvaras i ett magasin. Så stod saken, när dr Hazelius grundlade sin etnografiska samling, i hvilken allmogens kulturminnen i riklig mängd insamlades. Då det skulle varit ytterst oklokt att genom en rivaliserande verksamhet skada en institution, som obestridligen var af stor nytta och som kunde på ett fullt tillfredsställande sätt visa den svenska allmogens kultur under nyare tid, uppgafs all vidare tanke på bildande af ett allmogemuseum inom Statens Historiska Museum, så mycket hellre som i kulturhistoriskt hänseende allmogen står så olik de privilegierade stånden, att hans representerande i ett eget museum kan på goda grunder försvaras.

Men detta är det enda frånskiljande i planen, som är möjligt. Hvad man har rätt att i Statens *Historiska* Museum söka, det är alstren af den sig utvecklande kul-

turen, representerad i alla de riktningar, hvilkas alster kunna vara museiföremål. Bland hufvudmassan af föremål, som blott hafva det kulturhistoriska intresset, förekomma de, vid hvilka knyta sig historiska minnen, såsom orienterande riktpunkter. Genom dem visa sig våra konungar och i allmänhet de, som gått i spetsen för vårt folks utveckling, i den omgifning, inom hvilken de verkat. Till dessa historiska föremål, hvilka utöfver det historiska intresset gemenligen utmärka sig genom ett konstnärligt arbete och ofta äro verkliga praktstycken, sluta sig de öfriga föremålen, som visa, huru de olika smakriktningarna uppenbarade sig inom områden, der man var nödsakad att nöja sig med det mer eller mindre alldagliga, ehuruväl äfven detta — vida mera än hvad nu är händelsen — bar tidens prägel. De båda grupperna komplettera sålunda hvarandra. Den ena skild från den andra gifver en falsk eller en oklar bild af förhållandena. Först förenade bilda de ett helt, till hvilket det nuvarande svenska folket kan med fördel vända sig för att i forna tiders drägt återfinna sig sjelft.

Lokala förhållanden, understödda af principiela, hafva, såsom nyss nämndes, föranledt en inskränkning af museets omfång: museet omfattar sådana föremål, som visa kulturens tillstånd vid hofvet, hos aristokratien och hos de öfriga privilegierade klasserna i samhället. I museet kunna intagas allenast de föremål, som antingen äro af svensk tillverkning eller främmande, som under den tid, då de tillkommit, i Sverige begagnats, eller förherrliga svenska minnen. Deremot böra från den *svenska* statens *historiska* museum skiljas alla de föremål, som, i utlandet tillverkade, först i vår tid blifvit införda i landet. De böra urskiljas, derföre att de icke på ringaste sätt belysa forna tiders lif, behof, smak eller alstringsförmåga i fosterlandet. I öfrigt gäller naturligtvis här den begränsning, som förekommer i alla samlingar, som skötas på ett förnuftigt sätt, nämligen att man icke uti

dem söker hopa allt, utan nöjer sig med att få serierna fullständiga, så att man kan följa utvecklingen, utan att behöfva drunkna i ett haf af enahanda företeelser.

Det är således mycket, som bör intagas i den moderna afdelningen af Statens Historiska Museum. Men utan detta myckna kan museet icke fylla sin uppgift att gifva spegelbilder af de förgångna tidernas lif, bilder, uti hvilka den museibesökande allmänhetens fantasi ej behöfver annat kompletteringsarbete än att föreställa sig de menniskor, hvilkas omgifning i museet förekommer. I ett par främmande land har man känt behofvet af sådana rikshistoriska museer och i dessa land har man ock haft rikligt tillfälle att iakttaga deras för vetenskapen, konsten och industrien främjande samt deras för allmänheten i fosterländskhet, historisk insigt och smak uppfostrande inverkan. En sådan samling är 'de danske kongers kronologiske samling' i Rosenborg, hvilken dock ej kan, med alla sina rikedomar, anses vara ett fullständigt historiskt museum för den nyare tiden, alldenstund deri ej intagas andra föremål än sådana, som tillhört konungarne eller den högre aristokratien. Den fullständighet, som der saknas, finna vi deremot i det baierska nationalmuseet[1] i München, hvilket den för historisk forskning lifligt intresserade konung Max grundade, såsom museets vackra öfversigt angifver, '*meinem Volk zu Ehre und Vorbild*'. Den förhistoriska afdelningen är der mycket klent representerad, hvilket beror derpå, att museets nuvarande föreståndare icke har kunskaper i och intresse för den jämförande fornforskningen. Medeltidsafdelningen är deremot mycket rik, men öfverträffas vida af den moderna afdel-

[1] Rikedomen i baierska nationalmuseet är så stor, att man vid sidan af den kronologiskt ordnade hufvudsamlingen kunnat bilda flere special- eller facksamlingar inom museets vidlyftiga område. Vi må icke deraf låta förblinda oss, när det gäller att göra tillämpningen på vårt land med dess större fattigdom på serier af äldre kulturföremål.

ningen. Mina minnen af detta museum härstamma från vintern 1870—1871, då jag hade tillfälle att under längre tid studera det, och då hos mig vaknade hogen, att, om möjligt, åstadkomma något dylikt för mitt eget land. Redan i trappan och vestibulen till den öfversta våningen förekommer en mängd kostbara föremål från början af den nyare tiden. I den vaning, som upplåtits åt denna, äro sju salar anslagna åt 1500-talet, åtta åt 1600-talet, fyra åt 1700-talet. Rikedomen i dessa salar är stor, nästan för stor. Man har här det yppersta tillfälle i verlden att sätta sig in i de förgångna tidernas lif.

Jag kan ej föreställa mig, att de, som varit i tillfälle att se museet i München eller att de ännu flere, som sett samlingen i Rosenborg, ett ögonblick kunna undgå att tänka: huru väl, om vi hade något liknande i Sverige!

Och att få något liknande ligger alldeles icke inom det omöjligas område. Det behöfves en god lokal och föremål att fylla densamma; jag bör tillägga energi hos dem, som skola taga saken om hand, och å allmänhetens sida ett intresse, som går till mötes mera än på halfva vägen. Lokalen bör vara så beskaffad, att man deri kan få särskilda rum för de olika perioderna, hvilka torde blifva följande: 1) k. Gustaf I:s tid, 2) hans söners tid, 3) det tretioåriga krigets tid, 4) Karlarnes tid, 5) frihetstiden, 6) k. Gustaf III:s och k. Gustaf IV Adolfs tid samt 7) den nuvarande tiden. Dessa perioder behöfva icke alla lika stort utrymme. Från k. Gustaf I:s tid finnes ej så mycket i behåll, att man derför behöfver mycket stort utrymme. Mera finnes från hans söners tid. Det största utrymmet torde vår storhetstid kräfva. Fran 1700-talet finnes naturligtvis mest bevaradt, särskildt af möbler, och derföre kräfver denna afdelning ett icke ringa utrymme. Den nuvarande perioden behöfver naturligtvis ej något stort rum. Vår generation behöfver icke gå i museet för att studera sin tids lif. Den nyaste afdelnin-

gen bör derföre icke omfatta annat än hvad man kan kalla historiska eller personliga minnen. Till frågan om lokalen skall jag framdeles återkomma. Det lönar ej mödan att söka efter en lokal, utan att det först blifvit visadt att en lokal behöfves.

Inom hvarje period af museets moderna afdelning bör man finna följande föremål: bohaget — stolar och soffor, på hvilka man satt, sängar, i hvilka man låg, bord, kring hvilka man samlades, skåp och kistor, i hvilka man förvarade sina egodelar, — rummets utstyrsel — tapeterna på väggarna, de ornerade taken, mattorna som täckte golfven, eller de olikfärgade flisorna, som bildade dem, — husgerådet — kärlen af stengods och metall m. m., de olikartade redskapen m. m., — beklädnaden — såväl den som brukades i det hvardagliga lifvet, som den, man påtog vid festliga tillfällen, och rustningarna, man bar i tornej eller i strid, och vapnen, som brukades i örlig och på jagt m. m., — smyckena, med hvilka man prydde sig sjelf och sin omgifning, — konstslöjdens och äfven det simpla handverkets alster, — enstaka prof på konstens skapelser, företrädesvis porträtt af framstående personligheter, — prof på boktryck och handskrifter — med ett ord, allt som tillfredsställde lifvets lägre och högre behof. Man bör inom hvar afdelning kunna se, huru man under den tid, som afdelningen representerar, lefde, så väl under hvardagarne som vid högtidliga tillfällen.

För att bilda en mönstergill modern afdelning af Statens Historiska Museum finnas följande tillgångar.

I. *Den nuvarande moderna afdelningen af museet,* hvilken i närvarande stund innehåller ett rikt och dyrbart förråd, företrädesvis af smärre föremål, bland dem många, som i en samling af detta slag äro framstående praktföremål. De fleste af dem äro komna från de kongl. förråden. Härifrån böra dock, efter hvad redan blifvit nämndt, en del föremål framskiljas, som i nyaste tid kom-

mit från utlandet och som hafva sin rätta plats i ett konstindustrimuseum.

II och III. *Lifrust- och klädkamrarna.* Dessa samlingar äro för närvarande ordnade hvar för sig och kunna, trots deras kostbara innehåll, i deras nuvarande isolering icke göra på allmänheten ett lefvande intryck. Det är oklokt att hålla dessa samlingar isolerade. De i dem upptagna föremålen måste, för att på tillbörligt sätt uppskattas, ses i den omgifning till hvilken de höra, och utan dessa samlingars innehåll blir det historiska museets moderna afdelningar på det mest bedröfliga sätt ofullständiga.

Jag tror, att man är mera villig att erkänna lämpligheten att införlifva klädkammarens innehåll med det historiska museet. Deremot har jag åtminstone icke hört några invändningar, men väl har till mig framkastats frågan: hvad skall Statens Historiska Museum göra med rustkammaren, med en vapensamling? Då frågan blifvit gjord, anser jag mig böra upptaga henne till besvarande.

I långliga tider hafva vi haft förmonen att glädja oss öfver en oafbruten fred. Men af gammalt har dock vårt folk varit ett krigiskt folk, i så hög grad att krigiska triumfer, för hvilka vägen banades genom de ledande krafternas snillrikhet och kraft, en gång höjt vårt aflägsna, i många afseenden fattiga land till en stormakt i Europa. Hur skulle ett museum, i hvilket vår nyare historia, vår nyare tids kultur skulle afspegla sig, taga sig ut, derest i detta saknades allt det, som vittnade om våra krigiska idrotter, om medlen till deras förverkligande, om vapnen såväl till försvar som anfall? Det skulle vara i högsta grad ofullständigt, det skulle gifva en falsk, en i högsta mått vilseledande bild af de förgångna tidsskiftena. Hur skulle i det historiska museet det tretioåriga krigets tidehvarf, hur skulle Karlarnes period taga sig ut,

om i deras afdelningar saknades vittnesbörd om det, som i så hög grad å dem tryckt prägeln?

Under det presten verkade för kristendomens inträngande i kunskapen och i lifvet, under det borgaren skötte de fredliga idrotternas blygsammare värf, var det länge förbehållet de högste i samhället, att, hvad de än i öfrigt voro, i framstående grad vara krigare. Hur pass troget begrepp om de förflutna perioderna skall väl det nuvarande slägtet få, derest det af konungarnes och aristokratiens lif icke får se andra vittnesbörd än de som tala om fredliga behof och om fredlig lyx? Bilden blir allenast half och halfheten är, vore jag färdig att säga, nästan sämre än intet.

Skall det historiska museet för oss vittna om de flydda tidernas lif genom att visa oss de former, i hvilka lifvet klädde sig, måste det visa såväl den fredliga som den krigiska sidan af lifvet. Annars blir alltsammans styckeverk.

Ju mer vi närma oss den nyaste tiden, desto mer förlorar de högre klassernas lif den krigiska prägeln. Aristokraten var ej längre född krigare, krigstjensten blir ett särskildt yrke. För den tiden behöfves mindre än för den föregående att i det historiska museet koncentrera vittnesbörden om de krigiska idrotterna. För den tiden kan man nöja sig med prof, som erfordras för att representera en redan mindre framstående sida af kulturen: från den tiden finnes i lifrustkammaren icke så litet, som är af öfvervägande tekniskt intresse och som, enligt min uppfattning, så snart icke dervid äro fästa några historiska minnen, lämpligen kan förenas med artillerimuseet. Likaledes förekomma i lifrustkammaren föremål, som icke ega det minsta svenska intresse, vapen och rustningar från andra verldsdelar, från var tids naturfolk o. s. v. Om dem kunna icke gerna meningarna vara delade: de höra till statens samlingar af etnografiska föremål.

IV. Af *k. Carl XV:s till staten donerade samlingar* äro föremålen af guld, silfver och bergkristall för närvarande uppställda i Statens Historiska Museum. Det kan icke sättas i fråga att i den blifvande moderna afdelningen — jag är nog sangvinisk att begagna detta uttryck — behålla hela denna vackra samling. Som bekant utgöres stommen i k. Carls samling af tvänne tyska privatsamlingar, som i nyaste tid blifvit införda till Sverige och hvad som tillhör *dessa* eger icke något direkt intresse för det *svenska* historiska museet. Till detta höra deremot de svenska eller i Sverige af gammalt använda föremål, som blifvit med samlingen införlifvade, eller i allmänhet allt, som icke bevisligen i nyare tid blifvit från utlandet infördt, äfvensom af det utländska några enstaka föremål, som förherrliga svenska minnen — alla föremål af dessa slag, vare sig de nu förvaras i museet eller de ännu äro uppställda i Ulriksdals slott.

V. En del af den storartade samling *grefve Axel Bjelke* skänkt till Nationalmuseum torde böra förenas med Statens Historiska Museum, nämligen den svenska delen deraf. Härifrån bör dock, enligt mitt förmenande, ett undantag göras — och det gäller äfven k. Carl XV:s samling — nämligen den keramiska delen. I båda samlingarna är nämligen denna del anlagd komparativt. Det var icke allenast svenska fajanser, porsliner och lerkärl, som k. Carl och grefve Bjelke samlade, utan ligger i denna punkt deras svenska samlingars betydelse i väsentlig mon uti den jämförelse med de utländska fabrikaten af samma slag som de bragt tillsammans. I följd deraf synes mig här det konstindustriela intresset vara öfvervägande. Statens Historiska Museum får icke sakna karakteristiska prof på den märkliga industri, som under 1700-talet utöfvades vid Marieberg och Rörstrand, men hufvudsamlingen af dessa fabrikers alster bör helt visst finnas i konstindustrimuseet.

VI. *I statens ego*, dels å Stockholms slott, dels å de kongl. lustslotten o. s. v., finnas flere föremål, som, nu ej längre användbara för dagligt bruk, skulle i det historiska museet spela en vigtig rol och derföre böra med detsamma förenas.

VII. *I enskild ego eller i kommunernas* finnas hvarjehanda föremål, som förtjena en plats i det historiska museet. Jag hoppas, att ju förr dettas moderna afdelning får det skick den bör hafva, desto talrikare skola gafvorna inflyta. En del måste man naturligtvis vara beredd på förvärfva genom köp.

Det torde vara obehöfligt att vidare orda härom. Hvad jag redan sagt är tillräckligt att visa, att den ifrågasatta utvidgningen af den moderna afdelningen af Statens Historiska Museum kan ske, hvad sjelfva hufvudsamlingen beträffar, *utan kostnad för statsverket.*

Något annorlunda ställer sig frågan med afseende på lokalen, men äfven der böra, hoppas jag, under den närmaste tiden några dryga kostnader icke ifrågakomma. Det är dessvärre ett odisputabelt faktum att den nuvarande museibyggnaden är för liten. Inom konstsamlingarna kännes behofvet af ett förökadt utrymme och detta behof gör sig icke mindre gällande i det historiska museet. Det är omöjligt att under den närmaste tiden begära, med hopp om framgång, anslag till en ny byggnad, ett annex eller hvad man vill kalla det. Innan en framställning göres i sådan riktning måste man hafva visat, för hvilket ändamål en sådan ny byggnad behöfves. Alltså: man måste anskaffa en provisorisk lokal.

De fordringar, som böra ställas till denna, äro ganska klara. Den bör vara rymlig, så att de skatter Staten redan eger och under den närmaste tiden kommer att förvärfva, kunna så uppställas, som hvart föremål och derjämte det hela kräfver — d. v. s. så, *att* hvart föremål får så rymlig plats, att det kan noggrannt studeras, *att*

sammanhörande föremål kunna förenas i grupper, så att sammanhanget tydligen framträder, *att* för hvarje period det egendomliga kan sjelfmant framträda. Den lokal, i hvilken så dyrbara föremål anordnas, måste vara skyddad mot eldfara och tjufvar. Den måste vara central, dels för att lättare vara tillgänglig för allmänheten, dels för att komma i närheten af nationalmuseibyggnaden, då det blir för tjenstemannapersonalen vid Statens Historiska Museum nödigt, att fördela sitt arbete mellan den gamla lokalen och den nya. Lokalen bör vara så beskaffad, att den för längre tid kan begagnas, så att man icke, af snart inträdande brist på provisorisk lokal, behöfver brådstörta med anskaffandet af en ny, som kommer att kräfva betydliga utgifter, och för hvilken man dessutom icke kan lämpligen uppgöra en plan, utan att man haft tillfälle att förvärfva erfarenhet om hvad redan finnes och hvad utrymme det kräfver.

Om en lokal kan erhållas för en ringa kostnad eller utan någon kostnad alls, kommer man icke att behöfva begära anslag för annat än lokalens apterande för det nya ändamålet samt för föremålens uppställning.

I denna nya lokal skulle då öfverflyttas den moderna afdelningen af Statens Historiska Museum jämte hufvuddelarne af lifrust- och klädkamrarne samt öfriga föremål, som helst böra vara förenade med det historiska museet. Dermed vinnes en betydande fördel för denna moderna afdelning sjelf, som för närvarande håller att spränga murarne, och dermed vinnes en stor fördel för museets öfriga afdelningar. I den nuvarande moderna salen skulle då kunna inflyttas de föremål, som nu äro uppställda i den första medeltidssalen och denna kunde då i sin ordning upplåtas åt en del af jernåldern, som icke alls har det nödiga utrymmet i det s. k. norra galleriet. Genom en sådan tillökning af utrymmet för jernåldern, kunde man äfven få tillfälle att låta dess nuvarande första af-

delning maka åt sig för bronsåldern, som äfven den nu är i behof af ökad plats. Härigenom skulle för den förhistoriska tiden och för medeltiden vinnas så mycket nytt utrymme, att deras behof blifva tillgodosedda för en lång följd af år. Genom bortflyttandet af lifrust- och klädkamrarne erhålla äfven konstsamlingarna en tillökning i plats, som för dem är nödvändig.

Om anslag beviljas för den moderna afdelningens förflyttande och anordnande i den nya lokalen, behöfves på sin höjd ett obetydligt anslag för de ifragasatta omflyttningarna inom Statens Historiska Museum. Den utställningsmateriel, som f. n. förekommer i den moderna salen, kan icke användas i den nya lokalen, efter som man der måste så ordna, att man redan genom sjelfva anordningen så troget som möjligt återgifver de förgångna tidernas skaplynne. Men den moderna salens nuvarande skap och bord kunna beqvämligen apteras för mottagande af de medeltidsföremål, som skulle i denna sal inrymmas, och medeltidssalens skap och bord kunna äfven med fördel begagnas för den del af jernålderssamlingen, som dit inflyttas.

När Statens Historiska Museum inflyttades i den nuvarande lokalen, gjordes i den moderna salen allenast en provisorisk anordning. Så många skåp och bord anskaffades, som voro nödiga för de föremål, som redan funnos, och dessa föremål ordnades i grupper, så att likartade föremål ställdes samman — den enklaste anordningen, då man icke hade annan utväg än att upprada föremålen på de snörräta hyllorna i skåpen eller i de lika regelräta fyrkantiga bordsladorna.

Förliden sommar vidtogos i denna sal så genomgripande förändringar, som det knappa inredningsanslaget medgaf, alltsammans i syfte att komma närmare det slutliga målet — en anordning efter perioder. Det var emellertid omöjligt att anskaffa ny materiel eller att rubba

skapen och borden från deras gamla platser. Här måste derföre, liksom i medeltidsafdelningen, anordnas två parallelgående serier. I fyra af de fristående borden äro smärre föremål anordnade efter våra konungars regeringstider. Det första bordet är upplåtet åt k. Gustaf I:s och hans söners tidehvarf, det andra åt k. Gustaf II Adolfs och Kristinas period, det tredje åt Karlarnes tid, det fjerde är fördeladt mellan frihetstiden, den Gustavianska perioden, och den nuvarande dynastiens tid. Det femte bordet är upplåtet åt allmogesmycken.

Den andra kronologiska serien är inrymd i de längs väggarna ställda skåpen. Ett af dessa tillhör 1500-talet, fem tillhöra 1600-talet, tre 1700-talet, ett det nuvarande århundradet. I detalj har den kronologiska principen icke kunnat genomföras inom det utrymme, som är egnadt åt hvart århundrade. Två af 1600-talets och ett af 1700-talets skåp, från början afsedda att inrymma dyrbarheter, äro af denna anledning klädda med blå sammet. Tillgångarne medgåfvo icke att här vidtaga någon förändring, hvadan inom 1600- och 1700-talens afdelningar det icke varit möjligt att fullständigt skilja från hvartannat det som hör till början, midten och slutet af århundradet.

Många föremål, som icke kunnat inrymmas i bord eller skåp och som till en del icke kunde beqvämligen inordnas i någon af de två kronologiska serierna, äro förvarade dels i fönsterborden, dels i sidogalleriets väggskåp, dels fritt uppställda på golfvet. Ett par bord äro upplåtna åt sigillstampar, offentliga eller adliga, och aftryck af dem, två åt broderier o. d. I sidogalleriets skåp förekommer en rikhaltig serie af textila föremål, som af gammalt varit i svensk ego. Med det första skola dessa ordnas så att de bilda en tredje kronologisk serie. I samma sidogalleri äro uppställda två prydliga skulpterade skåp, en större stenskål på bord likaledes af sten, som på

H. M. Konungens befallning flyttats från k. Slottet till museet, o. s. v.

Förliden sommar inköptes till museet en högst intressant gobelin, försedd med artalet 1554, Stenbockska och Lejonhufvudska vapnen samt en svensk inskrift, uppenbarligen ett arbete af de väfvare, som i k. Gustaf I:s tid inkallades till Sverige. I museet fanns förut en stol, öfverklädd med likartad gobelinväfnad, å hvilken förekom det Lejonhufvudska vapnet. Förut egde museet allenast en gobelin från senare tid, skänkt af brukspatron G. Benedicks på Gysinge. De två gobelinerne och stolen voro hvar för sig af högt intresse, men tre föremål äro icke tillräckliga för att bilda en serie, och en vetenskapligt ordnad samling är icke tjent med *curiosa*, utan behöfver serier, som kunna visa utvecklingen, sådan den fortgått från ett århundrade till ett annat. På grund deraf gjordes hos H. M. Konungen en underdånig hemställan, om icke en del gobeliner samt andra föremål, som funnos förvarade i k. Husgerådskammaren, kunde få som depositum öfverlemnas till Statens Historiska Museum, der de skulle bringa den moderna afdelningen ett steg närmare det mål, som för denna var uppstäldt. H. M. Konungen täcktes bifalla denna hemställan och dessa dyrbara föremål finnas redan uppsatta i museet: jämte den nyss omtalade gobelinen från k. Gustaf I:s tid en från k. Erik XIV:s, som är i hög grad märklig genom så väl sitt arbete, som genom det vittnesbörd den afgifver om den olycklige konungens vidt gående storhetstankar. vidare finnes här en gobelin från början af 1600-talet, utländskt arbete och utländskt (mytologiskt) ämne, men i Sverige under gammal tid använd, en som visar ett landskap, också utländskt arbete, men försedt med ett svenskt riksvapen, som visar att den arbetats för dr. Kristinas räkning, de fyra praktfulla gobeliner, i hvilka äro afbildade fyra af k. Karl XI:s bataljer (utländskt arbete, men be-

handlande svenska ämnen och utfördt för svensk räkning) samt slutligen bakväggen till en tronhimmel från frihetstiden med svenska vapnet. Till de från k. Husgerådskammaren öfverlemnade föremålen höra vidare två tronhimlar, hvardera genom utstyrsel mycket karakteristisk för den period den tillhör — dr. Kristinas och Frihetstiden, det antependium, som skylde Riddarholmskyrkans altare vid k. Gustaf II Adolfs begrafningshögtid år 1633 o. s. v.

Gobelinerna äro så uppsatta, att den moderna salen nu består af en sammanhängande del, upptagande salens ena hälft, och en rad af kabinett, skilda från hvarandra af gobelin-väggar, upptagande salens andra hälft. Så snart tillgångarne sådant medgifva skall jag sörja derför att i hvart kabinett icke finnas andra föremål än från den period, hvilken de å ömse sidor hängande gobelinerna representera, och till hvart smårum med dess enhetliga karakter skall då svara det som finnes uppstäldt i motsvarande del af den icke fördelade, fria hälften af salen.

Genom erhållandet af dessa gobeliner har anordnandet af museets moderna afdelning blifvit bragt ett stort steg framåt. För åskådaren kan redan nu hvar särskild period framträda med sin egendomliga prägel så klart, att man kan i tankarna gifva de här och der uppställda föremålen de platser, som tillkomma dem i den kronologiska serien, hvilka platser de i närvarande stund, till följe af lokalens brister, ej kunna intaga.

Omständigheterna hafva fogat så, att Statens Historiska Museum blifvit ganska rikt på sigillstampar, såväl från medeltiden, som från den nyare tiden. De senare hafva tillhört dels offentliga institutioner i vårt land, dels våra adliga familjer. Så mycket finnes redan i denna väg, att man måste lägga sig vinn om att få denna samling ytterligare riktad. Det synes mig klart, att alla offentliga myndigheter, som ännu ega i behåll äldre stam-

par, hvilka ej mera begagnas, för dem icke kunna få något bättre förvaringsrum än i Statens Historiska Museum. Förökandet af den adliga stampsamlingen är deremot uteslutande beroende på enskildas goda vilja att rikta museet.

För närvarande äro de moderna stamparne ordnade i två serier: de offentliga, ordnade i tidsföljd, och de adliga, ordnade efter riddarhusets klasser samt inom hvar klass i nummerföljd. Mot den förra gruppens anordning kan icke någon anmärkning göras, da den står i fullkomligaste öfverensstämmelse med museets hela anordning. Med afseende på gruppen af adliga vapen, kunna deremot meningarna vara olika och först efter moget öfvervägande har jag beslutit mig för den anordning, som nu är vidtagen. Dess olägenhet ligger deruti att museet naturligtvis icke alltid eger de särskilda slägternas äldsta stampar, — mången gång är en urgammal ätt representerad af en helt ung stamp —, och tidsföljden mellan stamparne är derför icke densamma som ätternas tidsföljd, bestämd genom deras introduktionsår. Den nuvarande anordningens förtjenst ligger deremot deri, att den visar heraldikens utveckling under den nyare tiden, ty äfven en nyare stamp visar de heraldiska former, som förekommo den tid, då ätten introducerades.

Man kan sätta i fråga, huruvida det är skäl att låta stampsamlingen bilda en speciel grupp, om det icke vore mera konseqvent att fördela densamma på de olika tidehvarf, efter hvilka den moderna hufvudsamlingen är grupperad. Jag anser, att man bör kunna med fördel använda båda anordningssätten. I den stora kronologiska serien inordnas alla de kongliga sigillstamparne, vanligen utmärkta icke blott genom vapnets gravyr, utan äfven genom det arbete, som blifvit nedlagdt på sjelfva stampen, äfvensom enstaka stampar, som icke inom stampsamlingen kunna inordnas i någon serie, utan derför lämpligen kunna inrymmas i hufvudsamlingen. Så t. ex bör

göras med det dorpt-pernauska universitetets stampar från k. Gustaf II Adolfs tid.

Det finnes ännu ett skäl för särskiljandet af stampsamlingen. Den visar nämligen graveringskonstens utveckling och utgör denna samling derför en motbild till de serier, som i k. Myntkabinettet bildas af de svenska mynten och de svenska medaljerna.

Men stampsamlingen kan icke, af lätt insedda skäl, blifva så fullständig som den borde blifva. Denna brist kan ej på annat sätt afhjelpas än genom bildande af en samling sigillaftryck, såväl för städer, län, härad, socknar och offentliga myndigheter som för de adliga familjerna. Jag är också besluten att bilda en sådan samling, till hvilken spridda material af gammalt finnas och till hvilken en af Akademiens ledamöter, som erhållit kunskap om denna min afsigt, lemnat ett värderikt bidrag. Denna aftrycksamling torde dock, af lokala skäl, böra hellre förvaras i Akademiens arkiv, som dagligen är för forskare tillgängligt, än i sjelfva det historiska museet.

Den illustrationsmateriel, som för de föregående perioderna omtalats, får ej heller saknas inom den moderna afdelningen af Statens Historiska Museum. Teckningar af föremål, som icke kunnat för museet förvärfvas, gravyrer, som visa den nyare tidens byggnadsverk, boningarnas utstyrsel och inredning, drägter m. m. böra inom de olika tidsafdelningarna uppsättas, för att komplettera det intryck och de upplysningar, som de utställda originalföremålen lemna. När jag här talar om gravyrer och i det föregående talat om historiska porträtt, är det icke min mening, att på minsta sätt göra intrång på de stora staten tillhöriga samlingarna af historiska porträtt och gravyrer. Icke blott deras föreståndare, utan ock alla andra, såväl statens museitjenstemän som allmänheten, böra vara angelägna om de stora samlingarnas kompletterande, men äfven när så sker, torde Statens Historiska Museum kunna

erhålla hvad för dess kompletterande behöfves i dessa afseenden.

Då museet finnes i Stockholm och denna stad, såsom vårt lands hufvudstad, eger större märklighet än andra städer i vårt land, särskildt då dess utveckling kan fullständigare följas och framställas än andra städers, anser jag att i Statens Historiska Museum bör särskildt förekomma sådant, som bidrager att belysa hufvudstadens historia. Vi böra i sådant hänsende göra hvad man hittills, så vidt jag vet, gjort allenast i Hamburg, hvarest man genom utställande af kartor, handteckningar och gravyrer lemnat rika bidrag för studiet af stadens utveckling. En sådan samling kan, af brist på lämplig plats i sjelfva museet, med fördel anordnas i Akademiens arkiv.

Då Statens Historiska Museum är, såsom namnet angifver, en statsinstitution och som sådan afsedt för hela den svenska allmänheten, måste man vidtaga alla de mått och steg, som kunna förverkliga dess bestämmelse. Derför måste man i första hand göra det så mycket som möjligt tillgängligt för den allmänhet, som har tillfälle att besöka det, i andra hand äfven för den allmänhet, som aldrig eller endast sällan kan infinna sig i hufvudstaden och i museets salar.

I båda afseendena har jag redan framstält förberedande förslag, som af Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien blifvit godkända och hvilka jag hoppas skola med det snaraste kunna realiseras.

I närvarande stund hålles Statens Historiska Museum och k. Myntkabinettet tillgängliga för allmänheten två dagar i veckan, tisdagar och fredagar, båda dagarne utan afgift. Enligt min uppfattning böra dessa samlingar hållas öppna för besökande alla dagar i veckan, utom en hvardag, som behöfver användas till rengöring o. s. v. — sön-

dagarne för den del af allmänheten, som under hvardagarne ej kan från sitt arbete taga någon timme för museibesök, hvardagarne för den öfriga allmänheten. Ett önskemål är ock, att tillträdet till dessa samlingar alla dagar vore fritt. Det anslag, som f. n. är ställdt till Akademiens förfogande för samlingarnas förevisande medgifver dock icke att hålla samlingarna afgiftsfritt öppna mer än de två dagarne i veckan och det synes icke finnas någon utsigt att detta anslag under den närmaste tiden kommer att ökas. På grund deraf har Akademien hos Kongl. Maj:t anhållit om bemyndigande att hålla de två samlingarna tillgängliga andra hvardagar i veckan mot en billig afgift, på de tider, som kunna finnas lämpliga, äfvensom att de under den ljusa årstiden må få hållas öppna en eftermiddag, som af mången, hvars förmiddag är upptagen, kan användas till museibesök. Redan nu har en hvar, som önskar studera i museet, tillträde hvarje dag.

För hela allmänheten, såväl den som besöker museet, som den, hvilken dertill ej eger tillfälle, bör museets innehåll göras tillgängligt genom utgifvande af illustrerade kataloger.

Det har redan förr uttalats önskningar, att sådana skulle af Akademien utgifvas, men det har dervid allenast talats om tryckning af förteckningar öfver de föremål, som under årets lopp införlifvats med museet — d. v. s. tryckande af en accessionskatalog. En kortfattad sådan, utarbetad för hvar månad, finnes ock numera intagen i Akademiens Månadsblad. Det vore emellertid mycket olämpligt att nedlägga kostnader på utgifvande af museets inventarium, i hvilket naturligtvis ingen annan ordning förekommer än den som bestämmes af tiden, då föremålen inkomma. En sådan katalog skulle för allmänheten vara lika litet tillfredsställande som ett museum, ordnadt utan någon vetenskaplig princip.

Deremot är det synnerligen lämpligt att utarbeta och genom utgifvande göra för alla tillgängliga fackkataloger. Vid sidan af det fortlöpande accessionsinventariet utarbetas inom museet beskrifvande kataloger öfver de olika grupper af föremål, som äro i detsamma representerade. Så snart en sådan grupp är i olika riktningar så väl representerad, att man kan tala om fullständighet eller atminstone ett närmande dertill, bör den öfver densamma upprättade katalogen utgifvas, innehållande utförlig beskrifning öfver samtliga föremål samt derjämte, så snart sådant kan anses behöfligt, afbildningar. För fullständighetens skull bör till hvarje sådan katalog fogas en inledning, som ger en systematisk öfversigt af gruppen samt dess utveckling inom och utom Sverige. För ett utländskt museum hafva utgifvits sådana kataloger, mönstergilla hvad anordningen beträffar, nämligen för South Kensingtonmuseet i London. De kunna lämpligen tagas till förebilder, dock icke hvad utstyrseln beträffar, ty i Sverige ega vi icke tillgångar nog stora att på utförandet nedlägga så myeken gedigen lyx. Som Kensingtonmuseets kataloger äro vidlyftiga, och såväl derigenom som genom sin utstyrsel dyra, har museets styrelse vidtagit den förståndiga åtgärden att utgifva de historiska inledningarna i mindre format och till billigt pris, hvarigenom de göras tillgängliga för den stora allmänheten, och på dessa nyttiga inledningar vill jag härmed rikta allas deras uppmärksamhet i vårt land, som intressera sig för kulturens historia.

Den första gruppkatalogen för Statens Historiska Museum, behandlande fingerringarne, af hvilka museet eger vackra serier från nästan alla vår kulturhistorias perioder, är under utarbetning. Prof på de för densamma utförda träsnitten förekomma i nr 102 af Månadsbladet.

Tjenstemännen vid en vetenskaplig samling hafva till uppgift att studera de till densamma hörande föremålen, på det frukterna af deras studier må blifva för allmänheten till-

gängliga, dels i sjelfva samlingens anordning, dels i skrifter, i hvilka de redogöra för sin forsknings gång och resultat. Men beröringen mellan samlingens vetenskapliga målsmän och allmänheten blir icke härigenom personlig. En sådan beröring har emellertid sina stora fördelar och det är derför godt, när tjenstemännen vid en statens centrala samling ega tillfälle att genom lärareverksamhet vid densamma utbilda en skola af lärjungar. Något sådant är icke i nuvarande stund möjligt vid Statens Historiska Museum, ty de vid densamma anställda arbetskrafterna äro så få, att deras verksamhet knappast räcker till mera än till bearbetande af det material, som finnes i museet, och till dettas ökande. Så mycket mera är detta att beklaga, som styrelsen för den blifvande högskolan i Stockholm synes anse, att de humanistiska ämnena äro de, som böra sättas i det sista rummet på dagordningen.

Jag har i det föregående nämnt, på tal om förhållandet mellan Statens Historiska Museum och andra samlingar, att jag skulle framdeles återkomma till några af dem. Det är nu tid att infria detta löfte.

Af större betydelse än läroverks- och provinsmuseerna äro de samlingar, som finnas och böra finnas vid universiteten. Åt dem har dock hittills knappast egnats så mycken uppmärksamhet, som vederbörligt är, beroende derpå, att de personer vid universitet, som äro intresserade för dessa samlingar, icke till sitt förfogande ega några penningetillgångar, som äro värda att omtalas. Till det missförhållande, som i detta afseende råder, bidrager äfven i högsta grad den omständigheten att ännu i nuvarande stund vid båda universiteten fornsakssamlingarna äro allenast bihang till i viss mån främmande professioner, hvilka i och för sig gifva sina innehafvare fullt upp att sköta. Man må med skäl uttala sin fulla högaktning för de män, som

äro nog upplyste och nog lifvade af ett allmänt intresse, att vid sidan af det mödosamma arbete, som deras lärareverksamhet kräfver, egna en kärleksfull omtanke åt de fornsakssamlingar, som äro ställda under deras inseende. Vi kunna ej vänta en afgjord förbättring i detta afseende förr än de svenska universiteten få hvad högskolorna i Kristiania och Helsingfors redan hafva, lärostolar i jämförande fornforskning eller, om man tycker detta ämne ännu vara för litet omfattande, i kulturhistoria.

Göteborg eger ett arkeologiskt museum, som skötes af en för detsamma varmt intresserad person. En sådan samling bör ock finnas i Sveriges andra stad, som genom denna sin betydande ställning måste blifva ett af vårt lands kulturcentra. Jag begagnar med nöje detta tillfälle för att framhålla den lojalitet, som denna samlings föreståndare städse iakttager, så snart han önskar med sitt museum införlifva något föremål, till hvilket lagen förbehåller statens samling företräde i förvärfsrätt. Hvarje hans önskan i sådant afseende anmäles af honom för Vitterhetsakademien, som derigenom sättes i tillfälle att pröfva, huruvida föremålet i fråga är behöfligt för kompletterande af statens samlingar.

Jag har redan förut omtalat den skandinavisk-etnografiska samling, afsedd att illustrera vår allmoges lif, som doktor A. Hazelius för några år sedan grundade i hufvudstaden. Denna stiftelse, sådan den var i sitt ursprungliga skick, kan icke nog lofordas. Sedan dess har planen förändrats och gränserna för museet hafva blifvit så vidgade, att den som står utanför institutionen med skäl må fråga sig, huruvida för densamma i närvarande stund finnas några gränser. Genom denna utvidgning kan man säga, att dr Hazelius velat draga hela Statens Historiska Museum inom omfånget af sin stiftelse, och följden häraf måste blifva en fortgående täflan mellan tvänne institutioner, den ena statens, den andra enskild, men

båda befintliga i samma stad, hvilket gör att den nyare institutionens uppträdande på ett fält, som redan var och fortfarande är representeradt af en efter strängt fastställda principer ledd statsinstitution, svårligen kan anses vara af ett verkligt behof påkallade. Jag skänker fullt och varmt erkännande at den fosterländska tanken och det lifliga intresse, som karakteriserar dr Hazelii verksamhet, men jag kan icke undertrycka ett beklagande af det menliga, som följer af den splittring i intressena som han framkallat.

Det är ännu en samling, åt hvilken här några ord måste egnas, ehuru den ännu ej finnes mer än på papperet, i ett komitébetänkande, och i mångas önskningar — jag menar den påtänkta nya statssamlingen för konstindustri och slöjd — en institution så vigtig, att hvarje vän af vår industris utveckling må af allt hjerta önska dess snara förverkligande. Men på samma gång jag bekänner mig för egen del till denna önskan, kan jag icke underlåta att, med den kraft det möjligen kan hafva, uttala ett varningens ord mot de alltför långt gående anspråk, som den nya samlingens närmaste målsmän tid efter annan uttala eller åtminstone låta framskymta. Jag begagnar med flit uttrycket 'närmaste målsmän', ty hvem vill ej gerna, hvilken verksamhet han än eger, vara en målsman för sträfvandet att skaffa vår i så många afseenden ärligt sträfvande, men efter formen famlande industri ett särskildt för densammas lyftande afsedt museum?

I det betänkande, som för utredande af frågan rörande inrättande af ett museum i hufvudstaden för konstindustri och slöjd afgafs den 3 december 1877, omtalas följande grupper såsom ingående i ett museum af denna art: stengods och fajans — porslin — arbeten i glas — emaljer — arbeten i guld och silfver — i lera — arbeten i jern, koppar, brons, messing och tenn — arbeten i trä — arbeten i ben, elfenben, sköldpadd och kokosnöt — arbeten i bernsten och sten — textila arbeten. Det kan

icke ifrågasättas, att icke samtliga dessa grupper böra inga i konstindustrimuseet.

Men alla dessa grupper finnas representerade i Statens Historiska Museum. Skilnaden mellan de två samlingarna ligger icke i föremålens art, utan i principen för anordningen. I slöjdmuseet måste hvar grupp ordnas för sig, i det historiska museet, hvarest den kronologiska anordningen är den enda giltiga, inga samtliga dessa grupper i hvarje af de mot historiens perioder svarande afdelningar, naturligtvis med det undantag, som betingas deraf att vissa af de uppräknade grupperna icke tillhöra alla vår kulturutvecklings stadier. Emaljen t. ex. uppenbarar sig icke i Sverige förr än under jernåldern.

Med afseende på föremålen må dock tilläggas, att en olikhet finnes deruti, att i den svenska Statens Historiska Museum få, såsom förut blifvit nämndt, icke inga andra föremål än de, som i Sverige tillverkats eller i gammal tid blifvit till Sverige införda och der begagnats och derigenom tryckt sin prägel på det svenska folkets kultur. Allt annat främmande, som der ej har sin plats, icke blott kan, utan bör intagas i konstindustrimuseet, hvarest det är fråga om att visa hvarje slöjdartsutveckling inom den menskliga kulturen i allmänhet.

Jag vill väl hoppas, att ingen af slöjdmuseets 'närmaste målsmän' på allvar tänkt hvad dock nästan synes såsom en oklar drift gömma sig åtminstone hos en och annan af dem: »låtom oss taga det historiska museet och ordna om det efter våra principer. Då — med tillägg af öfriga tillgångar — hafva vi hvad vi åstunda.» Visst är, att man velat åt det tillämnade konstindustrimuseet tilldela så stor betydelse, att dess intressen måste tillgodoses framför och på bekostnad af alla andra, äfven om dessa andra af gammalt varit kända och man af gammalt sträfvat för deras tillgodoseende.

Det kan i detta afseende icke vara olämpligt att an-

föra hvad en för konstindustrimuseernas sak så erkändt intresserad man som Julius Lessing säger med afseende på bildandet af Berlins Kunstgewerbemuseum:

»Detta museum, som f. n. innehåller mer än 29,000 föremål, omfattar konstindustriela arbeten af alla tider och folk. Uteslutna äro de arbeten, som hafva uteslutande tekniskt värde, utan att vara förädlade genom en konstnärlig form. Råämnena och bearbetningsstadierna tagas med för såvidt de behöfvas för att förklara den konstnärliga formen.

»En annan begränsning uppkommer derigenom, att vissa af konstindustriens områden redan äro tillräckligt representerade genom äldre samlingar i Berlin. Af den klassiska forntidens konstslöjd upptagas allenast enstaka prof, då i det k. museets antiqvarium finnes en fullständig och vetenskapligt ordnad samling, som der står i fullt sammanhang med de antika skulpturerna.

»Likaså gör det k. museets mynt- och medaljsamling en motsvarande afdelning i konstindustrimuseet obehöflig. För vapnen antages tyghusets Ruhmeshalle vara den rätta förvaringsorten. Det etnografiska museet är representanten för de barbariska och icke-europeiska folkens arbeten, så att de icke upptagas i konstindustrimuseet för att framställa folkens seder och bruk; dit höra allenast utvalda föremål, som äro af konstindustrielt intresse.

»För föremål, hvilkas värde i främsta rummet ligger i deras sammanhang med historiskt framstående personligheter, anses den historiska samlingen i slottet Monbijou vara rätta platsen; likasom föremål af specielt lokalt intresse böra finnas i staden Berlins markiska museum.

»Inom de här antydda gränserna visar konstindustrimuseet den konstnärliga gestaltningen af 'bruksföremålen' *(Gebrauchsgegenstände)* och dragas gränserna upp- och nedtill så långt ut som möjligt. Det enkla randiga mönstret med smakfullt parade färger har samma berättigande

som ett af konstnärlig hand med figurer smyckadt praktkärl.

Uppåt, åt konsten till, är gränsen ej lätt att draga. Man har tänkt sig, att till det k. museets konstsamlingar höra alla verk, i hvilka utvecklingen af maleriets och plastikens höga konst uppträder i sjelfständiga bilder, under det att man i konstindustrimuseet samlar de föremål, å hvilka tidehvarfvets konstnärliga förmåga användes för att pryda handverkets alster.

»I de fall, då en period icke eger andra konstverk än de konstindustriela, måste de, för att komplettera den historiska framställningen af konstens utveckling, upptagas i det k. museet. Detta gäller t. ex. de fornkristna elfenbenssniderierna, hvilka, ehuru de såsom bokpermar, skrin o. d. tillhöra konstindustrien, likväl måste stanna i konstsamlingarna för att åskådliggöra uppkomsten af den kristna konstens typer. På dessa områden nöjer sig konstindustrimuseet med kopior.»

Vid genomläsandet af dessa om vis måtta och praktisk blick vittnande ord måste vi komma ihog, att vid den tid, då Berlins Gewerbemuseum stiftades, egde Preussens hufvudstad icke ett historiskt museum af det slag, som t. ex. Köpenhamn och Stockholm af gammalt ega, ett historiskt museum, i hvilket det kulturhistoriska elementet är det förherrskande och det riks- eller personalhistoriska elementet först under de senare perioderna kommer till. Jag anser mig kunna, utan att göra mig skyldig till brist på grannlagenhet, tillägga, att då jag i sällskap med samme Lessing år 1878 besökte det fornnordiska museet och den rosenborgska samlingen i Köpenhamn, yttrade han, att derest ett land eger ett historiskt museum af sådan art, så måste detta respekteras.

Att skjuta det historiska museet i bakgrunden för att i främsta rummet gagna slöjdmuseet, är detsamma som att taga bort den grund, på hvilken var blifvande konst-

industri skall uppväxa. All åtgärd i sådan riktning innebär kränkandet af ett folks heligaste rättighet, att genom kännedom af sig sjelf vinna kraft att lefva och alstra. Det nationelt-historiska museet är direkt till nytta för hela folket, slöjdmuseet är direkt till gagn för industrien, först i andra hand för folket i dess helhet. Hvilket är förmer: folket eller dess industri?

I München, der det historiska museet är så rikt och der man i öfrigt icke håller så strängt på att allt skall vara baierskt — i den romanska periodens sal har jag sett en svensk runstaf från nyare tid! — har slöjdmuseet blifvit ett bihang till det historiska museet. Detta anser jag icke vara lämpligt: båda böra vara sjelfständiga institutioner. Är detta händelsen, vågar jag påstå, att det historiska museet är för den uppåt sträfvande slöjdidkaren lika vigtigt som det speciela slöjdmuseet. Ty skall smaken blifva sund och uppfattningen korrekt, är det ej nog för den enskilde slöjdidkaren att i konstindustrimuseet studera den grupp, inom hvilken han arbetar, utan han behöfver studera dennas äldre företeelser i deras historiska sammanhang med andra slöjdalster, ty den ena gruppens högsta utveckling bestämmes af samma lagar, som göra sig gällande inom andra samtida grupper. I vissa slöjdmuseer har man äfven, om jag ej misstager mig, funnit det nödigt att vid sidan af den efter fack ordnade hufvudsamlingen bilda en annan, i hvilken indelningsgrunden är den kronologiska. I det blifvande svenska slöjdmuseet behöfver man icke vidtaga en sådan åtgärd, ty Sverige eger redan ett historiskt museum, rikt och mäktigt af en rik utveckling inom de för detsamma utstakade gränser.

Vilja vi få rätt klart för oss, hvilken betydelse ett rikt historiskt museum eger för utbildandet af konstslöjden, behöfva vi allenast rikta våra blickar på Danmark, hvarest konstslöjden onekligen står ganska högt, ehuru

man der ännu icke eger ett slöjdmuseum. Det historiska museets salar hafva der varit industriidkarens studiefält.

Vi öfverga nu till **k. Myntkabinettet.**

Äfven mynt- och medaljsamlingen är en historisk samling och man kan derför lätt förstå fördelen af att myntkabinettet är jämte Statens Historiska Museum ställdt under samma myndighets inseende och vård, så mycket mer, som jordfynden, hvilka inom vissa områden gjort det svenska myntkabinettet så rikt, vanligen innehålla bidrag till båda samlingarnas ökande.

Mellan de två samlingarna råder emellertid den skilnaden, att det historiska museet är uteslutande svenskt, myntsamlingen deremot kosmopolitisk. I den senare förekomma alster af alla tider och alla nationer. I ett land med små penningetillgångar är det naturligtvis omöjligt att i en så mycket omfattande samling som myntkabinettet i alla delar eftersträfva samma fullständighet. Det är tydligt att allenast för en grupp bör man söka hinna absolut fullständighet, nämligen för samlingen af svenska mynt och medaljer. Det är äfven af vigt, för jämförelsens skull, att sätta samma höga mål för den danska och norska afdelningen, ehuru man med större lugn kan se, om i dem förekomma enstaka luckor. I dessa tre afdelningar intagas icke blott representanter för hvar typ, utan äfven för hvart år som en typ användes, hvadan man vid betraktandet af en låda genast ser, huru pass stor utmyntningen varit under året. Lyckliga omständigheter hafva vållat, att den svenska jorden gömmer stora skatter af främmande mynt, antika, angelsaksiska och tyska, de senare präglade under de saksiska och frankiska kejsarnes tid. Tack vare de fynd af sådana mynt, som kommit i dagen och blifvit för statens räkning inlösta, är mynt-

kabinettets angelsaksiska samling för den ganska långa tid, som är i fynden representerad, den rikaste i verlden och jag antager, att detsamma kan sägas om de ifrågavarande arabiska och tyska samlingarna. Det är tydligt, att den stora rikedomen inom dessa afdelningar gör det till en pligt att sörja för deras ytterligare kompletterande. I öfrigt må det under närvarande förhållanden anses tillräckligt att för hvart land och hvar tid hafva representanter för de olika typerna, vare sig dessa användes kortare eller längre tid.

Hela mynt- och medaljsamlingen kan icke läggas under glas. Det gäller således att tillse, hvilka delar företrädesvis böra komma ifråga att göras utan vidare besvär tillgängliga för allmänheten.

I nuvarande stund äro allenast medaljer framlagda, dels hela förrådet af svenska medaljer, såväl de som bevara minnet af våra konungar och historiska tilldragelser, som äfven de öfver enskilde präglade minnespenningar. Anordningen är historisk, medaljerna äro grupperade efter konungarnes regeringstid och efter de personer, till hvilkas minne de äro präglade. Till dessa två serier har jag fogat en tredje, anordnad också den historiskt, men icke efter rikshistorien eller personalhistorien, utan efter konstens historia. Denna tredje serie har nämligen till uppgift att visa graveringskonstens utveckling från 1400-talet intill nuvarande tid.

För att komplettera detta bidrag till graveringskonstens historia blir det nödigt, när utställningsmateriel kan anskaffas, att upplägga en serie af grekiska och romerska mynt. Af de svenska mynten böra äfven de olika tidernas hufvudtyper vara framlagda äfvensom sådana prof på utländska mynt, som äro särskildt ämnade att gifva upplysningar om myntväsendets historia. Af intresse är äfven att framlägga en fullständig samling af de i nyaste tid kurserande mynten.

Det är sannolikt, att enstaka besökande i museet gerna skulle vilja hafva tillfälle att utan att besvära någon tjensteman se de utländska myntserierna. Att framlägga dem i deras helhet kan, som nyss nämndes, ej komma i fråga, då derigenom skulle kräfvas för myntkabinettets sal ett omätligt utrymme. Man kan dock äfven i detta fall förena undseendet för de praktiska förhallandena med tillmötesgåendet af allmänhetens skäliga anspråk genom att anskaffa bord så anordnade, att man i dem kan insätta de ur myntskåpen uttagna ladorna. Då härigenom icke vållas någon tidsödande anordning, utan ladorna tvärtom med största lätthet ombytas, skulle man kunna under den ena månaden exponera t. ex. engelska mynt, under den andra franska, under den tredje tyska o. s. v. En sådan anordning är vidtagen åtminstone i ett utländskt myntkabinett.

Dess värre saknas medel att anskaffa den behöfliga utställningsmaterielen. Akademien eger nämligen till sitt förfogande för kompletterande af anordningen i Statens Historiska Museum och k. Myntkabinettet en årlig summa af — 300 kr. Det är lätt att inse, huru litet man dermed kan uträtta och huru länge man måste uppskjuta en reform, som man anser icke blott nyttig, utan rent af nödig, i förhoppning att man genom besparingar från en rad af år skall kunna till slut få en större summa att använda. De små åtgärderna för inredningens kompletterande och hållande i stånd göra det likväl i de flesta fall omöjligt att bilda några besparingar.

Icke blott de ekonomiska, äfven andra förhållanden göra det nödvändigt för den, som vill icke blott hålla de två statssamlingarna på deras nuvarande höga ståndpunkt, utan bringa dem allt högre, göra dem allt fullständigare, i dem bereda en ständigt växande skatt för forskaren och

för allmänheten, växande framför allt i det värde, som en strängt systematisk utveckling förlänar — med ett ord bringa dem så högt, att de tillfredsställa de kraf, som fosterlandet eger att till dem ställa, — att fatta sig i tålamod och ställa sitt hopp på framtiden. Om denna framtid, som förverkligar hoppet, skall låta vänta på sig längre eller kortare tid beror helt enkelt derpå, om det skall dröja länge eller ej, innan det svenska folket lär sig att fullt inse, hvilken stor betydelse de två i det föregående omtalade statssamlingarna ega för dess nationela utveckling.

Résumé succinct des mémoires et des articles contenus dans la Revue d'archéologie suédoise. Tome 6.

I.

W. de Schürer von Waldheim: *Antiquités de l'âge de la pierre trouvées d'Uplande jusqu'à la fin de l'année 1879.*

La population de l'âge de la pierre suédois ayant, suivant toute probabilité, immigré depuis le sud, il en résulte qu'elle a naturellement eu ses principales stations dans la Suède méridionale. Cette ancienne civilisation n'a toutefois nullement été limitée aux stations mentionnées, car l'on rencontre infiniment plus haut vers le Nord des objets y appartenant. Vu la vaste extension en longueur de la Suède, il est d'une grande importance, pour la connaissance des limites extrêmes de la civilisation de la pierre vers le Nord, de connaître les types que l'on rencontre dans les provinces moyennes et septentrionales du pays, ainsi que le nombre dans lequel ces antiquités s'y présentent.

La province d'Uplande, laquelle appartient à la Suède moyenne, borde les rivages septentrionaux du lac de Mälar. Dans l'angle sud-est de la province est située la moitié de la ville de Stockholm. Le terrain forme en partie une plaine, en partie une région coupée de collines, de fjords et de cours d'eau, mais manque de montagnes élevées. La région septentrionale, riche en graviers qua-

ternaires, forme encore un pays boisé, et se trouvait sans nul doute jadis infiniment plus couverte de forêts qu'elle ne l'est actuellement.

Monsieur *de Schürer von Waldheim*, lui-même collecteur d'antiquités et ami fervent des études archéologiques, s'est donné la peine de réunir les annotations parvenues à sa connaissance de toutes les trouvailles uplandaises de l'âge de la pierre suédois. Il a arrangé sa liste dans l'ordre topographique, district (*härad*) par district. Le nombre des objets qu'il a énumérés de la sorte s'élève à 623. Ce nombre s'est augmenté assez fortement depuis lors, soit par de nouvelles trouvailles, soit par des anciennes auparavant inconnues. L'examen des données de l'auteur et des tableaux annexés à son mémoire, nous montre que les trouvailles uplandaises de l'âge de la pierre se rencontrent principalement dans les régions sud-ouest et moyennes de la province, qu'elles sont moins nombreuses à l'est, et relativement insignifiantes dans les districts septentrionaux.

Des 623 objets signalés par l'auteur, 105 appartiennent actuellement au musée historique de l'État, à Stockholm, 103 au musée de l'Université d'Upsal, 21 à d'autres collections publiques, et le reste, 394, à des particuliers.

II.

L.-F. Leffler: *La pierre de Rök.*

(Avec 2 planches et 9 figures.)

Cette pierre runique, remarquable par son inscription, et qui se trouve actuellement au cimetière de Rök, en Ostrogothie, a été, au Tome 5:me de cette Revue, l'objet d'une étude détaillée et sagace de la part de M. le professeur Sophus Bugge, de Kristiania. Au haut de l'une

des faces de la pierre, ainsi que sur la surface du sommet, se trouvent quelques signes runiques curieux, appartenant aux runes dites secrètes. Des premiers, M. Bugge a cru pouvoir tirer le mot **runimaþr;** quant aux derniers, il lui a été impossible de les interpréter. M. le professeur Leffler, d'Upsal, qui a soumis les runes secrètes de la surface du sommet à un nouvel examen, est parvenu au résultat qu'elles forment le mot **vivisi**, et a lu en outre dans les runes ordinaires qui se trouvent sur la même surface, le nom très-rare de **Biari** (cf. l'ancien haut-allemand *Bero*, *Pero*). L'inscription, dans l'orthographe normale de l'ancien suédois, aurait donc la teneur suivante:

Biari vévísi rýnimaðr, c.-à-d.: Biari, celui qui comprend les choses sacrées, (est) le maître (le savant) en runes.

Un mot, **mukmini**, qui se rencontre deux fois dans le texte principal, a été interprété précédemment par M. Bugge comme *mogminni*, c.-à-d. mémoire (souvenir) d'un fils. M. Leffler y voit au contraire le mot *mógminni*, c.-à-d. souvenir du peuple, mémoire populaire, et M. Bugge a déclaré qu'il approuvait cette interprétation.

M. Leffler communique dans son travail plusieurs observations sur les runes secrètes, et y ajoute deux développements philologiques spéciaux sur la différence des voyelles racines dans l'ancien norvégien *vé* comme dans l'ancien suédois général et l'ancien danois *vi*, ainsi que sur la différence entre les voyelles racines dans l'ancien norvégien *mágr*, *mági* et dans l'ancien suédois *mogr*, *mogi*.

Le Tome 5 mentionné plus haut n'étant pas accompagné de Résumé en langue française, nous croyons devoir ajouter à ce qui précède, que M. Bugge donne l'interprétation suivante de l'inscription en partie versifiée:

A la mémoire de Veınod sont ces runes.

Le (son) père Varen (les) fit écrire (graver) sur (en mémoire de) le (son) fils qui a quitté cette terre (voyagé loin d'ici, *decidit*).

Je raconte (ces choses) de mon fils qui prit douze fois deux butins (trophées) de combat, deux à la fois d'hommes différents.

Ceci je raconte en second lieu (comme la seconde chose) comment il fut entouré de neuf petites troupes d'ennemis loin des *Reidgötar* (habitants de la Gothie actuelle), et ainsi trouva la (sa) mort dans le combat.

Jadis le chef intrépide des vikings gouvernait avec puissance les rivages de la »mer de Reid» (Reidhafvet). Revêtu de son armure, il est maintenant assis sur son (le) destrier, le chef généreux; le bouclier est suspendu à son épaule.

Ceci je raconte comme le douzième (fait), comment le cheval de la Valkyrie trouve du fourrage sur le vaste champ où vingt rois sont tombés (sont couchés abattus).

Ceci je raconte comme le treizième (fait) quels (étaient les) vingt rois domiciliés (assis) en Sélande pendant quatre hivers, avec quatre noms, fils de cinq frères.

Cinq du nom de Valke, fils de Rådulf; cinq du nom de Reidulf, fils de Rugulf; cinq du nom de Håisle, fils de Härvad; cinq du nom de Gunmund, fils de Örn.

Je raconte de mon fils de quel héros il descend: il (le héros) se nomme Vilen.

Vilen aima toujours à sillonner la vague. Le viking fuit . . . . . .

Cette pierre runique remarquable appartient à l'époque payenne.

III.

Oscar Montelius: *Les fibules de l'âge du bronze et du premier âge du fer.* (Avec 197 figures.)

La fibule est une espèce d'épingle de sûreté. Le corps de la plus ancienne fibule est d'ordinaire plus ou moins ployé en un arc, de l'une des extrémités duquel part l'aiguille. La pointe de l'aiguille est tenue fixe à l'autre extrémité de l'arc. Pendant l'âge du bronze, la fibule a été en usage dans la Scandinavie, l'Allemagne du Nord, la Hongrie et quelques pays voisins, ainsi que l'Italie. Par contre, on n'a pas trouvé de fibules *indigènes* de cette période dans la Péninsule ibérique, en France, en Belgique, dans la Grande-Bretagne, tout aussi peu qu'en Suisse et dans l'Allemagne méridionale.

En Grèce, on rencontre des fibules très-anciennes, quoiqu'il ne soit pas probable qu'elles y existassent déjà à l'âge du bronze. Aucune fibule n'a été découverte par M. Schliemann dans les tombeaux de Mycènes, qui datent de la dernière partie de l'âge mentionné, et qui nous ont fourni un nombre si grand et si précieux d'antiquités.

Les pays européens appartenant ou ayant récemment appartenu à l'Empire turc, sont malheureusement encore si peu connus au point de vue de l'archéologie, qu'il nous est impossible de dire si la fibule y existait déjà à l'âge du bronze.

De l'Égypte et de l'Asie, nous ne connaissons pas de fibules datant de l'âge du bronze. D'une époque plus récente, on a découvert dans ces pays des fibules qui y ont été importées de l'Europe, ou dans lesquelles il ne faut voir que des descendantes de types européens.

La fibule manque également dans les trouvailles de l'âge du bronze assez bien connu de la Sibérie occidentale et de la Russie du Nord-Est.

Toutes les fibules européennes peuvent se rapporter à trois groupes, que nous nommerons: 1:o *le groupe hongro-scandinave*, 2:o le groupe *italien*, et 3:o le groupe *grec*.

La fibule hongroise, de laquelle descend la fibule scandinave, se composait primitivement d'un arc très-mince dont l'une des extrémités, après avoir formé un court ressort à boudin vertical, se continuait dans l'aiguille. L'autre extrémité de l'arc était enroulée en une spirale plate horizontale contre laquelle venait s'appuyer la pointe de l'aiguille.

La fibule italienne peut également être reportée au même type fondamental, quoique le développement ait suivi dans la Péninsule italienne une autre direction que dans la vallée du Danube et en Scandinavie.

La fibule grecque (fig. 192) se compose d'ordinaire de deux plaques en spirale symétriques, réunies par un corps assez court; de l'une des plaques part l'aiguille, dont la pointe est fixée à l'autre plaque. Parfois, comme le montre la fig. 195, la fibule se compose de quatre plaques en spirale. Ces fibules grecques semblent, il est vrai, très-différentes des fibules hongro-italiennes. Mais c'est néanmoins possible que nous devons voir dans les premières une transformation des dernières, provoquée par la prédilection des Grecs pour la symétrie. Des tours de spire verticaux placés au commencement de l'aiguille, on aura formé une plaque spirale horizontale pareille à celle contre laquelle s'appuie la pointe de l'aiguille.

Des fibules de cette espèce ont été trouvées en Grèce et dans les parties méridionales de l'Italie habitées de bonne heure par les Grecs. On ne les rencontre pas dans d'autres régions de ce dernier pays, mais elles ont

été importées dans l'Europe centrale. Leur présence dans les tombeaux de Hallstatt indique qu'elles appartiennent en Autriche au commencement de l'âge du fer.

Les fibules d'un autre type employées en Grèce pendant l'âge du fer (ff. 6—11), sont probablement dues à l'imitation des fibules italiennes.

Si les fibules hongro-scandinaves et les fibules italiennes peuvent se reporter au même type fondamental, et si la fibule grecque n'est qu'une transformation des premières, toutes les fibules européennes descendraient par suite *d'un type primordial.* Ce qui a été dit, rend probable que ce type primordial a vu la naissance dans les régions méridionales de l'Europe. Mais, quant à la question de savoir lequel des pays de l'Europe méridionale doit être considéré comme sa patrie, il est impossible d'y répondre avant que l'on ne connaisse mieux les antiquités de la Péninsule des Balkans. On peut admettre les trois possibilités suivantes: 1:o, la fibule est née dans la Péninsule des Balkans, d'où elle s'est étendue, d'un côté vers le Nord, dans la vallée du Danube, et de l'autre côté vers l'Ouest, jusqu'en Italie; — 2:o, elle tire son origine de l'Italie, d'où elle se sera répandue dans la vallée du Danube et jusqu'en Grèce; — 3:o, elle vient de la Hongrie et aura gagné de là l'Italie et la Grèce. Il n'est pas impossible que des explorations ultérieures ne montrent que la deuxième de ces présomptions est celle qui possède la plus grande probabilité.

Nous verrons dans la suite de ce mémoire comment la fibule hongroise subit des modifications successives et finit par devenir symétrique en ce que ses deux extrémités se terminèrent en plaques spirales horizontales. Elle en vint donc à se rapprocher à cet égard de la fibule grecque, tout en s'en écartant par la forme de l'arc et par le mode de fixation de l'aiguille.

Ainsi modifiée, la fibule hongroise se répandit,

pendant l'âge du bronze, vers le nord, en Bohême, dans l'Allemagne du Nord et la Scandinavie, et y donna naissance à une série intéressante de formes qui s'éteignirent cependant avant la fin de l'âge du bronze. Les plaques en spirale formées originairement de plusieurs tours de fil très-mince, en vinrent à se composer peu à peu de tours moins nombreux, mais plus larges, et finirent par se transformer en plaques d'où toutes traces de spirales avaient disparu.

En Italie, la fibule subit aussi des transformations multiples. La plaque, d'abord petite, et composée de plusieurs tours de spire de fil très-mince (ff. 14, 15, 19, 22 et 113), commença bientôt à revêtir des dimensions plus grandes; mais, en même temps, les tours de spire devinrent plus larges, et leur nombre toujours plus petit (ff. 23, 20, 16, 26, 27 et 17), jusqu'à ce que la plaque perdit enfin toute trace de spirale (ff. 18, 24, 48, 114, 115 et 118). Nous retrouvons par conséquent la même transformation générale de la plaque en Italie comme dans le Nord.

En Italie, cependant, la plaque fut bientôt remplacée par une agraffe dans laquelle s'engageait la pointe de l'aiguille. D'abord généralement courte (ff. 28—47, 50 53—56), cette agraffe augmenta plus tard en longueur.

Longtemps, la longue agraffe resta droite et ouverte par le haut (ff. 58—63), mais elle finit par être ouverte sur le côté et par recourber son extrémité qui était très-souvent munie d'un bouton (ff. 64, 65, 69—75).

On peut distinguer, parmi la grande quantité de fibules italiennes, deux vastes groupes, dont l'un à arc simple (ff. 13—18 et 28—75), et l'autre ayant l'arc reployé aussi en avant (ff. 19—27 et 76—104). On trouve dans chacun de ces groupes des fibules avec plaque en spirale et des fibules avec agraffe.

On a d'ordinaire supposé que la fibule fut inconnue en Italie pendant toute la durée de l'âge du bronze. Il

est vrai que l'on n'a pas découvert de fibules dans les terramares qui datent de la première partie de l'âge précité, tout aussi peu que dans d'autres monuments de la même époque. Mais, du moins dans les parties septentrionales et moyennes de la péninsule, la fibule était en usage dès avant la clôture de l'âge du bronze. Il est encore impossible de dire si elle était aussi connue alors dans les régions les plus méridionales de l'Italie et en Sicile. En Sardaigne, comme en Corse, des fibules indigènes n'existaient ni pendant l'âge du bronze ni même longtemps après.

Les fibules de l'âge du bronze italien se terminent soit en une plaque, composée d'ordinaire de plusieurs tours de spire (ff. 14—23, 26 et 27), soit en une agraffe, qui peut être très-grande, mais qui ne se prolonge pas plus en avant qu'en arrière (ff. 30, 31, 108—112). Sur la plupart, l'aiguille est formée de la même pièce que le reste de la fibule, mais sur plusieurs autres, elle est indépendante et mobile autour d'un pivot (ff. 22, 23 et 27).

Les preuves principales que les fibules rapportées par moi à l'âge du bronze y appartiennent, sont les suivantes:

1:o. Ces fibules constituent comme les bases typologiques des nombreuses formes de fibules rencontrées dans les stations du premier âge du fer. Ces dernières fibules ont presque toujours une agraffe, très rarement une plaque. S'il y a une plaque, elle manque de toute trace de spirale.

2:o. Elles ont été trouvées avec des armes en bronze, ainsi que d'autres objets caractéristiques de l'âge du bronze, mais sans trace de fer ni *d'ouvrage quelconque* appartenant à l'âge du fer. Des découvertes pareilles, qu'il nous faut sans hésitation attribuer à l'âge du bronze, ont été faites à Piediluco, près de Terni, à Goluzzo, près de Chiusi, à Casalecchio, près de Rimini, etc.

3:o. Quelques rares fragments de ces fibules furent recueillis parmi les 14,000 bronzes découverts en 1877 dans un vase colossal en argile près de l'église de San Francesco, à Bologne, vase qui avait été enfoui dans la terre à l'époque de transition entre l'âge du bronze et celui du fer.

D'un autre côté:

4:o. Elles manquent dans les tombeaux nombreux et bien connus du premier âge du fer, si riches en fibules d'autres types. Cette circonstance est d'une importance d'autant plus grande, que les fibules rapportées par moi à l'âge du bronze, se rencontrent dans les mêmes régions de l'Italie que les tombeaux mentionnés.

Le résultat auquel nous a conduits, au point de vue de l'âge relatif des fibules italiennes, l'étude de leurs rapports typologiques, est pleinement confirmé par les nombreuses trouvailles de régions différentes de l'Italie, que l'on connaît au nord comme au sud des Apennins. Il en sera donné un exposé détaillé dans l'édition française du présent mémoire.

L'étude des fibules italiennes est d'une grande importance pour la chronologie des temps préhistoriques, non-seulement en Italie même, mais encore dans les pays au nord des Alpes. Dans ces pays-ci, on a trouvé très-fréquemment des fibules italiennes qui y jouent, au point de vue chronologique, le même rôle que les monnaies romaines pour une époque postérieure.

Les trouvailles grandioses que l'on a faites dans la vaste nécropole située près de Bologne, ainsi que dans la ville même et dans une foule d'autres champs funéraires de l'Italie méridionale et moyenne, nous ont fourni de précieux renseignements, non-seulement sur l'âge relatif des divers types de fibules, mais encore sur leur âge absolu.

Sous la Certosa, près de Bologne, on a découvert de

nombreux tombeaux contenant des vases grecs peints et des objets de l'époque de la civilisation étrusque. La plupart de ces tombeaux appartiennent au 5:me siècle et au commencement du 4:me siècle avant J.-C., c'est-à-dire à l'époque qui précéda immédiatement la conquête de cette ville par les Gaulois. Les figures 71, 73, 132, 133, donnent les fibules caractéristiques de ces tombeaux.

Antérieures aux tombeaux de la Certosa sont les sépultures exhumées plus près de Bologne, sur les terres de M. Arnoaldi, et plus anciens que celles-ci sont les tombeaux découverts sur un point encore plus rapproché de la ville et connus sous le nom de tombeaux de Benacci. Il est possible de distinguer deux groupes parmi ces derniers, dont le plus ancien appartient à la période de transition entre l'âge du bronze et celui du fer. Les fibules caractéristiques des tombeaux de Benacci sont celles des ff. 44, 45, 50, 53—56, 82, 85 etc. La comparaison avec les trouvailles faites au sud des Apennins, montre que la plupart de ces fibules doivent appartenir aux 8:me et 7:me siècles avant J.-C. Quelques-unes datent peut-être du 9:me siècle.

A une époque encore plus reculée appartiennent enfin les fibules de l'âge du bronze pur découvertes à Piediluco, Goluzzo et Casalecchio.

On trouvera dans la suite de ce travail un exposé des nombreuses fibules italiennes rencontrées en dehors de l'Italie, ainsi que des séries de types nouveaux auxquels ces fibules ont donné naissance. Je me contenterai d'appeler ici l'attention sur l'une des plus importantes de ces séries.

La fibule caractéristique des tombeaux de la Certosa, près de Bologne, est le type dont est sortie la fibule celtique connue sous le nom de »fibule de la Tène». La principale différence consiste dans la spirale d'où sort l'aiguille. Dans la fibule de la Certosa, comme dans tou-

tes les fibules italiennes les plus anciennes, cette spirale est très courte, et ne se trouve qu'à l'un des côtés de l'objet. La fibule de la Tène est plus symétrique. La spirale y commence à l'un des côtés, se ploie en un petit arc passant devant le corps de la fibule, et continue de l'autre côté avant de se terminer dans l'aiguille (fig. 181 et 182).

Sauf pour ce qui concerne la spirale, les plus anciennes fibules de la Tène offraient la même forme que la fibule de la Certosa. Elles se terminaient en un petit bouton légèrement relevé. L'extrémité antérieure de la fibule s'allongea ensuite de plus en plus, d'abord ployée seulement de bas en haut, puis reployée aussi en arrière, jusqu'à ce qu'elle embrassa l'arc de la fibule pour s'incorporer enfin avec lui (fig. 183—188).

La fibule de la Tène, qui est ainsi elle-même une fille de la fibule italienne, devint à son tour la mère d'une grande famille de fibules qui se perpétua très-longtemps, principalement dans les pays habités par des peuples germaniques. En Scandinavie, ces fibules vécurent jusqu'à la fin de l'époque payenne, et dans l'île de Gotland, on les rencontre même quelque temps après l'introduction du Christianisme. Les dernières descendantes ne disparurent que dans le courant du douzième siècle, mais les traits de famille avaient fini par être à peu près méconnaissables.

La série de fibules que nous venons de considérer, comprend ainsi une époque dépassant deux milliers d'années. Elles commencent en Italie dix siècles avant la naissance de Christ, et finissent en Scandinavie plus de 1000 ans après le commencement de l'ère chrétienne.

Une édition augmentée de ce mémoire sera publiée prochainement en français. *O. M—s.*

IV.

K.-T. Söderwall: *Petites contributions à la critique de textes de livres suédois du moyen-âge.*

(Sans intérêt spécial pour les lecteurs étrangers.)

V.

N.-G. Bruzelius: *Les sculptures de rocher du district de Järrestad en Scanie.* (Avec 6 figures.)

On trouvera la substance de ce mémoire aux pages 475—484 du *Compte-rendu de la 7:me Session du Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques à Stockholm, en 1874.*

Sur les procédés d'exécution des sculptures de rocher, par ***Hans Hildebrand.***

Dans le mémoire qui vient d'être mentionné, M. Bruzelius annonce s'être livré à des expériences pratiques sur les moyens employés pour l'exécution des sculptures de rocher. Sur la même roche que celle où se trouvent les images décrites par lui, il a essayé de produire des sculptures en creux, en se servant d'outils de trapp (diorite) ou de silex; mais les outils se brisaient sans donner un effet quelconque. M. Bruzelius essaya ensuite un ciseau en bronze. Il réussit un peu mieux, mais le tranchant de l'outil s'émoussait. M. Bruzelius pense dès lors que l'on se servait pour ce but d'instruments en bronze trempés ou durcis de manière ou d'autre. Comme les sculptures de rocher appartiennent à l'âge du bronze, il est parfaitement impossible de penser à des outils en acier.

M. Hildebrand invite les personnes que la question intéresse, à faire de nouvelles expériences. Les sculptures de rocher qu'il a vues, et entre autres les sculptures scaniennes, ne lui paraissent pas avoir été faites à l'aide d'outils en métal. Il serait tout aussi inutile d'essayer d'y parvenir au moyen d'outils tranchants en pierre. Des expériences spéciales faites en Écosse ont permis de constater qu'il était en revanche possible de produire des sculptures de rocher en se servant d'éclats de silex et de maillets en bois. M. Hildebrand considère comme probable que les sculptures de rocher ont été produites par l'écrasement de la roche et par le frottement, et que l'on a fait usage dans ce but de simples outils en bois et du sable grossier provenant des débris détachés de la roche par le travail.

VI.

Hans Hildebrand: *Le Musée historique de l'État et le Cabinet des monnaies.*

Monsieur Hildebrand, nommé en 1879 directeur des deux collections mentionnées, expose ses vues sur les développements à donner à ces collections pour qu'elles soient à même d'être utiles à la science et de servir à l'instruction du public. Il faudra entre autres choses, selon lui, que l'on puisse suivre, avec le temps, au Musée historique, les phases successives de la civilisation en Suède depuis ses premiers commencements jusqu'à notre époque. Les divisions consacrées au moyen-âge et aux temps modernes devront contenir aussi des souvenirs historiques.

GETTY CENTER LINRARY
3 3125 00678 1294

